cogito

RAINER FUNK

ben ve biz

postmodern insanın psikanalizi

Çeviren: Çağlar Tanyeri

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

5 baskı

R. FUNK ben ve biz - postmodern insanın psikanalizi

YKY

BEN ve BİZ

Postmodern İnsanın Psikanalizi

Rainer Funk 1943 doğumlu. Ülkemizde de yaygın olarak tanınan Erich Fromm'un son asistanı, miras yöneticisi ve on iki ciltlik toplu yapıtlarının editörü. Fromm'un yaşamı ve düşüncesi hakkında birçok yayını vardır. *Erich Fromm heute: Zur Aktualität seines Denkens* [Bugün Erich Fromm: Düşüncesinin Güncelliğine Dair] ile *Ben ve Biz* (YKY, 2009) adlı araştırmaları yayımlanmıştır. Tübingen'de kendi kliniğinde psikanalist olarak çalışıyor.

Çağlar Tanyeri 1960 yılında İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1986-1999 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı'nda, 1999-2006 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı'nda öğretim elemanı olarak görev yaptı. 2006'da İstanbul Üniversitesi'nden emekli oldu ve Okan Üniversitesi'nin Çeviribilim Bölümü'nde çalışmaya başladı. Akademik çalışmalarının yanı sıra 1986 yılından bu yana, Herta Müller, Christoph Ransmayr, Norbert Gstrein, Peter Weiss gibi yazarlardan yaptığı çevirilerle çeviri çalışmalarını sürdürüyor.

RAINER FUNK

Ben ve Biz

Postmodern İnsanın Psikanalizi

Çeviren
Çağlar Tanyeri

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 2539
Cogito - 154

Ben ve Biz – Postmodern İnsanın Psikanalizi / Rainer Funk
Özgün adı: Ich und Wir
Çeviren: Çağlar Tanyeri

Editör: Dürrin Tunç
Düzelti: Mahmure İleri

Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Sayfa tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

Çeviriye temel alınan baskı: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005
1. baskı: İstanbul, Ağustos 2007
5. baskı: İstanbul, Ocak 2020
ISBN 978-975-08-1280-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2017
Sertifika No: 44719
© 2005 Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co KG, Munich/Germany

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/YapiKrediKulturSanatYayincilik
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 7
Giriş: Postmodern İnsanı Anlamak • 11

I. BÖLÜM: POSTMODERN BEN-ODAKLILIĞIN OLUŞUMU
Pazar Ekonomisinin Gelişimi • 27
Postmodern Ben-Odaklılığın Oluşumunda Teknolojik Yeniliklerin Önemi • 44
Telkinin Gücü ve İnsanın Telkin Edilebilirliği • 47

II. BÖLÜM: POSTMODERN İNSAN
Postmodern Ben-Odaklılık • 55
Aktif ve Pasif Tip • 61
Karşılaştırmalı Karakter Özellikleri • 88

III. BÖLÜM: POSTMODERN BEN-ODAKLILIĞIN PSİKANALİZİ
Yeni Karakterin Ruhsal Dinamiği • 103
İnsani Yetilerin Pratiği Olarak Üretken Ben Yaşantısı • 125
Yabancılaşmış Ben Yaşantısı Olarak Üretken Olmayan Ben Yaşantısı • 133
Ben-Odaklılık ve Yansıtmalı Özdeşim • 139
Ben-Odaklılıkta Yabancılaşmanın Bilinçdışılığı • 146
Bilinçdışı Algılar ve Savunma • 153
Ben-Odaklılığın Patojen Etkileri • 171

IV. BÖLÜM: ÜRETKENLİK VE POSTMODERN BEN-ODAKLILIK
Postmodern İddia ve Psişik Gerçeklik • 195
Üretken Olmak ve Olmamak
Arasında Postmodern İnsan • 208

Ek: Postmodern Kişilik Özelliklerinin Çizelgesi • 235
Kaynakça • 255

Önsöz

Ben ve Biz: bu kitabın başlığı herkeste muhtemelen birbirinden çok farklı düşünceler uyandıracaktır. "Ben" ve "biz"le kastedilen felsefi ya da ruhbilimsel soyut kavramlar değildir, bunlar daha çok, gitgide artan sayıda insanın deneyimlediği yaşantının adlarıdır. Bugün pek çok kişi tamamen bilinçli bir seçimle "ben" diyor ve bencil olmadan kendi ben'ini yaşamak istiyor.

Ancak kimileri için son derece vazgeçilmez, kimileri için de son derece yadırgatıcı olan yeni bir "ben söylemi" ve "ben yaşantısı" söz konusu değil yalnızca. Bunun yanı sıra yeni bir "biz yaşantısı", kimileri için yine giderek vazgeçilmez hale gelen, kimilerinin de kuşkuyla baktığı ya da yeni bir sorumluluk duygusu olarak göklere çıkardığı ve yanlış anladığı bir "biz duygusu"yla kendini gösteren yeni bir sosyallik ve sağduyu türü de söz konusu.

Bu kitapta tercih edilen psikanalitik yaklaşıma göre, ben ve biz yaşantısının yeni biçimleri *ben-odaklılığın* sonucu olarak ortaya çıkmaktadır, bu kitap da öncelikle ben-odaklılığın betimlenmesine ve yorumuna yöneliktir. Postmodern yaşam koşulları ve yaşam dünyalarının etkisi altındaki insanların düşünme, hissetme ve eyleme biçimlerini gittikçe daha çok belirleyen yeni bir psişik eğilim, yeni bir karakter yönelimi kastedilmektedir "ben-odaklılık"la.

Postmodern insanın kişilik ve karakter özellikleri çizilirken zaten bütün insanların ben-odaklı oldukları izlenimi uyanabilir. Karakter tipleri oluşturmanın temel zaafı başka özelliklerin yok sayılarak bir biçimde tipik olanın ortaya çıkartılmaya çalışılma-

sıdır. Bu bağlamda Almanya'da şimdiye kadar gerçekleştirilen ampirik araştırmaların sonucuna göre postmodern ben-odaklılığın, günümüzde halkın ancak yüzde sekiziyle yüzde on ikisi arasında baskın bir eğilim olarak kendini gösterdiğini hatırlatmak gerekir. Öte yandan ben-odaklılık öncelikle, yaşam dünyalarının kurgulanması ve aktarılmasını meslek edinenlerde daha çok görülüyor, böylece bu tutumun kamusal mevcudiyeti gittikçe daha güçlü hale geliyor.

Çoğu insan farklı karakter yönelimlerinin karışımıdır, bu da (karakter yönelimlerini her zaman dürtüsel olarak yaşanan temel eğilimler olarak anlamak gerektiğinden) çağımız gibi bir dönüşüm çağında neden bu kadar çok insanın davranışında belirsizlik ve çelişki olduğunu anlaşılır kılıyor.

Mannheim Çağdaş Sorunlara Yönelik Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce (SIGMA/*Sozialwissenschaftliches Institut für Gegenwartsfragen* Mannheim) yürütülen, postmodern karakter konulu, benim de katıldığım ampirik bir araştırma, bu kitabın oluşum sürecine eşlik etmiş olsa da, ampirik bulgular bu kitapta yer almadı. Yakın gelecekte buna yönelik başka bir yayın planlanmakta.

Bizzat bu ampirik araştırmaya katılan biri olarak, "Sosyal Ortamlar" modelinin yaratıcısı ve SIGMA'nın yöneticisi Jörg Ueltzhöffer tarafından doksanlı yıllardan bu yana araştırılmakta olan "postmodern ortam" hakkında pek çok bilgi edindim. Gerek Jörg Ueltzhöffer, gerekse de aynı ampirik araştırmanın hazırlanmasında yer alan siyasal bilimciler Gerd Meyer ve Rolf Frankenberger, postmodern insanın kişilik özellikleri üzerine yaptığım çalışmada bana büyük ölçüde yol gösterip esin kaynağı oldular. Postmodern karakterin ampirik olarak araştırılmasında gerekli olan maddelerin formüle edilmesinde yürütülen ortak çalışma ve Gerd Meyer başta olmak üzere yaptığımız verimli fikir alışverişi, sosyolojik ve psikanalitik sorunsallaştırmanın farkları ve ortak noktaları hakkındaki bilgimizi de artırdı.

Ayrıca konuşma fırsatını bulduğum pek çok kişiye ve Erich Fromm'un yapıtlarını bilenlere teşekkür borçluyum, ortaya koyduğum bu yeni karakter yönelimi Erich Fromm'un psikanalitik ve sosyal psikolojik yaklaşımından yola çıkılarak geliştirildi.

Uluslararası Erich Fromm Vakfı'nın üyeleriyle son on beş yıldır yürütülen diyalogu temsil ettiklerini düşündüğüm Gerd Meyer, Bernd Sahler (Freiburg), Michaeal Maccoby (Washington), Salvador Millan ve Sonia Gojman (Mexico City), Wolfgang G. Weber (Innsbruck) ve Peter Kuron'un (Bremen) adlarını özellikle anmak isterim.

Yıllarca tartışılan ve olgunlaşan düşünceler nihayet kitap biçimini aldıktan sonra, kâğıda dökülenlerin esinleyici ve eleştirel bir sınamadan geçmeleri gerekir. Bu noktada kitap açısından çok daha hayırlı olabilecek düzeltme önerileri ile müsveddelerin redaksiyonu için eşim Renate Oetker-Funk ve oğlum Martin'in yanı sıra Jan Dietrich'e de teşekkür etmek isterim. DTV Yayınları'nın kitap fikrini iyi karşılaması bu çalışmayı hızlandırdı. Özellikle de, kitaba dil duyguları ve özverileriyle katkıda bulunan Dr. Andrea Wörle ve Hannelore Hartmann'a teşekkür etmek isterim.

Tübingen, Yaz 2004
Rainer Funk

Giriş: Postmodern İnsanı Anlamak

Ekonomik ve toplumsal yapıda ortaya çıkan her köklü değişim kişilik değişimine de yol açar. Bu tür kişilik değişimleri, sık göründükleri yerlerde, sözgelimi belli toplumsal katmanlarda, meslek ve yaş gruplarında, alt kültürlerde, yaşam dünyalarında ya da belli sosyal ortamlarda özellikle dikkat çeker. Söz konusu insanların düşünme, hissetme ve eylemde bulunma davranışını önemli ölçüde etkileyen bir kişilik tipi tam da buralarda oluşur. Ama bu yeni kişilik tipi sadece geniş ölçüde davranışı belirlemekle kalmaz, aynı zamanda insanların kendileri, kendi imkânları ve sınırları, başkaları, ortam ve gelecek hakkında geliştirdikleri değerleri ve tasavvurları da beraberinde getirir, işte bu yeni kişilik tipini başka yerleşik tiplerden ayıran da bu değerler ve tasavvurlardır. Yeni bir kişilik tipi gitgide yaygınlaşıyorsa, bu onun kışkırtıcı bir çekiciliğe sahip olduğu anlamına gelir, işte bu tip insanların somut düzeydeki ayırıcı özelliği bu kışkırtıcı çekiciliktir.

"Ben, ben olduğum ölçüde benim"

Günümüzde gözlemlenen yeni hayat tarzının kışkırtıcılığı şöyle dile gelmektedir: *"Ben, ben olduğum ölçüde benim."* Bütün kuralların, ölçülerin, vesayetlerin ve muhtaçlıkların ötesinde özerk ve özgür kararlar alabilmenin gittikçe daha fazla insan için bir ihtiyaç ve keyif haline geldiği açıktır. Bu nedenle onların hayat tarzının ve yaşama sanatının düsturu, kışkırtıcı bir ben

vurgusu ve özgüvendir. "Ben, ben olduğum ölçüde benim ve sen de sen olduğun ölçüde sensin." İnsana oldukça bencil, hatta narsistik gelen bu ifade, aslında göstermeye çalışacağımız üzere hiç de öyle değildir.

Ayrıca, otoriter yapıların ve totaliter bağımlılıkların aşılması da bu tür bir ben-odaklılığın sorunu değildir. Ben-odaklılık bilinç düzleminde önceliği bir şeye *karşı olmaya* değil, bir şeyden *yana olmaya* vermektedir: Bir yandan gerçekliğin büyüleyici bir biçimde üretilmesi için akıl almaz imkânlar içeren, öte yandan ekonominin ve toplumun dayandığı bütün yapıların ve değerlerin çözülmesi karşısında anlamlı bir tepkiyi ifade eder gibi görünen bir yaşam deneyimine verilen yanıt olarak özgür ve spontane bir ben vurgusundan yanadır.

Ben-odaklılık yeni bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzının kaynağı yeni bir kişilik tipidir. Hiçbir kişilik tipi çağa uygun bir yaşam modeli olarak şimdiye kadar bu denli yaygınlaşmamış ve kamusal kabul görmemiştir. Bu yeni kişilik tipi sosyal psikolojik bir fenomendir, bu fenomen yalnızca ekonomideki ve toplumdaki büyük değişikliklerle ilişkilendirilmekle kalmamalı; gerek gündelik yaşam dünyalarında gerekse yaşam tarzlarında yankısını bulan felsefi, sanatsal, edebiyatbilimsel ve sosyalbilimsel postmodernlikle ilişkilendirilmelidir.

Postmodern ben-odaklılığı ele alan kişi, geleneksel düşünce ve ölçütlere göre çelişkili davranış özellikleriyle karşılaşacaktır, oysa postmodern karakter bu durumu bir çelişki olarak yaşamamaktadır. Özgür ve spontane bir özerklik arzusu, ait olma ve bir ekiple birlikte olma arzusunu dışlamamaktadır. Kimliği dağılmadan bir tür yamalı bohça kimliğinde yaşamaktadır o, öyle ki artık "kendine özgülük" diye bir şey yoktur, ama öte yandan postmodern karakter için kendisinin ya da bir başkasının ne kadar sahici (otantik) olduğu da son derece önemlidir. Çoğu postmodern insan için, bir yandan bütünüyle özerk yaşamak, öte yandan da güçlü bir bağlanma ihtiyacı duymak ve bu ihtiyacı gerçekleştirmek çelişki değildir. Ben-odaklılık ve biz duygusu birbirlerini dışlamamaktadır. Ben-odaklılık ve bağlılık birbirlerini dışlar gibi görünse de, ben-odaklı karakter için bağlanmışlık yaşantısı son derece önemli ve merkezidir.

"Bağlantıda olmak özgürleştiricidir"

Jeremy Rifkin'den yola çıkarak ben-odaklı karakterin ikinci düsturunu şöyle formüle edebiliriz: "Bağlantıda olmak özgürleştiricidir." Aslında bu, bağlardan kurtulmak arzusuyla yetişmiş olan herkes için kışkırtıcı bir seçenektir.

Peki, postmodern ben-odaklı karakter tarafından çelişkisiz olarak yaşanan ve böyle yaşandığı itiraf edilen bu durum psikodinamik açıdan nasıl tek ve aynı karakter yöneliminin ifade biçimleri olarak açıklanabilir?

Bu sorunun çözümü için Erich Fromm bir model sunmuştur. Bu modelde, iktidarın çekiciliğine kapılmadan edemeyen otoriter odaklılığın "aktif" ve "pasif" biçimlerini ayrıştırır: az çok sadist bir biçimde iktidar kurma tutkusu ve az çok mazoşist bir biçimde iktidar tarafından ezilme tutkusu. Sadist eğilim, hem başkaları üzerinde hâkimiyet kurmak arzusuyla kişinin kendisi dışındaki dünyaya hem de kendisi üzerinde hâkimiyet ve disiplin kurmak arzusuyla kişinin kendisine yönelir. Mazoşist eğilim, hem tabi olmak, hâkimiyet altına girmek ve küçülmek arzusuyla başkalarına; hem de acı çekmek, kendini feda etmek, benliğinden vazgeçmek arzusuyla kişinin kendisine yönelir.

Otoriter odaklılıkta olduğu gibi postmodern ben-odaklılığı da aktif ve pasif olarak ikiye ayırabiliriz. Bu ayrım, çelişik gibi görünen davranış ve karakter özelliklerini açıklamayı mümkün kılmakta ve aynı zamanda, kaynağını ben-odaklılığın pasif biçiminde bulduğundan pek çok sosyolog ve sosyal psikolog tarafından göz ardı edilen, postmodern kişilik tipiyle ilişkilendirilmeyen ya da yeni bir sosyallik yolunda ben-odaklılığın aşılması olarak yorumlanan toplumsal fenomenler karşısında geliştirilmiş bir duyarlılığın da göstergesidir.

"Postmodern" bir karakter yönelimi

Bu kitapta postmodern ben-odaklılık, bir kişilik tipi ve karakter yönelimi olarak ele alınmaktadır. Burada "postmodern"den ne anlaşıldığı sorulabilir haklı olarak. "Postmodern" kavramın-

da ve onun karakterolojik bağlamdaki kullanımında bizi asıl ilgilendiren, postmodern felsefenin iddiasından ziyade postmodern yaşama biçiminin alımlanışı oldu, öte yandan bu yaşama biçiminin postmodern düşüncenin temsilcileriyle ilgisi yok değildir elbette.

Postmodern düşünceye ilişkin literatür ve bu kavramın öncelikle felsefe, sanat, edebiyatbilim ve sosyal bilimlerdeki kullanımları kuş bakışı bakılamayacak kadar geniş olmakla birlikte Wolfgang Welsch tarafından çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmiştir (W. Welsch 1997, ayrıca krşl. J.-F. Lyotard 1999 ve Z. Baumann 1999). Postmodern düşünce öncelikle mimari ve felsefede geliştirilmiş, ama karşılaştırmalı kültür antropolojik ve etnolojik araştırmalarla da desteklenmiştir; bu araştırmaların tümü, insana ve gerçekliğe bakışımızın daima kendi düşünsel tasavvurumuz olduğuna, bunun sonucu olarak da nihai olarak bilinebilir, önceden verili bir gerçeklik olmadığına işaret etmektedir. Gerçekliği bilmek istiyorsak, bunun yolu ancak onu kurmak ve yapılandırmaktan geçer, böylece önceden verili her şeyin "şifresi çözülür" ve "yapı bozuma uğrar". İnsanın neliğine ilişkin bütün düşünceler ve anlayışlar için geçerlidir bu. Akıl bile "çoğul"laşmıştır. "Modern anlayışa dair temel koordinatların yapı bozumunda öncelikle birlik, devamlılık, bağlaşıklılık, gelişme mantığı ya da ilerleme fikri sorgulanmaya başlamıştır" (H. Keupp 1999, s. 30).

Aydınlanmacı aklın önderliğindeki modernliğin kutsal saydığı her şey, postmodern düşünüş tarafından sorgulanmaktadır. Hatta bu açıdan psikanalitik ve postmodern düşünüş arasında belli bir kesişme alanı bile vardır. İkisi de genel olarak önceden verili olana ve iddia edilene (bir kesinlik olarak öne sürülene) kuşkuyla bakmakta; "doğal", "mantıklı", "duruma uygun" ve "sağlıklı insan aklı" olduğu iddiasıyla öne sürülen şeylerin şifresinin çözülmesi, maskesinin düşürülmesi ve göreceleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yine de postmodern düşünüş, bilinç düzlemindeki gerçekliğin ardında ortaya çıkarılması gereken saklanmış, çarpıtılmış, yabancılaşmış, bilinçdışı bir gerçeklik olduğunu öne süren psikanalitik yaklaşıma katılmaz. Postmodern düşünüş çoğunlukla daha derin başka bir gerçek-

likle yüzleşmeyi istemez. Tam tersine, böyle bir çabada aydınlanmanın ve modernliğin yönlendirme arzusunu ve dayatmacılığını görmektedir.

Burası, postmodern iddialarla felsefi açıdan hesaplaşmaya girmenin yeri değil. Çünkü postmodern hayat tarzı söz konusu olduğunda bizi ilgilendiren bu değildir. Postmodern karakter yöneliminin betimlenmesi için en önemli ipuçlarını sunan ortamlar da zaten postmodern hayat tarzının propagandasının yapıldığı ve kurgulandığı ortamlardır: eğlence ve boş zaman endüstrisinin teşhir ettiği yaşam dünyaları, reklamlar, eğilim ve gelecek araştırmaları, ortam ve tüketim araştırmaları, başarılı işletmelerin pazarlama stratejileri, kendini postmodern yaşam tarzına kaptırmış olan yayın organları ya da medya.

Psikanalitik geçitler

Sosyolojik ve sosyal psikolojik gözetleme kuleleri geç modern ya da postmodern toplumsal ilişkileri betimleyen çalışmalar üretmiştir. Bunların en önemlilerinden birkaçı Almancada Ulrich Beck ve Gerhard Schulze'nin imzalarını taşır, öte yandan bu yeni kişilik tipini betimlemeye ve özellikle de onun ruhsal dinamiğini göstermeye çabalayan çalışmalar şimdiye kadar azınlıkta kalmıştır. Böyle bir çalışma aynı anda pek çok engeli aşmak zorundadır. Birincisi, kamusal alanda sosyolojik düşünüş daha yaygındır ve onun karşısına psikolojinin soruları ve anlama biçimiyle çıkmak zaten yeterince cüretkâr bir girişimdir. İkincisi, psikolojik yaklaşımlar arasında, (doğa) bilimsel standartlara ulaşabilmek için, toplumsal davranışı davranışın öznelerinden bağımsız olarak araştıran bilişsel ve davranışsal psikolojinin üstünlüğü söz konusudur. Bu arada psikanaliz gittikçe bireyin bilinçdışı patojen yönlerine yoğunlaşmış ve psikanalitik bir sosyal psikoloji için kendi içinden çıkan verimli yaklaşımları –sözgelimi Erich Fromm'un yaklaşımını– ihmal etmiştir.

Psikanaliz bilinçli ve bilinçdışı düşünüş ve algılamayı ayrıştırmaya çalışır; insanların gündelik bilinciyle hiçbir zaman yetinmez ve bilinçdışı ben yaşantısına ilişkin sorular sorar.

Bunun da ötesinde, bilinçli ve bilinçdışı ben yaşantısının kimi zaman farklı olmasının bir nedeni olduğundan yola çıkar. Bu neden, insan davranışının belli uyarılara verilen tepkiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda sıklıkla dürtüsel eğilimler tarafından belirlenmesinde yatmaktadır. Bu tür eğilimler, başkalarının kişiye yönelttiği ya da kişinin kendisine yönelttiği beklentilerle ve tasavvurlarla çelişebileceği için bilinç düzlemine çıkmamalı, başka bir deyişle bastırılmalıdır.

Her psikanalitik kişilik teorisinin çıkış noktası, insanın tipik davranışsal tepkilerinin, davranışa son derece bilinçli ya da bilinçdışı bir tutkusallık kazandıran ve aynı zamanda kişiliğe uygun davranışın nedeni olan psişik itici güçler (dinamikler) tarafından belirlendiğidir. Yani psikanalitik kişilik teorisi, davranışı "psikodinamik" açıdan ve bu tür psişik itici güçlerden hareketle açıklamaya çalışır.

Bu kitapta, yeni bir karakter yönelimi olarak ben-odaklılık psikanalitik yaklaşımla analiz edildi. Bu çerçevede karakter *yönelimiyle* daima, davranışa belli bir tutkusal arzu ifadesi kazandıran temel bir yönelim kastedilmektedir. Eğer bu ifade bilinçdışıysa, davranış özelliklerinin yorumlanmasıyla ortaya çıkarılabilir ancak. Bu tür yorumlar pek çok kişi için rezalet çıkarma, psikanalizin ukalalığı ve değerlendirici bilimsel tafrasıdır. Bu eleştirilerden birincisi bazen gerçekten de yerindedir, sonuncusu ise yorumlayıcı anlama ve değerlendirme kavramlarını birbirine karıştırmaktadır.

Sigmund Freud'dan bu yana bu tür itici güçler, özgül karakter özelliklerinde kendini gösteren karakter yönelimleri olarak anlaşılmıştır. Karakterin belirlediği davranışı öteki davranış dışavurumlarından (sözgelimi moda olan davranıştan, reflekse dayalı davranıştan ya da yönlendirilmiş davranıştan) ayıran şey, karakterin belirlediği davranışın bilinçli ya da bilinçdışı psişik itici güçler tarafından harekete geçirilmesidir.

Eğer postmodern ben-odaklılık gerçekten de kendine özgü bir karakter yönelimiyse, o zaman postmodern davranış olarak kendisini gösteren şey başka bir karakter yönelimine ve onlar için tipik olan ben tanımlarına (egoizm, narsizm, sübjektivizm, otoriter vesayetçilik, ben'in pazarlanması, özerklik çabası) geri

götürülemez, kendine özgü bir itici güçtür. Bu kitapta karakter yönelimi olarak postmodern ben-odaklılığın psikodinamiği ele alınacaktır.

Freud'dan Fromm'a

Sigmund Freud tarafından geliştirilen karakter teorisi Erich Fromm'un üzerinde çalıştığı "toplumsal (toplumda yaygın olan) karakter" kavramıyla önemli ölçüde genişletilmiştir. Toplumsal karakterin işlevlerinden biri de, gerek bilinç düzlemine çıkan gerekse bilinçdışı kalması ya da bastırma veya yadsıma yoluyla bilinçdışı kılınması gereken şeyler için filtre işlevi görmesidir. Fromm tarafından geliştirilen analitik sosyal psikolojinin desteğiyle postmodern ben-odaklılık sadece karakterolojik açıdan anlaşılmakla ve ruhsal dinamikleriyle öteki karakter yönelimlerinden ayırt edilmekle kalmadı, aynı zamanda toplumsal bilinçdışı ve bastırılmış olan da meydana çıkarılmaya çalışıldı. Fromm bu analiz yöntemiyle otorite odaklılık ya da pazar odaklılık gibi birkaç toplumsal karakter yönelimini ele almış, ama postmodern ben-odaklılığı incelememiştir. Postmodern insanın psikanalizine dair burada sunulan bilgiler Fromm'a gönderme yapmaz gerçi, ama onun psikanalitik yaklaşımının güncel duruma uygulanması sonucunda ortaya çıkmışlardır.

Çoğuları "psikanaliz"i Freud'un cinsel dürtü teorisiyle ilişkilendirir, bu teoriye göre cinsel dürtü yaşamın ilk yılları boyunca kendi iç dinamiğiyle gelişir. Çevre çok sayıda bilinçli ve bilinçdışı eğilimin biçimlendirilmesinde sadece değiştirici ve düzeltici bir rol üstlenir. Freud'un dürtü kavramı, ruhsal isteğin talepkâr ve "dürtüsel" kendine özgülüğünü kavramsal anlamda güvence altına almak için özellikle uygun görünmektedir.

Gerçekten de karakterin belirlediği davranışın ayırıcı özelliği, zorlama, marazi davranışlar ya da diğer nevrotik ve semptomatik davranışlar gibi, kişiye zarar verdiği ya da onu üretkenlikten alıkoyduğu zaman bile değişmemesidir. *"Dürtüsel" yaşantının* sanki bir dürtü tarafından yönlendiriliyormuş gibi deneyimlenmesi ruhsal arzuyu bir tür biyolojik dürtüyle açık-

lamayı yine de haklı çıkarmaz. Her şeyden önce kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar ve sosyal psikolojinin gruplardaki ortak düşünme, hissetme ve eyleme biçimlerini açıklama çabaları psikanalistleri dürtüsel yaşantının dürtü kavramıyla açıklanamayacağı noktasına getirmiştir.

İnsanların benzer düşünmesini, hissetmesini ve eylemde bulunmasını sağlayan bir karakter oluşumunun nasıl olup da ortaya çıktığı sorunu Fromm'u daha 1930'larda Freud'un dürtü kuramından uzaklaştırmıştır. Fromm için toplumsal karakterin içeriği "belli bir toplumun gerekliliklerine bağlıdır, bu gerekliliklerin bireyin karakterini öyle bir biçimlendirir ki, insanlar yapmak *zorunda* olduklarını yapmak *ister* hale gelirler, böylece toplumun doğru işleyişinin yolu açılır. Yapmayı arzuladıkları şey karakterlerinde baskın olan tutkulardan kaynaklanmaktadır, bu tutkuları ise belli bir toplumsal sistemin gereklilikleri ve talepleri biçimlendirir" (E. Fromm 1979a, TY VIII, s. 307).

O halde toplumda yaygın olan karakterin, toplumsal istikrarı sağlayan önemli bir işlevi vardır, çünkü onun görevi "toplumun üyelerinin enerjilerini, davranışı toplumsal modele uyup uymama konusundaki bilinçli kararlarından koparacak biçimde şekillendirmektir, (...) aynı zamanda kültürün taleplerine uygun davranmak insanlar için doyumun yolunu açar" (E. Fromm 1962a, TY IX, s. 90).

Böylece karakterin belirlediği eğilimler sanki dürtüsel bir eğilimmiş gibi yaşanır, oysa rekabetçi, düşünceli, yıkıcı ya da yardımsever eğilimler dürtü dinamiğinden kaynaklanmaz, tersine psişik ihtiyaçların toplumsal taleplere uyum sürecinin bir sonucudurlar. Burada, hangi düşüncelerin ve duyguların bireyin bilinç düzlemine çıkacağını ve hangilerinin bilinçdışı kalması gerektiğini toplum belirler. "Nasıl ki toplumsal bir karakter varsa, aynı şekilde toplumsal bir bilinçdışı da vardır" (E. Fromm. 1962a, TY IX, s. 96).

Fromm'a göre toplumsal karakter yönelimlerinin gelişimi ve oluşumu "ortak yaşam yazgısı"na (E. Fromm 1930a, TY VI, s. 16, ayrıca 1931b, TY I, s. 32), başka bir deyişle benzer bir biçimde düşünen, hisseden ve eylemde bulunan insanların içinde yer aldıkları "grubun yaşam pratiği"ne (1992e (1937), TY XI, s.

173) uygunluğu içinde kavranabilir ancak. Tabii bu, postmodern ben-odaklılık gibi yeni bir toplumsal karakter yöneliminin ortaya çıktığı durum için de geçerlidir.

Sosyolojik geçitler

Alman dilinde üretilen sosyal bilimler çerçevesinde modernleşmenin nasıl üç aşamalı bir 'bireyselleşme'ye yol açtığını öncelikle Ulrich Beck göstermiştir: birincisi "tarihsel olarak verili toplumsal formlardan ve bağlardan *kopuş*", böylece insanın özgürleşmesi; ikincisi *"geleneksel güvencelerin yitirilmesi"* ve üçüncüsü *"yeni bir toplumsal bağlanma"* (krşl. U. Beck 1986, s. 106). "İkinci Modernliğin" etkileri günümüzdeki kırılmaya ve "riziko toplumuna" yol açmıştır. Ekolojik krizler, emeğe dayalı işin gerilemesi, bireyselleşme, globalleşme ve cinsiyet devrimi riziko toplumuna damgasını vurmuş; aynı zamanda "birinci modernliğin yönlendirici tasavvurları ve buna bağlı olarak birbirine gönderme yapan kurumsallaşmış tepkileri tartışılmaz doğallığını ve ikna gücünü" kaybetmiştir. (U. Beck 1999, s. 28) "İnsanlar rol modeline uygun olarak kendi yaşamlarını verili kurallara uygun biçimde ve böylece birbirlerinin kopyası gibi sürdürebilirken artık toplumsal yaşamın rol modeli" tükenmiştir. "Eğitim sisteminin, iş pazarı dinamiğinin, kariyer modelinin, yer değiştirebilirliğin ve pazarların en genel anlamda bireyselleştirici sonuçları vardır. Emeğe dayalı işin esnekleşmesi rizikoların ve yaşam ilişkilerinin bireyselleşmesi anlamına gelir" (U. Beck 2001, s. 3). Böylece Beck'e göre bireyselleşme baskısının sonucunda kopyacı varoluş, diyaloga dayalı bir varoluşla, yani dünyadaki karşıtlıkların üstesinden gelen diyaloga dayalı bir hayal gücüyle" ikame edilmek zorunda kalmıştır (a.y., s. 4; krşl. U. Beck ve W. Bonns 2001, ayrıca U. Beck ve P. Sopp 1997).

Gerhard Schulze'ye (2003) göre günümüzde toplumsal olarak ağır basan tasavvur, "daha fazlasını yapabilme tasavvuru"dur. Şimdiye kadar hiçbir tasavvur "düşünceye, gündelik ilişkilere, kurumlara ve yapılandırmalara" bu denli damgasını vurma-

mıştır (a.y., s. 183). Bu arada Schulze, psikolojik gözlem biçimi için özellikle önemli olan bir alanı göz önünde bulundurmuştur. Başka bir deyişle, daha fazlasını yapabilme fikri, insanın "kendi kendisiyle ilişkisinde doğuştan gelen bedensel, duygusal ve zihinsel sınırların genişletilmesi olarak hayata geçmektedir" (a.y.). Daha fazlasını yapabilmeye duyulan hayranlık, "beceri açısından bakış"ın günümüzde aşırı vurgulanmasına yol açmaktadır, bu nedenle Schulze bu kavramın yanına ikinci bir boyut olarak "varolmanın bakış açısı"nı koyar (a.y., s. 181-189) ve bir varolma sosyolojisinin (s. 273-303) çerçevesini çizer.

Schulze'nin postmodern insanı sosyolojik açıdan anlama biçimiyle bu kitapta kullanılan psikanalitik açıklama biçimi belli bir yakınlık gösterir. III. bölümde gösterileceği gibi "yapma beceri"nin (yani en geniş anlamıyla araçsal becerinin) "insani beceri"ye (insanın varoluşunu kendi güçleri temelinde yaşantılaması) tercih edilmesi postmodern yönelimin ruhsal dinamiğini belirler. Ama bununla aynı zamanda sosyolojik ve psikanalitik yaklaşımların ortak yönleri de tükenir.

Schulze, Fromm'un *Haben oder Sein* (*Sahip Olmak ya da Olmak*) adlı kitabında olduğu gibi, becerinin bakış açısıyla var olmanın bakış açısının birbirlerinin alternatifi olarak kavranmasına kararlılıkla karşı çıkmaktadır. "Var olmak ve beceri tarihsel olarak eşit ağırlıkta değildirler ve tarih becerinin lehine çalışmıştır, ama bu eşitsizlik yüzünden var olmanın lehine çalışacak yeni bir eşitsizlik talep edilemez" (G. Schulze 2003, s. 189). Bilinçdışında hissedilen varolma yoksunluğunun, becerinin bakış açısının (ya da sahip olma yöneliminin) bilinç düzleminde aşırı vurgulanmasıyla telafi edilebileceği meselesi sosyolojik bakış açısına göre kendi alanının dışındadır ve bu nedenle de "varolma durumunun beraberinde getireceği yeni bir tek boyutluluğun ütopyası" (a.y., s. 369) olarak bir kenara bırakılmıştır.

Bu tür sosyolojik bir perspektif sadece "gündelik bilinçle" ilgilenmekte ve "bilincin kavramlarının felsefi yabancılaşmasını" umursamamakta, hele –bu yaklaşımı tamamlamak gerekirse– söz konusu gündelik bilinci taşıyanların yabancılaşmasına

hiç aldırmamaktadır. Buna karşılık psikanalitik odaklı bir sosyal psikoloji bu taşıyıcılarla ilgilenir.

Başka sosyolojik perspektifler psikanalitik sosyal psikolojinin bilgi nesnesine bu bakımdan daha yakın dururlar. Sözgelimi Jörg Ueltzhöffer'in geliştirdiği "Sosyal Ortam" modeli "sosyal farklılaşmanın derin yapısını anlamaya çalışmaktadır"; bu yaklaşım ortam modelleriyle "insanı bir bütün olarak anlamayı hedefler ve onun yaşam dünyasına giren sistemlerin bütünün yönelir" (J. Ueltzhöffer, B. B. Flaig ve Th. Meyer 1997, s. 57, krşl. J. Ueltzhöffer 2000, s. 15-17).

Psikanalitik ve sosyolojik yaklaşımlar arasında öncelikle tartışmaya yol açan konu, postmodern ben-odaklılığın psikolojik açıdan *değerlendirilmesiyle* ilgilidir. Burada sorun postmodern ben-odaklılığın anormal bir şey olup olmadığı değildir, tam tersine ben-odaklılık gittikçe normalliğin sınırları içinde yerini almakta; hiç kuşkusuz, insanlar, psişik açıdan postmodern ben-odaklılığın talepleriyle hiçbir çatışmaya girmeksizin rahatça özdeşleştikleri ve onları içselleştirdikleri sürece başarılı olmakta ve kendilerini iyi hissetmektedirler. Asıl sorun büyük ölçüde, insanların bilinçdışı düzlemde kendilerini nasıl yaşadıklarına bağlı olan ruhsal sağlıktır. Bilinçli yaşantı ve bilinçdışı ruhsal durum ne kadar çok çatışıyorsa, psişik savunma güçleri bilinçdışı durumun bilinç düzlemine çıkmaması için o kadar güçlü ve sağlam olmalıdır. Eğer değillerse, psişik ve psikosomatik semptomlar ve acılar baş gösterir.

Postmodern insanın değerlendirilmesinde yine Erich Fromm'un fikirlerinden yararlanılabilir. Fromm'a göre belli bir toplumun işleyişi insanın psişik uyum başarısını gerektirir, karakterin belirlediği davranış bu uyumun göstergesidir. Fromm bu noktada, insanın uyum başarısına duyduğu ihtiyaçla, *insani* başarıya duyduğu ihtiyacı çok açık biçimde birbirinden ayırır. Böylece ikinci noktaya dair düşünceleri sayesinde, üretken insanın kendini başarılı bir biçimde var etme modelinin ana hatlarını çizer. Bir toplumun kendini işletebilmesi için bireyden psişik olarak talep ettikleri, onun toplumsal gereklere uyum sürecinde, insani başarısı için ihtiyaç duyduğu şeylerden giderek daha fazla uzaklaşmasına yol açabilir. İnsan toplumsal açıdan normal

kabul edilene uygun davranmak adına kendine özgü imkânlara, onları ya hiç geliştiremediği ya da bastırdığı ve yadsıdığı zaman yabancılaşır. Bu duruma psikanalitik perspektiften bakıldığında, başka bir deyişle bilinçdışı ruhsal mevcudiyet işin içine sokulduğunda toplumsal olarak iyi uyum sağlamış ve işlev gören kişilerin aslında normallik patolojisinden mustarip olduğu söylenmeden geçilmemelidir; çünkü bu kişiler, kendine özgü üretim imkânlarına yabancılaşmışlardır.

Kitabın yapısı ve içeriğine dair

Okuru ileriki sayfalarda ne beklemektedir? I. Bölüm *Postmodern Ben-Odaklılığın Ortaya Çıkışı*'nı konu ediyor. Bir yığın ekonomik ve toplumsal oluşum koşulları içinden, ruhbilimsel açıdan postmodern ben-odaklılığın oluşumunda özellikle belirleyici olduğu düşünceler koşullar öne çıkarılmıştır. Ekonomik ve toplumsal gelişmelerin yeni bir karakter yöneliminin oluşum sürecinde hangi konumsal değere sahip olduğu sorunu burada tek başına ele alınan bir sorun olmayacaktır (krşl. R. Funk 2005, R. Funk 2000 ve 2003a).

II. Bölüm postmodern insanın aktif ve pasif tezahürlerini ayrıntılı bir biçimde betimleyecek. Betimleyici düzlemde kalınarak önce aktif sonra da pasif ben-odaklılığın kişilik özellikleri sunulacak. (Bu bölüme ilişkin bir çizelge ekte yer almaktadır.) Bir diğer alt bölümde aktif ve pasif ben-odaklılığın belli karakter özellikleri karşılaştırılıp betimlenecek, bu betimlemenin amacı da, okurun bu yeni karakter yönelimini olabildiğince somut olarak gözünde canlandırabilmesini sağlamak olacaktır.

III. bölümde *Postmodern Ben-Odaklılığın Psikanalizi* ele alınacak. Psikanalitik yaklaşım ve anlayışın postmodern ben-odaklılığı *üretken olmayan* bir karakter yönelimi olarak kavradığı ancak bu bölümde dile getirilecek. Bu yorum, ben-odaklı insanın bilinçdışı ben yaşantısının dikkate alınmasının sonucudur ve ben-odaklı insanın yabancılaşma dinamiğinin gösterilmesine yöneliktir. Ben-odaklılığın patojen etkilerini enine boyuna tartışmak ancak buradan hareketle mümkündür, oysa bu tartışma

psikopatojen etkilerle sınırlandırıldı ve başta sosyopatojen etkiler olmak üzere öteki etkiler dikkate alınmadı.

Psikanalitik yorumun eleştirel bakışı, yani *postmodern ben-odaklılığı* bir karakter yönelimi olarak yorumlaması, gerek postmodern gerekse de psikanalitik düşünme biçiminin beraberinde getirdiği farklı insan anlayışlarının araştırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ben-odaklılığın eleştirel yorumu, öncelikle hangi koşullarda psikanalitik açıdan *üretken* bir karakter yöneliminden söz edilebileceği sorusunun yanıtını vermelidir.

IV. bölüm, *Üretkenlik ve Postmodern Ben-Odaklılık* başlığı altında bu soruların yanıtını aramaktadır. Burada Fromm'un üretken karakter yönelimine dair anlayışı benimsendi ve kullanıldı. Son olarak postmodern insanların da ne ölçüde üretken olabilecekleri ve üretken postmodern insanların üretken olmayan postmodern insanlardan nasıl ayırt edileceği ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

I. BÖLÜM

POSTMODERN BEN-ODAKLILIĞIN OLUŞUMU

Pazar Ekonomisinin Gelişimi

Her üretim ve yaşama biçimi güncel zorunluluklar ve imkânlarca belirlenir ve o güne dek geliştirilmiş olanların üstünde temellenir. Günümüzde gerek zanaatın ve endüstriyel üretimin imkânları gerekse de kitlesel üretim halen sürmekte; ama pek çok gözlemcinin "postmodern", "ikinci modernliğin" parçası, (U. Beck) ya da "geç modern" (H. Keupp) olarak adlandırdığı üretim ve yaşama biçimimizin "güç ilişkileri" artık bu üretim biçimleriyle belirlenmemektedir.

İleriki alt bölümlerde, postmodern ben-odaklılığın oluşumunda özel bir önem taşıyan üç etken ana hatlarıyla incelenecek. Birinci etken, pazar ekonomisinin günümüzün kültür kapitalizmine dek gelişimidir. İkinci etken teknolojik ilerlemedir; dijitalleşme ve medyadaki teknolojik yeniliklerin yol açtığı ve açmaya devam ettiği köklü değişimlerin "toplumsal yaşam pratiği" üzerindeki etkilerini konu edinir. Son olarak da telkinin gücü ve insanın telkin edilebilirliği ele alınacak.

Bunu takiben ve pazar ekonomisindeki gelişmelere istinaden, güncel ekonomi yapma tarzının merkezi bir veçhesi ele alınacaktır. Sosyal psikolojik perspektiften bakıldığında bu veçhe, postmodern ben-odaklılığın oluşumu açısından özel bir önem taşımaktadır: pazar ekonomisi pratiğinde pazarlamanın konumsal değeri.

Pazar Ekonomisinin Üretim biçimi ve Pazarlama

20. yüzyılda yeni üretim tekniklerinin, materyallerin, ticaret, satış ve kullanım imkânlarının belirlediği köklü bir dönüşümle "pazar ekonomisinin üretim biçimi" veya kısaca "kapitalist pazar ekonomisi" olarak adlandırılabilecek yeni bir üretim biçimine geçiş süreci yaşanmıştır. Pazar ekonomisinin en önemli özelliği o zamana kadarki pazar, emek ve mal anlayışlarının değişmesidir. Emeğin bir zamanlar öncelikle, mal aracılığıyla kullanım değeri yaratmak gibi bir anlamı vardı. Pazar, kullanım metalarının alım-satımına hizmet ediyordu: yaşamak için ihtiyacı olan şeyleri satın alıyordu insan. Kendi öz yeti ve imkânlarını gerçekleştirmek için gereksinme duyduklarını da benimsiyordu. Satış stratejisi, pazarlama karmaşık değildi: *Satıcı* pazar tezgâhlarında ve dükkânlarda mallarını sunar, başka bir deyişle potansiyel müşterileri arzla ilgili bilgilendirirdi; *tüketici* ürünlere bakar, başka bir deyişle ihtiyaç halinde tüccara ya da üreticiye başvururdu. Ama insan, ihtiyaçlarıyla pazar olgusunun öznesi olurdu hep.

Teknolojinin ve mekanik kitle üretiminin imkânlarıyla birlikte, malların düzenli mübadelesiyle işleyen kapitalist pazar ekonomisi ortaya çıkmıştır. Mallar artık sadece kullanım değeri açısından değerlendirilmiyor; değişim değeri gittikçe daha büyük önem kazanıyordu. Mal mübadelesi arttığı ölçüde talep de arttırılmak zorundaydı ki, seri olarak üretilen mallar satılabilsin. Ürün geliştirme, dağıtım politikası, fiyat politikası ve iletişim gibi yeni pazarlama araçlarına ihtiyaç duyuluyordu. İletişim alıcıyı, ihtiyaç doğurarak reklam üzerinden doğrudan etkilemeye çalışıyor ve işin doğasına uygun olarak yeni bir karakter yöneliminin oluşumunda özel bir önem taşır hale geliyordu. Talep artışına hizmet eden pazarlama stratejileri, pazarların doygunluğu ve gittikçe sertleşen rekabet yüzünden ilgi odağı haline gelmişti.

Hizmet sektörü de benzer bir gelişim gösteriyordu. Ancak yine de hizmetlere -kölelik ve benzerlerini dikkate almazsak- değişim değeri ve satılabilirlik açısından bakmak ancak belli bir noktaya kadar mümkündü. Kimsenin aklına, bir insanın zi-

hinsel, psişik, bedensel ya da toplumsal sıkıntılarına çözüm olacak hizmetlerin reklamını yapmak gelmiyordu. Tıbbi yardıma ihtiyaç duyan birisi bu yardımı alıyordu zaten, çünkü yeniden sağlığına kavuşmak istiyordu. Sağlık, değişim değeriyle tanımlanan bir mal değildi. Hastalık daha çok, acısı dindirilmeye ve nihayet tedaviyle tamamen bertaraf edilmeye çalışılan, hastalık sigortası yardımıyla ortadan kaldırılması talebinde bulunulan bir sıkıntıydı. Ama hastalık sigortasının satacak bir şeyi yoktu. Günümüzde ise sigorta kendi kendinin reklamını yapmakta ve sağlık sattığını iddia etmektedir. Çok değil, henüz elli yıl önce ilaca, huzurevine ya da psikoterapiye olan talebi arttırma arzusuna anlamsız bir şey olarak bakılıyordu. Bu nedenle hizmet sektörü haklı olarak pazarın rekabetinden kaçınıyor ve reklam ne demek bilmiyordu.

Ürün odaklı pazarlama

Talebi arttırmak için, biraz evvel değinildiği gibi, *ürün odaklı* bir pazarlama stratejisi geliştirilmiştir. Bununla kastedilen, ürünün kusursuz nitelikleri ve değişim değeri değildir. Ürün odaklı pazarlamadan anlaşılan, ürüne ürünle pek de ilgisi olmayan niteliklerin atfedilmesidir. Reklam o zamana dek nasıl ki ürünü idealize etmeye çalıştıysa (deterjanlarla yıkanan çamaşırlar kar beyaz, sonra bembeyaz, sonra da ultra beyaz oldu), ekonomi öğretisinin de üründen anladığı bir özellikler bütünüydü. Bir ürünün esas kullanımı artık ikincil önemdeydi. Önemli olan ürünün "ek yararları"ydı. "Tasarım ve ürün imajı asıl mesele haline gelirken kullanılabilirlik ve işlevsellik aksesuara dönüşüyordu" (G. Schulze 1992, s. 13).

Bugün eskisinden farklı olarak ürünün kullanım değerini temel yararı değil, reklam ve pazarlamayla telkin edilen ek yararları belirlemektedir. Bu nedenle bir ürüne, sattıran ne varsa atfedilir: duygular, ihtiyaçlar, ruh halleri, sıcak bir ilginin, içsel yaşantının, başarının ya da avantajın sembolleri. Genellikle söz konusu olan emniyet, güven, sevecenlik, etkinlik gibi değerler; yani aslında insana ve başarılı bir yaşama ait olan, ama ürünle-

re aktarılması ve onlarla birlikte satılması gereken özelliklerdir. Tüketici, Reebok ayakkabı giyenlerin aktif, Marlboro içenlerin iç dünyalarının zengin, Chantre içenlerin sevecen olduklarına inandırıldı. Kritik önemdeki bir araba testi bile aynı mantığın tutsağı haline getirildi. Vokswagen'ın yeni bir modelinin onay belgesi şöyledir: "Buna karşılık onda eksik olan bir tutam duygu – Araba işini çok hareketlendirebilecek olan bir öğe" (J. Spiegler 2003). Ürün odaklı satış stratejisi aslında ürünü değil, insani özlemleri, özellikleri ve becerileri satışa çıkarmıştır.

Böylece ürünler canlı kılınmış ve insanlaştırılmıştır. Eğer malların satılabilirliği ekonominin itici gücüyse, pazara taşınan mallara can katılması, insan isimleri konulması, insani özelliklerle öne çıkartılmaları bunun doğal sonucudur. Ekonomik açıdan daima pazarın "canlandırılması" önem taşımaktadır. Pazarın nasıl ve hangi ürünlerle, mallarla, arzla canlandırılabileceği ise ikincil bir sorundur. Aslolan, pazarın hareket halinde kalması ve arz-talep dolaşımının çökmemesidir. Pazar, canlı bir insan bedeniyle karşılaştırılabilir olmakla kalmaz, aynı zamanda onun ta kendisidir: solumakta, nabzı atmakta, hareket etmekte, çöküşler yaşayabilmektedir.

Pazarın ve malların canlandırılması ve insanlaştırılması günümüzde gözden kaçacak gibi değildir. Mister Proper'ın, adı Proper olan bir zanaatçıyla ilgisi yoktur, mikropların kökünü kazıyan kimyasal bir karışımdır ama gene de Mr. Proper'la birlikte eve yeni bir yaşam gelir. Ailenin üç kuşağı bir Haziran sabahında yeşeren çimenlerin üstünde oturmaktadır; horoz ötmekte, arka planda kilise çanları çalmaktadır, büyükbaba canlılığın simgesidir ve torunlar halka halinde dans etmektedir. İleti şöyledir: uyum ve ailede mutluluğun sırrı kahvaltılık margarinde! Kredi kartının gücü artık daha çok şeye yetebilmekte (gittikçe artan sayıda insana yüklü borçları yüzünden hiçbir fayda sağlamıyorsa da), visakart özgürleştirmektedir. Ürünlere kişilik profilleri biçilmektedir. Bir insanın sahip olması gereken her şey vardır onlarda: En iyi insani özelliklere sahiptirler; sevimli, sevecen, kendini bilen, kabullenici, akıllı ve duygudaştırlar; ilişki kurma becerileri, kişilikleri, karakterleri ve kimlik yaşantıları vardır.

Ürünlerin insanlaştırılması hizmet alanında da kendini göstermektedir. Satışa çıkarılacak hizmete insani nitelikler atfedildiğinde pazarlama özellikle başarılı olmaktadır. Satışa çıkartılan, kimi zaman dostluk, kimi zaman da bağlılık ve güvenilirliktir. Bankalar "genç"tir, "ciddi"dir", "güvenilir"dir; hastalık sigortası mutasyona uğrayıp sağlık sigortasına dönüşmüş, yüksek okullar "eğitim yaşantıları" arz eder hale gelmiştir; bir radyo kanalının dinleyicilerine yönelik gazetesi hizmetini şu başlık altında satmaktadır: "Radyo duygudur." Hizmetler; yaşam, hoşnutluk, mutluluk, duygu, sağlık gibi insana özgü kavramlarla ilişkilendirildikçe tutmaktadır artık. Ancak kişilik profilleri yakıştırılan sadece ürünler ve hizmetler değildir. Buna uygun bir psikoloji anlayışı, insanı da bir ürün gibi pazara sürmek ve ona bir kişilik profili kazandırmak için her şeyi yapmakta, insan bu kişilik profiliyle başarılı olmakta ve kendini satabilmektedir. Kişilik psikologlarının verdikleri mesaj şudur: İnsan konuşma becerisi ve özgüvenle kendini ifade edebileceği, çekici ve karşı konmaz bir kişilik profili edinmelidir; ancak böylelikle "tutar" ve bir satış başarısı haline gelir. Kendini satmak isteyen kişi en becerikli, en iyi, en mutlu, en büyük, en güvenilir vb. olarak boy göstermek zorundadır artık. Kendini satma isteği, başkaları tarafından iyi karşılanmak, tanınmak ve hayran olunmak amacına yönelik güçlü ve egoist bir eğilime, her zaman ve her yerde kendini hoş bir biçimde sunmak eğilimine yol açmıştır. İtibar ve hayranlık için gösterilen bu çaba narsistik bir kendini şişirme kılığında çıkmaktadır ortaya; ancak çoğunlukla narsizm değildir bu, satış stratejisi olarak egoizmdir. Zaten önemli olan da başkalarının nezdinde tutmaktır, yoksa insanın kendi yüceliği değildir.

Yaşama ve başarılı olma sanatının yolu, insanın kendisinin ürettiği kişilik özellikleriyle bir biçimde özdeşleşmesinden geçer hale gelmiş, neyin özgün neyin yapma olduğunu insanın kendisi de başkaları da fark edemez olmuştur. Nasıl ki McDonald's Big Mac'i genç, neşeli, aktif ve sağlıklı gibi sıfatlarla donatmışsa kişi de McDonald's firmasının Big Mac için yaptığını kendi kendisi için yapmalıdır.

Ürün odaklı pazarlama stratejisinin başarısı, onun yönetim aracı olarak kamusal alanlara, hizmet, sağlık, sosyal yar-

dım, danışmanlık ve terapi alanlarına girmesine; becerinin, görev ve araç dağılımının, verimliliğin ve etkinliğin örgütlenmesinde işe yarayan az çok otoriter idari mekanizmaların çözülmesine yol açtı. Bu çerçevede, öncelikle kullanıma yönelik üretimde başarılı olan ve olmaya devam eden ürün odaklı pazarlamanın eğitim, bakım, tıbbi tedavi ve terapi gibi önceden hesaplanabilir olmayan alanlara da yönetim aracı olarak girebileceği varsayıldı. "Ürün odaklı pazarlama"nın başarı reçetesine duyulan hayranlık kendini şöyle göstermektedir: Hizmet (eskiden "yardım" denirdi buna) artık hiç çekinmeden "müşteriler" için bir "ürün" olarak anlaşılmaktadır. Bir doktor ancak yüksek bir ciro hedeflediğinde başarılı ve iyi bir doktor sayılmaktadır. Doktorlar ve sağlık çalışanları kendilerini öncelikle, belirlenmiş ve hesaplanabilir performans standartlarına göre faaliyet gösteren kişiler olarak kavramalıdır; faaliyetleri pazara sürülen bir ürüne, bir mala dönüştürülmüş, hem müşteri yani hasta hem de yatırımcı ve onun bir uzantısı olan kalite yöneticilerinin karşısındaki pozisyonları değişmiştir. Müşterinin tutması amacıyla bir hizmeti olabildiğince iyi anlatmak, ulaştırmak, arz etmek ve satmak için tercih edilen araç kalite güvencesi oldu.

Ekonominin ve toplumun yöneldiği ürün odaklı pazarlama postmodern ben-odaklılığa değil, Fromm'un daha 1947'de "pazarlamacı karakter yönelimi" (E. Fromm 1947a, TY II, s. 47-56) olarak adlandırdığı ve otuz yıl sonra "sahip olma yönelimi" olarak betimlediği eğilime yol açmıştır (krşl. E. Fromm 1976a, TY II, s. 319-331 ve s. 374-378: 1989a, TY XII, s. 393-483, R. Senet 1998; R. Funk 2002b). Pazarlamacı karakter, özgür ve spontane bir ben vurgusunu merkeze koyan postmodern karakterden farklı olarak, kendini nasıl satabileceğiyle, nasıl başarılı olacağıyla, nasıl tutacağıyla ve nasıl köşeyi döneceğiyle ilgilenir. Onun ilgi odağında satılabilirlik ve uygun satış stratejileri aracılığıyla satılabilirliğin optimize edilmesi vardır daima.

Pazarlama stratejisi olarak gerçekliğin üretimi

Ürün odaklı pazarlama stratejisi son yirmi yıl içinde ekonomik alanda tutarlı biçimde sürdürülmüştür: Meta üretimi ve ürün odaklı hizmetler alanında pazarlama stratejistlerinin ilgisi zamanla üründen ürüne aktarılan ama ürünle pek ilgisi olmayan özelliklerin ve niteliklerin kurgulanmasına yöneldi. Bir sonraki adımsa ürüne, yanılsama yaratan bir gerçeklik atfetmek yerine doğrudan, büyük ölçüde ürünlerden bağımsız olan gerçekliklerin üretimine yoğunlaşmaktı. İşte tam da bu gelişme postmodern ben-odaklılığın oluşumundaki belirleyici ekonomik etken gibi görünmektedir.

Başarılı işletmeler son yıllarda artık kendi ürünleri için kendileri pazar yaratıyor; bütün enerjilerini yaşam dünyalarının ve ihtiyaç duyulan gerçekliklerin üretimine yatırıyorlar. Artık kullanım metaları ve hizmetler yerine gerçeklikler –yaşam tarzları, yaşam ve yaşantı dünyaları– üretilmekte ve satılmaktadır. Bu çerçevede söz konusu olan satış değil, kullanım imkânlarının arzıdır. Çünkü Jeremy Rifkin'in gösterdiği gibi mülkiyet hem ekonomi açısından hem de tüketici açısından giderek önemini yitirmiş, onun yerini erişim (*"access"*) ve kullanım almıştır.

Yaşantı dünyaları ve yaşam tarzlarının üretimiyle, belli hedef kitlelere kendilerini bu dünyalarda evlerindeymiş gibi hissetme ve onlarla özdeşleşme olanağını sunmak amaçlanmaktadır. Burada da reklama bir bakış atmak gelişmeyi göstermeye yeter. Başarılı reklamlar günümüzde yaşam dünyalarını ve yaşam tarzlarını kurgulayarak ürünlerin bu yaşam dünyalarının bir parçası oldukları izlenimini uyandırmaktadır. Reklam spotları yaşantıları ya da tatlı düşleri merkeze koyan bir dünya, büyüleyici bir güzellik dünyası ya da kirli bir vahşet dünyası üretmektedir. Bu dünya insanların özlemlerini ve ihtiyaçlarını gerçekleştirmekte, aynı zamanda da yoğurdu, birayı veya arabayı insanın ayağına getirmektedir. Ancak belli sigara markalarının tüketicilerinin içine girebileceği macera ve gençlik dolu bir dünya yaratılmaktadır. Yaratılan dünyaların ve pazarların biçimlendirilmesinde, reklam psikologlarının testlerin ve trend

avcılarının verilerine dayanarak tavsiye ettikleri "duygusal tasarımlara" (*"emotional designs"*) yönelinmektedir artık.

Örneğin belirli bir hedef kitlede saldırganlık dışavurumları özleniyorsa, bu özlem söz konusu hedef kitleye yönelik bir reklamın duygusal tasarımı olacaktır. Dolayısıyla reklam spotunda, yıkıcı "aksiyon"un belirlediği bir gerçek yaratılacaktır. Böylece sözgelimi, reklam için arabanın önden şiddetle çarpışması gösterilebilir. Bu örnek, artık yaratılan dünyanın ürünle reel bir ilgisi olmak zorunda olmadığını açıkça göstermektedir, çünkü aslında korkunç bir kazanın gösterilmesi söz konusu marka için iyi bir referans değildir. Zaten günümüzde, yaratılan dünyayla reel ürün arasında bir bağın kurulmasını ne reklam amaçlamakta ne de izleyici beklemektedir. Hedef kitle daha çok yıkıcı aksiyon aramakta, araba reklamı da hedef kitlenin bu ihtiyacını karşılamaktadır. Özlemi duyulan bir dünya yaratıldığı için reklam başarılı olmakta, bu nedenle ürün de satmaktadır.

Yapma gerçekliği verili gerçeklikle sınama gereği duymadan, gerçeklik yapılmakta üretilmekte ve yaratılmaktadır. Bu olay bütün düzlemlerde gözlenebilir: Disney Land'in ya da Miss Saigon'un yapay dünyaları doğa yaşantısından ya da çocuklarla kurulan ilişkiden daha yürek hoplatıcı ve heyecanlıdır; iletilen haber insanın kendisinin araştırarak bulduğundan daha inandırıcıdır; internet üzerinden Avustralya ya da Kaliforniya'daki yabancı insanlarla kurulacak ilişki komşuyla kurulacak ilişkiden daha çekicidir. İnsan dört duvarın içinden çok, sanal dünyalarda kendini evinde hissetmektedir; hızlı trenlerde gözünü monitöre dikmek pencereden bakmaktan daha çekicidir. "Siber dünya" *"in"*dir, çünkü yaratılan dünya reel gerçeklikten daha gerçek ve daha hoştur. İnsanın kendisi için yarattığı bir dünyanın ve dünya algısının tercih edilmesi haplara, halüsinojen manipülasyonlara ve maddelere duyulan hayranlığı da açıklamaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir ve yaşamın siyaset dahil neredeyse her alanına genellenebilir.

Çağdaş pazar ekonomisinin başarı reçetesi şöyledir: özlemi duyulan dünyalar üretmek. Bu pazarlama stratejisi insanın kendisine ilişkin imgesine de uygulanmaktadır. Herkes kendisini olduğu gibi algılamak yerine, özlemini duyduğu imgesiyle

özdeşleşerek kendi gerçekliğini yeniden üretebilmektedir. Yani kurgusal dünyalar öz kişiliğin karşısında bile dur durak bilmemektedir. İnsanın kendini nasıl yeniden yaratacağını ve daha iyi bir biçimde sunacağını öğretenler tabii yine psikologlar, kişilik kurucuları ve kişilik çalıştırıcılarıdırlar. Üç psikolojik araştırmanın sonuçlarını yedi öneriyle özetleyen bir gazete haberinden yapılan aşağıdaki alıntı bu durumu açıkça sergilemektedir (U. Flade 1994):

"1. Kompliman yapın! İnsan komplimana doyamaz, ama dürüst olmalısınız.
Karşınızdakine onda hoşunuza giden şeyleri açıkça söyleyin. Yeni bir saç modeli, yeni bir giysi ya da karşınızdakinin sizinle ilişki kurma biçimi olabilir bu.
2. Başkalarına ilgi gösterin! Dostlarınızın, meslektaşlarınızın ve komşularınızın küçüklü büyüklü sorunlarını paylaşıp daha fazla soru yöneltin. İnsanlar sizi ve yaşamınızı ilginç bulacaktır.
3. Bağlantılarınızı canlandırın! Sempatik bulduğunuz yeni insanlarla mı tanıştınız, o zaman bağlantıyı koparmayın. Telefon numaralarını ve adreslerini not edin, onları arayın ve buluşmak için randevulaşın. Bir yürüyüş, bir hafta sonu gezisi ya da bir kadeh şarap içmek için... İnisiyatif alan insanlar sevilir.
4. Takdirinizi gösterin! İçtenlikle şöyle demek zor değildir: 'Çocuklarınızla ilişkinizi, mesleğinizi ve ev işlerini uyum içinde yürütmeniz ne güzel.' Ya da şöyle söyleyin: 'Bu işi iyi ve hızlı yaptınız!' Övgü olumlu bir hava yaratır.
5. Dinlemeyi bilin! Sadece kendi öykülerinizle parlamaya çalışmayın. Başkalarını da teşvik edin ki, kendilerinden söz etsinler.
6. Gülümseyin! Bedava ama etkili bir yoldur bu. Gülümsemek uyarır. Antipati duygularını yıkar, kısacası iyi duygular uyandırır.
7. Özenli olun! Partnerinizle uzun süredir birlikteyseniz bile, onu sürprizlerle şaşırtmaya devam edin..."

Özlenen gerçekliğin üretim trendi kişinin kendi öz yaşantısına da girmektedir. Bu yaşantıda örneğin ilgisizlik, kaygı ve ürkeklik yer alıyorsa, bu tür önerilerin pratiği yapılmak suretiyle insanın kendi kişiliği ve yaşantısı yeniden yaratılabilmektedir.

Kült pazarlamacılığı ve müşteri bağlama

Günümüzde kaynaklara sahip olmaktan çok, ağ, erişim ve kullanım olanağı önem kazandığı için, bir işletmenin başarısı başka etkenlere bağlıdır artık. Merkezi göstergelerden birisi ağın gücüdür. Başkalarının ürün ve hizmetlerinden yararlandıkları ölçüde ilkin işletmenin kendisini ilgilendirmektedir bu. Sağlam ve ayrıntılı sözleşmelerle oluşturulmuş hukuksal istikrar ve güvenlik geçerlidir burada. Bu sözleşmeler kullanım imkânlarına erişmek içindir ve beraberinde yine bağımlılık ilişkisi getirir. Ama ağın gücü öncelikle ürünlerin kullanıcıları, yani müşteriler açısından önemli bir göstergedir. Ağ üzerine kurulu bir ekonomide müşteri bağlamanın anlamı, kullanıcının arza bağımlı hale getirilmesinden başka bir şey değildir. Bu türden bir müşteri bağlama özellikle "kült pazarlamacılığa" vurgu yapar (krşl. N. Bolz ve D. Bosshart 1995).

Pazarlama stratejistlerinin dünya yaratmak için sarf ettikleri sihirli sözcük *kült pazarlamacılığı*'dır. Bu stratejistler, gündelik olmayan gerçeklikleri ortaklaşa gerçekleştirilen kültler, ritüeller, jestler ve ortak kabul görmüş formüller, göstergeler, sembollerle yerleşik hale getirmeye ve canlı tutmaya yarayan teolojik bilgilerden esinlenirler. Kült pazarlamacılığı pek çok insanın paylaştığı bir dünya ve dünya görüşü yaratmaktadır. Böylece Camel tüttürenlerin, McDonald's hayranlarının, Coca Cola içenlerin ve Benetton giyenlerin dünyasına belli bir profil ve hedef kitlenin özlemlerini, arzularını ve ihtiyaçlarını karşılayan bir imaj kazandırılmaktadır. Bu "dünya" için tipik olan, bu nedenle bir kimlik yaşantısını mümkün kılan ve kendini evinde hissetme duygusu veren ortaklaşa kültler ve ritüeller gerçekleştirilmektedir. Kült pazarlamacılığı yaratılan dünyaları ayakta tutmaya ve logoların, sloganların, iddiaların ("*claims*"), melodilerin, spor ve

müzik idollerinin, maskotların ve göstergelerin desteğiyle onların insanların bilincinde kök salmasını sağlamaya çalışmaktadır. Naomi Klein (2001) çok satarlar listesine giren *No Logo!*'suyla bu tür kült pazarlamacılığını inandırıcı bir biçimde anlatmıştır. Şaşmaz bir biçimde hedefleri tutturan iddialı kreatif direktör Frederic Beigbeder ise tipik bir postmodern öz ironiyle şu sözleri söylemektedir: "Logos'un (yaratıcı söz, akıl) yerini logolar almıştır..." (F. Beigbeder, s. 55)

Yine de kült pazarlamacılığının asıl hedefi, alıcının ya da müşterinin marka ya da firma tarafından yaratılan gerçekliğe bağlanmasını sağlamak ve böylece söz konusu markanın pek çok kişi tarafından tanınması ve itibar görmesini güvenceye almaktır. Asıl hedef kişileri ürüne değil, üretilen gerçekliğe ve yaşam dünyasına, bu dünyanın logo ve başka yerlerde kullanılan sembollerine bağlamak ve insani yetilerin, özlemlerin, ihtiyaçların genellikle yanılsama yoluyla tecrübe edilmesini sağlayarak bunları doyurmaktır. Hizmet sektöründe ("ürün odaklılık" yerine) "müşteri odaklılık" adı altında propagandası yapılan şey, bu nedenle genellikle müşteriyle kurulan insani ilişkinin ayakta tutulması değil, müşterinin zihninde yaratılan dünyanın ayakta tutulmasıdır.

Gerçeklikler ve yaşam dünyaları üreten bir ekonominin pazarlama stratejisi olarak *müşteri bağlamasının* anlamı, postmodern ben-odaklılık açısından küçümsenmemelidir. Şimdiye kadar satıcının amacı alıcıyı "yinelenen alışverişlere teşvik etmek" ve "karşılıklı saygıya dayalı bir dizi iş yapmak" iken, yeni işletmecilik kendini arzcı olarak kavramakta, kullanıcıları bağlamakla ve "kendisiyle müşterileri arasında uzun süreli ilişkiler kurmakla" ilgilenmektedir (S.M. Davis ve C. Meyer 1998, s. 48). Pazarlama danışmanları Don Peppers ve Martha Rogers'ın bu konudaki sözleri daha doğrudandır: "İşletmenizin ne kadar yaratıcı ya da yenilikçi olduğu fark etmez, değerli olan yegâne yazılım *müşteri ilişkileridir*. Çünkü bütün ürünleriniz kısa ömürlüdür. Gerçek olan sadece müşterilerinizdir" (D. Peppers ve M. Rogers 1993, s. 394). Yeni pazarlama hedefinin düsturu pazar payından çok, müşteri payına yoğunlaşmak ve ürünü yapılandırmaktan çok, ilişkilerin yapılandırılmasına yönelmektir. Ürün

bir mal ya da hizmet değil, erişim arzı ve bunun doğurduğu müşteri bağlama sürecidir. Bu nedenle ürünü olabildiğince çok müşteriye satmak değil, tek bir müşteriye olabildiğince çok ürün satmak istenmektedir. Buna da müşteri bağlama teknikleriyle ulaşılabilir, bu teknikler her zaman kullanıcıların arza bağımlılığı anlamına gelmese de esasen muhtaçlığa yol açar.

Bağımlılık yaratmak ve müşteri sadakatini sağlayarak erişimi kontrol altında tutmak amacıyla abonmanlık, üyelik, kredi sözleşmesi, taksit sözleşmeleri ve uzun süreli ödeme sistemleri (konut kredisi sözleşmeleri, hayat sigortası poliçeleri, özel emeklilik sigorta sözleşmeleri, risk sigortası poliçeleri) gibi tercih edilen geleneksel araçların yanı sıra, bugün öncelikle müşteri yerine sermayeyi kendisine bağlayan *leasing sistemleri*, mal ve hizmetlerde *dış kaynak kullanımı (outsourcen) ve franchising* kullanılmaktadır. Diğer araçlar ise *gainsharing*, yani hizmet alanındaki işletmelerin kâr paylaşımı aracılığıyla müşteriyi kendine bağlaması, *ücretsiz bilgisayar ağı kurmak ve yanında ürün hediye etmek* (cep telefonları, yazılım ya da yazıcı; ancak bunların kullanımı, bakım ve desteği için bir o kadar daha para harcanmak zorundadır), genlerin, genetik bilgilerin ve gen teknolojisiyle üretilmiş malların *patentini alarak* tıp ve tarım sektörlerini bağımlı hale getirmektir. Uzun vadeli ilişkiler için öncelikle genç müşterilerin kazanılmasına çalışılmaktadır, çünkü ancak bu yolla "yaşam boyu değer"lerin yükseltilmesi (*"lifetime-values"*) hedeflenebilmektedir. Bir müşterinin kullanım haklarının hayat boyu kontrol altında tutulmasından elde edilecek kazanç kastedilmektedir bununla.

Müşteriyle ilişkiyi yaşatmak ve biçimlendirmek için devreye ilişki teknikleri girmektedir. Herhangi birisi müşteri kartıyla ödeme yapıyorsa söz konusu iş alanı her ödemede o kişi hakkında daha fazla şey öğrenmektedir: satın alma alışkanlıkları, tercih ettiği alışveriş saatleri, satın alma düzeyi ve tercih ettiği markalar... Müşteri kartı, işletmeye sürekli sibernetik bir feedback getirmekte ve firmanın müşterilerin ihtiyaçlarını öngörmesini, bu ihtiyaçlardaki değişimlere hemen ayak uydurmasını sağlamaktadır. Bu ve benzeri ilişki teknikleri, pazarlama uzmanlarının "müşteriyle samimiyet" olarak adlandırdıkları bir durum

yaratmaktadır. Hangi müşteri doğum gününde evine gönderilen ya da e-postasında bulduğu bir tebrik kartına sevinmez ki?

Uzun vadeli ticari ilişkileri bağlamak ve müşterilerin "yaşam boyu değeri"ni yükseltmek amacıyla müşteri bağlamanın bir diğer aracı cemaatler oluşturmaktır. Müşteriler belli bir markaya duydukları ilgiyi paylaşıp kutlayabilsinler diye organizasyonlar, dergiler, birlikler, geziler vb. aracılığıyla bir araya getirilmelidirler. Müşteri bağlamanın daha okul öncesi çağda yapılandırılması avantaj sağlamaktadır, Jeremy Rifkin'in (2000, s. 149f.) aktardığı bir örnek bunu açıkça göstermektedir: "Burger King'in çocuk kulübü, çocukları bir cemaat altında bir araya getirmektedir. Dört milyon kulüp üyesi yemek indiriminden ve bir dizi başka olanağın yanı sıra üç yaş çocuklarına yönelik bir dergiden yararlanmaktadır. Mektuplaşma Kulübü de birbiriyle anlaşabilecek üyeler arasında ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Burger King çocuklara işletmenin hazırladığı özel yazı araçları ve boya kalemleri dağıtmaktadır. Bu kulüp 1994'te yirmi beşin üzerinde ülkede faaliyetlerini sürdürüyordu. İşletme, çocuk kulübünün amacını şu sözlerle dile getirmektedir:

'Biz çocukların kalplerini ve beyinlerini kazanıp onları atmış yaşına kadar elimizde tutmak istiyoruz.' Bu kulübün 1990 yılındaki kuruluşundan bu yana Burger King'in satışları üç kat artmıştır."

Ekonomi ve toplumdaki merkezi değişim, insanların bugün özellikle erişmek istediklerine dikkat edildiğinde fark edilir ancak. Arz edilen esasen nedir? Bu soruların yanıtı en çok, doğrudan günümüzün çağdaş bilgisayar ağıyla işlem yapmakta olan branşlarında, yani iletişim ve eğlence alanında bulunabilir; ama bu yanıt tüketim mallarını kadınların ve erkeklerin ayağına getirmek isteyen alanlar için de geçerlidir. İletişim araçları, kültür taşıyıcıları, filmler, müzikaller, diskolar, televizyon, video, CD-çalarlar, DVD'ler, cep telefonları, internet, PC programları ve oyunları ne arz etmektedir? Ve kullanıcıların tercihleri nelerdir?

Yaşantıların ve duyguların pazarlanması

Gerçekliği yaşam tarzı, yaşama ve yaşantı dünyaları kılığında üreten ve asıl işi mallar ve hizmetler biçimindeki mülkiyetin satışı ve transferi değil de, erişimlerin arzı (ve erişimlere bağımlı hale getirmek) olan bir ekonomi, kullanıcıları öncelikle, yaşamlar ve yaşantılarla bağlamak istemektedir: alışveriş macerası, tatil macerası, boş zaman macerası, esenlik (wellness) yaşantısı, duygu yaşantısı, güç yaşantısı, ibadet yaşantısı, Satori yaşantısı, felaket yaşantısı, bazen sıkıntılı, bazen de keyifli ilişki yaşantısı... Erişim pazarlayan bir ekonomi sadece bu şekilde reklam yapmakla kalmamaktadır, aynı zamanda yeni iletişim araçlarının ve ağ imkânlarının desteğiyle yaşantı erişimlerini sağlamak zorundadır.

Çoğu insan canlı olmayı ve bir şey yaşamayı duyusal yaşantıyla, öncelikle de duyguların hissedilmesiyle ilişkilendirmektedir. İnsan ancak kendini güçlü, iyi, hoşnut, sevinçli, hayran, kederli, yalnız ya da tükenmiş *hissettiğinde* hayata dokunduğunu ve canlı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle geniş alanlara yayılan yaşantıların ve yaşantı dünyalarının üretimi ve pazarlanması, duyguların ve duygu dünyalarının gösteriye dönüştürülmesiyle, arzıyla ve pazarlanmasıyla aynı anlama gelmektedir. Bu bağlamda en çok talep, bir yandan günümüz insanının eksikliğini en çok hissettiği sevgi, mutluluk, hoşnutluk, şefkat, yumuşaklık gibi ailevi duygulara, öte yandan da kendini büyük, üstün, en iyi, incinmez, mükemmel ve özel hissetmek gibi narsistik duygularadır.

Öte yandan, "kamusal" alanda insanı sadece pozitif düşünmeye ve hissetmeye zorlayan bir dünyada doğrudan hissedilemeyen katledicilik, kıskançlık, cimrilik, açgözlülük, hodbinlik, intikamcılık gibi yıkıcı duygular da "iyi satmaktadır". Bu duyguları doğrudan pazarlama çabası henüz sonuca ulaşmamıştır. "Yedi Ölümcül Günah", "Pintilik şahanedir" gibi sloganlar buna örnektir. Komedi programı olarak adlandırılan programlarda insanların utandırılmasından ve çaresizliğinden duyulan haz arz edilmekte ve satılmaktadır. Karikatürlerdeyse vahşet zaten uzun zamandır gündemdedir.

Ama karikatürler ve çizgi film zaten güncel bir olayı fantezi ürüne dönüştürerek yabancılaştırma efektinden yararlanmaktadır. Bu yabancılaştırma efekti öteden beri edebiyata (sadece polisiye romana değil, dinsel edebiyata bile), tiyatroya, ortaçağ oyunlarına, operaya yıkıcı duyguların yaşantılaştırılması olanağını tanımıştır. Günümüzde bu işlevi daha güçlü bir biçimde filmler, müzikaller ve video klipler üstlenmiştir. Eski mitler ve bilimkurgu günümüzle hiç ilgisi olmayan ya da çok az ilgisi olan yadırgatıcı ve karnavalsı konularıyla, yıkıcılığın gösteriye dönüştürülmesi ve yaşantılaştırılması için birer araç olarak kullanılmaktadır. Günümüzün büyük fantezi ürünlerinde (örneğin *Yüzüklerin Efendisi*'nde olduğu gibi) kötü güçlerle mücadele ne kadar dramatik ve çetin olursa, duygu ticareti de o kadar başarılı olmaktadır.

İletişim ve eğlence endüstrisi kılığındaki kültür endüstrisinin kullanım ürünleri endüstrisine ve klasik hizmetlere fark atması ancak bu arka planla birlikte anlaşılır hale gelir.

İkinciler giderek önemini yitirmektedir, meğer ki onlar da arzlarını kültür endüstrisiyle ilişkilendirerek artık araba yerine "sürüş macerası" ya da "yaşanacak araba", elbise yerine "üzerinde taşımanın özel yaşantısı"nı satıyor olsunlar. Çünkü simülasyon dünyalarının ve değişen bilinç durumlarının desteğiyle yaşantıların ve duyguların erişimini mümkün kılmak öncelikle kapitalist kültür endüstrisinin koymuş olduğu bir hedeftir.

Bugüne kadar büyük ölçüde ticari düşünüşün el atmadığı iletişim ve kültür (güzel sanatlar, din, edebiyat, mitler, müzik, bilim, etik vb.) en önemli pazar haline gelmiştir. Dünya nüfusunun zenginliği elinde bulunduran beşte biri tıpkı hazır ürünleri ve hizmetleri satın aldığı gibi kültürel yaşantılar için de para harcamaktadır (krşl. J. Rifkin 2000, s. 15). Nasıl ki kapitalizm yüz yıllardır maddi kaynakları özel mülkiyete dönüştürdüyse, giderek güçlenen kültür kapitalizmi de bugün bütün kültürel kaynakları, satın alınarak elde edilebilen yaşantılara ve eğlenceye dönüştürmektedir. Yaşantıların ve duyguların erişimi klasik özel mülkiyetin yerini almaktadır (krşl. a.y., ş. 183f ve 193f). Bugünün üreticileri "en gelip geçici ama en uzun ömürlü ürünü, yani insan yaşantısını yaratan "yaşantı-yapıcıları"dır (A. Toffler 1970, s. 234, 235f).

Yaşantıların ve duyguların arzının hangi kalıcı değişimlere yol açtığı en iyi elektronik medyada kendini göstermektedir. Elektronik medya, kullanıcıya, gerçekliği yeniden ve farklı bir biçimde, duygu yoğunluğu ve yaşantı zenginliği oluşturacak biçimde yaratan simülasyon dünyalara girme olanağını sunmaktadır. Simülasyonun çekiciliği, aslında yüzlerce kilometre uzakta olabilen birisiyle aynı mekânda konuşuyormuş izlenimini veren telefonun bulunuşundan bu yana fark edilmiştir. Bu yaşantı, fantezi dünyalar ve fantezi figürler realitenin simülasyonu haline geldiklerinde ya da "siber uzayın" (sözcük "kibernetik uzay"dan alınmadır ve "tasarımlanmış evren" anlamına gelmektedir) sanal dünyalarına girildiğinde daha da etkileyici olmaktadır. Ancak simülasyon dünyalar "yapma", tasarımlanmış, gerçekdışı, fantastik, ya da yapay dünyalar olarak değil, "hiper gerçeklik" olarak, gerçeklikten daha gerçek, ilginç, duygu yüklü, renkli, değişken, tutkulu, ama öncelikle de yaşantı bakımından daha zengin dünyalar olarak yaşanmaktadır. Bu dünyaların bu şekilde yaşanmasının içinde barındırdıkları fantezilerle ve öykülerle fazla bir ilgisi yoktur: Gerçek hayattan genellikle daha banaldir bunlar. Püf noktasını bu dünyaların elektronik biçimlendirilmesinde aramak gerekir – gerçek dünyaya veya edebiyatta ve sanatta, mitlerde ve masallardaki fantastik dünyaya göre daha fazla olanağın yer aldığı bir biçimlendirmede.

Sanal simülasyon dünyaların iki avantajı özellikle vurgulanmalıdır: Bunlardan bir tanesi, gözün, kulağın, dokunma ve koku alma duyusunun aşırı uyarılması yoluyla *duyusal ve heyecansal algının yoğunlaştırılmasıdır*; bunun için sıkışmışlık, sıcaklık ve hareketin yanı sıra korku, sevinç, haz ve acı gibi güçlü afektif tepkiler kullanılmaktadır. Bir diskonun, happeningin veya aksiyon filminin hiper gerçek dünyasında sürekli hareket vardır ve can sıkıntısına yer yoktur, herkes kendini hızlı çekimde yaşıyormuş gibi hissetmektedir.

Sanal simülasyon dünyaların ikinci özelliği *interaktif biçimlendirme imkânlarıyla* ilgilidir. Tüketici artık tüketici değildir ve bilgisayar oyunlarında, internet platformlarında veya chat odalarındayken doğrudan bunların bir parçası haline gelmektedir. Filmler izleyicilere bir dünya sunarken, sanal

mekân her izleyiciye sanal bir beden ve bir rol kazandırmaktadır. Yazılı medya ve radyo *anlatmakta*, sahne ve film *göstermekte*, siber uzay *içine almakta* ve *yaşantılaştırmaktadır* (krşl. R. Walser, 1990 ve N. Döring 2003). Kulağa paradoks gibi gelse de, sanal ve simüle edilmiş dünyaların insanlara çekici gelmesi, aslında yakınlık isteği ya da yakınlık korkusunun belirlediği, görünür, yüz yüze, somut ve gerçek ilişkilere girmek zorunda kalmadan başkalarıyla bağlantı içinde olma, onlarla etkileşime girme eğiliminin göstergesidir.

Başkalarıyla kurduğumuz gündelik iletişim ve etkileşimde telefon, faks, e-posta, cep telefonu, internet vb. aracılığıyla sanal bağlantılardan zaten yararlanmaktayız. Kimse yalnız kalmak, can sıkıntısı çekmek, "içi geçmiş" hayat arkadaşıyla gerçek, belki de zahmetli bir ilişkiye katlanmak zorunda değildir artık. Herkes, istediği takdirde bir iletişim aracı üzerinden kendi seçtiği insanlarla bağlantı kurabilmektedir. Herkes istediği dünyayı yükleyebilmekte veya iletişim kurmak istediği bir sfere erişebilmekte, ve tabii bu şekilde onu düş kırıklığına uğratacak olan gerçek dünyadan kaçabilmektedir. Tasarımlanmış bu macera mekânları ne kadar çeşitli ve cazip olursa, o kadar gerçek yaşam mekânı haline, yani yaşam oyununun oynandığı ve yaşandığı bir dünya haline gelmektedir.

Böyle bir gelişmenin son noktası, her etkinliğin *yapma, öğrenilmiş ve kendine mal edilmiş* bir yaşantıya dönüştüğü bir dünyadır. Hayatın kendisi mala dönüşmektedir. İletişim ve kültür endüstrisi bizim için üretmekte ve biz de ondan arz edilen yaşantı dünyalarına erişmek için ödediğimiz parayla yaşam, yaşantı ve duygu satın almaktayız. Bu nedenle bu trene atlamış olan insanlar için orada olmak, payına düşeni almak, ait olmak, bağlantıda olmak ve erişmek, mesleki ve kişisel yaşamın belirleyici ve yönlendirici değerleri haline gelmiştir. Ama tam da bu yüzden, yaşantı dünyalarına, yaşam tarzları ve duygulara erişim arz edip bu erişimin finansmanını kontrol altında tutan bir ekonomi gelişebilmektedir.

Postmodern Ben-Odaklılığın Oluşumunda Teknolojik Yeniliklerin Önemi

Yeni çağ insanının toplumsal yaşam pratiği ve üretim biçiminde ortaya çıkan büyük değişiklikleri daima bilimsel-teknolojik yenilikler tetiklemiştir, buharlı makineden bilgisayarın icadına kadar... Yaşama biçimimizi önemli ölçüde belirleyen ve ekonomide, üretimde ve işin örgütlenmesinde, ortak toplumsal yaşamda ve siyasi örgütlenmede, kültürel ve manevi yaşamda ve yaşantıda yeni dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlayan imkânlar varlıklarını öncelikle (hesap, ölçüm ve simülasyon tekniğine ilişkin imkânlarıyla) *dijital teknolojiye* ve *elektronik medyaya* borçludur. Bu iki etken, günümüzdeki modernizasyon atılımının ve bunun sonucu olarak zaman ve mekân sınırlarının silinmesinin, bilgi ve enformasyon transferinin göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşmesinin, iletişimin zaman ve mekândan bağımsızlaşmasının, bilgi edinmenin veya eğlencenin, neredeyse tüm üretim süreçlerinin ve bu süreçlerde yer alanların mobilize oluşunun, küreselleşmesinin ve esnekleşmesinin, genetik kodun çözülmesinin veya evren araştırmalarının önkoşuludur.

Dijital teknoloji ve elektronik medyanın beraberinde getirdiği yeni imkânlar günümüzde pek çok insanın kimi alanlardaki (kişisel, mesleki, sosyal, kültürel, toplumsal, politik) yaşam pratiğini kökten değiştirdiği için bunlardan bazılarını vurgulamak istiyoruz:

(1) Dijital teknoloji ve elektronik medyayla birlikte *mekânın ve zamanın sınırları silinmekte, bunun sonucu olarak zaman ve mekândan bağımsız olunabilmektedir:* Herkes her zaman ve (nere-

deyse) her yerde herkesle bağlantı kurabilmekte, mesleğini icra edebilmekte, sipariş verebilmekte, bilgi, eğitim ve eğlenceye erişebilmekte, tatmin bulabilmekte, böylece gece gündüze, gündüz geceye, Pazar günü iş gününe, iş günü tatil gününe dönüşebilmekte, herkes kusursuz bir biçimde gösteriye dönüşen yaşantı mekânlarıyla geçmişe ya da geleceğe, Antarktika'ya, Seyşel Adaları'na veya uzaya gidebilmektedir.

(2) Dijital teknoloji ve elektronik medyayla *gerçeklik yeniden, başka türlü ve daha iyi bir biçimde yaratılabilmektedir:* Hem bizi çevreleyen gerçeklik hem de kendi bedensel, ruhsal ve zihinsel gerçekliğimiz sanal ya da simüle yaşantı dünyaları formunda çok daha iyi, "daha hiper gerçek", daha hakiki ve cazip bir biçimde yapılandırılabilmektedir; yeni iletişim araçlarının desteğiyle yaratılan dünya bizi kuşatan gerçeklikten daha renkli, daha duyusal, daha duygusal, daha heyecan verici, daha öğretici, "daha davetkâr" olabilmektedir; ama bu yeni yaratım öncelikle insanın kendi gerçekliğinin gölgelerini, sınırlılıklarını, düş kırıklığı potansiyellerini küçültme, hatta aşma imkânını sunmaktadır: Gen teknolojisiyle genetik hastalıkların ya da sakatlıkların kökü nasıl olsa kazınacak, ruhsal teknikler korku ve güçsüzlük duygularını, esenlik ürünleri acıyı, farmakoloji tekniği depresyona yol açan transmitter azlığına çare olacak, bu arada da simülasyon tekniği insanın hata yapma olasılığını önemli ölçüde aşağıya çekecektir.

(3) Dijital teknoloji ve elektronik medyayla insan *belirlenmişlikten ve zorunluluklardan kurtulabilmekte, kendi kararları doğrultusunda kendini gerçekleştirebilmektedir:* Geleneklerle, kurallarla, ayrıcalıklarla, sınırlamalarla, hukuki taleplerle, erişim sınırlamalarıyla, açılış saatleriyle, fiyat ve ücret belirlemeleriyle, kullanım kılavuzlarıyla, ücret tarifeleriyle düzenlenen ve yönetilen bir dünya karşısında yeni imkânlar insanı belirlenmişlikten ve zorunluluklardan kurtarmakta, pek çok iş ve yaşam alanını yeniden düzenlemekte ve birey için yeni kendini gerçekleştirme imkânları yaratıp kullanabileceği kaynaklara erişmesini sağlamaktadır.

(4) Dijital teknoloji ve elektronik medya *insanı başkalarına bağımlı olmaktan kurtarmakta ve sadece kendi istediği kişilerle bağlantı*

kurmasını sağlamaktadır: İnsanlar başkalarına ne kadar muhtaçlarsa, bu muhtaçlık ister eğitimde, ister öğretimde, ister meslek hayatında, ister sağlık alanında ya da kişisel ilişkilerde olsun, bağımlılık yaratmak üzere o kadar çok kullanılır. Bu noktada yeni iletişim araçları bütünüyle farklı ilişki kalıplarını ve yakınlık-mesafe modellerini mümkün kılmaktadır, bu modeller hem daha büyük bir kişisel ve duygusal bağımsızlığı hem de iletişim araçlarının sağladığı bağlantı imkânları sayesinde daha güçlü, ama sonuçta insanın kendisinin karar verdiği bir bağlılığı beraberinde getirmektedir. Yeni iletişim araçları interaktif imkânlarıyla öncelikle tek taraflı iletişimi ve enformasyon veya eğlencenin pasif tüketimini aşmayı sağlayan yeni bir tür etkinlik yaratmaktadır.

(5) Dijital teknoloji ve elektronik medyayla herkes, *bireysel belirlenmişlikten kurtulmuş olarak kendi dünyasını üretebilmektedir:* Öncelikle insanın kendi fiziksel, sosyal, kültürel ve afektif durumu ve kimlik yaşantısını önemli ölçüde belirleyen "kendine özgülüğü", medya destekli iletişim ve deneyim eğitimiyle değiştirilebilmekte ve yeniden yaratılabilmektedir. İnsan hangi durumda ve hangi ilişkide, benimsediği hangi rolle kendini en sahici hissetmekte, kendine ve başkalarına karşı inandırıcı görünmektedir? Yeni dijital teknolojiler ve elektronik medya insanı aşınmış bir kimlik duygusunun baskısından kurtararak ona oyun, fantezi ve yaratıcılık imkânı sağlamakta, hatta chat odalarında ve internet platformlarında kendini yeniden bulma ve kurgulama keyfini sunmaktadır. İnternette başkalarıyla oynanan pek çok bilgisayar oyunu ve simülasyon oyun tam da bu nedenle çok çekici olabilmektedir, çünkü insana önceden verili kimlik yaşantısını kendi seçtiği belli imajlarla ikame etme ve eski kimliğin sınırlarını aşma imkânını vermektedir.

Sözü edilen bu beş nokta, son kırk elli yılda teknolojik yeniliklerle toplumsal yaşam pratiğinin nasıl değiştiğine sadece işaret etmekle yetinmekte. Telkinin gücü ve insanın telkin edilebilirliğine dair geliştirilen düşünceler de şimdiye kadar anlatılanlardan türetilerek aynı şekilde kaba ve geçici bir çerçeve vermekle yetinecek, böylece postmodern karakter yöneliminin oluşumuna dair ortaya atılan fikirleri içeren bölüm tamamlanacaktır.

Telkinin Gücü ve İnsanın Telkin Edilebilirliği

Eğer insana bir şey telkin edilecekse, insan kendini buna yakın hissetmeli ve "zevk" almalıdır. İnsana sadece bir şey sunmak ve önerilmekle yetinilmez, aynı zamanda arz edilen ve önerilen şey çekici kılınır. Telkin sanatının püf noktası şudur: İnsanda bir yandan sadece bir şey sunulduğu ve önerildiği ama seçimin onun kendi irade özgürlüğüne ve karar gücüne bırakıldığı izlenimi uyandırılırken, öte yandan da irade özgürlüğü ve karar gücü manipüle edilir. Böylece insan özgürce ve dış etkilerden bütünüyle bağımsız bir biçimde istediği kararı aldığını düşünür.

Eğer insana bir şey telkin edilecekse, şimdiye kadar kullanılan taktiğe göre o, bir yandan "kral" olduğuna yani kararlarında tamamen özgür olduğuna inandırılmalı, öte yandan da telkinin farkına varmayacağı biçimde irade ve kararlarını manipüle etme imkânları aranmalıdır. Klasik "baştan çıkarma" anlayışıdır bu, Vance Packard *Gizli Baştan Çıkarıcılar* adlı kitabıyla daha elli yıl önce medya çağının baştan çıkarıcılarını gündeme ilk getirenlerdendir.

O zamandan bu yana telkin ve manipülasyon teknikleri dijital teknoloji ve elektronik medyanın yarattığı kurgusal dünyalar sayesinde çok daha karmaşık ve rafine hale gelmiştir. Kurgusal dünyalar giderek artan ölçüde illüzyona dayalı (bu konu III. Bölümün sonunda daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır) telkin gücüne dayanmaktadır. Bu arada kurgusal dünyalar öylesine geliştirilmiştir ki, transa benzer bilinç durumlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu bilinç durumlarının deyim

yerindeyse hipnotik bir etkisi vardır, başka bir deyişle hipnozun etkili bir biçimde gerçekleştirdiği şeye ulaşabilmektedir: insanı öyle bir programlamak ki kendi isteğiyle, içinden gelerek düşündüğünü, hissettiğini ve eylediğini sanarak kendisine telkin edilenleri yapsın. Bir reklamcının sözleriyle ifade edecek olursak: "Büyü tam da şudur: insanlarda satın alamayacakları, on dakika öncesine kadar da ihtiyaç bile duymadıkları yeni bir şey için istek uyandırmak. (...) 'Eninde sonunda konuşacaksın' denirdi eskiden insanlara işkencede; bugün 'Eninde sonunda isteyeceksin' deniyor" (F. Beigbeder 2002, s. 42 ve 48).

Hayali dünyaların kurgulanmasında, sanal ve "reel" gerçeklik arasındaki farkı hemen hemen ortadan kaldıran simülasyon teknikleri kullanılmaktadır. Bu teknikler uzay araştırmaları alanında, tıbbi operasyon tekniklerinde veya psikolojik test yöntemlerinde ne kadar yararlıysa, yaşam dünyalarının, yaşam tarzının ve duyguların pazarlanmasında da o kadar baştan çıkarıcı ve yönlendiricidir.

Bu arada duyusal baştan çıkarıcılığın telkin gücü de tüketim alanında akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Görsel ve işitsel uyarıların davranışı sezdirmeden etki altına almasından yararlananlar sadece reklam psikologları ve pazarlama stratejistleri değildir. Sözgelimi derin dondurucunun sosis bölümünden gelen koku veya tüketiciyi cips paketinin dibine darı ekene kadar rahat bırakmayan tat güçlendiriciler, burun yoluyla sağlanan ve tüketicinin algılayamadığı duyusal baştan çıkarıcılığın en zararsız örnekleridir.

En büyük manipülasyon imkânlarını, insanın algı eşiğinin altında kalan duyusal uyarılar sağlamaktadır. Kısa bir süre önce, burada kısaca sözünü edeceğimiz altıncı duyu, yani vomero-nazal organ keşfedilmiştir. "Bu organ burun kıkırdağının alt ön bölümünde iki taraflı olarak bulunur. Koku algısı birincil koku duyumuzda olduğu gibi, koku hücreleri ve ince tüylerin bulunduğu bilinen koku alanı üzerinden değil, bundan bağımsız ve minicik, burun zarının dışarıya doğru dönmesiyle ortaya çıkmış olan bir zar kesesi üzerinden gerçekleşir. Arka uçta içinde sinir lifleri olan duyu hücreleri vardır. (...) Kokulu maddeler ya belirgin bir biçimde algılanmaz ya da hiç algılanmaz. Bunlar ayrıca

beynimiz tarafından da bilinç düzleminde işlenmez. Partneri tanımak ve cinsellikten sorumlu uyarıcı maddelerdir bunlar ve feromon olarak adlandırılırlar." (J. Bensel 2003)

Bu duyunun büyüleyici ama tehlikeli yanı, "bilinçdışı etkilenmenin, en azından duygusal ilk tepkinin önüne geçilemiyor oluşudur". (a.y.) Şöyle bir deney açıkça anlatmaktadır bunu: Erkeklerde öncelikle koltukaltı terinin ürettiği androstenol kadınların koku duyusunda cinsel olarak çekici bir madde olarak algılanır, ancak bu madde kısa sürede androstenona dönüşür ve kadınların burnuna idrar kokusu olarak yansır. Ama açık olan şudur ki, androstenon ikinci koku duyusu, vomero-nazal organ tarafından yine de çekici ve baştan çıkarıcı bir şey olarak algılanır. "Bir diş hekiminin muayenehanesinde yapılan bir deneyde, danışma masasının karşısında bulunan ve genellikle boş kalan sandalyeye gizlice algı sınırının altında kalacak biçimde androstenon püskürtülür. Kadın hastalar androstenonsuz kontrol deneyinde oturmadıkları sandalyeye bu koşullarda üç kat daha fazla oturmaktadırlar." (a.y.)

Bütün olarak bakıldığında duyusal baştan çıkarıcılığın gücü insanı fark ettirmeden etki altına alma imkânlarından sadece *biridir*. Nörolojik bilimlerin nörotransmitter araştırmaları, etkileme ve manipülasyon imkânları için bir başka geniş alan açmıştır. Farklı transmitterlerin belli miktarları, başka şeylerin yanı sıra insanın psişik dalgalanmalarını ve afektif, duygusal yaşantısını etkilemektedir. Modern ilaçların etkisi içerdikleri kimyasallarla transmitterleri etkileyebilmelerinden gelir, böylece katlanılması güç psişik durumlar dengeye kavuşabilmekte ve hastalıklar bu tür ilaçların yardımıyla tedavi edilebilmektedir.

Ama insan ruhsal acı çekmese de antidepresanlar ya da benzeri ilaçları gündelik hayatta sağlıklı ve moralli olmak, sadece olumlu düşünüp hissedebilmek için kullanabilir. Kimileri mutluluk duygusundan sorumlu bir nörotransmitter olan serotonini hormonlarla etkilemeye çalışmakta, kimileri de serotonini yükseltmek için B6 vitaminiyle beyin metabolizmasını uyarmaktadır. Bir diğer grup ise bir saat jogging yaptıktan sonra depresif ruh halinin ortadan kalktığını deneyimlediğini iddia etmektedir. Karanlık mevsimlerde gözle algılanan ışığın melan-

koliyi azalttığı da günümüzde genel bilgi haline gelmiştir, tıpkı hoşa giden ilişki deneyimlerinin ruh halini önemli ölçüde etkilediği gerçeği gibi.

Nöroloji bilgileri ve plasebo araştırmaları, Doğu geleneğinde ve dinde öteden beri uygulanan ve bilişsel terapide gitgide ciddiye alınan bir gerçeği desteklemektedir: belli tahayyüller ve düşünce içerikleri psişik yaşantıyı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen beyin olaylarına neden olmaktadır. Kimileri buradan, daha mutlu bir yaşam sürdürmek için sadece olumlu tahayyüllere yönelmek gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Günümüzde insanın kendini iyi ya da kötü hissetmesinin kendi elinde olduğuna inanılmaktadır. Bunun için de doğru yöntemler ve tekniklerin devreye sokulmasının yeterli olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda sözü edilen bu bilgiler birçok insanın manipülasyon ve telkin teknikleri karşısındaki tutumunu kökten değiştirmiştir. Bu konuya eleştirel yaklaşan çağdaş düşünürler bile, insana bir şeyin telkin edilip edilmediğini pek de umursamaz oldular – tersine insanları etki altına alma konusu ilgi uyandırır hale geldi. Kendini telkin tekniklerinin yardımıyla insanın tek başına bir şey yapmasıyla, bu tekniklerin dışarıdan ve kendi iradesi dışında insan üzerinde uygulanması arasında elbette fark vardır. Yine de telkin ve manipülasyon karşısındaki eleştirel tutum ve duyarlılık açıkça azalmış ve eleştiri kısmen ilgiye dönüşmüştür.

Dışarıdan ya da kendi kendine telkin, simülasyon ve başka manipülasyon imkânları karşısında değişen bu tutumun postmodern gerçeklik algısıyla doğrudan ilişkisi vardır. Gerçekliği dijital teknoloji ve elektronik medyayla yeniden ve farklı bir biçimde üretmenin devasa imkânları yapma ve yapılabilir bir dünyaya olan hayranlığı daha da arttırıp "yapma" becerinin giderek daha büyük bir önem kazanmasını sağladı. III. Bölümde ayrıntılarıyla ele alınacak olan "yapma" beceriyle, insanın kendine ait becerilerinden büyük ölçüde bağımsız olan bir güce ve etkiye sahip olan her şey kastedilmektedir. Buna sadece teknik kazanımlar değil, bütün bir know-how, bir şeyin gidişatı ve nasıl etki altına alınabileceğine dair bütün bilgiler dahildir. İster ruhsal teknikler, ister retorik teknikler, ister meditasyon teknikleri alanında, isterse de vericilerin etki altına alınması konusunda olsun, önemli olan bir şeyin işlevsel olarak

çalışıyor olması ve insanın kullanım kılavuzunu tanıyor olmasıdır. "Yapma" beceriye duyulan bu hayranlık, manipülatif olan nedir, telkin nedir, kendine telkin nedir sorularını göreceleştirmektedir. Bunun da ötesinde postmodern gerçeklik algısı, insanın telkin edilebilirliğinin güçlenmesi sonucuna da yol açtı. Eğer bu kadar çok şey yeniden yapılabiliyorsa ve yapılmalıysa ve eğer bugüne kadar geçerli olan her şey artık geçerli değilse, o zaman kuşaktan kuşağa aktarılan eylem bilgisi, eylem kılavuzları ve öğrenilmiş beceriler, değerler ve etik ölçüler, iletişim biçimleri ve ilişki modelleri vs. kan kaybeder. Ruhbilimsel açıdan bu kayıp, ben'in gerilemesine yol açmaktadır, bu gerileme yeni bir yönelim öneren şeyleri bazen çocuksu bir saflık ve açıklıkla karşılamakta gösterir kendini. Dünyalar yaratmanın bugünkü imkânlarıyla insanın derinlerinde bir yerde yönünü yitirmiş olması başa baş gitmektedir, bu yönünü yitirmişlik içinde insan ister istemez trend yaratan, yeni olan ve bir şeyin gidişatını kendine söyleyen her etkiye açık olabilmektedir. Kitap ve dergi pazarının yanı sıra radyo ve televizyon programlarını da büyük ölçüde, ortaya attıkları düsturlarla danışmanların işlevi beslemektedir: "İşlerin nasıl gittiğini size biz söylüyoruz." Postmodern insanın etkiye açıklığı daha güçlü telkin edilebilirliği beraberinde getirmektedir. Postmodern insan sadece etki altına alınabilir değil, aynı zamanda etki altında kalmaya da gönüllü olarak hazırdır, çünkü tek ilgilendiği şey "yapma" beceriyle ilişkisinin efektif olup olmadığıdır.

Bu yararcılığa rağmen iki önemli sorudan kaçamayız. Bu bağlamda insanın arzuladığı noktaya ilaçlarla mı, olumlu zihin durumlarıyla mı, yoksa telkinle mi ulaştığı önem taşımaz artık. İlk soru, postmodern insanın gerçekte ne istediği sorusudur.

Kalıcı bir etki amaçlanıyorsa, buna ancak bir şeyin serpilip gelişmesiyle ve bu serpilip gelişmenin insanın içinde bir şeyleri değiştirmesiyle ulaşılabilir. Bu kalıcı etkiyi ruhbilimsel açıdan "karakterin daha çok üretkenlik yolunda değişmesi" olarak ya da "psişik gelişim" olarak adlandırmak veya nörolojik açıdan dendritlerin ve sinapsların büyümesinden ve bu büyümeyle birlikte devreye giren bir öz dinamikten söz etmek aynı fenomene nasıl yaklaşılacağı meselesidir: Burada önemli olan, kalıcı bir etki yapan ve yapmayan yöntemlerin varlığıdır.

Kalıcı olmayan etki yöntemleri tekrara dayanmaktadır. İlaçlar sadece süreli kullanıldığında etkili olabilmektedir. Somut durumlarda her ne kadar yardımcı olsa da otojen eğitimin genelde kalıcı bir etkisi yoktur; gerilim ve uyku bozukluklarının nüksetmeyeceği garantisini vermez. Diğer kendini telkin ve telkin teknikleri de, ancak gelip geçici değişimler sağlamaktadır, meğer ki insanın bedensel, ruhsal ve zihinsel öz güçlerini harekete geçiriyor olsunlar. İnsani imkânlar açısından bakıldığında kalıcı bir etki yaratmayan "yapma" becerinin etkisi tatminkâr değildir, hatta son tahlilde düş kırıklığı yaratmaktadır. Bu kitapta postmodern insanın karakterolojik bir perspektiften araştırılmasının da nedenidir bu aynı zamanda, yeni bir yaşama biçiminin kalıcı etkilerinin sorgulanması anlamına gelir bu.

İkinci soru, telkin ya da kendine telkin teknikleriyle salt olumlu zihinsel durumlar ve duygular hissetmeyi istemek eğilimiyle ilişkilidir. Bu noktada, bunun mümkün olup olmadığı sorusu değil, insanın nahoş, zor ve inatçı olan, düş kırıklığına uğrayan ve uğratan her şeyi kendisi ve başkalarına ilişkin algı alanından uzak tuttuğu takdirde, kendisine ve çevresine karşı gerçekten iyi bir şey yapıp yapmadığı sorusu atılmaktadır ortaya. Yaşamın süreçselliği hakkındaki ve özellikle de psişik gelişim hakkındaki onca birikimden sonra bilinen gerçek şudur ki, her canlı, oluş *ve* ölüm, bağlanma *ve* kopuş, eğilim *ve* saldırganlık döngüsüne tabidir. İnsan saldırgan olmadığı ve mesafe duygusuna sahip çıkmadığı sürece kopuşlarını yaşayamaz ve gelişemez. İnsan hayatının, postmodern yapılabilirliğe sınır koyan kendine özgü bir yasallığı olduğu açıktır.

Bir sonraki bölümde, ekonomik, teknolojik ve diğer değişimler karşısında psişik uyum olgusunun postmodern ben-odaklılık bağlamında beraberinde getirdiği sonuçları betimleyeceğiz. Bu noktada, bu yeni karakter yöneliminin insan için üretkenliği destekleyen ya da desteklemeyen etkisi henüz bir rol oynamayacak. Asıl III. Bölümün konusu olacaktır bu. Sözü edilen değişimlerin yaşam pratiğinde nasıl içselleştirildiği ve bilinç düzleminde nasıl olup da tutkulu bir karakter yönelimi ve karakter özellikleri olarak yaşandığını göstermeye çalışacağız önce.

II. BÖLÜM

POSTMODERN İNSAN

Postmodern Ben-Odaklılık

"Ancak kendi kendinden bir şey yaratırsan, bir şeysin demektir!"

Postmodern ben-odaklı karakter özgür, spontane, bağımsız bir biçimde, kendini kural ve ölçülerle sınırlamadan, bütün gücüyle kendi yaşamını kendisi belirlemeye çalışmaktadır. Burada önemli olan, kişinin, *kendisinin belirlediği bir tarzdaki ben-odaklı bir dünya üretiminden keyif* almasıdır; bu dünya hem kendisinin ürettiği ve kendisini çevreleyen gerçekliktir, hem de kişi olarak kendisi de "Ancak kendi kendinden bir şey yaratırsan, bir şeysin demektir" düsturuyla yarattığı gerçekliğin bizatihi kendisidir. Ben-odaklı bir dünya yaratılmasından keyif alınması, bu toplumsal (toplumda yaygın olan) karakter yöneliminin postmodern *ben-odaklılık* olarak adlandırılmasının da nedenidir.

Postmodern ben-odaklılık temel inancını şöyle ifade etmektedir: "Kim olduğunu sana başkalarının söylemesine izin verme. Seni sen yapan *sen* olacaksın." ("Kendin olarak kal!" yıllar önce "Sprite"ın sloganıydı.) Spontane ve özgür bir ben vurgusu ve kurgusunun radikal ben-odaklılığı, hakiki ve kendine özgü olanın postmodern bir biçimde yaşanmasını sağlamaktadır. Her şey isteğe bağlıdır. Herkesle ve her şeyle adeta oyun oynar gibi ilişki kurulabilir ve kurulmalıdır. Olmayacak hiçbir şey yoktur ve bu nedenle her şey uyar. Ve uyan her şey "okey"dir. Hiçbir şey yoktur ki, akıp gitmesin. Her şey akıcıdır. Hiç kimsenin, neyin iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, sağlıklı ya da hasta, hakiki ya

da yapay, gerçek ya da yanılsama olduğunu söyleme hakkı yoktur. Önemli olan tek şey, benim ben olduğum gerçeğinin ben-odaklı biçimde üretmesidir.

Postmodern ben-odaklılığın tutkusallığını bir karşılaştırma yardımıyla şöyle açıklığa kavuşturabiliriz: Günümüzde gerçekliğin üretilmesinde en gündelik deneyim televizyonun düğmesine basmak ya da zap yapmaktır. Düğmeye basmakla oturma odamdaki verili gerçeklikten çoğunlukla köklü bir biçimde farklı olan bir dünya yaratırım. Postmodern ben-odaklı karakter bunu büyük bir tutkusallıkla yapar: Kendisini çevreleyen gerçekliği kendi kararıyla üreterek bir televizyon üreticisine ve program müdürüne dönüşür. Bu nedenle yaşantısında kendisiyle özdeş hale gelir, bir programdan diğerine zap yaparken bile.

Başka karakter yönelimlerinde olduğu gibi postmodern ben-odaklılıkta da belli meslekler öncü rolü oynamaktadır. Bunlar öncelikle yeni dijital teknolojiler ve kitle iletişim araçlarıyla ilişkisi olan ya da bunları kullanan mesleklerdir. BT (Bilgi Teknolojileri) alanlarından programcılara, yazılım üreticilerinden web tasarımcılarına, film, televizyon ve eğlence endüstrisinin "kültür üreten" mesleklerinden ve yazılı medyadan sanatçılara, kanaat önderlerine, magazin yapımcılarına, gazetecilere, reklamcılara, pazar üreticilerine ve yaradılışı yeniden kurgulayan ve düzelten deyim yerindeyse yaşam bilimcilerine kadar uzanmaktadır bu yelpaze. Günümüzde geçerli olan tek şey insanın kendisinin belirlediği ve bu nedenle de yeni, farklı ve daha iyi olan bir dünya üretmektir.

Postmodern ben-odaklılığın diğer ben-odaklılıklardan farkı

Postmodern ben-odaklılığın tutkusallığı, diğer özerklik ve ben-odaklılık eğilimlerinden ayırt edildiğinde daha net çizgilerle ortaya çıkar (her ne kadar gerçekte bu sınırlar geçişken olsalar da).

(1) Postmodern ben-odaklılığı önce *narsizmden* ve gerçekliği değerlendirme yetisindeki az çok psikotik bozukluklardan ayırmak gerekir. Her ne kadar bugün narsisizmden kibir, kendine dönüklük, kendine özgülüğün abartılması anlaşılıyorsa da,

onu Fromm'un anladığı biçimiyle (krşl. E. Fromm 1964a, TY II, s. 199-223) saydamlaştırmanın ve tanımlamanın yararı olacaktır, buna göre narsisizm, boyutları büyütüldüğü için insanın kendi ben'inin ve bunun sonucu olarak da kendisi dışındaki her şeyin çarpıtılmış algısıdır. Narsistik kişi, kendisini olumlu ve olumsuz anlamda "muhteşem" olarak algılar, kendini büyük bir günahkâr ya da işe yaramaz biri olarak yaşasa bile bu kez de olumsuz anlamdaki büyüklenmeciliği yüzünden acı çeker. Bu noktada narsistik öbür yüzünü (kendi zayıflığını, başarısızlığını, hata yapabilirliğini, korkaklığını, zavallılığını, bağımlılığını ya da tersine becerilerini, gücünü, yeteneklerini, onurunu) yadsır ve bunları çevresine yansıtır. Bu yadsıma ve yansıtma zorunluluğu narsistin çevresiyle olan ilişkisini belirler. Narsistik kişilik kendini idealize ederken çevreyi değersizleştirir ya da kendini değersizleştirirken çevreyi idealize eder. Postmodern ben-odaklılıkta ise böyle bir yadsıma ve yansıtma zorunluluğu ya da narsist için tipik olan idealizasyon ve değersizleştirme dinamiği gözlemlenmez.

Ben-odaklı karakter her ne kadar hayali dünyalar kurgulasa ya da bu dünyalara dalmayı sevse de çevresindeki gerçeğin kesilip çıkartılan kısmını algılayıp kendinden uzaklaştırma zorunluluğunu duymaz. Öte yandan hayaller kurgulayan ve tüketen ben-odaklı karakterin kesilip çıkartılan gerçekliği gene de yadsıması ve algı alanının dışında tutmak zorunda olması bir önceki cümleyle çelişmez. Buradaki asıl mesele, narsistin yadsıdığı şeyi algılaması ve onunla mücadele etmesidir, buna karşılık ben-odaklı karakter onu algılamaz ve onunla mücadele etmez, ama ilerleyen sayfalarda göstereceğimiz gibi (bkz. III. Bölüm) yansıtmalı özdeşimin yardımıyla onu kendi psişik alanının dışında tutar.

(2) Postmodern ben-odaklılıktan ayrılması gereken bir diğer kavram da *egoizmdir*. Günümüzde bu kavram da özseverliği, hak iddiasını, kendine dönüklüğü, ben merkezciliği ve onların bütün türevlerini çağrıştırmaktadır. Burada yine psikolojik açıdan akla yakın ve tanımın tarihinde öne çıkmış bir tanımda, Fromm'un tanımında anlaşmak anlamlı olacaktır:

"Egoizm, özü gereği, açgözlülüğün bir formudur. Egoist her şeyi kendisi için ister, başkalarıyla paylaşmak istemez, öte-

ki insanları potansiyel dostlardan çok tehdit olarak görür" (E. Fromm 1979a, TY VIII, s. 299). Hatta genelde egoist narsistten farklı olarak, çevresini tam ve doğru olarak algılamak yolunda özel bir beceriye sahiptir, çünkü egoist açgözlülüğünü avantaja çevirmek ister. Heiner Keupp'un da (2000, s. 32) vurguladığı gibi postmodern ben-odaklı karakter için bu egoist açgözlülük tipik değildir. Gerçi postmodern karakter hırslı ve irade gücü sergileyen davranış biçiminde son derece düşüncesiz olabilir, ama onun tutkusu egoist bir açgözlülük değildir; ayrıca başkasının zarar görmesiyle kendine avantaj sağlamayı istemez, buna karşılık egoist insan için tipik bir özelliktir bu.

(3) Postmodern ben-odaklılığı *otizmden* ayırt etmek görece kolaydır. Bu kavram da tıpkı narsisizm ve egoizm gibi anlam genişlemesi geçirmiş olsa da ve kendi dünyasında yaşayan herkes otistik olarak adlandırılsa da ben-odaklı karakterin gerçekliği özgür ve spontane bir biçimde üretmekten keyif alması, açık ki, otistik kapanmanın tam tersidir.

(4) Aynı şekilde postmodern ben-odaklılığı otoriter-sadist ben-odaklılıktan ayırt etmek de zor değildir: Eğer bir otorite, burada belirleyici olan *benim*, söz söyleyecek olan *benim*, senin için neyin iyi olduğunu bilen *benim*, doğrunun belirleyicisi *benim* diyorsa, bu ben belli koşullarda gerçekliği üretmeye çalışıyor demektir. Ama bu tür bir ben-odaklılığın egemenlik kurmak ve bağımlı kılmak tutkusundan kaynaklandığı açıktır, oysa postmodern ben-odaklılığın böyle bir kaygısı yoktur.

Postmodern ben-odaklı yöneticilerin düşüncesiz ve otoriter bir yönetim tarzı sergilediklerinden yakınılır. Ancak karakterolojik gözlem biçimi bu yönetim tarzını doğuran temel yönelimin otoriter-sadist bir içerik taşımadığı sonucuna varacaktır.

Düşüncesizlik narsistiklerin veya postmodern ben-odaklı karakterin tipik bir karakter özelliğidir, buna karşılık otoriter yönetici güçler egemenlik kurmak ister ve başkalarını kendilerine bağımlı kılmaktan, küçültmekten, onlara acı çektirmekten zevk alırlar.

(5) Ben-odaklılığın ilk bakışta postmodern ben-odaklılığa benzeyen bir diğer biçimi kendine güvenen, hep kazanan, kendini gösteren *pazarlamacı karakterdir*. Pazarlamacı karakter, tutan,

başarılı olan, kendini satabilen bir kişilik profilini benimsemiştir. Onun da "tutunabileceği, kendisine ait, sürekli dönüşmeyen bir ben'i yoktur. Çünkü ben'ini sürekli olarak, "Beni görmek istediğin gibiyim" ilkesine göre değiştirmektedir. Pazarlamacı karakter de kendini becerikli, duyarlı, ilgili, yardımsever, iletişim becerisine sahip, iradeli birisi olarak göstererek gerçeklik üretmeye çalışmaktadır. Postmodern ben-odaklılıktan farkı tam da bu noktada ortaya çıkar. Postmodern karakter gerçekliği, kendini kurgulamaya heves ettiği ve bundan keyif aldığı için üretmektedir, bunun da başkaları için eğlencelik bir değeri vardır. Buna karşılık pazarlamacı karakter pazarda başarılı olmaya çalışmakta, kendisini satılacak bir ürün gibi kavramakta ve bu amaçla kendisini başarılı bir biçimde satışa çıkarabileceği bir dünya yaratmaktadır. Dünya yaratmak pazarlamacı karakter için satış stratejisi ve amaca götüren bir araçken, postmodern ben-odaklılıkta amacın kendisidir.

(6) Postmodern ben-odaklılığı öznelciliğin kusursuz bir örneği olarak anlama çabası, bu karakter yöneliminde özneye ve özne yaşantısına benzer bir şeylerin varlığını peşinen kabul etmek demektir. Oysa sınırlarından kurtulmuş, bağımsız bir özne anlamında bir özne olma yetisinin ve yaşantısının yokluğu pek çok yazar için postmodern benlik yaşantısının önemli bir göstergesidir. Hans-Joachim Busch (2002 s. 7) postmodern özne yaşantısını ele alan pek çok yazarın görüşünü "Nicedir özne değil, çok sayıda ağın iç içe geçtiği bir terminaliz" ifadesiyle özetlemiştir. Elisabeth List de (2000) postmodern öznelerin ayrıcı özelliğini göstermek için "Terminal bedenler" ("Terminal Bodies") kavramını kullanmıştır. –Bunun da ötesinde, "öznelci" sözcüğünün çoğunlukla, insanın her şeye sadece kendine ait sabit bir bakış açısından –sadece kendi gözlüğünden– bakabileceği ve başka şeylere, başka görüş açılarına açık olmadığı gibi bir yan anlamla kavranması, buna karşılık ben-odaklı karakterin kendine özgülüğünü yitirecek kadar "açık görüşlü" ("open minded") olması düşündürücüdür.

(7) En büyük zorluk postmodern ben-odaklılıkla *üretken karakter yöneliminin özerkliğini* birbirinden ayırma çabasında ortaya çıkar. İkisi için de özgür, spontane bir ben vurgusu ve hiçbir

yabancı etki altında kalmaksızın ben'in kendi iradesiyle belirlenmesi önemlidir. Ama yine de ikisi arasında gözle görülür bir fark vardır: Üretken kişi özerkliğini hayata geçiriyorsa, yani kendini içeriden belirliyorsa, kendini varlığından, içine kök salmış güçlerden, duygulardan ve ihtiyaçlardan, kısacası kendisinin ve kimliğinin bir parçası olarak yaşadığı kendine özgülükten, bir başka benlikle ikame edilemeyecek kadar kendisi olan bir benlikten beslenerek belirliyor demektir. Bu biçimde içeriden kurulan bir özerkliği gerçekleştirebiliyorsa, başkalarının talepleri ve beklentileri de onun özerkliğini tehdit etmez. Postmodern ben-odaklı karakterin, özerkliğin bu tür bir tanımından yola çıkması ve bir yerlere varması muhtemelen mümkün değildir, çünkü onun için özgür ve spontane bir özerklik, kuraldan ve içerikten yoksun ben'in her defasında yeniden yarattığı bir gerçekliğin üretimiyle gerçekleşmektedir. Kendini belirleme ve özerklik yaşantısı da ancak böyle bir üretimin içinde ortaya çıkmaktadır. Üretken karakterden farklı olarak postmodern ben-odaklı karakter için spontane yöntemle bir dünya yaratmanın ötesinde bir varlık ve kimlik yaşantısı yoktur, benlik yaşantısı sadece böyle bir bağlamın içinde tanımlanabilir ona göre.

Postmodern ben-odaklılığın ruhsal dinamiğini doğru bir biçimde kavramak için onun iki farklı tezahürü olduğunu fark etmek gerekir: arzcı aktif kişilik ve kullanıcı pasif kişilik. Bu iki özellik göstermeye çalışacağımız gibi madalyonun iki yüzüdür. Ancak bu özelliklerin biri ya da öteki farklı kişilerde bulunabilir, bu durumda öteki özellik söz konusu kişinin bilinç düzlemine uzaktır; ama bu iki özellik, tek bir kişi tarafından bilinç düzleminde yaşanıyor da olabilir, tabii farklı açılardan ve farklı bağlamlarda.

Aktif ve Pasif Tip

Gerçekliğin ben-odaklı üretimi ille de her ben-odaklı karakterin aktif olarak bir dünya yaratmak istediği anlamına gelmez. Yani böyle bir dünyanın içine dalarak ve *payını pasif bir rol oynamakla* sınırlayarak da ben-odaklı bir dünyadan keyif alınabilir. Bu nedenle aktif ve pasif postmodern ben-odaklılık ayrımı gereklidir. Aktif postmodern karakterin ayırıcı özelliği, ben-odaklılığını dünya yaratma sürecinde aktif olarak yaşamasıdır, buna karşılık pasif postmodern ben-odaklı karakter ben-odaklılığını yaratılmış dünyayı yaşamak olarak algılar. Aktif postmodern karakter yaratılmış dünyanın özerk *arzcısı*, pasif postmodern karakter ise özerk *kullanıcısı*dır. Birincisi için çekici olan, *yaşantıların ve yaşantı dünyalarının* özgürce üretilmesidir, ikincisini ise *yaşantı dünyalarına kendi belirlediği biçimde katılmak* çekmektedir.

Özel mülkiyetin ve kendine özgülüğün gözden düşmesi

Postmodern ben-odaklılığı ruhbilimsel açıdan arzcı aktif kişilik ve kullanıcı pasif kişilik olarak ayırmanın daha derin nedeni, "arzcı" ve "kullanıcı" kavramlarının gösterdiği gibi, pazarın ve pazar ekonomisinin geçirdiği değişim ve özel mülkiyetin bu değişimde oynadığı rolde aranmalıdır (özellikle krşl. J. Rifkin 2000). Özel mülkiyet, ne üretici ne de tüketici açısından son birkaç yüzyılda taşımış olduğu anlamı taşımamaktadır artık. Günümüzde özel mülkiyetsiz de üretim yapılmakta, sahip olmak durumu ise giderek özel mülkiyetle eşanlama gelme-

mektedir. Arz edilen ürün daha çok, kullanılabilir gerçekliklere ve yaşantı dünyalarına erişimi arttırmakta, yani erişimlerin kullanımını hedeflemektedir. Buna uygun olarak satıcı arzcıya, müşteri de kullanıcıya dönüşmüştür.

Özel mülkiyet ekonomide giderek önemini yitirmektedir. Postmodern insanın ruhuyla uğraşan gözlemciler de aynı şeyi iddia etmektedirler. "Özel mülkiyet"in sonundan söz etmiyorlarsa da, kendisi olma durumunun ve "kendine özgülüğün" yitiminden ya da gerçekliğin belli bir biçimde yaşanmasının, kendisi olma durumunun, yani kimlik yaşantısının sonundan söz etmektedirler. Aslında birinin diğerine bağlı olduğu dile yansımaktadır zaten: "Kendine özgülük" kavramı özel mülkiyet sözcüğünü içermektedir. Bu anlamda hem kendine özgülük hem de özel mülkiyet önemini yitirmektedir.

Mal değişiminden çok, yaşantı dünyalarının üretimi ve özgün ruhsal yaşantılara erişim sağlamakla ilgilenen pazardaki kalıcı değişimlere bireyin benzer psişik değişimleri tekabül eder. Bu değişimler ifadesini, insanı çevreleyen gerçeklikle ve insanla kurulan ilişki biçiminde bulur. Gerçeklikle ve başkalarıyla kurulan ilişkiler insanın kendine has psişik güçleri ve özellikleri göz ardı edilerek biçimlendirilmektedir. Bireysel bağlanma isteklerinden bağımsız olarak ve insanın psişik kendine özgülüğü meselesine değmeden, insanın kendi ben'i dışında her şeyle kurduğu ilişki aktif olarak yapılandırılmakta ve ortama arz edilmektedir. Veya üretilmiş böyle bir dünyaya erişilmeye, (pasif) bir biçimde onun içine girmeye ya da (interaktif) bir biçimde ondan pay alınmaya çalışılmaktadır.

Çevreyle ilişkide geçerli olan şey, *insanın kendisiyle olan ilişkisinde* de, yani ben ya da kimlik yaşantısında da geçerlidir. Burada da, duyusal hazlar veya korkaklık, yaşama sevinci veya ürkeklik gibi kişinin yerleşik ve tipik özellikleri olarak kendini gösteren özellikler bir insanın kim ve ne olduğunun tanımlanmasında ve yaşanmasında hemen hemen hiç rol oynamamaktadır. "Özgür ve spontane bir ben vurgusuyla kurduğum ve ürettiğim şeyin ta kendisiyim; öyle ki şimdi böyleyim, ama daha sonra farklı olabilir ve kendimi farklı bir biçimde yaşarım." Postmodern benodaklı karakter ne olduğundan, iç dünyasında potansiyel olarak

taşıdıklarından ya da kendisinden ne çıkartabileceğinden hareketle tanımlamaz kendini. Oluşmuş olanı kaale almamakta, iç dünyasında potansiyel olarak taşıdığı kaynaklarla da ilgilenmemektedir. Postmodern insanın özdeşleştiği roller de önemli değildir, çünkü rol önce o rolün içine girecek birisini gerektirir. Postmodern ben-odaklı karakterse, benlik ve kimlik yaşantısını daha çok, kendisi olma ve kendine özgülüğün göstergelerinden gitgide uzaklaşarak kurmaktadır. Yaşantıları deyim yerindeyse gökten zembille inmektedir, saf bir yeniden kendini yaratmadır veya Edith Frank-Rieser'in (2002, s. 62) eleştirel ifadesiyle "kronik bir kendini icat" sürecidir bu.

Bu gözlem, postmodern insanın kimlik yaşantısını kavramsallaştırma çabalarına da yansımaktadır. Bunların en ünlüsü "yamalı bohça kimlik"tir ("*patchwork* kimlik") (krşl. 1999 ve 2000, ayrıca R. Haubl 1997, s. 68-75). Diğer kavramsallaştırmalar ise şöyledir: "çok yüzlü benlik" (R.J. Lifton 1993), "parçalanmış durum" (K.J. Gergen 1996), "çoğul kimlikler" (Turkle 1995) ve "çok yönlü parça-benler"dir (H. Bilden 1998). Heiner Keupp (2000, s. 8f), Ulrich Beck'in Limburg piskoposu Franz Kamphaus'la tartışmasında kullandığı "Bengiller" nitelemesini bir kitabının adında kullanmış ve Ulrich Beck'in favori kavramını, "yaşam estetleri olarak hevesle kendi biyografilerini, kendi ahlak anlayışlarını ve kendi dinlerini kuran özgürlük çocukları" (U. Beck, 1997, s. 191) anlayışını eleştirmiştir. Michael Erman (2003, s. 191), günümüz insanının kitle iletişim araçlarıyla kurduğu tek yönlü iletişim yüzünden ortaya çıkmış olan "medya destekli sosyalizasyon tipi" nden söz etmektedir. Bu iletişim biçimi, insanın karşılıklı etkileşim ihtiyacını engelleyen "medya destekli kimliğe" yol açmaktadır, öyle ki medya destekli kimlik "narsistik kimliğin bir çeşitlemesi" olarak anlaşılabilmektedir (a.y., s. 186).

Düşünür Elisabeth List'in (2000) kullandığı "yüzer gezer kimlik yaşantısı" ("*floating identities*") durumu açıklayan en yerinde tanım gibi görünmektedir. Bu kavram yüzer gezer kaygı fenomeniyle ilişkilendirilebilir. Bu kaygının belli bir nesnesi yoktur. Tıpkı bunun gibi yüzer gezer kimlik yaşantısı da somut ve tanımlanabilir bir özneden yoksundur.

Yine de sonuç olarak kimlik yaşantısını tek bir kavram altında ele almaya yönelik bütün bu çabalar, neden aktif ve pasif yaşantılama biçimleri arasında bir ayrım yapmak gerektiğini açıklamaz. Pasif kullanıcı öz yaşantısını aktif olarak kurmak yerine başkalarının sunduğu kimlik yaşantısında yerini alır. Öz yaşantısının kendisinden kaynaklanan bir nedeni yoktur onun için. Yine de öz yaşantısının özgür ve özerk üretiminde o an ve duruma uygun arzı kullanır; ona uyduğu için değil, işine geldiği için.

Pazar ekonomisinde özel mülkiyetin gözden düşmesi psişik olarak postmodern insanda da karşılığını bulmaktadır: "kendine özgülüğün" gözden düşmesi. Böylece insan çevreyle olan ilişkisini kendine özgülük üzerine kurmaz ve kimlik yaşantısında kendine özgülüğü ne arar ne de hisseder. Artık burada önemli olan özgürce üretilmiş bir dünyanın *arzı*, erişim ve öz yaşantı açısından da arz edilmiş bir yaşantı dünyasının kullanımıdır. Arzcı ve kullanıcı tipler sadece insanın çevresiyle kurduğu ilişki bağlamında değil, aynı zamanda kimlik yaşantısı bağlamında da geçerlidir. Bu nedenle postmodern ben-odaklılık arzcı aktif kişilik ve kullanıcı pasif kişilik olarak ikiye ayrılabilir.

Bundan sonra hem arzcı aktif tipin hem de kullanıcı pasif tipin kişilik özellikleri gösterilmeye çalışılacak. Bu ayrım aşağıdaki açılardan ele alınmıştır:

(1) İnsanın dış gerçeklikle ve başkalarıyla ilişkisi bakımından;

(2) İnsanın kendisiyle ve öz yaşantısıyla ilişkisi bakımından;

(3) İnsanın mesleği, boş zaman davranışı ve tüketim davranışı açısından;

(4) Eğitim, kültür, toplumsal ve siyasi sorumluluk açısından;

(5) Yaşam tarzı ve gündelik estetik açısından;

(6) Toplumsal ve bireysel değer yönelimleri ve yaşama sanatı açısından;

(7) Düşünme ve algı modelleri ve mekân/zaman yaşantısı açısından;

(Kitabın sonunda buna ilişkin bir çizelge yer almaktadır.)

Aktif ben-odaklılıkta kişilik özellikleri (arzcı tip)

(1) Aktif tipi, başka bir deyişle arzcı tipi *dış gerçeklikle* ve *başka insanlarla* ilişkisinde en derinden güdüleyen şey, gerçekliği yeniden üretmekten ve kurgulanmış bir yaşam dünyası olarak arz etmekten alınan keyiftir.

Bizi çevreleyen dünyanın, geleneksel olarak bizim "dış gerçeklik" olarak adlandırdığımız dünyanın bu bakış açısına göre sınırlayıcı ve belirleyici bir işlevi olmamalıdır, dünya istediğimiz gibi kullanabileceğimiz bir lego oyunu gibidir ("construction kit" "montaj parçacıkları" – J. Ueltzhöffer). Eğer verili gerçeklik, sınırlar koyduğu, yeterince esinleyici ve tatminkâr olmadığı, acı dolu, yıkıcı veya hasta edici potansiyeller taşıdığı için kişinin aklındaki tasarıma uymuyorsa, teknolojik imkânlar sayesinde üretilen ve medyatik ya da sanal olarak kurgulanan dünyalarla ikame edilebilir. Bu dünya artık geleneksel sınırlara bağlı değildir, tersine etkinleştirici ve canlandırıcı bir yaşantı niteliğine ve eğlence değerine sahiptir (*"Today is Living. Living is Creating."*/ "Bugün yaşamaktır. Yaşamak yaratmaktır." – Nikon reklamı). "Yapma" bir dünyanın beraberinde getirdiği farklı bir yaşantı sayesinde gerçekliğin "sınırlarının silinmesi" imkânı ("blurring boundaries"/ "muğlak sınırlar") aktif ben-odaklılar için son derece çekicidir; gerek sınırların ortadan kaldırılması ("Sonsuzun Ötesi" – Givenchy reklamı) gerekse de zamanın ve mekânın belirlediği biyolojik, ruhsal ve sosyal yapıların aşılması eğiliminde ("Daha İyi Bir Dünyaya Hoş Geldiniz" – Rhone Poulenc reklamı) kendini açıkça göstermektedir bu.

İnsanın gerçeklikle ilişkisinde geçerli olan bu saptamalar başkalarıyla olan ilişkisinde de geçerlidir. İnsanın kendisinin belirlediği ve geleneksel olmayan bu ilişki biçimi, görev duygusu ve duygusal bağlılık üzerine kurulu, özen veya bağlayıcılık gerektiren bütün ilişki biçimlerini dışta bırakır; birinin ötekinden beklentilerinin ilişkiye zarar verdiği düşünülmektedir. Buna göre ancak herkesin özerk tekilliğini koruduğu, kendi ben'ini başkası için yaşantılaştıran ve böylece karşılıklı olarak eğlence değerini güvence altına alan ilişkiler başarılı olmaktadır. Bağlayıcılığı hedeflemeyen bu durum başkasına karşı hem

büyük ölçüde hoşgörü ve saygı hem de işbirliği arayışı ve hakkaniyet, ama aynı zamanda eğlence değeri taşımayan her şeye karşı bir kayıtsızlık içermektedir. Sadakat yalnızca proje temellidir, başka bir deyişle gerçekliğin birlikte yeniden üretimi süresince geçerlidir. Bağlılık ihtiyacından dolayı ailevi yaşamı yeniden çekici bulmaya başlayan pasif ben-odaklı karakterden farklı olarak aktif postmodern karakter aileyi, başka bir deyişle mesleki çevresini ben-odaklı yaşam sanatçıları topluluğu olarak kavramaktadır, aktif postmodern karaktere göre, bu yaşam sanatçılarının ekip duygusu etkileyicidir ve herkesin kendine özgü yaratıcılığını geliştirmesine izin vermektedir.

Aktif postmodern karakter ilişki kurma heveslisidir. Aslında ilişki becerisinden anladığı, öncelikle ilişki kurabilme ve sohbet becerisidir. Doğuştan bir eğlendiricidir o. Ona göre iletişim, öncelikle gösteri yapmak ve yaşantıları duygusal bağ ve yakınlık kurmadan arz etmektir.

Aktif ben-odaklının insan ilişkilerinde ortaya çıkabilecek güçlükler ve sorunlarla başa çıkma biçimi özellikle dikkat çekicidir. Verili olan her şeyi kinik bir biçimde sorgular ve maskesini düşürürken kendisine yönelik her türlü eleştiriyi de yadsımaya veya ortak projeden çekilip yeni bir ilişki gerçekliği üreterek görmezden gelmeye çalışır. Ayrılıkları, kendisini yalnız ve kederli hissedebileceği kayıplar olarak değil, sadece kendi gelişimine yarayan projelerin sonlandırılması olarak görmektedir.

(2) Aktif ben-odaklı karakter nasıl bir kimlik yaşantısına sahiptir? Yaşantı dünyası arzcısı nasıl ki, iletişim araçlarıyla kurgulanan simülasyon yaşantının, insanın kendi psişik zenginliğinden kaynaklanan bir yaşantıdan çok daha gerçek ve çekici olduğuna inanıyorsa, aktif postmodern karakter de gösteri yapmanın, retoriğin, beden duruşunun, telkinin ve benzerlerinin bütün araçlarıyla kendini yaşamaya ve başka insanların da bu yaşantıyı içselleştirmesine çalışmaktadır ("*Make up your Life*"/"Yaşamınızı makyajlayın" – Manhatten reklamı). Bunu yaparken verili ve kendisinden beklenen özgünlüklerden ne kadar uzaklaşırsa o kadar başarılı olmaktadır. Arzcı tipin kendine özgülüğü yaşantının arzında önemli bir rol oynamadığı gibi, engelleyicidir de. Böylece bir paradoks çıkmaktadır ortaya, aktif arzcının öz yaşantısının

parlak, karizmatik ve sahici olması için sahnede boy göstermesi, ama bunu yaparken kendine özgülükten yoksun olması gerekmektedir. Doğal olarak bunun sonucunda sahici olmak farklı bir biçimde tanımlanmaktadır. Buna göre sahici olmak, inandırıcı bir biçimde boy göstermek ve kendi kaynaklarına el atmadan her düşündüğünü söylemektir.

Arzcı aktif tipin kimlik yaşantısı açısından ben-odaklılık olabildiğince hiçbir şeyi örnek almayan bir ben vurgusuna işaret etmektedir (*"Think different"*/"Farklı düşünün" – Apple reklamı). Aktif ben-odaklı karakter için geçerli olan şudur: "Sadece kendime yönelip odaklanırım ve kimse bana kim olduğumu söyleyemez. Ben *benim*. Ben de kendimi tanımlayamam ve tanımlamak, kim olduğumu bilmek istemem. Yaşantım tam da daha önce bir kimlik yaşantım ve böylece kim ve ne olduğuma ilişkin bir bilgi olmayışıyla tanımlanır. Kendi içimde de kendimle ilgili, kimlik yaşantımı belirleyecek hiçbir tasavvur taşımam. Kim olduğum sorusunun tek bir yanıtı vardır, o da benim ben olduğumdur. Şimdi böyle, daha sonra başka türlü, yarınsa bütünüyle farklı." Hiçbir ipucu, karakteristik hiçbir şey yoktur. Postmodern ben-odaklı karakter dediğimiz, ana hatları açık seçik ve kesin olarak belirlenmemiş olan karakterdir.

Aktif postmodern karakter tamamen kendisi olmak istemekte, ama bunu kendine özgülüğe, başka bir deyişle bedensel, ruhsal ve zihinsel yeteneklerine, güçlerine, doğuştan becerilerine dayandırmamaktadır. Daha çok, kendi özgür ben üretimini başkalarına arz ederek tamamen kendisi olmak istemektedir. Hem arzcı aktif hem de kullanıcı pasif karakter için öz yaşantı adeta gökten zembille inmekte, önceden verili bir ben'den yola çıkmamaktadır (*"Just do it"*/"Sadece yap" – Nike reklamı).

Öz yaşantı ben vurgusunun ürünüyse, bu ben vurgusunun ayırıcı yanı, başkalarından farklı olmak ve bu farklılığın araç değil, kendi başına bir amaç olmasıdır. Bu nedenle aktif ben-odaklı karakter dışa dönük ve "pervasızca" açıktır; her yerde duygularını dışa vurmaktan geri durmaz, çelişkilerini sonuna kadar yaşamaktan büyük bir haz duyar, duyusallığı ve duygusallığıyla öz yaşantısını başkaları için olay haline getirecek bir içlilik üretmek için duygularını serbest bırakır. Kendi kurgulanmış

ben'ini göstermeye yönelik bu "histerik" tavır, her türlü yenilik ve farklılık karşısında gösterilen büyük bir esneklik ve açıklıkla, kendi sınırlarını aşmak için risk almaya istekli olmakla, kendine dönük güçlü bir ironiyle ve kendine mesafe alma becerisiyle göreceleştirilmektedir.

Son olarak iç dünyanın olumsuz duygularıyla nasıl başa çıkıldığı da dikkat çekicidir: Eğer bu duygular yaşantı arzı olarak işe yarayacaksa aktif ben-odaklı karakter, öfkesi, saldırganlığı ve kıskançlığını pazarlamaya çıkar. Yok, eğer işe yaramayacaklarsa korku, suçluluk ve utanç duyguları, bilinç düzlemine çıkan yetersizlikler, yalnızlık veya güçsüzlük yaşantıdan dışlanmakta, onun yerine olumlu bir öz algı sergilenmekte ve arz edilmektedir.

(3) Aktif ben-odaklı karakter için *boş zaman davranışının, tüketim davranışının ve mesleğin* tanımı ekonomi, toplum ve siyasette olup bitenden farklı değildir: yaşamın yapılabilirliği, yaşam tarzları ve yaşantı dünyaları biçiminde pazar ve gerçeklik üretiminden türemektedir. Mesleki anlamda yapılan iş yaşamın yeniden üretimine değil, kendi ben'inin üretimine hizmet etmekte, bu üretimse yaşantıların ve yaşantı dünyalarının üretimi olarak göstermektedir kendini. En önemli üretim dalları enformasyonun, bilginin, eğlencenin, sanatın, kültürün, duyguların üretimi ve pazarlanmasının yanı sıra, bunların üretimine imkân tanıyan kitle iletişim araçları ve örgütlenme biçimlerinin üretimi ve pazarlanmasıdır.

Aktif ben-odaklı karakter tutkuyla işin içindedir, yani bir "iş bitirici" olmanın tadını çıkarmaktadır, risk almaya hazırdır, çok çalışır, gerektiğinde gecesini gündüze katar; işini güzel bir yaşamdan aldığı hazla birleştirir ("bella vita") ve yaptığı işi kendini gerçekleştirme sürecinde başı sonu belli bir proje olarak kavrar. Aynı veçheler boş zaman davranışında da gösterir kendini. Tatil ve boş zaman, aktif olarak biçimlendirilecek yaşantı mekânları olarak görülür.

Aktif ben-odaklı karakter kendini tasarlama biçimine ve yaşam tarzına uyan, uyduğu için de "güzel" olan şeyleri tüketmektedir (*"Come to where the flavor is"*/ "Lezzetin olduğu yere gelin" - Marlboro reklamı). Her ne kadar başarıya odaklanmış-

sa da kendine güzel bir şeyler almak ister. Alışveriş onun kendini yeniden yaratmasına hizmet eden bir araçtır. Alışverişe gitmek yeniden doğmak gibidir; bu yeniden doğuş "21. yüzyılın katedrallerinde" (H. W. Opaschowski 2000) gerçekleşir ve neredeyse dini bir karakterdedir. Tasarım ürünleri, lüks tüketim ürünleri, özel ürünler, yapay ürünler veya yüksek teknoloji ürünleri ve her türlü kültürel olay, tercih edilen tüketim mallarıdır.

(4) Eğitim, kültür, toplumsal ve siyasi sorumluluk da arzcı aktif tip için kendine özgü bir anlam taşımaktadır. Aktif ben-odaklı karakter için eğitim, bilginin aktarımı ve öğrenilmesi değildir. Okulun ve mesleki eğitimin amacı (yaşam boyu sürecek) öğrenmenin öğretilmesi olmalıdır; burada öğrenmek, gerçekliğin üretilmesi ve gösteriye dönüştürülmesini öğrenmek anlamına gelmektedir ("Kitaplar gerçek olmak ister" - Libri reklamı). Buna göre öğrenme, bir yandan düşünce, algı ve duygu ürünlerinin yaratıcı üretimiyle bir yandan da yaparak gerçekleşebilir, bu süreçte daha önce düşünülmüş olan şeylerden ve mevcut birikimden mümkün mertebe uzak durulur. Geleneksel anlamda bilinmesi gereken tek şey, bilgiye ve know-how kaynaklarına nasıl erişileceğidir.

Aktif ben-odaklı karakterde özellikle gelişkin olan bir özellik de, onun egzotik ve yadırgatıcı olana ("Mümkün olmayan hiçbir şey yoktur"-Toyota reklamı) karşı gösterdiği kültürel açıklıktır ("Her şey mümkündür"). Buna göre kültürel açıdan yabancı olan yabancı değildir, tam tersine, insanın o âna kadar kapalı olduğu deneyimlerin ve ben vurgusunun yolunu açmaktadır, bu nedenle de yaratıcılık üstünde uyarıcı etkisi vardır. Aktif postmodern karakterin kendine özgü bir kültür anlayışı da vardır. Kültür, becerinin ve sanatın geliştirilmesi değil, gösteri yoluyla yeni şeylerin yaratılması, gerçekliklerin ve yaşantı dünyalarının üretilmesidir; onun "değeri" (pazar odaklılıkta olduğu gibi) öncelikle başarıyla değil, olay olma (event) karakteriyle, yeninin ve olağandışının etkisiyle (gösteri etkisiyle) ölçülür.

Dayanışmanın ve adalet duygusunun çöküşü ve göklere çıkarılan yeni özgecilik üzerine kamuoyunda yürütülen tartışma postmodern ben-odaklı karakterin sosyallik, dayanışma ve

sorumluluk duygusu hakkındaki kendine özgü anlayışını yansıtmaktadır. Aktif tipe göre sosyal veya siyasi bir angajman ne görev duygusunun ne de duygusal bağlılıktan doğan bir bağlayıcılığın sonucudur. Burada belirleyici dürtü, etkili olabilmek için sosyal siyasi gerçekliği yeniden yaratabilmektir. "Onlar yurttaşlık angajmanı çerçevesinde kendi yaşam dünyalarını aktif bir biçimde şekillendirme olanağını bulmaktadır" H. Keupp 2000, s. 71). Bir başkası adına her girişim aynı zamanda kendini gerçekleştirmeye hizmet etmektedir, bu girişimler olay karakterine sahip olmalı ve bireysel çıkarlara yaramalıdır. Özgecilik bir başkası uğruna gerçekleştirilen bir yapıp etme olarak değil, insanın kendisi için bir yapıp etme olarak tanımlanmaktadır; çünkü bir başkası için bir şey yapmak aslında kendisi için bir şey yapıyor olmaktır. Yani "insan sevgisi" esasen insanın kendini sevmesi demektir.

(5) *Yaşam tarzı* ve *gündelik estetiğin* postmodern ben-odaklılık için olağanüstü bir değeri vardır. Burada 'güzel' yeniden tanımlanır: İnsanın kendi belirlediği ve kendine özgü yaşama biçimini ifade eden şey güzeldir. Ben-odaklılık ve özerklik bütün yaşantı alanlarının estetize edilmesinde göstermektedir kendini ("Her gün güzeldir" - Caroll reklamı). Kendine özgü yaşam tarzına ait olan her şey süslenir, biçimlendirilir, füturistik veya nostaljik özelliklerle donatılır, öyle ki ben ikame edilemez bir varlık olarak ön plana çıkar. Böylece özerk ve biricik bir kişilik sergilenmekte ve daha da önemlisi sergileyen tarafından da öyleymiş gibi yaşanmaktadır. Kendini gösteriye dönüştürmekten alınan keyif uğruna biçimlendirilebilir olan her şey ben performansı için yararlanılacak bir araç haline getirilmektedir: İnsanın kendi bedeni, giysileri, takıları, saç biçimi ve saç rengi, ev dekorasyonu, gözlükten arabaya kadar bütün kullanım nesneleri bu performansın araçlarıdır.

Postmodern estetik, güzel'de ne belli veya kendi içinde tutarlı bir üslup ne de uyum ve uygunluk arar, onun için önemli olan, farklı hatta birbirine ters üslupların yanyanalığıdır. İster giysi, ister ev dekorasyonu, isterse de takı söz konusu olsun, başka şeylerle kombine edilemeyen hiçbir şey yoktur. Her yaşam tarzı, her düzenleme, her performans mubahtır.

Postmodern yaşam tarzının bir başka dikkat çekici özelliği, onun *olay karakteri*dir. Yaşamın kendisi "güzel", başka bir deyişle bir bayram ve şölen olmalıdır, bu nedenle yaşam tarzı şölensel olaylar ve yaşantılar için tipik olan niteliklerle donatılmalıdır. Yaşamın ve yaşam tarzının genel olay karakteri, aktif ben-odaklı karakterin kamusal veya özel olay yöneticisi olarak önayak olduğu, planladığı ve fikir zenginliğiyle, binbir zahmetle, sürprizle ve hemen her zaman yüksek sesle düzenlediği davet ve kutlamalarda özellikle belirginleşmektedir. Her şey olaya, maceraya, şölene ve bayrama dönüştürülmektedir: yemek daveti, akşamüstü mangal partisi, bisikletle Pazar gezisi, hafta sonu kayağı, galeri ziyareti, doğum günü kutlaması, sokak festivali veya basit bir kutlama akşamı.

Oral zevklerin, olabildiğince pahalı, egzotik veya yerel tatların arzı çok değerlidir, çünkü yeme içme daima şölenin bir parçasıdır. Yani postmodern insanın her olayda yiyip içmesine neden olan şey, oral tüketim ihtiyacı değildir. Postmodern karakter oral açlık değil, "olay açlığı" çekmektedir. (Onun yaşantı açlığı doymak bilmez, ne kadar kutlama yapsa, partiye, davete gitse azdır.) Yani önemli olan yiyecek içecek bir şeyler olması değil, bir şeylerin olup bitmesi ve olup bitenin olay olarak arz edilip edilmediğidir.

(6) Gerçi her toplumsal dönüşüm ve çağ ruhunun (*Zeitgeist*) her değişimi değerlerin dönüşümüyle el ele gider, ama yine de postmodern karakterin *toplumsal ve bireysel değerler*le kurduğu ilişki ve postmodern *yaşama sanatı*, değer dönüşümünün başka biçimlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Çünkü burada geçerli olan, her şeyin mubah olduğudur. Postmodernlere uymayan hiçbir şey olmadığı için de her şey mubahtır. Buradaki hareket aydınlanmacı değildir ve özerkliği amaçlamamaktadır, istemli, narsistik, öznelci, nihilist, özgürlükçü veya laisser-faire (bırakınız yapsınlar) odaklı da değildir, *maske düşürücü* ve *şifre çözücü*dür.

Aktif ben-odaklı karakterin verili değerlerden kendini ayırmasının yolu, onların altını oymaktan ve kendisinin belirlediği özgür değerleri sayesinde onların idealliklerini (ve bu idealliğin içerdiği bağlayıcılığı) sarsmaktan geçmektedir. İnsanların kutsal

ve değerli saydıkları şeylerle kurulan bu kinik ilişki, postmodernlerin hiçbir değer tanımadıkları yolundaki yanlış izlenimi güçlendirmektedir. Oysa durum bunun tam tersidir. Aktif ben-odaklı karakterin de pekâlâ değerleri vardır, ama kendi belirlediği değerler. Her halükârda onu değer odaklı bir davranışa iten dürtü farklıdır: Değerleri ben-odaklı belirleyerek, kendisi dışındaki her türlü bağlayıcılıktan azade kılar kendisini. Ben-odaklılık ancak genel bağlayıcı değerler ve idealler olmadığı sürece hakiki olabilmektedir. Ben-odaklılıktan türeyen değerlerin bağlayıcılığı –tam da içinde ben vurgusu taşıdığından dolayı– her an değiştirilebilir. Aktif postmodern kişi hem insan ve insanın geleceği için hem de insanın ortak yaşamı için iyi olan şeylere değer vermemektedir; onun için değerli olan şey kendini ifade etmektir, kendini nasıl ifade edeceğine de yine kendisi karar vermek ister.

Ben-odaklı değerler başka biçimlerde de kendini göstermektedir. Bu yönelim ben-odaklı olmak koşuluyla başka değerlere karşı *hoşgörülü*, ancak bireysel değerlere yaşama hakkı tanımayan insanlar, kurumlar ve değer anlayışlarına karşı hoşgörüsüzdür. Aktif ben-odaklı karakter için her şey mubahsa da, onun da *tabu saydığı* değerler vardır. Bunların arasında öncelikle geleneksel sosyal ayrımların, kategorileştirmelerin ve ayrıcalıkların ifadesi olan değerler sayılabilir. Böylece aktif ben-odaklı karakter sözgelimi şükran borcuna fazla değer vermez, çünkü şükran borcu ona göre hiyerarşik düzendeki bağımlılığın, reşit olamayışın bir ifadesidir. Ben-odaklı karakter müteşekkir olmanın tamamen *cool* bir durum olduğuna inanıyorsa, bu ancak, şükran borcunun tam tersi olan düşüncesizlik ve çıkar arayışı gibi değerleri de savunması durumunda mümkündür. *Çelişen değerlerin* bu türden bir *"beraber varoluşu"* ben-odaklı yönelimin şaşmaz bir göstergesidir.

Gerçi "ars vivendi", yani *yaşama sanatı*nın Batı ve Doğu düşüncesinde binlerce yıllık uzun bir geçmişi vardır. Ancak endüstri ülkelerinde, öncelikle Wilhelm Schmid (1998) gibi düşünürler sayesinde yeniden dirilişini, bir yandan geleneksel din anlayışının tükenmesine ve postmodern yaşama duygusunun talepleri karşısında ruhbilimsel kuramların direnci-

nin çözülmesine öte yandan da postmodern insanın yaşama sanatını hayata geçirmek için yeni imkânlara duyduğu ihtiyaca borçludur.

Kurumsallaşmış din, bir bağlılık ve geçmişle bağlantı sistemi olarak anlaşılmaktadır; bu nedenle bütün bağlılıklardan ve beklentilerden kaçınılmakta, kilisenin dinsel arzı olsa olsa yaşamdaki eşiklerin (doğum, ergenlik, evlilik, cenaze) gösteriye dönüştürülmesi söz konusu olduğunda ciddiye alınmaktadır. Yine de aktif ben-odaklı karakter için bunun fazla bir önemi yoktur. Kendi dinselliğinin ve maneviyatının yaratıcısı olmak ister o. Dinle bir ilgisi olmadığı söylenemez, tam tersine gündelik ve kaçınılmaz dünyayı, verili gerçekliği ve kendiliğini daha yüksek bir gerçekliğe ve manevi bir kendiliğe taşıyarak aşkınlaştırmak istemektedir aktif ben-odaklı karakter. Özellikle yaşama sanatı söz konusu olduğunda aktif ben-odaklı karakterin sınırsızlık arzusu özel bir önem kazanmaktadır. Doğrudanlığı deneyimlemek, ânın tadını çıkarmak, burada ve şimdiyi yaşamak, zamanın ve mekânın sınırlarını dinsel ve spiritüel egzersizlerle, pratiklerle aşmak istemektedir. Son yıllarda ezoteriğe, Zen Budizmi ve Sufizme duyulan ilginin artmasında postmodern insanın "mistik" şeylere duyduğu hayranlığın da payı vardır.

(7) Son olarak aktif ben-odaklı karakterin önemli kişilik özellikleri arasında hem kendine özgü *düşünme ve algı modelleri* hem de kendine özgü bir *zaman ve mekân yaşantısı* gözlemlenebilir. Postmodern düşünme, neden-sonuç kategorileriyle düşünen ve argümentasyonlarını katı mantıksal kurallara dayandıran geleneksel düşünme modellerinden farklı olarak bakış açılarının ve veçhelerin kolaja dayalı, çağrışımsal dizilimine dayanmaktadır. Burada düşünme artık olguların, düşüncelerin ve anlam tasavvurlarının nedensel mantıksal düzenine yönelmez. Buna göre düşünme, verili anlam bağlamlarından kurtulan şeyi (ampirik sosyal araştırmaların faktör analizi gibi) yeni çağrışımlarla yüklemek, koordine ve kombine etmek, yeniden yapılandırmak için bağlamları analiz etmeli ve birbirinden çok farklı bilgileri değer yüklemeden toplamalı, böylece yaratıcı olmalı ve yenilik üretmelidir. Çağrışımsal düşünmenin, kendisi dışında tutarlı

ve sağlam olmak, nesnelleştirilebilir ve genel geçer bağlayıcı bir anlam içeriğini iletmek gibi bir talebi yoktur artık. Bu nedenle bağlaşık olmayan ve tutarsız düşünme biçimi postmodern düşünme modelinin belirgin bir özelliğidir.

Bu bağlamda *algı* da farklıdır. Geleneksel algılama, duyuların uyarılması veya içsel algıyla bu algının öncelikle afektif ve duygusal tepki modelleri tarafından işlenmesi arasındaki karşılıklı etkileşim olarak anlaşılabilir. Burada uyarı veya içsel algı "işlenir" ve anlamsal bir bağlama oturtulur. Postmodern algı öncelikle iki ayırıcı özellikle belirlenir: Birincisi, görsel algı belirgin bir ağırlık kazanmıştır; ikincisi, gündelik görselleştirme ancak hızla birbirini izleyen duyusal uyarılara bağımlı olmaya yol açar.

Günümüzde imgesel algının öncelik kazandığı açıktır: Görselleştirilmiş biçimde (ya da tektipleştirilmiş veya ısrarlı akustik imgelerle, görüntü diliyle ve uygun kavramsallaştırılmalarla) arz edilmeyen şeylerin hem arzcı hem de kullanıcı tarafından yaşantılaştırılma şansı çok düşüktür. Görsel algının tercih edilmesi, içsel görüntülerin yaratıcı bir biçimde ortaya çıkmasını da engellemektedir. Heyecanlı bir roman okuyan ya da dinleyen herkes okuma ya da dinleme sürecinde hayal gücüyle sürekli olarak, kaynağını kendi görselleştirme yetisinden alan görüntüler üretir. Algılanacak şeylerin görselleştirilmesi işte tam da bu yetinin kullanılmasını engellemektedir. Görselleştirme sadece görüntünün alımlanmasına izin vermektedir, ama bu süreçte içsel görüntülerin ortaya çıkması engellenmekte, böylece yeni bir görsel uyarı arz edilip tüketilmedikçe çok kısa süre içinde bu görselleştirmeler sıkıcı hale gelmektedir.

Postmodern algı hızla birbirini izleyen duyusal uyaranlarla var edebilmektedir kendini. Hızla değişen ve aynı anda birkaç duyuya seslenerek izlenim üreten uyarıcılar algılanmaktadır ancak. Böyle bir algı işlenmediği ve yanıtsız kaldığı, bunun yerine sadece yaşantılaştırılabildiği için *kaleydoskopik* bir algıdan söz etmek anlamlı olabilir: Tıpkı bir kaleydoskopta olduğu gibi, bir mantığı olmayan çarpıcı görüntülerin rastlantısal dizilimi söz konusudur burada. Algılananın etkisini beklemek, onu anlamaya çalışmak ve duyusal uyarı tarafından etkinleştirilmek yerine

etkinlik dışarıya kaydırılmaktadır: Aksiyon filmleri olmadan canlılık, porno olmadan seks, gürültü olmadan yaşam, heyecan ("thrill") olmadan gerilim mümkün değildir, yıkıcılık yoksa her şey son derece sıkıcıdır.

Aktif ben-odaklı karakter bir faaliyeti sürekli dışarıya –görüntü ve yaşantı üretimine– kaydırmakla meşguldür.

Aktif ben-odaklı karakterin *zaman ve mekân yaşantısı egemenlik* ve *sınırsızlık* isteğiyle belirlenmiştir. Mekânlara, zamana veya (gece gündüz ritmi gibi) ritimlere bağlı kalmak ben-odaklılığın idealiyle uyuşmamaktadır. Mobilize olmak mekâna üstünlük sağlamanın ifadesi, kendisi ve başkaları için yaşam mekânını yaşantı mekânı kılabilmenin önkoşuludur. Zamanla kurulan ilişkide üstünlük ve sınırsızlık arayışı kendini, hem (zamanın yayılımı olarak) sürenin hız ve ivme desteğiyle yok edilmesinde veya "gevşemede" ("relaxing"), "zamanın ağırlaştırılmasında" ve "yavaşlığın keşfinde" hem de zamansızlık arayışında ve burada/şimdi yaşamak arayışında göstermektedir.

Geçmiş ve gelecek egemenlik arayışı içindeki ben-odaklının "elinde değildir", bu nedenle postmodern karakterin onlar karşısındaki tutumu çift değerlidir. Bütün bir geçmiş esasen unutulması gereken bir şey olarak görülmekte ve miadını doldurmuş her şey yabancı bir durum olarak yaşanmaktadır, çünkü gerçeklik akar (Herakleitos). Tarihsel olmuş bitmişliğin yerine "tarih dışı ve ebedi 'şimdi' çerçevesinde ben'in her defasında yeniden üretimi geçer, bu üretim bağlayıcı bir tarih değil, sahne sahne ilerleyen, kararlı ve inandırıcı bir anlatım gerektirir" (E. Frank-Rieser 2002, s. 53). Bu tarihsizliğin karşısında gelenekle kurulan nostaljik bir ilişki yer almaktadır; tabii gelenek, gerçekliğin alışılmışın dışında yeniden kurgulanmasında işe yarıyorsa.

Gelecekle kurulan ilişki, kendini anti ütopik ve "sorumsuz" olarak göstermek isteyen, ama aslında postütopik olan bir düşünme biçimiyle belirlenir: geçerli olan tek şey bugündür ("Gelecek biziz"; "Bizden sonra tufan"); sosyal, toplumsal ve siyasi gelecek tasavvurları veya kalıcı ekolojik konseptler geçersiz ve ideolojik oldukları düşünülerek kuşkuyla karşılanmaktadır. Bunun yerini "nasıl devam edecek tahminleri" (G. Schulze 2003, s. 18) almıştır, tahminler gelecekte daha çok şey yapacağımız

doğrultusundadır. Öte yandan gelecek, aktif ben-odaklı karakterin ilgisini de çekebilir ama ancak bilimkurgu ve gelecek senaryolarında, genellikle dehşet görüntüleri içeren gelecek vizyonları kurgulanması koşuluyla.

Pasif ben-odaklılıkta kişilik özellikleri (kullanıcı tip)

Şimdiye kadar anlatılanların pek çok veçhesi ben-odaklılığın hem aktif hem de pasif versiyonunu tanımlamaktadır. Aşağıdaki çerçevede pasif ben-odaklılığın kişilik özellikleri arzcı aktif tipte olduğu gibi yine yedi açıdan ele alınacak, ancak bir önceki bölümde postmodern ben-odaklılığa ilişkin genel söylemler ayrıntılı olarak yinelenmeyecektir.

(1) Kullanıcı pasif tipi *dış gerçeklikle ve başkalarıyla ilişkide* olma ihtiyaçları bakımından en derinden güdüleyen şey, gerçekliği kendi gustosuna göre *yeni ve farklı* bir biçimde yaşama arzusudur. Bir yandan daha fantastik, daha gerçek (daha hiper gerçek), daha etkileyici, daha egzotik, daha uyarıcı ve daha eğlendirici olan sınırsız, yeni, farklı dünyalardan alınan haz; öte yandan sınırlar koyan, daraltıcı, hasta edici, saldırgan ve yıkıcı bir gerçekliğin, başka bir deyişle insani ve doğal ortamın yarattığı düş kırıklığı bu tipin kişiliğine damgasını vurmuştur. Olumsuz duygular günümüzde, teknolojik yenilikler ve kitle iletişim araçlarının getirdiği imkânlar sayesinde pek çok alanda insan hayatının dışına atılmaktadır, bu dışlama deyim yerindeyse farklı bir programa geçerek, yani yeniden yaratılmış ve kişiye sunulmuş bir dünyaya girmekle sağlanmaktadır ("Gel ve kendini büyüye bırak" - Paris Disneyland'in reklamı).

Hangi "daha güzel" dünyaya erişileceği, kişinin kendi ben'ine ve onun spontane tasarımlarına uygun düşen şeylere bağlıdır. Yeni dünyanın seçiminde o anki ihtiyaçlar temel ve somut bir rol oynamalarına rağmen insanlar tarafından böyle yaşanmamaktadır. Çünkü buna göre iç ve dış ihtiyaçlara ve ruh hallerine bağımlı olmak, özgür ve bağımsız bir özerklik yerine dayatmalar tarafından yönetilmek anlamına gelmektedir (*"Just*

be"/ "Sadece ol" - Calvin Klein reklamı). Özerklik de, medya destekli imkânlara ve dünyalara erişimi gerektirmektedir.

Gerçekliğin yeniden yapılandırılması ve kurgulanması ihtiyacı nasıl ki aktif ben-odaklı karakterde öne çıkan bir kişilik özelliğiyse, pasif ben-odaklı karakterin temel ihtiyacı da yaratılmış bu dünyalara erişim imkânına sahip olmak, orada olmak, ait olmak, dışarıda kalmamak, trendin parçası olmak ve müşteri olmaktır ("D 2 - Burada kal"). Parasal kaynakların büyük bir bölümü günümüzde *erişim sahibi olmak* için harcanmaktadır, yani internette olmanın, unutulmaz bir hafta sonu geçirebilmenin, kültürel olaylarda yer almanın, kablolu yayınları seyretmenin, özel veya toplu taşıtların yardımıyla mobilize olmanın, elektrik ve video kullanımının bedeli olarak...

Erişim ve pay sahibi olma arzusu başkalarıyla kurulan ilişkide önemli bir güdü olarak ortaya çıkmaktadır. Başkalarıyla bağ kurulmalı, ilişki içinde olunmalı, ağın içinde yer almalı, ama bütün bunlar beraberinde bağlılık, sorumluluk, bağlayıcılık getirmemelidir ("*Nokia connecting people*"). Yeni bir "biz duygusu" pasif ben-odaklı karakterin gözden kaçırılmaması gereken bir kişilik özelliğidir. Pasif ben-odaklı karakter kendisine uyan bir topluluğun parçası olmayı ve hayatı kimle paylaşacağına, kimle ilişki kuracağına bizzat kendisi karar vermeyi istemektedir. Bu nedenle bağlantıda olmak özgür olmak anlamına gelmektedir, bağlantıda olmanın karşıtı ise bağlı olmaktır. Bağlayıcı olması istenmeyen biz duygusu, bu duygunun parçası olmak isteyen ve benzer zevklere sahip olan herkese karşı ilgi göstermekte ve büyük bir *hoşgörü* beslemektedir; bundan farklı yaşamak isteyen herkese karşıysa kayıtsızdır, kendilerinin belirlediği postmodern yaşama biçimine saldırılmadıkça tabii. O zaman yıkıcı bir tarzda savunmaya geçilebilmektedir. Aynı yaşantı dünyasında yer almak isteyenlere karşı *hakkaniyet* ve yardımseverlik gösterilirken, bağlantıda olunmayanlara karşı kayıtsız kalınır.

Hem erişim sahibi olmak ve hiçbir bağlayıcılığı olmayan bağlantılar kurma arzusu hem de biz duygusu yaşam tarzına yönelik birlikte yaşama modellerinde, özellikle de partnerlerin ortak yaşamında ve ailevi ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Partnerler ortak yaşamda yarara yönelik bir bağlantı ve ayrı yaşantı dünyalarından, ayrı yaşama tarzlarından türetilecek bir biz duygusu aramaktadır, böylelikle farklar ve farklı talepler üzerine düşünmek zorunda kalmamaktadırlar. Bu tür ilişkilerin dayanıklılığı paylaşılan yaşantı projesinin ne kadar süreceğine bağlıdır. Pasif ben-odaklı karakter *aile*ye yeni bir anlam yükler. Aile olabildiğince fazla kuşağa yayılması gereken iyi bir ekiptir, ancak burada bağımlılık ve vesayet ilişkileri söz konusu değildir. Ortak yaşam hem fairplay kuralları hem de karşılıklı yarar tarafından tanımlanmakta ve "bağlayıcı olmayan bağlantı" sloganının izinden gitmektedir. Ergenlikte göbek bağının kesilmesi ve genç yetişkinlerin aile ocağından ayrılması, postmodern model işlevini devam ettirdiği sürece geçmişte kalmış alışkanlıklardır.

"İlişki becerisi" de yeni bir tanıma kavuşmuştur: Bağlantı kurmak, yani temas tekliflerini algılamak, kullanmak, tüketmek, karşılıklı etkileşim içinde ayakta tutmak ve böylelikle bağlantıyı güvence altına almak, ilişki becerisine sahip olma anlamına gelmektedir. Postmodern bir yaşama biçimi olarak *bağlantıların ayakta tutulması* postmodern karakterin iki farklı çabasını, aynı anda hem ben-odaklı hem de bağlantı içinde olmak çabasını birbirine bağlamaktadır. Burada insan bağlantı içindedir, ama (otoriter bağımlılarda olduğu gibi) simbiyotik, (narsistiklerde olduğu gibi) şizoid, (pazar odaklılıkta olduğu gibi) yüzeysel veya (üretken yönelimde olduğu gibi) insanın duygularının yardımıyla iç dünyasında başkalarını tahayyül edebilmesine dayanan bir ilişki değildir bu, tersine bağlantı kurmak yoluyla kendisinin belirlediği bir ilişkidir.

Ne aktif ne de postmodern pasif karakter katlanması gereken *ayrılıklar*la başa çıkabilmektedir, çünkü ayrılıklar bağlantıların kopuşu anlamına gelmektedir, bu da ben-odaklılığa yapılan bir saldırıdır. Bu nedenle pasif ben-odaklı karakter ben-odaklılığını güçlendirmeye ve katlanılması gereken veya zorunlu ayrılıkları akılcılaştırmaya çalışmaktadır. Bu süreç onun bilincine, artık kendi zevklerine uymayan bir yaşam tarzı "arzcısını" değiştirmek veya daha çekici bir eş bulduğu için eş değiştirmek, zaten bitmiş olan bir projeden diğerine geçmek veya yeni keşif-

lerde bulunmak olarak yansımaktadır. Bütün bunlar hiçbir kin ve garez duymadan, hiçbir şeyi değersizleştirmeden ve hiçbir iz bırakmadan olup bitmektedir.

Çatışmalar ve sorunlar ya yadsınmakta ya da adeta bir taşıttan iner gibi o andaki yaşantı dünyasından çıkılarak onlardan kaçılmaktadır. İnsan bazı düşlerde büyük bir korku hissettiğinde hemen rolünü değiştirir ve olayı kontrol altına alan gözlemci konumuna geçer, işte ben-odaklı gerçeklik yapılanması ve ilişki biçimi de tıpkı korkunun dayanılmaz olduğu kâbuslardaki gibi sahne değişimine ya da sahneden çıkmaya kolaylıkla izin vermektedir. Çelişkilerin yükünü taşımak başkalarına (avukatlara, tüketiciyi koruma derneklerine, medyaya, aile ve eğitim sorunlarını ele alan televizyon programlarına, boşanmaya, ölüme ve yıkıcılığa) devredilmekte ve postmodern karakter kendini bütün bunlara "ilgi duyan bir gözlemci" olarak yaşamaktadır.

Postmodern karakter dışarıdan gelen eleştirileri, kendi belirlediği yaşam tarzına aidiyetini güçlendirerek savuşturmaktadır. Ama pek çok pasif ben-odaklı karakterin asıl kendi eleştiri becerileriyle başı derttedir, çünkü bu beceri, bağlantı içinde olmak ve bir şeyin parçası olmak durumunu tehlikeye atıp tahrip edebilecek güçtedir. Bu nedenle birçoğu, saldırganlıklarıyla nasıl başa çıkıyorsa bununla da aynı şekilde başa çıkmaya çalışmaktadır: gözlemci rolüne soyunmakta ve komedilerle, yergilerle, kinizmle oyalanıp vakit geçirmekte, yani eleştiriyi televizyon yıldızı Harald Schmidt gibi nükteli ustalara veya "eleştirel" müzik gruplarına devretmektedir.

(2) Pasif ben-odaklı karakter hangi kimlik yaşantısına sahiptir? Özgürce seçtiği, kendisine uygun yaşantı dünyaları ve yaşama tarzlarınca sunulan kendini yaşama imkânlarından yararlanmaktadır. Tamamen kendisi olmak istemektedir ("Kendin ol!"), bunun için de arz edilen bir ben üretimini kullanmakta, onun bir parçası olmakta ve onunla bağlantı kurmakta, ama bu üretimi benimseyip kendine mal etmemektedir. Aktif ben-odaklı karakterin öz yaşantısı ben vurgusunun ürünüyken, pasif ben-odaklı karakterin öz yaşantısı biz yaşantısının bir ürü-

nüdür: "Ben biz yaşantısında ben olurum ancak." Bu tür bir öz yaşantı, mizansen dünyalardan payını almakla mümkündür ancak ("Biz bir aileyiz" - Siemens reklamı).

Aktif ben-odaklı karakter kendini öncelikle prodüktör/üretici ve "iş bitirici" olarak yaşarken, pasif ben-odaklı karakter kendini özgür kararlar veren bir yaşantı *tüketicisi* olarak yaşamaktadır, kendisine arz edilen yaşantılar onu etkinleştirmekte ve kendisini yaşayabilmesine yol açmaktadır. Eğer öz yaşantı biz yaşantısının ürünüyse, biz duygusunun işlevi de ben'i yaşantılar oluşturabilecek noktaya getirmektir. Öz yaşantı, biz duygusu olmadan ve yaşantı dünyalarıyla, yaşama tarzlarıyla bağlantıya girmeden mümkün değildir. Pasif ben-odaklı karakterin hakiki ve kendisiyle özdeş bir yaşantıya sahip olabilmesi için, örneğin hiper gerçek dünyalardan ve marka kimliklerinden payını almış olması, kurgulanmış otantik yaşam dünyalarıyla bağlantı kurmuş olması gerekmektedir. Bunlar da günümüzün dijital ve teknolojik imkânları sayesinde gerçekten de her şeyden çok daha sahiciymiş gibi yaşanabilmekte, onların yanında insanın kendine özgülüğünün esamisi bile okunmamaktadır.

Bu kimlik yapılanmasının ne anlama geldiği, dikkatimizi postmodern insanın afekt ve duygu yaşamına, yani kendilik ve kimlik yaşantısında özellikle belirleyici olan ölçülere yönelttiğimizde daha açıkça ortaya çıkmaktadır. Duygular ve heyecanlar ben-odaklı karakter için iç dünyasında uyuklayan, gerektiğinde dönüp bakabileceği parçalar değildir. Arzcı aktif kişilik onları yeni bir biçimde ve deyim yerindeyse gökten zembille inmiş gibi pervasız bir açık yüreklilik ve dışa dönüklükle üretmektedir zaten; buna karşılık pasif kullanıcı *onları dışarıdan öğrenmekte ve kendine mal etmektedir*, bunu da sansasyon gazeteciliğini ve 'araştırmacı' gazeteciliği benimsemiş olan medyanın ve kültürel olayların gösteriye dönüştürdüğü duyguları tüketerek yapmaktadır. Böylece poz veren heyecanlar ve bir "duygu seli" postmodern insanı canlandırmakta ve içine çekmektedir, içlilik böyle ortaya çıkmaktadır işte. Postmodern insan, gösteriye dönüştürülmüş duygu durumuna göre ya cennete çıkmakta ya da cehenneme inmekte, ama her halükarda "derinden etkilenmektedir".

Ben-odaklı karakterin kendi sınırlılığıyla ilişkisi öz yaşantının yadsınan, çok hassas bir noktasıdır. Kendi sınırlılığıyla yüzleşmek zorunda kaldığında geri çekilip kendine yetme durumuyla savunmaya geçen aktif ben-odaklı karakterden farklı olarak pasif ben-odaklı karakter bağlantıda olma durumunu uç noktaya taşımaya, ben/sen arasındaki sınırları silmeye ve müdaheleci olmaya kalkışır.

Son olarak pasif ben-odaklı karakterin olumsuz kendilik algılarıyla (kaygı, suçluluk, utanç, değersizlik, çöküntü, sıkıntı, içsel boşluk, güçsüzlük ve aşağılık duygularıyla, savunmasızlıkla) nasıl başa çıktığından söz edilmelidir. Arzcı aktif kişilik bu tür öz algıları, olumlu duygular kurgulayıp teşhir ederek kendinden uzak tutmayı başarırken, kullanıcı pasif kişilik hemen yaşantı arzını değiştirmekte ve olumlu bir öz algıyı mümkün kılan duygu arzına yönelmektedir. Acil durumlarda ise çareyi nörotransmitterleri etkileyen uyarıcı maddelerde, haplarda ve ilaçlarda aramaktadır.

(3) Pasif ben-odaklı karakterin *meslek hayatı*, işletmeci bir aileye aidiyetiyle tanımlanabilir, bu açıdan kurumsal felsefeyle ("corporate identity") güçlü bir özdeşleşme içine girmeye de hazırdır. Kurumsal yapılanma sanatının püf noktası pasif postmodern karakterin bağlantı içinde olma talebini kullanmak ve yönlendirmektir, böylece bu talep somut faaliyet ve işbirliği yapılanması çerçevesinde yaşanabilecek ve tatmin bulacaktır. Bunun da ötesinde aidiyet yaşantısı semboller ve dışa vurum biçimleriyle –sözgelimi aynı tarz giyim kuşam veya ortak yaşantılar biçiminde– ve eğlence arzıyla kendini göstermek zorundadır. Pasif ben-odaklı karakter için genellikle meslektaş atmosferi, daha çok sorumluluk gerektiren, yüksek maaşlı bir pozisyona sahip olmaktan daha önemlidir.

Pasif ben-odaklı karakter işinde, bölümünde ve kurumunda kendini evinde hissetmiyorsa meslek yaşamı özel yaşamıyla ve boş zamanıyla çatışmaya başlayacak ve bu çatışma giderek güçlenecektir. Sonunda iş, özel yaşamın ve boş zamanın amaçları uğruna yapılan zorunlu bir eziyet haline gelecektir.

Pasif kullanıcı tip *boş zaman ve tüketim davranışı* konusunda kusursuz bir yetkinlik içindedir. Üretilen dünyalar ve gösteriye

dönüştürülen yaşantı dünyaları pasif ben-odaklı karakter için kendi güçleriyle ortaya çıkarabileceği bir dünyadan veya doğal dünyalardan çok daha "trende uygun", "canlı" ve canlandırıcıdır ("Her hafta yeni bir dünya" - Tchibo reklamı). Tatil ve boş zaman öncelikle meslek hayatının izin vermediği bu türden yaşantı mekânlarına girmeye hizmet etmektedir. Tüketim de her şeyden önce erişim sahibi olmak, yaşam dünyasından ve kişiye uyan, bu nedenle de "güzel" bir yaşantı dünyasından payını almak anlamına gelmektedir. Yani öncelikle yaşantı imkânları tüketilmektedir; duygulardan, ideallerden, ilişki ve yaşam sorunlarının içinde yer almaktan tutun da günümüz kültür endüstrisince kurgulanan yaşantı dünyalarına girmeye kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir bu. Bunun da ötesinde, tüketicinin sahip olamayacağı ama ait olmak istediği yaşam biçimlerinin ve tarzlarının markaları, sembolleri tüketilmektedir (Gerçek ve sanal açık arttırma ortamlarına rağbet bu yüzdendir). Alışveriş ne yaşamı güvence altına almanın ne de kendini ortaya koymanın veya prestijini arttırmanın aracıdır, adeta dinsel bir yaşantı niteliğine bürünmüştür: "Alışveriş cennetleri"nde ve "tüketim tapınakları"nda tüketicinin özlem duyduğu, olay yaratan yaşam dünyasında yer almasını sağlar .

(4) Kullanıcı tipin de hem *eğitim* ve *kültür* anlayışı hem de *toplumsal ve siyasi sorumluluk* algısı öncelikle baskın bir ben-odaklılık tarafından belirlenmiştir. Ancak ben-odaklılığın pasif tipi bu konuda arzcı aktif tipten açıkça ayırt edilebilecek başka özelliklere sahiptir. Böylece pasif ben-odaklı karakter eğitim dendiğinde öğrenmenin hayat boyu öğretilmesini değil, arz edilen öğrenme içeriklerinden sürekli olarak yararlanılmasını ve hizmetine sunulan know-how'a erişebilmeyi anlamaktadır. Öğrenme öncelikle yaşayarak, yaşananları yineleyerek, zihinde biriktirerek gerçekleşmektedir, bu nedenle medya ve görselleştirme imkânları devreye sokulur. Burada asıl vazgeçilmez olan, öğrenmenin insanın kendi sorularından ve ilgilerinden türemeyen, bunun yerine medyanın desteğiyle arz edilen bir yaşantı niteliğinde olmasıdır.

Okul öncesi çocukların ormanda oyuncaksız yaşadığı, böyleçe doğayı, kendilerini, arkadaşlarını ve eğitmenlerini algıla-

mayı öğrendikleri, birbirleriyle ve doğayla araçsal olmayan bir ilişkinin egzersizini yaptıkları Orman Çocukları Bahçesi'nin tecrübesi özellikle de okullar için bir örnek oluşturmayı henüz başaramadı. Tam tersine, eğitim politikasında ilerlemenin ancak belli bir öğrenme anlayışını destekleyen medya "donanımıyla" ve dijital teknolojiyle sağlanabileceğine inanılmaktadır, bu öğrenme anlayışında önemli olan kimin hangi sorunları araştırdığını, söz konusu alanlarda neler yazdığını ve bu bilgiye, know-how'a bizzat nasıl erişim sağlanabileceğini ortaya çıkarmaktır.

Pasif ben-odaklı karakter söz konusu olduğunda ailenin ve okulun *eğitim* misyonunun, çocukların ve gençlerin duyusal, ruhsal, bedensel ve zihinsel güçlerinin harekete geçirilerek yaşantı becerilerinin desteklenmesiyle pek bir ilgisi yoktur, her ne kadar eğitim bu kılığa sokularak satılıyor olsa da. Pek çoğu için eğitim, canları sıkılmasın diye çocuklara ve gençlere yaşantı arz etmek, onları eğlendirmek anlamına gelmektedir. Her şey arz haline getirilmeli, her arz da yaşantısal bir niteliğe sahip olmalıdır. Enformasyonlar "eğlence enformasyonları" olarak eğlendirici değerde olmalı, haberler dinleyici ve izleyici için duygu içeriklerine sahip olmalı, öğrenme içerikleri yaşantı olarak arz edilmelidir.

Aktif ben-odaklı karakter için tipik olan *kültürel açıklık* arzcı pasif tip açısından tüketime yönelik bir bileşendir. Kültürler arasılık ve kültürel açıklık öncelikle öz yaşantı becerisinin sınırlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi için aranmakta ve hayata geçmektedir. Başka kültürlere duyulan ilgi ve onlara erişme arzusu, onların yaşantı değerini kendi yaşam amaçları için kullanma eğiliminin bir göstergesidir. Bu açık seçik vurgu kaydırmasının arka planında pasif ben-odaklı karakterin kültür tanımı yatmaktadır. Onun için *kültür*, gösteriye dönüştürülen dünyaların alımlanmasıdır, bu alımlamanın önemi de yaşantı değeriyle ölçülmektedir. Bu yeni tanım kültürel faaliyet anlayışı üzerinde de etkilidir. Gösteri ne kadar zahmetli ve alışılmışın dışında ise medya teknolojisi o kadar rafine ve duyusal, heyecansal, duygusal uyarı ne kadar yoğunsa arzın yaşantı değeri o kadar büyüktür.

Pasif ben-odaklı karakterin biz duygusu ve bağlantı içinde olmaya verdiği değer, temeldeki ben-odaklığına rağmen postmo-

dern insanın da toplumsal ve politik angajmanlara yansıyan bir sosyallik, dayanışma ve sorumluluk duygusuna sahip olabileceğini daha ilk bakışta anlaşılır kılmaktadır. Bu nedenle Helmut Klages "toplumdaki yüzer gezer sağduyu potansiyeline" dikkat çekmektedir (Körber-Stiftung 1993, s. 40; krşl. H. Klages 1998). Bu tür angajmanlar öncelikle ortak çıkara yönelik proje odaklı gruplarda görülmektedir, yani büyük ölçüde katılma ve orada bulunma isteğince belirlenmektedir. Meseleye daha dikkatli bakıldığında, postmodern kullanıcı tipin sosyallik, dayanışma ve sorumluluk duygusunun, angajmanın yaşantı değerinden kaynaklandığı görülecektir. Burada yaşantı değerinin anlamı, bu değerin aynı zamanda postmodern insanın kendi kişisel refahına, gelişimine, toplumsallık ve eğlence ihtiyacına hizmet etmesidir. Eğlence değerine bağımlılık, angajmanların –sözgelimi siyasi partilerin veya yurttaşlık inisiyatiflerin– neden genellikle hüsranla ve geri çekilmelerle sonuçlandığını da açıklamaktadır, çünkü eğlence değeri merkezde kaldıkça değişim imkânları da minimal düzeyde kalmaktadır.

(5) *Yaşam tarzı* ve *gündelik estetik*, kullanıcı pasif tipin de hayatında çok önemli bir rol oynamaktadır ve postmodern ben-odaklılığın göze çarpan bir göstergesidir. Ben-odaklılık yaşama biçimine kendisi karar vermek ister ve bu da öncelikle yaşam tarzı ve gündelik estetikte ifadesini bulur. Kullanıcı tip yaşam dünyalarına ve tarzlarına erişebilmek, onlardan payını alabilmek için, yaşam tarzını kendi istediği biçimde belirleyen arzcı aktif tipten farklı olarak yaşam dünyalarını ve tarzlarını simgeleyen *markalardan, logolardan* ve *yaşam biçimi sembollerinden* yararlanmaktadır ("yaşam.com'a hoş geldiniz" - France Telecom reklamı). Kullanıcı pasif tip, yaşam tarzının yaratıcı ve özgür bir şekilde biçimlendirilmesini simgeleyen ve bu nedenle trendi yakalayan şeyleri tüketmenin ve benimsemenin, başka bir deyişle onlarla özdeşleşmenin ve böylece hayatını şıklaştırmanın peşindedir. Hangi yaşam tarzına kendini yakın hissediyorsa, ondan ben'in performansı için sonuna kadar yararlanmaktadır. Beden piercing, dövme, yüz gerdirme, yağ aldırma ve estetik operasyonlarla insanın kendi güzellik tasavvuruna uyacak biçimde stilize edilmektedir. Kendine ait bir yaşama biçimini ifade eden şey ise "güzel" olarak tanımlanmaktadır.

Postmodern gündelik estetiğin anahtar kavramlarından birisi *yaratıcılık*tır, çünkü ben-odaklı karakter için *"Ancak kendi kendinden bir şey yaratırsan, bir şeysin demektir!"* düsturu geçerlidir. Aktif ben-odaklı için yaratıcılık, (yeni bir şeyin, olağandışı, farklı, kurgusal ve imkânsız olanın) *sahneye konması*dır; buna karşılık pasif kullanıcı için yaratıcılık, yönlendirilmiş dışavurumdur. Ekibin bir parçası olmak ve ekibin diğer yaratıcılarıyla birlikte yaratıcı olmak ister o. Ona göre yaratıcılığın kaynağı sanatsal kullanım kılavuzları veya (Toskana'da ya da başka bir bölgede ışığın yarattığı) ambiyanstır. Buna göre büyük ustaların aurası veya sanatsal düzenleme kendi yaratıcılığına da imkân tanımaktadır ("Go create"/ "Yaratmaya soyun" - Sony reklamı).

Postmodern yaşam tarzının ve postmodern gündelik estetiğin en önemli değerleri "olay" ve "yaşantı"dır: İlle bir olay olmalı ve ille bir şey yaşanmalıdır. Bu nedenle hayatın kendisi olay olarak, bayram ve şölen olarak görülmektedir, öyle ki olaya benzeyen her şeyden pay almaya, orada olmaya çalışılmaktadır. Yaşam tarzına gelince, geçerli düstur şudur: Yaşam tarzının arzı kendi zevkine uygun yaşantı arzı olmalı, bu yaşantı insanı yaratılmış, yeni, gösteriye dönüştürülmüş simülasyon dünyalara sokmalı ve geleneksel yaşam tarzlarının sınırlamalarını ortadan kaldırmalıdır. Yaşantıyı öncelikle sınırsızlıkta (*Transgression*) arayan ve sınırları geçen arzcı aktif tipten farklı olarak kullanıcı pasif tip daha ziyade verili sınırları silmeyi başaran ve bu nedenle de bağlantı üretip dalışı (*Immersion*) mümkün kılan yaşantılarla ilgilenmektedir. Ancak ikisinin de, hem aktif hem de pasif tipin ortak yönü "olay açlığı" çekmeleri ve her kamusal veya özel şölenin ve happening'in tadını çıkarmalarıdır.

(6) Aktif ben-odaklı karakterde olduğu gibi pasif ben-odaklılarda da *toplumsal ve bireysel değer yönelimleri* açısından her şey mubahtır. İkisinin bir diğer ortak yanı da çelişen değerleri (ekolojiye uygun beslenme ve çevreci angajmanın yanı sıra çevreye zarar veren büyük hacimli arabalar kullanmak) sorunsuz bir biçimde aynı anda temsil etmeleri ve yaşayabilmeleridir. Kullanıcı pasif tip tarafından tercih edilen değerler kendini ait hissettiği grubun seçilmiş yaşam tarzını temsil etmelidir: *"Beni kendine bağlayan şey değerlidir"* ben-odaklılığın değerlerle kurduğu tipik

ilişki, yani ancak genel geçer değerlerin bulunmadığı bir ortamda hakiki ve özgür kalınabileceğine dair inanç, kullanıcı pasif tipin hayatında daha yumuşatılmış bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Ben-odaklılık kendini toplumsal olarak verili değer yönelimlerinden ayırmakta ve bunların yerine ait olduğu grubun değer yönelimlerini koymaktadır. Ait olduğu grubun değerleri çelişik olsa da, bunlar "maskelerinin düşürülebileceği bir çözümlemeye" maruz kalmamaktadır nedense. Pasif postmodern karakterin yaşadığı değer yönelimlerini farklı bir biçimde taşıyor olması da bu duruma uymaktadır; açıkça kendi hayat tarzına uyan değerleri tercih etmekte, buna uygun olarak da başka değer yönelimlerini ve yaşam tarzlarını değersizleştirmekte, onlara karşı hoşgörü göstermemektedir.

Pasif ben-odaklı karakter için *dinin yaşama sanatı* açısından anlamı da yine bağlantıda olmaktır, ama bu durum bağlılık ve bağlayıcılık içermemelidir. Bu özellikle (doğum, evlilik, ölüm) gibi yaşam uğraklarını gösteriye dönüştürdüğü veya her çeşit dinsel yaşantıyı büyük organizasyonlar olarak arza dönüştürdüğü anlarda geçerlidir. Dinsel ve spiritüel tevekkülün geleneksel formlarını sürdürmek yerine kendi seçtiği yaşantı dünyasına uyan ve gerek spiritüel ustalarla gerekse de dinsel fikirdaşlarla bağlantı içinde olmaya imkân tanıyan, kiliseye bağlı olmayan dinsel ve spiritüel dünyaları denemeyi tercih etmekte, böylece gerçek veya sanal camiada kendini evinde hissetmektedir.

Kullanıcı pasif tipin kendi belirlediği yaşama sanatı için bir tür "yamalı bohça maneviyat" tipik bir durumdur. Farklı dinsel ve din benzeri öğeler birleştirilmekte ve yeni bir şey olarak algılanmaktadır, böylece verili gerçeklik aşkınlaştırılmaktadır: Öte dünya, büyü, gerçek dışı, mistik, gizemli, parapsikolojik ve ezoterik tecrübeler bunların arasındadır. Bu tür dünyalarla ilişki kurmak, hatta mümkünse onların içine dalmak istenmektedir. Burada da yaşantı ve olay niteliği belirleyici bir rol oynar.

Kullanıcı tip yaşama sanatını –dinsel ve manevi boyuttan bağımsız olmak üzere– daima *zevkli bir yaşantı* ile ilişkilendirmektedir. Bunu eğlence dünyasında mı, (G. Schulze'ye göre modern öncesi "hayatta kalmak"tan ve modern "iyi yaşam"dan daha fazla bir şey olan) postmodern "güzel hayat"ta mı yoksa

"esenlik" ("wellness") ve "afiyet"te ("well being") mi aradığı önemli değildir. Geçerli slogan "hayatın tadı"dır (bu aynı zamanda Coca Cola'nın reklamıdır). Pasif ben-odaklı karakter için "afiyette olmak" (well being), her şeyin iyi gitmesini sağlamak, bedeni, ruhu ve zihni, iç ve dış dünyayı çelişkileriyle yaşamak yerine sadece pozitif bir biçimde algılamaktır. Tıpkı olumsuz bedensel, ruhsal ve zihinsel kendilik yaşantıları gibi, olumsuz dış dünya yaşantıları da dışlanmaktadır. Olumsuz tecrübelerin daha baştan "esenlik adası"na erişmesi engellendiği için, postmodern "refahın hafifliği" tehlikeye girmez.

(7) Gerek postmodern ben-odaklılık için tipik olan *düşünme* ve *algı modeli* (çağrışımsal düşünme biçimi, kaleydoskopik görsel algılama ve ilişkilendirme bilinci) gerekse de tipik *zaman ve mekân yaşantısı* büyük ölçüde hem arzcı aktif tipin hem de pasif kullanıcı tipin göstergeleridir; bu nedenle bu bölümde aktif tipe de gönderme yapılmıştır. Yine de iki farka dikkat çekmenin yararı olacaktır. Postmodern düşünme biçimi için tipik olan yasak koyma durumu sadece aktif tip için geçerlidir, bu yasak bağlayıcı anlam içeriklerine konan yasaktır. Kullanıcı pasif tipin yegâne işiyse, markalar, yaşam dünyaları ve yaşam tarzlarıyla sembolize edilen bu anlamlandırma arzlarından payını almaya çalışmaktadır. Buradaki anlam arzı kendi içinde çelişik ve anlamsız olabilir, çünkü önemli olan mantıksal ve kanıta dayalı düşünme yapıları değil, arzın simgesel iletisidir.

Algının, duyusal (öncelikle de görsel) uyarıların alımlanması ve üretimi düzeyine indirgenmesi açısından da yine bu iki tip arasında fark vardır. Aktif ben-odaklı karakter kaleydoskopik yaşantı dünyalarını aklına estiği gibi üretip arz etmekte, bu üretimin ve arzın anlamı ve önemini düşünmemekte; buna karşılık pasif ben-odaklı karakter, arzı, hiçbir seçime dayanmadan ve onlara iç dünyasından gelen tepkiler göstermeye fırsat bulamadan sadece alımlamakla yetinmektedir.

Karşılaştırmalı Karakter Özellikleri

Yineleme tehlikesine rağmen bu bölümde ben-odaklılığı bazı tipik karakter özelliklerine dayanarak göz önüne sermeye ve bu bağlamda arzcı aktif tiple kullanıcı pasif tipi doğrudan doğruya karşılaştırmaya çalışacağız. Burada aktif ve pasif postmodern kişileri ideal bir biçimde betimlemeye çalışmak yerine, belli karakter özelliklerini ele alarak ben-odaklılığın aktif ve pasif olmak üzere iki farklı tezahürünü göz önüne sermekle yetineceğiz. Ayrıca postmodern ben-odaklılığın göstergeleriyle ilgili bir çizelge ekte yer almaktadır.

Bir yanda iş bitiricinin aktif yaşamı, öbür yanda interaktif tüketicinin aktive edilen yaşantısı

Aktif ben-odaklı karakterin özelliklerinden birisi *aktif* bir biçimde yaşamak için gösterdiği ateşli çabadır. Bu çaba çok çeşitli biçimlerde tezahür etmekle birlikte daima "iş bitirici" olma niteliğindedir. Aktif ben-odaklı karakter tipik bir "iş bitirici"dir. İster kurgulayıcı veya yaratıcı, ister arzcı veya eğlendirici olsun daima bir şey "yapmaktadır". Bu eylem alanlarından biri mesleğidir; aktif ben-odaklı karakter için meslek, içten gelen bir motivasyonla bir dizi projenin gerçekleştirilmesi demektir. Yaptığı işle kendini gerçekleştirmeyi istemekte ve bu nedenle keyif dolu bir çalışma gücü ve iradesi göstermektedir. Ama ortaya koyduğu şey kendine yönelik de olabilir. Böylece "kendinden bir şey yaratmakta", dış görünümünü, imajını, dişiliğini veya erkekliğini

fitness programlarının, estetik ameliyatların, kişilik eğitimlerinin desteğiyle yaratıcı bir biçimde yeniden üretmektedir. Bitmek tükenmek bilmeyen bir düş gücüyle kendini estetize etmesi aktif tipin belirleyici özelliğidir.

Bu karakter özelliği pasif ben-odaklı kişide *aktive edilen bir öz yaşantı* olarak göstermektedir kendini. Pasif postmodern karakter, bir şeyden payını aldığı, orada olduğu, ait olduğu, bir şeyi benimsediği ve onu tükettiği sürece etkinleştirilmiş bir öz yaşantıya sahiptir. Etkinleştirilme arzusu kendini çok farklı bir biçimde dışavurur. Dışavurum imkânlardan biri her şeyin ille yaşantı niteliğinde olması zorunluluğudur: Tatil yapmak tatil yaşantısına, müze ziyareti müze yaşantısına, alışveriş yapmak alışveriş yaşantısına, ibadet dinsel yaşantıya, pedagoji pedagoji yaşantısına dönüşmektedir. İşin bir diğer yönü sohbet ve eğlence ihtiyacıdır, burada sohbet ve eğlence iki kişinin heyecanla konuşması anlamına gelmez, bunun anlamı konsere, operaya, tiyatroya gitmek veya komedilerle, macera, aksiyon, korku filmleriyle, sabun köpüğüyle vakit geçirmek, onlara kendini vermektir. Kendini aktive edilmiş olarak yaşamanın bir diğer yolu dışsal uyaranlardır. İnsan ancak görsel ve işitsel uyaranlara maruz kalırsa, cinsel fantezileri kışkırtılırsa veya tat alma sinirlerini uyaran bir şey çiğnerse bir şeyler olup bitiyor demektir.

Yeni kitle iletişim araçları ve ağlar sadece tüketim odaklı olmakla kalmayıp aynı zamanda interaktif bir aktivasyona imkân tanımaktadır. Böyle bir durum ancak sanal yolla veya simülasyonla mümkün olduğu için aktive edilmeye yol açan şey sadece gag'lar değil, aynı zamanda yayın sırasında ortada görünmeyen izleyicilerin gülme efektiyle gerçekleşen interaktif yaşantıdır. İnteraktif sanal imkânlar öncelikle bilgisayar oyunlarında, chat odalarında ve internet platformlarında kullanılmakta ve bunlardan yararlanılmaktadır.

Aktif ben-odaklı karakter jogging yapmakta, spor salonlarında bedenini çalıştırmakta veya meditasyonla iç dünyasında ortaya çıkacak tecrübelere yönelmektedir; buna karşılık pasif ben-odaklı karakter spor karşılaşmalarını izleyerek, televizyonun karşısına geçip spiritüalist ustaların verdikleri dersleri dinleyerek etkinleşmekte ve bu yaşantılara "canlı" ve interaktif olarak katılmaktadır.

Bir yanda ben'in yaratıcı bir biçimde üretilmesi, öbür yanda biz bağlamında yaratıcı yaşantı

Postmodern ben-odaklı karakterin ikinci özelliği, kendi kendisinin belirlediği bir ben üretiminden aldığı keyiftir. Bu, önce yaratıcılığa biçtiği değerde gösterir kendini, ancak bu kavramın içi postmodern anlayış doğrultusunda yeni bir içerikle doldurulmuştur. Buna göre yaratıcılık, kendinden bir şey yaratmak değil, bir tasarım yapmak, sahneye koymak, yazılım programlarının, yeni tekniklerin ve malzemelerin desteğiyle bir gerçeklik oluşturmak, kendi bedenini, evini, yaşam tarzını "süslemek" ve biçimlendirmektir. Aktif ben-odaklı karakterin yaratıcılığı ben'in performansıyla, pasif tipinkiyse öğrenilmiş bir dışavurumla aynı anlama gelmektedir; burada "öğrenilmiş"in anlamı öğreticinin, teknolojinin, yöntemin, tasarımın veya koltuk, tabak çanak, ya da giysi markasının ille de yaratıcı olmak zorunda olduğudur.

Genel olarak denebilir ki, aktif postmodern karakter zorunluluklardan ve dayatmalardan bağımsız olarak başkalarının beklentilerine, ihtiyaçlarına ve taleplerine kulak asmadan kendi ben'ini yapılandırmaya, böylece özgür ve spontane bir ben vurgusu çerçevesinde hayattan tat alarak kendini üretmeye yönelik tutkulu bir çaba içindedir. Aktif postmodern karakterin bu özelliği öncelikle üç ayrı biçimde tezahür etmektedir.

(1) Ben vurgusu *yeni* ve *farklı* olmalı, o zamana kadarki mevcut görünümlerden ayrılmalıdır. Değişik bir zevk sahibi olmak, uçlarda dolanmak, tuhaf olmak, riske girmek, kışkırtıcı, dışadönük, özel ve pervasız olmak bu özelliklerdendir; her halükârda ille imkânsızın, alışılmamışın, çelişikliğin alanına girilmelidir. Medya uzmanı Jo Groebel bir gazete röportajında şöyle söylemiştir: "Pop şarkıcısı Küblböck kitlenin içinden sıyrılmıştır, çünkü yanar döner tipin sembolüdür."

(2) Bunun yanı sıra ben vurgusu, verili, kalıcı, değerli sayılan ve güvence altında tutulan şeylere saldırmayı ve onların maskesini düşürmeyi de içermektedir. Bu nedenle aktif postmodern karakter her şeyden kuşkulanır, kiniktir, kendi kendini sorgu-

lar, bütün değerleri 'söker', insan için kutsal olabilecek her şeyle dalga geçer, eski ustaların yapıtlarını boyar ve tarihi "alıntılar deposu" olarak kullanır, kendinden başka hiçbir şeye inanmaz, kendisiyle ilgili olarak da açıkça bilinemezcidir. Kayıtsızlığa varacak kadar hoşgörülüdür, "uyan" her şeyi mubah saymakta, her türlü saptama ve belirlemeden kaçınmakta, pervasız bir açık yürekliliğin yanı sıra özel alanı söz konusu olduğunda katı bir kapalılık göstermektedir. Bu bağlamda oyun oynamaktan aldığı keyif özellikle dikkat çekicidir: Yaşamı, işi, ilişkileri, eğitimi, kısacası her şeyi oyun olarak görmekte ve her şeyle oyun oynar gibi başa çıkmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda insanlar popüler yazar ve ünlü prodüktör Dieter Bohlen'in performans öfkesini kişilik haklarına hakaret olarak algılayıp ona dava açtıklarında, davalı yayınevi Random House'un avukatı Rainer Dresen'e göre "Bohlen'i ciddiye alma" yanılgısına düşmüşlerdir "çünkü o kendini ciddiye almamaktadır" (dpa, 11.10.2003).

(3) Aktif ben vurgusunun üçüncü tezahürü her türlü *sınırsızlığı* çekici bulmasıdır: Mekâna ve zamana egemen bir "Ben" anlamına gelmektedir bu. Aktif ben odaklı karakter riske, sınır değerlere, müdahaleye, alışılmamış ve imkânsız şeylere düşkündür. Geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürür ve hep 'yolda' olmaktan hoşlanır (haç yolculuğu bunlardan sadece bir tanesidir). Onun yurdu hareketliliktir; yolda olmasının amacı hiçbir yere doğru yolda olmaktır. Düsturu Herakleitos'un "*panta rhei*"sidir (Her şey akar). Sınırlar aşılmak için vardır; dur durak, sınır yoktur. Din ve maneviyat iç dünyayı sınırsızlaştıran veya öte dünyanın kapılarını açan araçlardır; kabul edilen yegâne zaman boyutu bu andır, burada ve şimdidir. Süre şeytan işidir ve cehennem azaplarının en kötüsü can sıkıntısıdır. Sınırsızlaştırma yöntemiyle gerçekleştirilen ben vurgusunun bir başka biçimi, kurgusal dünyaların, içinde zamanın, mekânın, sonluluğun, acının, geçmişin başarısızlıklarının ve düş kırıklıklarının rol oynadığı dünyaların da gösteriye dönüştürülmesidir. Postmodern karakterin ben vurgusundan aldığı bu keyif pasif ben-odaklı karakterde nasıl ve hangi görüngülerle tezahür etmektedir? Pasif postmodern karakterin ben vurgusu kendini biz yaşantısında göstermektedir: 'Ben bizde benim' ya da

Descartes'ın serbest bir yorumuyla söylenecek olursa "Bağlantı içindeyim, demek ki varım." Bağlantı içindeysem ve erişebiliyorsam özgürümdür. Çünkü ağın içinde olduğum, "göbek bağım" olduğu, kablolu olduğum, bağlantı içinde olduğum, yani bir yaşam duygusundan payımı aldığım, bir yaşam tarzına ait olduğum ve bir yaşam dünyasına erişebildiğim ölçüde ben ben'imdir ve kendimi kendimle özdeş hissederim. Her ne kadar pasif postmodern karakter bağlanmak istemiyor, kendini çok bireyselleşmiş hissediyor ve öyle gösteriyorsa da, bağlantı içinde olmak adına bir yaşam tarzına, bir harekete, bir yaşam dünyasına ait olmak, belli bir markayı taşımak onun için aynı ölçüde önemlidir, üstelik bu durumu bir çelişki olarak yaşamamaktadır. Horst Eberhard Richter'in (2002) görmek istediği gibi yeni bir sosyallik anlayışı olan, ancak "egomaninin de sonu" olmayan biz duygusunun empatiyle, dayanışmayla ve sorumlulukla ilişkisi sınırlıdır. Bu daha çok, pasif postmodern karakterin temel bir "ihtiyacı"dır, çünkü ben'i onu yaşantılaştırmasına izin vermektedir. Bu nedenle pasif ben odaklı karakter mesleki anlamda da kariyer, rekabet ve çıkar düşkünü değildir, bunların yerine iyi bir ekibi ve meslektaşlık atmosferini tercih etmektedir. Ulaşım araştırmacısı Michael Schreckenberg'in bir açıklamasına göre (*Südwestpresse*, Ulm/26 Haziran 2003) tatile giderken maruz kalınan otoban trafiği bile bu ihtiyacı doyurabilmektedir: "Trafik haberlerini radyodan dinlemek bile bir biz duygusuna, 'biz de oradaydık' duygusuna yol açmaktadır."

Pasif postmodern karakterin bu özelliği de, başka bir deyişle ben'ini biz'de yaşantılaştırma arzusu da kendini belli biçimlerde görünür kılar:

(1) Biz yaşantısı bağlamında grup oluşturmanın yeni ve farklı biçimleri aranmakta; dinsel, kültürel, politik oluşumlara ve temalara yönelmiş olan ve şimdiye kadar bilinen biçimlerle yetinilmemektedir. Biz, her şeyden önce herkese uygun bir ben vurgusunun sembolü olmalı ve aynı zamanda kendine özgü bir ben ve kimlik yaşantısına olanak tanımalıdır. Buna ulaşmanın yolu biz'in özel ve farklı bir yaşam tarzını ifade etmesinden geçmektedir, bu ifadenin sembolleri de giysi markaları, boş zaman etkinlikleri, trendler, logolar, yıldızlar, eğlence programları, mü-

zik tarzları ve yaşantı dünyalarıdır. Çünkü pasif postmodern karakter kendi ben'ini ancak biz yaşantısının bu tür dünyalarında yaşayabilmektedir. Başkalarıyla birlikteliğinde farklı olmayı istemektedir o. Konvansiyonel ve verili olandan kendini ayıran ben vurgusu burada, alternatif yaşantı dünyalarının, olağandışılığın, tuhaflığın, kışkırtıcılığın veya dışadönüklüğün sembolleriyle özdeşleşerek kendini gerçekleştirmektedir.

(2) Pasif postmodern karakterin bir özelliği olan ve değerli sayılan, korunan, verili, mevcut olan her şeyi sorgulayıp maskesini düşürmeye çalışan ben vurgusu da yine içinde yer alınan biz yaşantısı üzerinden ve maske düşürücülerle, parodicilerle, kiniklerle, açığa çıkarıcılarla, demonte edicilerle özdeşleşerek hayata geçmektedir, özdeşleşme figürlerinin televizyonculardan Harald Schmidt mi yoksa Stefan Raab mı olduğu ve aralarındaki farklar bu noktada önem taşımaz artık.

(3) Sınırsızlaştırmayla hayata geçirilen ben vurgusu pasif postmodern karakterde kısmen de olsa biraz daha farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır: Birincisi, sınırsızlaştırma deneyimleri açık hava happening'ler, müzik festivalleri veya gösterişli spor organizasyonları gibi kitlesel organizasyonlarda yaşanmaktadır. Son Dünya Kupası'ndaki slogan buralarda da geçerlidir: "Katılmak her şeydir." İkincisi, biz yaşantısının içinde elde edilen sınırsızlaştırma deneyimlerine daima alkol ve Ecstasy gibi uyuşturucular eşlik etmektedir. Kullanılan bir başka yol ise katı gerçekliği, hayali, kurgusal, eğlenceye yönelik gösteri dünyalarına dalarak aşmaktır.

Bir yanda duyguları dizginlemeden yaşamak öbür yanda duygu yaşantısına katılmak

Postmodern ben odaklı karakterin diğer bir tipik özelliği duygu yaşantısıyla ilgilidir. Kendini duygularını sergileyerek satacağı zamanlar dışında cool olması gereken pazarlamacı karakterden farklı olarak postmodern ben odaklı karakter bütün duygularını serbest bırakmakta, hatta bunu, sözgelimi reklam yıldızı Verona Feldbusch'un yaptığı gibi iyice ileri gö-

türüp duygu seline dönüştürmektedir. Yine de aktif postmodern karakter bunu pasif postmodern karakterden daha farklı bir biçimde yapmaktadır. Aktif tip ben-odaklılığını, kendini güçlü duygularıyla ortaya atarak göstermekte, böylece ne kadar duyusal ve duyarlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle de eğlence, iletişim ve hayat dramları üreten ve onları gösteriye dönüştüren bir rolle ortaya çıktığı durumlarda, duygularla oynamayı ve fanatik hayranların panik veya hayranlık içinde ulumalarını sağlayan bir duygululuk üretmeyi başarmaktadır. Günümüzde ister politikacı, ister oyuncu, ister müzisyen, isterse de bilim adamı olsun medyada etkili olmak istiyorsa, hakiki ve inandırıcı olmak adına duygularını göstermek ve izleyenlerin duygularına hitap etmek zorundadır. Almanya'nın yazılı basınında bunu ilk keşfeden ve başarıyla hayata geçiren gazete '*BILD-Zeitung*' olmuştur.

Aktif ben-odaklı karakter duygu arzının öznesiyken pasif ben-odaklı karakter üretilmiş duyguların tüketicisi ve kullanıcısıdır. Günümüz kapitalist kültür üretiminin büyük bir pazar şansı elde etmiş olması duyguların arzı ve satılmasıyla ilgilidir, karşı tarafta yer alan kullanıcı taraf ise duyguların nasıl yaşanacağını öğrenmekte ve kendine mal etmektedir. Bu öğrenme ve mal etme süreci, öncelikle pembe dizi ve müzikallerin, bitmek bilmeyen *İncil* hikâyelerinin, gündüz kuşağına has yürek parçalayıcı aşk hikâyelerinin, magazin ve sansasyon düşkünü haber programlarının, 'araştırmacı' gazeteciliğin veya korku ve aksiyon filmlerinin gösteri dünyalarına dalmakla gerçekleşmektedir. Ben'in üretimine hizmet eden her şey gibi duygular da insanın kendisine ait değildir, tam tersine imal edilmiş ve temellük edilmiş şeylerdir.

Pasif postmodern karakter için önemli olan sadece 'biz' değil, aynı zamanda paylaşılan ve birlikte yaşantılaştırılan duygudur. *Duygululuğun* yolu insanların, kendi içlerinden geldiği gibi hissetmek yerine arz edilmiş duyguları hep birlikte hissetmelerinden geçmektedir.

Postmodern karakter çoğunlukla bir yakınının kaybına ağlamakta zorlanırken, dış kapının mandalı insanlar için gözya-

şı dökebilmektedir, yeter ki kurgulanarak sahnelenen haberler onun gözyaşı bezlerini harekete geçirsin ve böylece o da gösteriden payını alsın. 11 Eylül 2001'de ölen üç bin kişinin acısını yoğun bir biçimde hissedebiliyor, ama Afrika'da her gün açlık ve hastalık yüzünden ölen üç binin üzerinde çocuk için kılımızı kıpırdatmıyoruz. Sahnelenen ve simüle edilen duyguların topluca yaşanmasının şimdiye kadar empatiden anladığımız şeyle de pek bir ilgisi yoktur.

Bir yanda kendi belirlediği koşullarda temas heveslisi olmak, öbür yanda bağlantı içinde olmak ve teması sürdürmek

Postmodern ben odaklı karakterin bir diğer dikkat çekici özelliği, ilişki yaşama biçimidir. Aktif ben odaklı karakter büyük ölçüde temas heveslisi, hoşsohbet, ilginç ve genellikle keyiflidir; hiç zorluk çekmeden ve sınır tanımadan kendinden söz edebilir ve başkalarıyla ilişkisinde sürekli sahne almayı ister. Aslında duygusal bağları ve özlem, duyarlılık, bağlılık, sadakat gibi duyguları içeren ilişkileri umursamamakta, bunun yerine cinsel ilişki kurmak, yalnız kalmamak ya da tatilde hoşça vakit geçirmek için noktasal ve geçici temaslarla ilgilenmektedir. Bazen bu tür ilişkiler bir ilişki projesiyle sonuçlanabilmekte ve oyun gibi yaşanabilmektedir. Bu bağlantılar (sadece belli bir yaşam süresi için) partner seçimine kadar gidiyorsa, ortaya çıkan ilişkinin gelenek dışı, unutulmaz veya iş ilişkileri modelinde biçimlendirilmesi tercih edilmektedir. Ortaklığı aktif bir biçimde kendisinin belirleyebiliyor olması, aktif ben odaklı karakterin en temel ihtiyacıdır. Hatta kimileri, kendileri için en iyi partnerin, "tıpkı bir televizyon gibi açıp kapanabilecek" olmasını tercih ettiklerini itiraf etmektedirler.

Bu nedenle postmodern karakterin kendine özgü özelliklerinden biri de, hiçbir zaman geçmişin yükünü peşi sıra sürüklemiyor oluşu ve birliktelik başarısız olsa bile iyi bir arkadaş olarak kalabiliyor olmasıdır. Kıskançlık genellikle konu dahi edilmemektedir. Cinsel açıdan önemli olan, kendini özgür hissetmek ve kendini gerçekleştirebilmektir. Her şey mubah olduğu gibi

cinsel perhiz de mubahtır. Gelgelelim bağlayıcılık, güven beklentisi ve süreğen yakınlık istekleri doğurma olasılığı taşıyan ilişkiler, bağlantılar ve ortak yaşam modelleri yasaklıdır.

Pasif ben odaklı karakter ilişkiyi öncelikle bir ihtiyaç olarak yaşamakta ve biçimlendirmektedir, bağlantı içinde olma ve karşısındakine kendisinin belirlediği biçimde erişebilme ihtiyacıdır bu. Pasif postmodern karakter de bağlanmayı istemek yerine, bağlantı içinde olmayı istemektedir. Sözgelimi karşısındakini bilgilendirmek, sohbet etmek, yakınlık kurmak, dokunmak, bakışmak, başkalarına duygularında yer vermek, birlikte bir başlangıç yapmak, kaygılarını ve sıkıntılarını paylaşmak gibi bilinen ilişki kurma ve onu yaşama biçimleri pasif postmodern karakter için bir ilişki yaşamanın ve onu biçimlendirmenin araçları değildir. Burada da ilişki demek öncelikle, *zamanın ve mekânın sınırlarından bağımsız olarak olabildiğince çok sayıda insanla bağlantı içinde olabilmek*, sonra da bu ağı ve bağlantı imkânlarını güvence altına almak demektir. İlişki yaşantısı için tercih edilen araçlar zaten bu durumu ele vermektedir: cep telefonu, internet, e-posta ve SMS. Kurulan bu bağlantılar çoğunlukla ilişkiyi ayakta tutma kaygısını taşımamaktadır (bu nedenle SMS'in kelime sayısıyla sınırlandırılmış olması önemli bir engel olarak yaşanmamaktadır); ayrıca bilgilendirme amacından da uzaktır (toplu taşıma araçlarında istemeden telefon konuşmalarına tanık olan herkes bunun farkındadır); asıl kaygı bağlantı kurmak, bağlantısızlığın yarattığı korkuyu azaltmak, sohbet etmek ve bağlantı içinde olma durumunu güvence altına almaktır (Bu nedenle, bu tür bir toplumsal yaşamın dışında kalmak istemeyenler için cep telefonu sahibi olmak *elzem*dir).

Cinsel açıdan kendini özgür hissetmek ve uygun yaşantı arzlarını, "temas adreslerini" algılayabilecek durumda olmak pasif ben odaklı karakter için de önemlidir. Artık ilişkinin yerine temas geçmiştir, ilişki yerine de bağlantılar biçimlendirilmekte ve güvenceye alınmaktadır.

Bir yanda kendini sahici bir biçimde yaşamak, öbür yanda sahici olanı yaşantılaştırmak

Postmodern ben odaklı karakterin tanıtmak istediğimiz son bir özelliği, aktif postmodern karakterin kendi kendisini hakiki bir biçimde yaşama tutkusu ve pasif tipin de hakiki bir şey yaşama tutkusudur. Bu karakter özellikleri, postmodern karakterin diğer önemli kimlik yaşantılarıyla iç içedir.

"Sahicilik" veya –bu kavramla aynı anlamda kullanılan– "inandırıcılık" postmodern karakterin merkezi değerleridir. Gerçi pazarlamacı karakter de hakikiliğin peşindedir, ama onu asıl ilgilendiren, özgün veya alternatif bir gösteriyle kendini daha iyi satabilmek adına hakikiliği kullanmaktır. Hakikilik burada kişiliğin pazarlanmasında bir araçtır ve pazarda o sırada hakiki olarak görülen şeylere bağımlıdır.

Oysa postmodern karakter böyle bir kaygıdan uzaktır. Onun derdi kendini satmak veya "iş yapmak" değil, bütünüyle kendisi olmak ve kendini hakiki bir biçimde yaşamaktır. Yine de postmodern karakterin bu çabası onun bedensel, ruhsal ve zihinsel yeteneklerine ve içsel güçlerine dayanmaz, bu açıdan üretken karakter gibi değildir; üretken karakter de bütünüyle kendisi olmak ister, ama bunu iç güçleriyle ve insani becerisiyle gerçekleştirir. Buna karşılık postmodern karakter, sahici biçimde kendini yaşama arzusunu, kendi ben'ini günümüz teknolojisinin sunduğu imkânların desteğiyle ve özgürce üreterek gerçekleştirmektedir – hiçbir önkoşulu ve hiçbir örneği olmayan, adeta gökten zembille inen bir üretimdir bu.

Postmodern karakterin ben yaşantısı daha önceki hiçbir kimlik yaşantısından hareketle tanımlanmaz, bu yaşantının önceden verili bir bilgiye göndermesi de yoktur, postmodern karakter daha biraz önce ne ve kim olduğunu bilmemeyi tercih etmektedir. Yani postmodern karakterin içi boştur, kimlik yaşantısını belirleyebilecek bir kendilik imgesi taşımamaktadır içinde. Bununla ilgili bir ipucu aramak dahi nafile bir çabadır, çünkü geçmişten gelen ve kalıcı, karakteristik, özgün veya sahici olan hiçbir şey yoktur.

Aktif ben odaklı karakter, kendini sahici biçimde yaşamanın dışında hiçbir şey istememektedir. Her zaman düşündüğünü ve hissettiğini söylemekte, bu yüzden de dürüstlüğü ve inandırıcılığı su götürmemektedir. Etki altında kalmadan ve göz açıp kapayana kadar kendi beni'ini 'dünyaya getiren', spontan algısını, duygularını, fantezilerini uzun boylu düşünmeye gerek duymadan ve sansürlemeden başkalarına aktaran herkes sahici olduğu gibi, onun bu anlık kıpırdanışlarından, ruh hallerinden, tepkilerinden payına düşeni almak isteyen, sezgisel ve yaratıcı olan herkes de yine sahicidir ve kendini yaşamaktadır.

Aktif ben odaklı karakterin kendini nasıl sahici bir biçimde yaşadığını göstermek üzere, 20 Mayıs 2003 tarihli *BILD* gazetesinin Verona Feldbusch'un hamileliğiyle ilgili haberini alıntılayalım: "Bebek bekleyen Verona Feldbusch bir oğul sahibi olacağı ve hayallerindeki bebeğe kavuşacağı için olağanüstü mutlu. 35 yaşındaki Verona, *BILD* gazetesine 'Yaşasın, bir oğlum olacak! Yaşasın, küçük Franjo geliyor' (Franjo Pooth çocuğun babasının adı) dedi. 'İçimden bütün dünyayı şapır şupur öpmek geliyor. İçimden bir sürü sprey boya alıp bütün duvarları rengârenk boyamak geliyor.' Reklam yıldızı niye kızdan çok oğlana sevindiğini ise şöyle açıkladı: 'Eğer insan bir erkeğe bütün kalbiyle âşıksa, hayatta onun küçük haline sahip olmaktan daha güzel bir şey olamaz. Bunun için küçük bir Verona hayal etmiyorum, üstelik eminim çok geveze olurdu.'" Çocuğun doğumundan dört ay sonra yine aynı gazeteye verdiği bir demeçte, "Doğumdan önce sevinç, korku ve heyecandan tir tir titrediğini" söylemiştir. Bebek sezaryenle dünyaya gelip ilk çığlığını attıktan sonra da annesi susmamış, "Bir tane daha istiyorum!" diye haykırmıştır – hiç kuşkusuz bu kadın kendini "duygu seli" olarak yaşarken son derece sahicidir, ve yalnızca kendisi değil, fanatik hayranları da onu aynı şekilde yaşamaktadır.

Pasif ben odaklı karakter sahici bir şey yaşamanın peşindedir. Ancak postmodern yaşam biçimi "sahici" kavramına yepyeni bir içerik kazandırmıştır: Duygu ve heyecana gem vurmadan gösteriye dönüştürülen her şey sahicidir. Seçim öncesi televizyonlara çıkan siyasilere, siyasi programları ya da düşüncelerinin içeriğiyle ilgili sorular artık pek yöneltilmemektedir,

çünkü bunun fazla bir önemi yoktur. Önemli olan, siyasilerin ne kadar sahici, inandırıcı ve hakiki oldukları, başka bir deyişle kimin daha iyi ve daha spontan bir performans gösterebildiğidir, tabii bu performansın kendine özgülükle bir ilgisi yoktur, tersine danışmanlar tarafından öğretilmiş ve benimsetilmiş belli bir kişilik profiliyle ilgisi vardır daha çok.

Pasif ben odaklı karakter bu tür bir hakikiliği sadece siyasetin, kültürün ve eğlence endüstrisinin önde gelenleriyle kurduğu ilişkide yaşamakla kalmayıp aynı zamanda gösteriye dönüştürülen hakiki markalarla, yaşam dünyalarıyla ve yaşam tarzlarıyla kurduğu ilişkide de kendi payına düşeni almaya çalışarak yaşamaktadır. Bunlar, dijital ve teknolojik iletişim imkânlarının desteğiyle ne kadar "hiper gerçek" bir yaşantı oluştururlarsa, o kadar inandırıcı ve sahici olmaktadırlar.

III. BÖLÜM

POSTMODERN BEN-ODAKLILIĞIN PSİKANALİZİ

Yeni Karakterin Ruhsal Dinamiği

Postmodern ben-odaklılık hakkında şimdiye kadar söylediklerimiz büyük ölçüde davranışın betimlenmesine yönelikti, bu nedenle kişilik tiplerinden ve özelliklerinden söz etmeyi tercih ettik. Bu bölümdeyse özel olarak psikanalitik bakış açısından ben-odaklılık anlayışını ele alacağız. Psikanalitik bakış açısına göre insan davranışı büyük ölçüde bilinçli ve bilinçdışı eğilimlerle belirlenir. Bunlar, insanın çıkarlarıyla (hayatta kalma ihtiyacı ve insana özgü ihtiyaçlar) toplumun çıkarları (çevrenin, ekonominin ve ortak yaşamın talepleri) arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkar ve içselleştirilmiş güdüleyici güçler olarak "dürtü gibi" yaşanırlar. Bilinçdışı algıları, ihtiyaçları, arzuları, fantezileri, duyguları, eğilimleri bilince tanınmayacak derecede çarpıtılmış olarak taşımanın ya da hiç taşımamanın pek çok yolu olduğu için, ileriki bölümlerde ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme bağlamında insanın bilinçdışı algıları ve onun bu algıları ruhsal olarak nasıl işlediği dikkate alınacaktır.

"Yapma" ve "insani" beceriye dair

Yeni psişik eğilimlerle yeni bir karakterin ortaya çıkması, insan ruhunun bir sorunla karşı karşıya olduğunun göstergesidir; bu sorunu doğuran şey de, insana özgü ihtiyaçların ekonominin, toplumun ve kültürün yeni taleplerine uyum sağlaması gerekliliğidir. O halde sorulması gereken ilk soru, ruhbilimsel bakış açısına göre günümüz insanının geçmişe göre neyi büs-

bütün farklı algıladığıdır. Günümüz insanı hangi psişik sorunla mücadele etmek zorundadır? Ancak bunun yanıtı verildikten sonra, bu problemin insan tarafından nasıl işlendiği ve hangi karakterolojik telafi biçimlerinin kullanıldığı sorusu atılabilir ortaya.

İlk bölümde postmodern insan için yenilik bakımından en etkileyici faktörlerin dijital teknoloji ve elektronik medya olduğundan söz edilmişti. Bunlar, gerçekliği yeniden yaratmak için akıl almaz imkânlar sunmakta ve bu gerçekliklerin, insanın kendi bedensel, psişik, zihinsel ve entelektüel becerisine dayanarak ortaya koyabileceklerinden çok daha çekici ve güçlü olduğu yolundaki izlenimi güçlendirip derinleştirmektedir.

İnsan icadı olan teknik ve teknolojinin insanın kendisinden daha çok şey yapabildiği, buharlı makineden bu yana gündelik tecrübelerimizde yer almaktadır zaten. Buna göre makine, bedensel gücü sınırlı olan insandan daha güçlü olmakla kalmaz aynı zamanda en güçlü hayvanlardan bile daha güçlüdür. Zaten bu nedenle bir yerden bir yere gitmek için artık *tek bir* beygirin gücünü değil, ondan kat kat fazlasını kullanıyoruz.

İşte makinenin sahip olduğu bu *fiziki* güç üstünlüğünden yola çıkarak, insanın bedensel gücünün değersizleşmesinin yine insan tarafından somut olarak nasıl yaşandığı ve bu sorunla nasıl başa çıkıldığı sorgulanabilir. İnsanların bu bağlamda kendilerini güçsüz hissetmekten çok daha fazlasını yaşadıkları su götürmez. Bu arada *güçsüzlüğü* bilinç düzleminde hissedip hissetmedikleri ve onunla başa çıkıp çıkamadıkları da ayrı bir sorundur. Makine çağının başlangıcından bu yana, bedensel güçsüzlüğün bilinç düzleminde veya bilinçdışı düzlemde yaşanmasının beraberinde getirdiği birbirinden çok farklı psişik telafi biçimleri gözlemlenebilir.

Birincisi, entelektüel akılcılığın, duygusallığın ve maneviyatın aşırı vurgulanmasıyla makinelerin gücü geri planda tutulmaya, başka bir deyişle insanın bedensel olmayan becerilerinin öne çıkarılmasıyla bedensel zayıflık telafi edilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak makineler ve teknoloji idealize edilmiş ve sonunda bunlarla özdeşleşilmiştir. Geçmişte insanlar için kapsayıcı ve teknolojik bir know-how'ı öğrenip kendine mal etmekten, böyle-

ce tıpkı bir makine gibi pürüzsüz ve düzgün bir biçimde işlevini yerine getirmekten daha güzel bir şey yoktu, günümüzde yaşayan bazı insanlar için hâlâ da yoktur. Bundan epey sonra, yani ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında bedensel zayıflık karşısında yeni bir tepki geliştirilmiştir: Bedenin militarist hedefler dışında belli bir hedefe dönük olarak çalıştırılmasıyla spor yarışmaları ve fiziki güce yönelik başka yarışmalar çıkmıştır ortaya.

Ruhbilimsel açıdan bakıldığında, dijital teknolojinin ve elektronik medyanın devreye girmesiyle ivme kazanan değişimin nedenini, insanın gerçekliği kendi güçlerine ve yeteneklerine dayanarak biçimlendirme becerisini dijital ve medya destekli imkânlara devretmesinde görmek mümkündür. "Daha fazlasını yapabilme fikri bütün çağın hezeyanıdır" (G. Schulze 2003, s. 183). Bilgisayarda bestelenen ve çoklu ortamda gösterime sunulan bir müzik parçası duyulara, ne kadar ustalıklı olursa olsun kuyruklu piyanoda çalınan bir Beethoven sonatından çok daha fazla hitap etmektedir. Yüksek teknolojiyle çekilmiş bir filmi izlerken yaşanan duygular, insanın aynı filme malzeme olan kitabı okurken kendi ürettiği duygulardan çok daha güçlüdür. Dijital arama motorları herhangi bir şiiri hiçbir hataya veya yanılgıya düşmeden anında karşımıza çıkarabilmekte, bunun karşısında insan belleğinin esamisi okunmamaktadır. Büyük bir meslek okulunun örgütleme yeteneği, özen, duyarlılık ve zahmete karşın düzenlenemeyen karmaşık ders programı uygun bir yazılımın devreye sokulmasıyla yetkin bir biçimde düzenlenebilir hale gelmiştir. Bilgisayarlı tomografi insan vücudunun her noktasını göstermekte, görüntü yöntemleri beyinde olup bitenler hakkında bilgi vermektedir; kısa bir süre öncesine kadar bütün bunlar insanın başaramayacağı şeyler olarak görülüyordu. Ben-odaklılık uzun süredir devam eden bir gelişimin son noktasıdır: İnsan kendini sadece insani becerileriyle sınırlamayıp "yapma" becerilere, yani tekniğin ve teknolojinin, yönetim araçlarının ve programların becerisine yöneldiği sürece çok daha fazlasını yapabilmektedir. Bir karakter yönelimi olan ben-odaklılık bu tecrübeyi içselleştirmiştir. Ben-odaklı karakter bunun sonucu olarak tutkuyla, insani becerileriyle yaşamak yerine üretilmiş olanın imkânlarıyla yaşamanın; dünyayı kendine ait zihinsel,

entelektüel, psişik ve bedensel (yani genellikle daha alçakgönüllü) yeteneklerini kullanarak yönetmek yerine, teknikleri ve programları kullanarak yönetmenin peşine düşmüştür.

Ruhbilimsel bakış açısının çok temel bir değişim olarak değerlendirdiği bu değişim, "teknolojik beceri" kavramıyla da zaten kendini açığa vurmaktadır. "Techne" kavramı Eski Yunan'da henüz "sanat" ve "beceri" anlamını taşımakta ve "belli bir şeye ulaşmak için insani hüner"e işaret etmekteydi. Bugün "teknolojik beceri"den söz edildiğinde, artık insani beceri değil, insanın yarattığı ürünlerin becerisi kastedilmektedir. Artık kendi başımıza bir şey yapmak zorunda değiliz, ürünlerin becerilerinden yararlanmak için onlarla nasıl ilişki kuracağımızı bilmek yeterlidir. Becerinin tahtında artık insan öznesi değil, bilgisayar ya da yazılım oturmaktadır.

Bu arada insanın neredeyse bütün alanlardaki gücünü teknik belirler hale gelmiştir. Kişilik kurslarında öğretildiği üzere karşısındakine değer verdiğini gösterecek bir beden dili kullanan, dostane sözler sarf eden, gülücükler atan ve kompliman yapmayı unutmayan herkes sadece başarılı olmakla kalmamakta, bu tür bir gösteri, gösteriye katılanlar açısından da, Bay Knigge'nin* biçimsel kurallarına uygun yürütülen bir konuşmadan daha doyurucu ve daha rahatlatıcı olmaktadır. İnsanın kendine ait umutlar ve bakış açıları geliştirmesine, onları hayata geçirmesine ne gerek var diye düşünülmektedir, öyle ya, bütün bunlar zaten ruhsal tekniklerin desteklediği performanslar biçiminde önümüze hazır olarak konmaktadır. İnsanın boş zamanını ve tatilini kendisinin biçimlendirmesine ne gerek var diye düşünülmektedir, öyle ya, animasyon da toplam arzın bir parçasıdır ve insanın kendi kendine düşünüp bulabileceği bir boş zaman uğraşından çok daha etkilidir. İnsanın kendi çabasıyla bir şey yapmasına ne gerek var ki diye düşünülmektedir, öyle ya, bunu "teknolojik" veya "yapma" imkânlar ve yönetim araçları çok daha iyi yapabilmekte, insanlar kendi güçleriyle yapabilecekleri her şeyden çok daha etkili ve büyüleyici olan dijital ve medya destekli dünyaları kendilerine mal edebilmektedirler.

* Alman yazar Adolph Freiherr Knigge'nin (1752-1796) *İlişki Kurma Sanatı* (*Über den Umgang mit Menschen*) adlı kitabı günümüzde "Knigge" adıyla anılmaktadır. (ç.n.)

İnsanın icat ettiği ve ürettiği makinelerin ve teknolojilerin becerisi –*teknolojik* beceri– insani beceriyi bütün alanlarda sollamıştır. Yine de "teknolojik beceri" kavramı biraz yanıltıcıdır. Birincisi, artık insani becerilerin uygulanmıyor oluşundan teknolojinin sorumlu tutulduğu ve bu nedenle teknolojik kazanımlardan el etek çekmek gerektiği izlenimini uyandırmaktadır. Burada sorunun teknoloji değil, teknolojinin insan tarafından kullanımı olduğu, başka bir deyişle teknolojik becerinin insan için ne anlam taşıyabileceği gözden kaçırılmaktadır. İkincisi, bu kavram bir yanlış anlamaya yol açmakta, kavramın bugün makinelerin ve teknolojinin kapasitesi anlamına geldiği sanılmaktadır. Oysa psişik açıdan önem taşıyan değişimler şimdiye kadar, sadece insani beceri pratiği tarafından düzenlenen alanlarda, insanın kendi kişiliğinde ve ortak yaşam alanlarında gerçekleşmiştir. Dijital teknoloji ve elektronik medya ortaya yeni "donanım" ürünleri çıkarmakla kalmamış aynı zamanda yepyeni ruhsal ve toplumsal teknikler de yaratmıştır. Eski düzenleyici sistemlerin büyük ölçüde çöküşünden sonra, kişilik oluşumu ve toplumsal yaşamın örgütlenmesi için deyim yerindeyse ivedi olarak ihtiyaç duyulan "işletim sistemleri" ve "yazılımlar" bu sayede devreye girmiştir.

Kişilik eğitimi ve buna uygun yönetim programlarıyla öz algı ve öz irade optimize edilmekte, toplumsal beceriler oluşturulmakta, algı ve iletişim yeteneği arttırılmakta, çatışmayla baş etme ve öğrenme yetisinin düzeyi yükseltilmekte ve yöneticilik öğrenilmektedir.

Ruhsal tekniklerin kişilik oluşumundaki başarılarını ortak yaşam ve toplumsal örgütlenme alanında toplumsal teknikler tamamlamaktadır. Saydamlık, denetim gibi yönetim araçları danışma ve yönetim programlarında uygulanagelmektedir. İster iki insan arasındaki etkileşimde, ister ortak toplumsal yaşamın veya siyasi ve idari örgütlenmenin kolektif bağlamında olsun, günümüzde üretim yönetiminden tutun da zaman yönetimine ve eğitim yönetimine kadar her şey "program" ve "yönetim" kavramlarıyla ilişkilendirilmekte ve belgelenmektedir. Zaten "yönetim" ve "program" kavramlarının enflasyonu da gerçekliğin üretiminde yönetici öznenin artık insan olmadığını, tam

tersine insanın programlar ve yönetim araçları tarafından yönetildiğini açıkça göstermektedir. Hatta şirket yöneticileri bile o şirketin "yönetici adamları" değillerdir artık. Onların güç ve sorumluluk alanı öncelikle yönetim araçlarını seçmek ve devreye sokmaktır.

Ruhbilim açısından önem taşıyan bu değişimin nedenlerinden biri, insanın artık hayatın her alanında yaşadığı bir tecrübedir: İnsan, kendi güçlerini ve becerilerini kullanmak yerine, "yapma" becerileri ve teknikleri devreye soktuğunda daha iyi bir performans sergileyeceğini, daha becerikli ve daha başarılı olacağını düşünmektedir. İkincisi, yönetimde genel bir rol değişikliği gündeme gelmiştir. Günümüzün "teknolojik" becerisi artık (sözgelimi bir kanalizasyon çukurunun açılmasında kürek ve kas gücü yerine iş makinesi kullanmak gibi) insanın kendi becerisini arttırıp güçlendirmek amacıyla elinde bulundurduğu bir araç değildir. Belirleyici olan yenilik şudur: Artık yönetim koltuğunda insan oturmamakta, insan ve toplumsal yapılar araç ve ona içkin beceriler tarafından yönetilmektedir.

Gerçekliğin postmodern yapılandırılmasında ortaya çıkan ve beraberinde ağır sonuçlar getiren bu özne değişimini gösterebilmek için burada yalnızca "insani" becerinin yerine geçen "teknolojik" beceri kavramı kullanılmayacak (Gerd Meyer'in tartışma önerisine dayanarak), "yapma" beceriden de söz edilecektir. Bununla aktif olarak üründen kaynaklanan, böylece teknolojik becerinin ve tekniklerin eylemin öznesi olduğu bir beceri kastedilmektedir. "Bir ürünün becerisi" demek; "yapma" ve üretilmiş olanın, programın belli bir teknik kullanabilmesi, yapabilme gücüne sahip olması, yönetmesi, gerçeklik üretmesi, ortaya çıkarması, sahneye koyup gösteriye dönüştürmesi demektir.

"Teknolojik" beceri yerine "yapma" beceri kavramının kullanılmasındaki amaç, özellikle de gerçekliğin üretimi söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir farka işaret etmek içindir. Bu bağlamda "yapma" sözcüğünün çifte anlamı bütünüyle yerinde ve açıklayıcıdır: "Yapma" beceri postmodern ben-odaklı karakterin iş bitiriciliğine gönderme yapmaktadır, ama bunun yanı sıra onun kendini dışa vurma biçimleri de büyük ölçüde "yapma"

yani yapmacık, telkin edilmiş, yapay ve simülatiftir (En azından tamamen iş bitiricilerin tarafına geçmemiş olanlar açısından böyledir bu). Kendini "yapma" beceriye kaptırmış olanların duyguları da "yapma"dır. "Yapma" bir kişilikle etkilemektedir insanları; edindiği kültürün de "yapma" olması boşuna değildir; ilişki yaşantısı "yapma" etkileşimler tarafından yönetilmektedir; çocuklar anne ya da baba tarafından değil, dergilerin "yaptığı" yöntemle eğitilmektedir. Ve bütün iyi niyetli karşı çıkışlara inat siyasetçilerin inandırıcılığı mükemmel bir biçimde öğretilmiş bir inandırıcılıktır; son olarak insan varlığının en değerli parçası olan sahicilik de "yapma" bir sahiciliktir.

Postmodern karakterin ruhsal dinamiği

Sıkça ortaya atılan bir argüman, bütün teknolojik ve "yapma" becerilerin nihayetinde her zaman insani becerinin bir ürünü olduğu argümanı, ruhbilimsel bakış açısından fazla bir önem taşımaz; çünkü bu bağlamda son sözü söyleyen, düşünsel yapı (teknoloji mucizesini, ruhsal ve toplumsal teknik mucizesini yaratan bizim insani becerimizdir) değil, bireyin duygusal algısı ve ruhsal durumudur. Hayatının her alanında "yapma" becerinin ve onun desteğiyle üretilen gerçekliğin üstünlüğüyle karşılaşan birey, öncelikle ürünlerinin ve onların yarattığı dünyaların, ister istemez alçakgönüllü insani imkânlardan, dolayısıyla kendisinden çok daha güçlü olduğunu algılamaktadır.

Bunun yanı sıra yeni dünyaların üretimiyle varlığını sürdüren bir ekonomi de, insani yetiler yerine "yapma" becerileri kullanmanın ve üretilmiş gerçekliği öğrenip kendine mal etmenin çok daha değerli ve anlamlı olduğunu anlatmak için hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. İnsan "yapma" imkânların, dijital teknolojiyle ve elektronik medyayla üretilmiş dünyaların sözümona üstünlüğüne inandırıldığı için insanın öz becerileri artık tedavülden kalkmıştır. Bu durum öz beceriler için olduğu kadar, bu becerilerin üretebileceği gerçeklikler için de geçerlidir.

Bu değersizleştirme o denli büyüktür ki, pek az insanın bilinçli olarak algılayıp dayanabileceği akut atalet, çaresizlik ve

güçsüzlük duyguları üretmekte, bu duygular da çoğu kişi tarafından bastırılarak sadece düşlerde veya psikosomatik semptomlarda kendini göstermektedir. İnsani beceriler o denli değersizleştirilmiştir ki ben-odaklı bir karakter oluşumu telafi mekanizması olarak yaygınlaşmakta, teknolojik ve "yapma" imkânları idealize etmekte, böylece dijital ve medya destekli teknolojinin katkısıyla dünyalar üreterek ya da üretilmiş dünyaları kullanıp kendine mal ederek onların becerilerinden kendine düşen payı almaya çalışmaktadır.

Gerçekliğin biçimlendirilmesinde bedensel, ruhsal ve entelektüel zihinsel öz güçlerin taşıdığı önem ve anlam, "yapma" imkânlar yüzünden sadece *azalmakla* kalmamıştır. Bunun yanı sıra, dünyalar üreten bir ekonominin damgasını vurduğu, verili ve olgunlaşmış öz güçleri ve becerileri kaynak olarak kullanmayan, bunların kullanılmasını özgürlüğün önünde bir engel olarak gören ben-odaklılık yeni, farklı, özerk bir ben ve gerçeklik yaşantısı üzerine kurmaktadır kendini. İnsanın kendi öz becerileriyle yapabilecekleri sadece sıkıcı olmaktan öte aynı zamanda gerçekliğin üretilmesinin de önünde engeldir. Bunlar, insanın bütünüyle özgür ve spontane bir biçimde bir dünya üretmesini veya arz edilen bir dünyaya dalmasını engellemektedirler, bu yüzden de yerlerine başka bir şey konmalıdır. Burada önemli olan nokta, insani becerinin yerine "yapma" beceriyi koyma, öz güçleri devreye sokmak yerine programları ve onların ürettiği performansları, yanılsamaları ve simülasyonları kullanma gibi bir hedef konmuş olmasıdır. Ama insani becerinin yeri "yapma" beceriyle doldurulduğunda üretken olmayan bir yönelim üreten bir dinamik girer devreye. Bütün psişik yönelimler gibi o da güçlenerek yaygınlaşma eğilimi gösterir.

İnsani becerilerin somut değersizleştirilme süreci dikkate alınmadan ve bu değersizleştirmenin sonucu olarak ortaya çıkan olumsuz duygular ve kendilik değeri algılarının nasıl telafi edildiği sorgulanmadan, günümüz teknolojik imkânları ve programlarının neden insani becerilerin uzantısı olarak görülemeyeceği ve kullanılamayacağı, tersine insani becerilerin yerine geçmek zorunda olduğu anlaşılamaz.

Bundan sonraki en yakın ihtimal, teknolojik kazanımları, ruhsal ve toplumsal teknikleri, insanın kendi becerilerini optimize etmek amacıyla bir araç olarak kendi hizmetine alması olabilirdi. Ama çoğu insan bunu istemiyor veya artık istemiyor, ayrıca isteyebilecek durumda da değil. Hem insanın yarattığı ürünlerin ve "yapma" olanın hiç kuşkusuz üstün becerileri karşısında büyülenen, hem de sürekli bu ürünlerin satın alınıp kullanılması yolundaki telkine maruz kalan insanlar öz becerilerini kullanıp ortaya koyabilecekleri şeyler açısından kendilerini güçsüz ve felce uğramış hissetmekte; bu tür olumsuz bir ben yaşantısının bilinç düzlemine çıkmasını engellemek için ben yaşantısını yeniden tanımlamak zorunda kalmaktadırlar. *Ben yaşantısı öz becerilerin kullanımı açısından tanımlanacağına ben'in yarattığı ürünlerin becerileri açısından tanımlanmaktadır.* Postmodern ben-odaklı karakter için, dijital ve medya destekli imkânların katkısıyla insani öz güçlerin optimize edilmesi değil, verili ve olgunlaşmış yetenekleri, değerleri, bireysel kendine özgülükleri hiçe sayan bir dünya üretimi önemlidir.

Kısacası "ben-odaklılık", insani becerilerin "yapma" olanın becerileriyle ikame edilmesi anlama gelmektedir. Bu süreç damdan düşer gibi değil, adım adım gerçekleşmektedir: İnsani beceriler ben yaşantısını ne kadar az belirliyorsa, ben yaşantısını insani becerilerin uygulanmasından hareketle tanımlamak yerine, bir telafi mekanizması olarak insanın yarattığı ürünlerin becerilerini kullanmak açısından tanımlama eğilimi o kadar güçlenmektedir. Bunun sonucunda ben odaklı karakter, bilgisayarı ve interneti, bağımlı olmadan kullanma yeteneğini kaybetmiştir (Bu nedenle dizüstü bilgisayar en sevilen tatil arkadaşıdır ve cep telefonu bilgisayar olmadan da internet erişimine olanak tanımaktadır).

Ulrich Beck, "bireyselleşme sürecinde içkin çelişkilere" dikkat çekerek yeni bir bağımlılığa yol açan bu ikame olgusuna sosyolojik açıdan değinmektedir: "*Geleneksel* bağların ve sosyal formların yerini, bireyi modaların, durumların, konjonktürlerin ve pazarların oyuncağı haline getiren *ikincil* merciler ve kurumlar almaktadır. Bireyin bu etkenleri kontrol altına alamaması yeni bir bilinç biçimi olarak devreye girmektedir. Bireyselleşen

özel yaşam böylece giderek daha açık ve belirgin bir biçimde, hiçbir müdahaleye izin vermeyen durumlara ve koşullara bağımlı hale gelmektedir" (U. Beck 1986, s. 211). Ruhbilimsel bakış açısı (Beck'in *Risk Toplumu* adlı kitabından yirmi yıl sonra) dikkatini sadece "hayatın bütün boyutlarının pazara bağımlı hale gelmesi"ne (a.y., s. 212) yöneltmekle yetinmeyip aynı zamanda hayatın "yapma" beceri bağımlısı olmasına da yöneltmektedir. Bu bağımlılığı "bireyselleşme sürecine içkin çelişkiler"le açıklamaya çalışmak ruhbilimsel açıdan sınırlı bir yaklaşımdır, çünkü Beck'in de belirttiği gibi bireyselleşmiş insanın bir *"dış yönetime ve standartlaşmaya"* teslimiyeti söz konusudur.

"Yapma" ve insani becerilerin çatışması

"Üretken olmak" ve "üretken olmamak" kavramlarının daha iyi anlaşılması için hemen belirtmek gerekir ki, psişik üretkenlik ekonomik çıktıyla ve ekonomik üretkenlikle aynı şey değildir, üretkenlik psişik güç ve bütünlükle ilgili bir şeydir (krşl. R. Funk 2000a).

Postmodern ben-odaklılığın üretken olmadığını söylemek öncelikle iki önkoşul bağlamında haklı çıkarılabilir: Postmodern karakterin ortaya koyduğu pratiğin üretken olmayan bir nitelik taşıdığını kabul etmemiz için, önce insani üretkenliğin insani beceri pratiğine bağlı olduğunu doğru bir önkoşul olarak kabul etmemiz gerekir. Oysa postmodern düşünüş, bizatihi bu önkoşulun kendisini sorgulamaktadır. Ayrıca ben-odaklılığın üretken olmayan bir yönelim olarak sınıflandırılması, ancak *"yapma"* beceri *insani* becerinin önüne geçiyor ve somut olarak onun yerini alıyorsa haklı çıkarılabilir. Bu bölüm, öncelikle meselenin bu yönüyle ilgilenecektir.

Üretken olmayan ben-odaklılığın göstergesi olan insani beceriyle "yapma" beceri arasındaki *çatışma* bir zorunluluk olarak ortaya çıkmayabilirdi. Gerçekliği üretirken bu iki imkânın *işbirliği* yapması da pekâlâ düşünülebilir. Böyle bir işbirliği pek çok sanatçı ve yaratıcı meslekte olduğu kadar bireysel bir tercih olarak da geçerlidir. Bu insanlar dijital ve medya destekli güçleri,

bedensel, ruhsal ve zihinsel-entelektüel yeteneklerini ben-odaklı bir dünya üretimiyle ikame etmek yerine güçlendirmek için kullanmaktadırlar. Yani dijital ve medya destekli teknolojiyle kurulan ilişki Fromm'un kullandığı anlamda pekâlâ ben-odaklı bir tutkusallık amacının güdülmediği üretken bir ilişki olabilir (IV. Bölüm bu konuyu ayrıntılarıyla ele alacaktır).

Günümüzün gerçeklik üretiminde "yapma" ve insani imkânlar arasındaki çatışma, öncelikle, dünyalar arz eden ve satan, bununla (rafine manipülasyon, simülasyon ve illüzyon teknikleri kullanarak) insanın öz güçlerini güçsüzleştirip gereksiz kılmayı hedefleyen, üretilmiş ve öğrenilip kendine mal edilmiş bir gerçekliğin tartışılmaz üstünlüğünü gösteriye dönüştürmesini bilen bir ekonomiye uyum sağlama baskısının sonucudur. Böyle bir ekonomi ne denli başarılıysa insan ruhsal olarak kendini o denli bağımlı, güçsüz ve çaresiz hissetmektedir.

Bu tür duygular dayanılmaz olduğu için insan algılarını bastırmakta ve bir telafi mekanizması olarak kendini güçlü ve tanrısal hissettiği bir ben-odaklılık geliştirmektedir; bu yolla insani becerilerden bağımsız bir dünya üretebilmekte veya üretilmiş dünyadan payına düşeni almaktadır. Üretken olmayan bu dinamik ne kadar güçlüyse insanın kendi güçlerine dayanarak yaratma yeteneği o kadar azdır, çünkü kaynağını öz güçlerde bulan yeteneklerin değersizleştirilmesi postmodern ben-odaklılıkla telafi edilmek zorundadır.

Postmodern karakterin de otoriter karakter gibi aktif ve pasif versiyonları vardır ve bu tezahür biçimleri karşılıklı olarak birbirlerini belirlemektedir. Öncelikle olası bir yanlış anlamayı ortadan kaldıralım: Ben-odaklılığın aktif versiyonu –gerçekliği keyifle ve teknolojik know-how katkısıyla üreten insan– üretken bir karakter niteliği göstermez veya en azından, sadece arz edilen yaşantı dünyalarını tüketmekle yetinen pasif ben odaklı karakterden daha üretken değildir. Meselenin püf noktası kişinin ben-odaklı gerçekliği arz etmesi veya kullanması değildir. Ruhbilimsel açıdan bakıldığında üretken olmama niteliği, arzcının ve kullanıcının insani kapasitelerine, başka bir deyişle insani öz güçlerine ve yetilerine yabancılaşmış olmalarının sonucudur.

Geçen yüzyılın otuzlu yıllarında ilk kez Erich Fromm'un betimlediği üretken olmayan *otoriter karakter yönelimi*yle (krşl. E. Fromm 1936a ve 1941a, TY 1) yapılacak bir karşılaştırma bu önemli noktayı göz önüne sermek için yeterli olacaktır. (Otorite odaklılığın eleştirisi otoritenin varlığına yönelmez veya otoritelerin büsbütün ortadan kalkmasını önermez, deyim yerindeyse "anti otoriter eğitim"in sıklıkla tuzağına düştüğü bir yanlış anlamadır bu.) Birincisi, otorite odaklılığın üretken olmayan niteliği, otoritenin (ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle) otoriter olmasının, başka bir deyişle egemenlik kurmak (*power als domination*) ve başkalarını bağımlı kılıp bağımlı kalmalarını sağlamak için becerisini ve gücünü kötüye kullanmasının (*power als potency*) sonucudur. İkincisi, bu karakter yöneliminin üretken olmayan niteliği, insanların beceri sahipleri karşısındaki muhtaçlıklarını kendi becerilerini geliştirerek aşmak yerine egemenlere boyun eğmeleri ve bağımlı kalmayı istemelerinden kaynaklanır.

Postmodern karakter yöneliminin eleştirisinde dile getirilen şudur: Sorun, mevcut durumun yeni teknolojik imkânlarla yeni bir gerçeklik yaşantısına doğru aşılması değil, yeni teknolojilerin insani imkânlardan vazgeçilerek realiteden kaçmak yolunda kötüye kullanılmasıdır. Chicago'lu gençlik eğilimleri araştırmacısı Dee Dee Gordon, Japon gençlerinin cep telefonlarıyla ilişkisini anlattığı bir röportajda, insani imkânlara yönelmek yerine teknolojik imkânlara yönelmenin çarpıcı bir örneğini vermektedir: "Cep telefonlarına ya elbise giydiriyorlar ya da onları ayıcık kılığına sokup küçük iskemlelerin üstüne oturtuyorlar... Teknolojik araçları kullanmayı o kadar iyi biliyorlar ki, sanki araçlar onların bir parçasıymış izlenimini veriyor. Genç Japonlar sokakta yürürken mesaj yazıyor, ama tuşlara ve ekrana bakmak gereğini duymuyorlar" (D.D. Gordon 2002, s. 93).

Pasif ben-odaklı karakterin eleştirisi de, bu karakterin yeni yaşantı arzlarına erişiyor ve onlardan payına düşeni alıyor olmasına değil, duygu, düşünce, düş gücü ve iç duyusal algıya dayanan yaşantı yeteneğinin sunulan dünyalarca devre dışı bırakılmasına yöneliktir.

Otorite odaklılığın baştan çıkarıcılığı kişinin sadece güç ve beceri sahibi olmasından değil, elindeki üstünlüğü kullanarak bağımlılıklar yaratmasından ve zaten bağımlı olanı daha da bağımlı hale getirmesinden kaynaklanır. Ben-odaklılığın baştan çıkarıcılığı ise sadece teknolojik imkânların desteğiyle büyüleyici bir dünya yaratmasından ve "yapma" becerinin katkısıyla yaratıcı olma şansına sahip olmaktan değil, kullanıcıları daha muhtaç, "daha boş", daha sıkıcı ve yaratıcılık açısından daha verimsiz kılmasından kaynaklanmaktadır. Böylece, psişik açıdan kullanıcının elinden "zenginliği alınmakta" ve yeniden soluk alabilsin diye, hayatı mizansen-dünyalara erişmekten ibaret kılınmaktadır.

Otorite odaklılıkla yapılacak bir karşılaştırma postmodern ben-odaklılığın aktif ve pasif olarak ayrılmasını da anlaşılır kılacaktır. Erich Fromm *otoriter karakteri*, sadist ve mazoşist eğilimlerin simbiyotik birliği olarak ele almıştır. Bunun da ötesinde, bu ikisinin karşılıklı bağımlılığını vurgulamış, bu özelliklerin ayrı ayrı kişilerde (interpsişik) bulunduğunu, güçlü duygusal bağların onları bir arada tuttuğunu göstermiştir. Öte yandan Fromm, her insanın içinde, hem aktif (sadist) hem de pasif (mazoşist) veçheleri taşıdığına inanır; ancak veçhelerden birisi bilinçdışı düzlemde kalır ve yansıtma olarak işlenir (ruh içi ilişki), başka bir deyişle başkalarında aranır ve bulunur.

Sadist, itaatkârlığa eğilim gösterir ama kendi itaatkârlığını mazoşiste yansıtır, bu özelliğini onda yaşatıp tüketir ve böylece mazoşiste bağımlı hale gelir. Mazoşist ise tersine egemenlik kurma ve sömürme eğilimlerini sadiste yansıtır, bu eğilimlerini onda yaşatıp tüketir ve ona bağımlı hale gelir. Mazoşist sadist olmadan, sadist de mazoşist olmadan yaşayamaz (krşl. E. Fromm 1941a, TY I, s. 302f).

Otoriter karakterin bu iki yüzünün dışavurum biçimleri çok farklı olabilir: Bunlar az çok bilinç düzleminde algılanabilir ve yaşanabilirler, bu durumda farklı insanlar karşısında ya da farklı alanlarda farklı davranış biçimleri çıkar ortaya (çocuklara karşı sadist, amirlere karşı itaatkâr; eğitim alanında sahiplenici, dinsel alanda inançlı; kendine karşı disiplinli, katı ve egemen, başkalarına karşı iradesiz, yumuşak ve itaatkâr). Ancak bu da-

ğılım, pasif veya aktif yönlerin bastırılması ve yansıtılması sonucunda bölünüp başka bir insana, bir kuruma veya toplumsal olarak kabul görmüş bir düşünceye yönelebilir, böylece kişi kendini veya devleti sadece egemen veçhesiyle, buna karşılık sözgelimi karısını sadece itaatkâr, öğrenciyi sadece uslu yüzüyle görmek ve yaşamak isteyebilir.

Otoriter karakter yöneliminin üretken olmayan niteliği, otoritenin ve becerinin kötüye kullanılmasında gösterir kendini, bu durum otoriter toplumlarda siyasi ve ekonomik olarak da kışkırtılıp desteklenir. Toplumsal yapı, insanın içinde aktif egemenlikle pasif itaatkârlık arasında simbiyotik bir bağımlılık yapısının ortaya çıkmasına katkıda bulunur; bu yapının aktif ve pasif tezahürleri her zaman aynı kişi tarafından aynı anda yaşanmasa da her otoriter insanın içinde mevcuttur ve bu nedenle de güçlü duygusal bağımlılıklara, kişiler arası bağlanmalara yol açar.

Şimdi, otorite odaklılığın üretken olmayan niteliğine dayanarak postmodern ben-odaklılığın üretken olmayan niteliğine daha yakından ışık tutabiliriz.

Mal ve hizmet üretmek yerine giderek artan bir ölçüde dünyalar üreten ve satan bir ekonomik sistem, postmodern ben-odaklılığın üretken olmayışında belirleyici bir rol oynamaktadır. Dünyalar yaratan bir ekonomi öncelikle belli bir koşul altında gelişip güçlenmektedir; bu koşul, insanın şimdiye kadar kendi insani becerileriyle ürettiklerini, yani düşünceleri, duyguları, yaşantıları, ilişkileri, özdeğer yaşantısını, yaşama sevincini vb. "yapma" becerinin desteğiyle arz etmesi ve satmasıdır. Böyle yapmakla da insani beceriyi "yapma" beceriyle ikame etmekte, telkin ve yanılsamanın bütün araçlarıyla insanın kendi becerilerine başvurmak yerine, arz edilen "yapma" becerilere tutkuyla yöneldiği, üretken olmayan bir karakter oluşumunu desteklemektedir.

Ekonomi, üretken olmayan ben-odaklılığın üretilmesinde aktif bir rol oynamakta; aynı zamanda siyasi, yönetsel, kültürel ve sosyal alanların örgütlenmesi ve üretiminde örnek teşkil etmektedir. Dünyalar üreten bir ekonomi yapma tarzının aktörleri aynı zamanda aktif ben-odaklılığın en önemli temsilcileridir (eğer değillerse, yerlerini bulamamışlar demektir). Hangi alanda olursa olsun, bir yanda teknolojik beceriyle, ruhsal ve sosyal tek-

niklerle üretilen bir dünyayı aktif olarak arz edenler, öbür yanda bunları pasif olarak kullananlar yer almaktadır.

Otorite odaklılığın sadist kişilik tipine ben-odaklılığın aktif versiyonu olan ve iş bitirici bir nitelik taşıyan üretici ve yaşantı arzcısı karşılık gelirken; mazoşist tipe yaşantı açlığı çeken, ağa yakalanmış kullanıcı ve tüketici karşılık gelmektedir. Postmodern ben-odaklılıkta da arz eden ve kullanıcı arasında güçlü bir bağımlılık ilişkisi vardır: Haraldt Schmidt'in varlığı izleyici kitlesine, internet sörfçüsünün varlığı servis sağlayıcılara bağımlıdır.

Aktif ve pasif ben-odaklılığın dağılımı

Erich Fromm, otoriter karakterin psikanalizinde aktif ve pasif yüzlerin her zaman madalyonun iki yüzü olduğu (E. Fromm 1936a, TY I, S171), bu yüzlerden birinin bilinçdışı düzlemde kaldığı ve sadece başka insanlara yansıtılarak yaşandığı durumlarda bile bunun otoriter insanın bir özelliği olarak gösterilebileceği düşüncesini geliştirmiştir. Bu düşünce aktif ve pasif postmodern ben-odaklılığa uygulandığında da verimli olmaktadır. İki tip de, temel eğilimi insani beceriyi teknolojik ve "yapma" beceriyle ikame etmek isteyen aynı karakter yöneliminin farklı ifade biçimleridir. Aktif karakter bunu üretici ve arzcı olarak yaparken; pasif karakter kullanıcı, müşteri veya tüketici olarak yapmaktadır. *Ama sonuç olarak "yapma" beceriden yararlanan bir gerçeklik üretimi ikisini de büyülemektedir, çünkü ben kendini ancak bu yolla kendi içinde taşıdığı verilerden ve ölçülerden veya başkalarının beklentilerinden ve görevlerinden kopartıp bağımsız bir yaşantı oluşturabilmektedir.* "Yapma" beceri üzerine temellenen bir gerçeklik üretimi, özgür, bağımsız ve özerk bir ben-odaklılığa imkân tanıyıp onu güvence altına almaktadır.

Her postmodern ben-odaklı karakterin hem aktif iş bitirici hem de pasif tüketici rolünü oynamaya memnuniyetle hazır olduğu, ama bu imkânlardan birinin genellikle bilinçli olarak yaşanmadığı yolundaki tezin verimliliğini gösterebilmek için onu biraz daha açmak gerekir.

İlkin ruhbilimsel bakış açısının neden arzcı aktif kişilikle kullanıcı pasif kişilik ayrımı yaptığı sorusu atılabilir ortaya. Hiç kuşkusuz insanların aktif ve pasif eğilimlerinin yapısal nedenleri vardır. Ama asıl nedeni ekonominin gereklerinde aramak gerekir. Kendini pazarlar üzerinden düzenleyen bir ekonominin üreten insanlara da tüketen insanlara da her zaman ihtiyacı vardır. Özel mülkiyet üzerine kurulmuş ve özel mülkiyeti hedefleyen bir ekonominin, arzcının ve kullanıcının merkeze yerleştiği bir ekonomi yüzünden giderek artan bir ölçüde çözülme sürecine girmiş olması, ikincinin işleyişi için, tutkuyla arz eden ve tutkuyla kullanıp üreten insanların dengeli bir dağılımını gerektirmektedir.

Ama insanların tutkuyla yaptıkları ve çekici buldukları şeyler psikanalitik anlayışa göre karakter oluşumlarının bir sonucudur. Arzcı aktif kişiliğin ve kullanıcı pasif kişiliğin gelişmiş olmaları mevcut toplumsal ve ekonomik sistemin işlemesinin psikolojik önkoşuludur (Bu nedenle Fromm bu tür karakter oluşumlarını, toplumsal yapıştırıcı işlevi taşıyan "toplumsal karakter yönelimleri" olarak görür – krşl. E. Fromm 1962a, TY IX, s. 89-95).

O halde günümüzün ekonomik gereklilikleri arzcı aktif ve kullanıcı pasif kişiliklerin oluşmasının temel nedenidir, aynı zamanda da bu iki tipin aynı kişide aynı anda bilinç düzleminde yaşanmasını olabildiğince engelleyerek, rollerin dağılmasını ve farklı insanlarda tezahür etmesini sağlarlar. Çünkü ekonomi ve toplum ancak bu yolla, arzcı ve kullanıcının karşılıklı bağımlılığından yararlanabilir ve böylece ekonomik ve toplumsal istikrar sağlanmış olur.

Gelgelelim, belli ekonomik koşullar altında toplumsal açıdan zorunlu olan ve sistemi ayakta tutan şeyler psikolojik açıdan üretken nitelikte olamazlar. Hem aktif hem de pasif postmodern ben-odaklılığın üretken olmayışının altında, insani becerinin yerine teknolojileri ve "yapma" becerileri koymasının, gerçeklikle kurduğu ilişkide insani becerilerin ve öz güçlerin desteğini değil, yöntemlerin, tekniklerin ve programların desteğini almasının yattığını söylemiştik. Bunlar insanın buluşçu ruhunun ürünü olmakla birlikte kullanıcının insani becerisiyle

ilişkilendirilemez. Arzcı ve kullanıcı arasında karakterin desteğiyle oluşturulan karşılıklı bağımlılık, ben-odaklılığın üretken olmayan niteliğini pekiştirmektedir.

Erich Fromm otoriter odaklılık bağlamında da ortaya çıkan bu bağımlılığı "simbiyoz" kavramıyla ifade etmiştir. "Simbiyoz" kavramı biyolojiyi çağrıştırdığından ve bu ilişki ille de karşılıklı bağımlılık anlamına gelmediği için, burada arzcı ve kullanıcı arasındaki karşılıklı bağımlılığı göstermek üzere Jürg Willi'nin geliştirdiği "danışıklı dövüş" kavramı tercih edildi.

Eskiden hukukta kullanılan ve tarafların üçüncü kişilerin aleyhine izinsiz olarak aralarında mutabakat sağlamaları anlamına gelen "muvazaa" kavramını alan Jürg Willi, bununla partnerler arasındaki bilinçdışı danışıklı dövüşü kavramsallaştırmaya çalışmaktadır (J. Willi 1975). "Danışıklı dövüş"ten "gizli bir anlaşma çerçevesinde partnerlerin "birlikte sahnelediği bir oyun" anlaşılmaktadır; "bu da partnerlerin ilişkisinde kaçınamayacakları bir zorunluluğa yol açmakta ve tutsaklıktan kurtulmanın bütün yollarını tıkamaktadır" (J. Willi 1978, s. 35). Partnerlerin ilişkisindeki bu tür bir bağımlılık üretkenliği engellemektedir; taraflar "gizli anlaşma"nın iki taraf için de dezavantajını ve bunun ne anlama geldiğini bilinç düzleminde yaşamamaktadır. Danışıklı dövüş aksamadıkça, ilişki de sorunsuz ve acısız bir biçimde yaşanmağa devam etmektedir.

Bu tür partner ilişkileri ancak taraflardan biri "danışıklı dövüş"ü hissetmeye ve ilişkiden acı duyup sarsılmaya başlarsa krize girmektedir. İşbirliğinin sağlıklı biçimde çözülmesi için iki tarafın da gizli anlaşmadaki payının farkına varması gerekmektedir.

Danışıklı dövüş kavramı, ben-odaklılığın arzcı ve kullanıcı tipinde karşılıklı bağımlılığın çeşitli yönlerini açıklığa kavuşturabilir. Sözgelimi arzcı ve kullanıcının ekonomik, toplumsal ve kişisel ilişki düzleminde ortaya çıkan ve insanın imal ettiği ürünlerin becerilerine bağımlı olmakla başlarına sardıkları belayı –insani becerinin gitgide kaybolmasıyla güçlenen işbirliğini– hissetmedikleri sürece ne kadar uyumlu bir ilişki kurduklarını aydınlatmaktadır. Örneğin, bir enformasyon arzının artık gerçek bir enformasyon sunup sunmadığı veya bir eğlence ar-

zının insani beceriyi ifade edip etmediği önemli sayılmamakta; bunun yerine enformasyonun eğlence değeri, eğlence arzının da keyif verip vermediği önemli sayılmaktadır. Her iki durumda da mesele öncelikle performansla, bir şeyi gösteriye dönüştürmekle, yani teknolojinin ve tekniklerin devreye sokulmasıyla ilgilidir. Kullanıcı da kendi öz kaynaklarını yaşantılaştırmakla ilgilenmek yerine orada olmayı, bağlantı içinde olmayı, duygusal olarak canlandırılmayı beklemektedir. İkisi de, arzcı da kullanıcı da sadece "yapma"nın önemli olduğu yolunda gizli bir anlaşma içindedirler, her ne kadar bu gizli anlaşmanın bilincinde olmasalar veya bunu itiraf etmek istemeseler de.

Arzcı ve kullanıcı arasındaki ilişki yapılanmasında insani beceri ne kadar az rol oynuyorsa, danışıklı dövüş o kadar çok güvence altına alınmak zorundadır. Her iki tarafın güvenilirliği, sözgelimi tüketiciyi koruma yasalarının veya kalite güvencesi önlemlerinin desteğiyle sürekli arttırılmalıdır. Söz sahibi olan, 'Genel İş Koşulları' yasasıdır, sigortacılıkta ve sözleşme hukukunda egemen olan yüksek konjonktürdür. "Güven iyidir, denetim daha iyidir" düsturu değil, "Güven out, denetim in" düsturu geçerlidir; burada denetim, testlerin veya yazılım programlarının desteğiyle kişisel izlenimin ve kişisel yargının yerini almaktadır, çünkü bunlar doğal olarak insani becerileri kullanıp gizli anlaşmayı tehdit edecektir.

Arzcı ve kullanıcının karşılıklı beklentileri bilinç düzlemindeki bağlayıcı güçlerdir (buna karşılık etkileşimde sadece tekniklere ve "yapma" beceriye bel bağlamak bilinçdışı düzlemde kalan bağlayıcı güçtür): Kullanıcı arzcıdan gönlünü hoş tutmasını beklemektedir; arzcı müşteri olarak ona üretilmiş gerçekliklere, yaşam tarzlarına ve yaşam dünyalarına erişme imkânı vermeli, dostane davranmalı, "kral" muamelesi yapmalı, her zaman yanında olmalı, böylece aktif arzcı, rolünü aksatmadan sürdürmelidir. Kullanıcı övülmeyi ve eğlendirilmeyi, keyif almayı, duygusal anlamda canlandırılmayı ve taleplerinde ciddiye alınmayı, yani pasif rolünü sürdürmeyi istemektedir.

Arzcı ise kullanıcıdan pasifliğini sürdürmesini, eğlendirilmeye ve canlandırılmaya açık olmasını, ağla göbek bağını kesmemesini ve onunla somut bir bağımlılık içinde olmasını

beklemektedir; bunun için kullanıcı arzcıya sadakat göstermeli, müşteri olarak ona bağlanmalı, markalara veya arz edilen yaşam dünyalarına biat etmeli, olabildiğince fazla reklam izlemeli, taksitle de olsa ödeme gücüne sahip olmalı (çünkü aradaki bağı güçlendirmektedir bu) ve bu gücünü sürdürebilmeli, saydam olmalı, ihtiyaçlarını açıkça ortaya koymalı ve satın alma alışkanlıklarını, tercihlerini, boş zaman uğraşlarını, marka kimliklerini vb. sergilemelidir.

Karşılıklı bağımlılıklar hiç kuşkusuz, her ne kadar bağımlılık oldukları itiraf edilmese de –çünkü bağımlılıklar günümüzde kurgulama imkânları sayesinde maskelenebilmekte, avantaj ve özgürlük kılığında tezahür etmekte– kişisel özgürlüğün kısıtlanmasına yol açar. Toplumsal ve ekonomik düzlemde, trende uygun yaşam dünyalarını, kişilik eğitimi ve çatışma yönetiminde "doğru" programları arz edemeyerek aniden tıkanma ve tarih sahnesinden silinme riski büyümektedir.

Her bağımlılık insanın üretkenlik potansiyelini azaltır ve bu nedenle üretken olmayan bir ben-odaklılığı desteklemiş olur. Bu bağlamda yukarıda betimlediğimiz anlamda danışıklı dövüş gündeme geliyorsa, iki taraf açısından ister istemez başka sorunlar da çıkacaktır. Bağımlılık varsa, ortaya spesifik kaygılar çıkar. Otorite odaklılıkta itaatkâr taraf, otoritenin başına bir şey gelebileceğinden, eleştirileceğinden, güç kaybedeceğinden veya hatalı olabileceğinden korkarken, egemen taraf itaatkârların kendisine düşman kesilip başkaldıracağından ve kendi güçlerinin bilincine varabileceğinden korkar; itaatkârlar için daha baştan önlemler alınmasının nedeni budur.

Dünyalar, eğlence, danışma, terapi, know-how, anlayış, güven, yaşantı, duygu, enformasyon, esenlik, sınır tecrübeler, dine dönüş arz eden aktif ben-odaklı karakterin kendine özgü kaygıları, iş bitirici becerisini, dolayısıyla da müşterisini kaybetmeye yöneliktir. Bunun önlemi de en yeni teknolojileri ve teknikleri kullanarak, trend dışı kalmayarak, "müşteri odaklı" eğlence şovları, unutulmaz tatiller veya terapi konseptleri arz ederek alınır.

Aktif otoriter karakter için üstünlük, egemenlik ve dokunulmazlık ne anlama geliyorsa, postmodern aktif arzcı için

de insanın yarattığı ürünlerin becerisi o anlama gelmekte; aktif arzcı hem kendisinin hem de müşterilerinin, iş arkadaşlarının veya izleyicilerinin insani becerisinden bağımsız olarak ve ürün becerisinin desteğiyle gerçeklik üretebilmekte, satabilmekte ve böylece kullanıcıları duygusal olarak canlandıran bir işleve sahip olabilmektedir. Sadece teknolojik beceriye, tekniklere yönelmek ve insani beceriyi dışlamak, ayağının altındaki zemini kaybetme korkusuna yol açar; zemini kaybetmek demek "yapma" becerinin desteğiyle "yapmak eyleminin", teknolojinin ulaştığı son aşamayı temsil etmemesi ve kullanıcının ihtiyacına cevap verememesi demektir, bu nedenle kullanıcıyı kaçırma, kullanıcının başka bir yere "bağlanıp" orada kalma korkusu kaçınılmazdır.

İnsani becerisini insanın yarattığı ürünlerin becerileriyle ikame etmek pasif ben-odaklı kullanıcıda da belli bir kaygı yaratır. Otorite odaklılıkta itaatkâr taraf otoritenin gücünü, yetkinliğini ve egemenlik becerisini kaybedebileceğinden korkarken, pasif kullanıcı, erişime sahip olmadığında teknoloji desteğiyle üretilmiş gerçekliği artık kullanamayacağından korkmaktadır. Korkusu ona ilginçliğini ve aidiyetini kaybedebileceğini, yalnız kalabileceğini, kredi kullanmaktan yoksun kalabileceğini hatırlatmaktadır. Varoluşunu tehdit eden bir kopuş ve kayıp korkusunun altında ezilip acı çekmektedir. İnsani becerisini kaybettikçe, yeteneklerinden ve öz güçlerinden uzaklaştıkça daha çok sarıldığı "yapma" gerçeklikten, kendinden ve yaşam dünyasından kopmaktan korkmaktadır. Pasif kullanıcı rolünü kaybederse gerçekliği de kaybetme korkusu onun için bir tehdittir.

Danışıklı dövüş her ne kadar ekonomik ve toplumsal koşullarca isteniyor ve destekleniyorsa da, ben-odaklılığın aktif ve pasif dağılım olasılıklarından sadece *birisi*dir. İşbirliğinde genellikle ben-odaklılığın veçhelerinden birisi bilinçdışı düzlemde kalmakta ve karşı tarafa yansıtılmakta, ekonominin isteği doğrultusundaki aktif arzcı ve pasif kullanıcı arasındaki güçlü ilişki bu şekilde doğmaktadır. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki, "arzcı tip" ve "kullanıcı tip" kavramları ve aralarındaki danışıklı dövüş daima dinamik bir anlamda, başka bir deyişle kişilik tipleri veya karakter yönelimleri olarak kavranmalıdır. Elbette her arzcı pek çok açıdan aynı zamanda kullanıcı ve pek çok kullanıcı

da başka açılardan aynı zamanda arzcıdır. Dinamik bir gözlem biçimi, yönelim ve açılımı her zaman somut insan davranışı ve eğilimi bağlamında ele alır.

Aktif arzcı ve pasif kullanıcı dağılımında danışıklı dövüş ötesinde başka olasılıklar da vardır; bu olasılıklar ben odaklı karakterin kendi içinde aktif arzcı ve pasif kullanıcı eğilimini aynı anda taşıdığını göstermektedir. Öncelikle de iki özellikten birinin bastırılmadığı (ve işbirliğinde olduğu gibi yansıtılmadığı) durumlarda bilinçli yaşantının durumlara ve kişilere bağımlı olduğu gözlemlenebilmektedir. Meslek gerçekliğin üretiminde güçlü bir hazzı beraberinde getiriyorsa, o zaman bağlantı içinde olma ve mümkün mertebe duygusal olarak canlanma isteğinin göstergesi olan kullanıcı pasif eğilim, örneğin sadece tüketim veya yaşantı ihtiyacına cevap veren boş zaman ortamına veya ailevi ortama kaydırılmaktadır. Tersine, "ev kadını olmaktan ibaret olan" annelikte veya bağımlı meslekler gibi çok sıkıcı ve talepkâr olmayan mesleki faaliyetlerde boş zaman ortamı, *fitness* ve etkinliklerinin, gelişim seminerlerinin, yaşayarak öğrenme kurslarının, spiritüel ufuk açıcı derslerin, macera sporlarının vb. desteğiyle yeni gerçeklik alanları oluşturmak, yaratıcı olabilmek veya sınırları kaldıran bir yaşam tarzını ayakta tutmak için kullanılmaktadır.

Bir yönün ancak başka insanlarla birlikteyken yaşandığı, ötekininse sadece insanın kendisiyle ilişkisinde ortaya çıktığı bir dağılım dışarıdan bakanlar için oldukça kafa karıştırıcıdır. Bu türden ben odaklı kişiler ya yalnızken hayal gücünden yoksun, pasif ve isteksiz, başkalarıyla birlikteyken ise sürekli fikir üreten, kahkahalarının ardı arkası kesilmeyen, dünyanın en hoşsohbet insanlarıdır veya kendi ilgileri ve üretimleri söz konusu olduğunda son derece canlı ve yaratıcı, başkalarıyla birlikteyken ise kayıtsız, isteksiz ve ilgisizdirler, olsa olsa başkalarının kendilerini biraz olsun canlandırmasını isteyebilirler, daha fazlasını değil. –Dağılımın bu son örneği narsistik kişilik gibi görünmektedir, ama öyle değildir. Ben odaklı karakter için büyüklenmecilik ve çarpıtılmış bir gerçeklik algısı söz konusu değildir, o, geçici bir süreliğine kendini keyifle yeniden üretmek ve sahnelemek derdindedir.

Aktif ve pasif ben-odaklılığın danışıklı dövüş dışındaki dağılımlarında da, bu karakter yöneliminin üretken olmayan özelliğinin ortaya çıktığına dair uzun açıklamalar yapmaya gerek yok. Danışıklı dövüş gibi bilinçdışı karşılıklı bir bağımlılığın tutsağı olmasalar bile onlar da az çok bilinç düzleminde kişiler *arası* bir bağımlılık yaşamakta veya kendi *iç* dünyalarına bağımlı hale gelmektedirler: Her iki tür de kendini gerçekleştirme baskısı yaşadığı için, böyle insanlar dönüşümlü olarak iki veçheyi de yaşayıp tüketmek zorundadırlar, arzcı aktif yön veya kullanıcı pasif yön yeterince doyurulmadığında yoğun psişik bir baskının altında ezilebilirler. Ayrıca üretken olmayan temel yönelim onların ortak özelliğidir: Gerçekliği insani becerileri kullanmak yoluyla değil, insanın yarattığı ürünlerin becerilerini kullanmak yoluyla üretmekte veya bu yolla üretilmiş "yapma" gerçekliği kullanmaktadırlar.

Şimdiye kadar ana hatlarıyla betimlenen ruhsal dinamik, aktif ve pasif postmodern ben-odaklılığı üretken olmayan bir yönelim olarak ele aldı. Bundan sonraki açıklamalar, *ben-yaşantısı* bağlamında postmodern ben-odaklılığın, üretken bir ben yaşantısının üretken olmayan telafisi olduğunu ve bunun nedenlerini göstermeye çalışacak. Ama bundan önce, *üretken ben yaşantısı*yla ne kastedildiği açıklığa kavuşturulmalıdır.

İnsani Yetilerin Pratiği Olarak Üretken Ben Yaşantısı

Bu bölümde birbirinden farklı ben, kendilik ve kimlik kavramlarına girmeden, ben yaşantısının *ben yetilerinin gitgide arttığı* bir gelişim sürecine tabi olduğuna dair bir uzlaşım oluştuğunu söyleyebiliriz. Hatta bebek ve küçük çocuk araştırmalarını doyurucu bir biçimde toparlayan ve yorumlayan Martin Dornes "yeterli bebek"ten söz etmektedir (M. Dornes 1993; krşl. 1997 ve 2002). Ben yetisi bedensel, ruhsal, zihinsel ve entelektüel yetilerin kullanılmasıyla el ele gider ve gün geçtikçe bene yabancı birimlerden ve becerilerden bağımsızlaşır. Çevreyle etkileşimi içinde motor, duyusal, afektif, duygusal ve zihinsel yetenekleri ne kadar gelişirse o kadar iyi ayrıştırılmış ve rafine bir iç ve dış gerçeklik algısına kavuşur. O halde ben yetisinin temelinde gerek kendi güçleriyle yaşama, gerekse de kendi güçleriyle ve yabancı güçlerle olduğu kadar iç ve dış gerçeklikle de ayrımlaşmış bir ilişki kurma yetisi bulunur.

Ben yetisi örneğin, arzu, tahayyül, fantezi ve yanılsamayla gerçeği veya benle seni birbirinden ayırma yetisidir: bir yanda kendi ihtiyaçları, korkuları, beklentileri ve sahip oldukları; öte yanda da başkasının ihtiyaçları, korkuları, beklentileri ve sahip oldukları. Bir diğer örnek, sözgelimi sıcak bir ocağa dokunmamak veya viraja hızla girmemek için kaygı tahayyülleri geliştirerek kendini koruyabilme yetisidir. Freud'dan bu yana "üst ben" ve "ben ideali" olarak adlandırılan kişilik katmanı ben yeterlilikten gelişir.

Neyin gerçekten tehlikeli olduğunu, neyin sadece öyle gö-

ründüğünü ya da hissedildiğini tartmaya yarayan gerçekliği değerlendirme yetisi veya bir arzunun gerçekçi olup olmadığını ayırt edebilme yetisi de ben'e ait yetilerdir. Aslında arzuları ve dürtüsel eğilimleri biçimlendirebilmek, değerlendirebilmek, değiştirebilmek, erteleyebilmek veya onları doyurmaktan tamamen vazgeçmek zorunda kalmak ben'in ve onun katmanlarının yetileridir. Hatta temel psişik fonksiyonları ayakta tutmak için son derece tehditkâr olayları, korkuları, itkileri, algıları "savunma mekanizmaları"nın yardımıyla bilinçten uzaklaştırmak, bastırmak veya bunların bilince çıkmasını engellemek de önemli ve yararlı bir ben yetisidir.

Ben yetisinin bir diğer türü *eylem bilgisi*dir*. Eylem bilgisine yapılan her katkıyla geleneksel eylem bilgisi unutulur. Geleneksel eylem bilgisinin giderek yok oluşunu, Berlinli Boro ailesinin Kara Ormanlar'daki "Kaltwasserhof"da geçirdiği üç ayı anlatan bir televizyon dizisi son derece açık bir biçimde göstermektedir (Boros 2003).

Bu dizide ilginç olan, bir çiftlikte geçen bu süre içinde, beş kişilik ailenin (baba mühendis, anne eğitimci) içinde bulundukları ortamı bugünkü insani becerileriyle ve yüz yıl öncesinin "yapma" becerisiyle düzenlemek zorunda kalışlarıydı. Büyük kentten gelen aile, 1902 yılının araç gereciyle 2001 sonbahar ve kışında otlakları ve ahırları olan bir çiftliği işleterek geçinecekleri eylem bilgisinden yoksun olduğu için onlara eski araç gerecin yanı sıra kullanım kılavuzları da verilmişti. Aslında 1902 yılında yaşamış olan bir çiftçi ailesinin sahip olduğu her şeye sahiptiler, ama arada çok önemli bir fark vardı: Modern aile geleneksel eylem bilgisine sahip olmadığı için eski araç gereçlerin kullanımını bin bir zahmetle sıfırdan başlayarak öğrenmek zorundaydı.

Sonuç soğuk duş gibidir. Kış ayları için gereken saman zamanında içeri alınmadığı için çürür; böylece aile kendilerine gereken samanı edinebilmek için karşılığında büyükbaş bir hayvanı satar; kümes hayvanlarıyla da kişisel ilişki kurulur, öyle ki bunlardan birinin kesimine ancak uzun tartışmalardan sonra

* Eylem bilgisi know-how'da olduğu gibi süreçsel olaylar için gereken bilgi ve yetileri içerir; bilim, bankacılık, yönetim, hizmetler, teknoloji gibi çok çeşitli alanlarda ortaya çıkabilecek sorunlar için çözüm yolları geliştirir. (ç.n.)

karar verilir ve aile üyelerinden bazıları yemeyi reddeder; dövülen nebat lezzetlidir, ama saklanan havuçlar lezzetli değildir. Ama yine de en yakın yerleşim bölgesindeki ucuz havuç ve tavuk budunun bulunduğu süpermarkete gitmek yasaktır!

Bu film sadece bir çiftlik evinde yüz yıl önceki yaşamın ne kadar alçakgönüllü, basit ve konforsuz olduğunu açıklığa kavuşturmakla kalmamakta, aynı zamanda geleneksel eylem bilgisi olmadan yaşamla başa çıkmanın ne anlama geldiğini de anlatmaktadır. İnsanlar geleneksel eylem bilgisine ne kadar az sahiplerse, kaynağı artık bireyde olmayan ve doğrudan ilişki kurulamayan ürünlere ve teknolojik beceriye bağımlılıkları da o oranda artmaktadır. İnsanın karşısında onlar asıl aktörler olarak yer almakta ve insani beceriyi ikame etme işlevini taşımaktadırlar.

İnsanın kendi becerilerine (sözgelimi geleneksel eylem becerisine) yabancılaşma sürecinin ve bu becerilerin, ürünler ve teknik beceri üzerinden dolaylandırılarak yeniden edinilmesi zorunluluğunun günümüzdeki yaşamı ne ölçüde belirlediğini ayrıca anlatmaya gerek yok. Bu arada teknolojik imkânlar o denli yetkinleşmiştir ki, herkes yaşamak için ihtiyacı olan şeyleri tüketim tapınaklarına ve "21. yüzyılın katedrallerine" (H.W. Opaschowski 2000) koşarak satın almakta, sadece fareye tıklayarak geleneksel eylem bilgisini yeniden öğrenebilmekte, böylece yemek yapmayı, sebze yetiştirmeyi, fırtınadan korunmayı, küçük çocukların ihtiyaçlarını, yüksek ateşin nasıl düşürüleceğini, on yaşındaki bir çocuğa ne kadar harçlık verilmesi gerektiğini öğrenme imkânına sahip olabilmektedir.

Başta sözü edilen ben yetileri (bunların bir kısmı ben işlevleri olarak da adlandırılabilir) sonra sözü edilen ben yetilerinden farklıdır, çünkü ikincilerin sürekli geliştirilmeye ihtiyacı vardır, ancak bu koşullarda ben yetileri veya öz güçler olarak ben'in hizmetine girip işe yarayabilirler.

Erich Fromm'a (1947a, TY II, s. 41) göre her insan yaşamak ve hayatta kalabilmek amacıyla, doğal ve toplumsal kültürel veriler tarafından "asimile" edilir, bu asimilasyon süreci insan olmanın üç boyutunda gerçekleşir: düşünme, hissetme ve eylem boyutlarında. İnsan bu süreci farklı biçimlerde hayata geçirmek isteye-

bilir: ihtiyacı olanı alarak ("sömürücü karakter"), ihtiyacı olanı almak için hiçbir faaliyette bulunmayarak ("ayağına gelmesini bekleyen, alıcı karakter"), her şeyi biriktirip saklayarak ("biriktirici karakter"), her şeyden ve herkesten verdiğinin karşılığını alarak veya elindekini kötüye kullanarak ("narsistik karakter"), kendi öz çıkarlarını yadsıyıp kendini satarak veya çevrenin beklentilerine uyum sağlayarak ("pazarlamacı karakter"), yıkıcı bir tavırla kaynakları tüketerek ("ölü sevici karakter"), kendisine ait ya da yabancı ürünleri kullanıp kendisini onlar açısından tanımlayarak ("postmodern ben-odaklı karakter"). Bunların hepsi, kendi öz yetilerini kullanmadan yaşamla başa çıkmanın yollarıdır.

Ancak insan bu asimilasyon sürecini daha farklı bir biçimde de yaşayabilir: Bedensel, ruhsal ve zihinsel-entelektüel öz güçlerini harekete geçirip becerilerini ("özelliklerini") geliştirerek başkalarının ve ürünlerin yetilerinden ("yapma" veya teknolojik becerilerden) bağımsız hale gelebilir, böylece kendine gereken şeyleri kendi insani kapasitesiyle ortaya koyabilir ("üretebilir"). İşte Erich Fromm'un "üretken yönelim"den anladığı şey de budur (krşl. R. Funk 1978 ve 1995).

İnsanın önünde iki yol vardır; bunlardan birisi, yaşamını kendisine ait olmayan yabancı güçler ve becerilerin desteğiyle yapılandırmak, diğeri ise yaşamını kendi öz güçlerinin desteğiyle yapılandırmaktır. Bu türden öz güçler zihinsel entelektüel, ruhsal veya bedensel olabilir. Sözgelimi, dikkat yetisi, düşünme yetisi, eylem bilgisi veya düş gücü zihinsel-entelektüel öz güçlerdir. Güven, sevecenlik, dikkat toplama, ilgi ve sevgi ise psişik öz güçler arasında sayılabilir. Hareket ve kas gücü de bedensel öz güçlere girer.

Bedensel öz güçler psişik olgunlaşma ve yaşam sürecinde kendiliğinden gelişirken, psişik ve zihinsel entelektüel imkânlar, uyarıcı işlevini taşıyan belli bir kişinin fiziksel ve psişik varlığına ihtiyaç duyarlar, böylece bu güçlerin faaliyeti serpilip gelişir, başka bir deyişle öz güç ve beceri olarak kendini gösterir ve sonunda kişinin hizmetine girer. Nörofizyolojik araştırmalar ve bebek araştırmalarının gözlemleri, psişik ve zihinsel öz güçlerin, ancak annenin veya annenin yerine geçen bir kişinin

varlığıyla beslendiği, algılandığı, taşındığı, doyurulduğu, yansıtıldığı sürece, başka bir deyişle taşıyıcı duygusal bir bağ içinde kendilerini ifade edebildikleri sürece öz faaliyete dönüşebildikleri varsayımını desteklemektedir.

Öte yandan, anne figürüyle kurulan duygusal bağın etkinleştirici uyaran olarak öz faaliyetin hizmetinde olmadığı durumlarda (sözgelimi anne veya annenin yerine geçen kişi ağır depresyondaysa) veya öz faaliyet eğiliminin görmezden gelindiği, engellendiği, boğulduğu, bozguna uğratıldığı durumlarda (örneğin çocuk istenmiyor ve çocuğa karşı gizli veya açık bir düşmanlık besleniyorsa) üretken öz faaliyet yetisi gelişemeyebilir. Zihinsel ve psişik gelişimin bu kendine özgü yasallığının yaşamın ilk yıllarında daha sonraki yıllara göre hiç kuşkusuz çok daha güçlü bir etkisi vardır. Ama yine de bütün psişik doğum sürecinde yani yaşamın sonuna kadar etkisini gösterir.

Psişik ve zihinsel entelektüel öz güçlerin gelişebilmesi bedensel öz güçlere göre farklı koşulları gerektiriyorsa da, bütün öz güçlerin ortak bir noktası vardır: Hepsi de gelişmeye açıktır ve ancak üzerlerinde çalışıldığı zaman öz güçler ve beceriler olarak insanın hizmetine girebilirler. Bedensel kas gücü bunu açıkça göstermektedir: Kol veya bacağı birkaç haftalığına alçıya alınan kişi kaslarını çalıştıramadığı için *bedensel öz gücünü* kaybeder, bu gücün zahmet ve acıyla yeniden edinilmesi gerekir.

Psişik öz güçler de ancak temas ve çalışmayla öğrenilebilir. Bunu bazı ruhsal öz güçleri ele alarak aydınlatmaya çalışacağız. Psişik bir yeti olan sevme yetisi karşılık beklemez, tam tersine insanın kendi sevgi pratiğinin bir sonucudur. Sadece sevildiği sürece sevmek olsa olsa karşılıklılık ilkesine dayanır. "Sevgi öncelikle almak değil, vermektir" (E. Fromm 1956a, TY IX, s. 453). Karşısındakine kendiliğinden bir adım atan, ona duygusal olarak "uzanan" (ve geri çevrilmeyen) kişi sevme yetisine sahip olur. Bu bir fantezi ve istek olarak kaldıkça ortaya ya sınırlı bir şey çıkar ya da hiçbir şey çıkmaz.

Güvenebilmek ise, güvencede olmak, kendini garantiye almak meselesi olmadığı gibi kanıt da gerektirmez. Güvenebilmek, güvenilir eylemler ortaya koyduğu (ve her zaman düş kırıklığına uğramadığı) sürece beceriye dönüştürülebilen psişik bir imkân-

dır. *Sevecenlik* de insanın öz güçlerinden birisidir ve ancak pratiği yapıldığında bir özelliğe dönüşür. "Sevecen olan başkalarından hiçbir şey beklemez" (E. Fromm 1968a, TY IV, s. 318). Ayrıca sevecenliğin, reklamların bizi inandırmak istediği gibi, sözgelimi iç çamaşırlarıyla veya "sevecen" bir likörle de alakası yoktur.

Faal olmak ise ne Marlboro'yla ne de Reebok marka ayakkabılarla öğrenilecek bir şeydir, belki kafein gibi belli maddelerle ortaya çıkarılabilir, ama insanın kalıcı psişik bir öz gücü olması isteniyorsa içten gelen keyifli bir faaliyet bağlamında ortaya konması kaçınılmazdır. Aynı şey psişik bir öz güç olan *yaşantı yetisi* için de geçerlidir, bu yeti, insanlara ve nesnelere canlı bir ilgi göstermeye cesaret ettiğimiz sürece gelişip serpilebilir ve ancak o zaman kendimizi canlı hissedebiliriz.

Bütün bu örneklerde ortaya çıkan psişik öz güçlere ait yetiler, maddelerin desteğiyle veya başka insanların faaliyetlerinin desteğiyle geçici olarak canlandırılabilir. Çoğu insan başka insanların sevgisiyle, sevecenliğiyle, faaliyetiyle veya güveniyle harekete geçirilmeyi ve bu özelliklerin içine çekilmeyi beklemektedir, ancak istisnai durumlarda alıcı, bunu kendine ait bir özellik, kalıcı bir yeti haline getirmeyi başarabilmektedir. Bu istisnalarda söz konusu olan genellikle insanların güven ve sevgi yetilerinin eskisi gibi bloke olmadığı veya geri çevrilmediği yeni ilişki deneyimleridir (terapi seanslarının amaçladığı üzere kendi içsel engellerini ve yasaklarını terapi sürecinde ortadan kaldırdığı durumlar da olabilir). Bu özel durumlara rağmen asıl geçerli olan şudur: Bir beceri veya öz güç ancak pratik yapmak yoluyla bir nitelik veya özelliğe dönüşebilir.

Aynı şey *zihinsel entelektüel* öz güçler ve beceriler için de geçerlidir. Dikkatini kullanma yetisinden yararlanmak ve onun üzerinde çalışmak yerine, dikkat etmesi gereken her şeyi bir kâğıt parçasına, takvime veya not defterine kaydeden birisi dikkat yetisini giderek kaybeder. Aynı şey basit toplama işlemlerinin zihinden yapılması için de geçerlidir. Yetiyi ayakta tutan alıştırmadır.

Günümüzün hesap ve bellek makineleri dikkat toplama yetisinin eksikliğini bir ölçüde telafi etseler de öyle bir zihinsel yeti vardır ki onun kaybı ağır sonuçlara yol açmaktadır. *Düş gücü ve*

*imgelem yetisi*ni çalıştırmayan insan düş gücünden yoksun kalacak, imgelem boşluğunu, içsel tasavvur ve görselleştirme eksikliğini fantezi üretim teknikleriyle veya fantastik dışsal imgelerin tüketimiyle telafi etmek zorunda kalacaktır. Fanteziler bir dizi içsel tasavvur imgeleridir; bu imgelerle gerçek durumları, onları yaşamamış veya yaşamak zorunda kalmamış olsak bile öngörebilir, taklit edebilir ve sanki yaşamış gibi tekrarlayabiliriz.

Fanteziler birbirinden çok farklı amaçlara hizmet edebilirler. Gerçeklikten kaçarak gündüz düşlerine sığınmanın bir yolu olabilir, cinsel fanteziler olarak partnerin yerini alabilir veya daha yoğun bir doyum sağlayabilirler; dinsel imgelem özgürlük, barış veya kurtuluş yaşantısına imkân verdiği gibi, tehdit, izlenme ve lanetlenmiş olma yaşantılarına da imkân vermektedir; şiddet fantezileri insanın atalet yaşantısını azaltıp ona gücü tattırmakta veya şiddet eyleminin hayata geçirilme olasılığını düşürmektedir. Fanteziler sadece yararlı ve yardımcı değildir, hatta yıkıcı fantezilerden veya şiddet fantezilerinden mustarip olunabilir ama yine de çok değerli bir insani yetinin ifadesidirler.

İçsel tasavvur imgeleri ve fanteziler olmasaydı sanat, edebiyat, şiir, film, bilim, vizyon, buluş, ütopya, umut da olmazdı. Düş gücü yetisi, tıpkı düşünme veya kendi kendisinin bilincine varma gibi, insanın merkezi yetilerinden biridir.

Ancak düş gücü de pratiği yapılmadığı zaman kaybolup gidebilir. II. Bölümde bahsedildiği üzere güçlü bir görsel arz, bu yetinin körelmesine yol açabilir: Giderek daha büyük bir hızla birbirini izleyen görüntüler dizisi, içsel tasavvur imgelerini harekete geçirmek yerine bütünüyle onların yerine geçmiştir. Ama her ikame, düş gücünün üzerinde daha az çalışılmasına yol açmakta, böylece bu beceri gücünü ve zeminini yitirmektedir. Buna paralel olarak düş gücünden yoksunluk, imgelem yetisinin her geçen gün arz edilen fantezi görüntüleri tarafından belirlenmesi ve onlara bağımlı hale gelmesi anlamında da artmaktadır.

Aslında tasavvur imgeleri ve fanteziler gündelik hayatımızın öylesine kopmaz bir parçasıdırlar ki, onlarsız bir hayat ve hayat planı düşünülemez. Bu anlamda fantezisiz bir hayat yoktur, ama insanların artık kendi fikirlerini –yani *kendi* tasavvur

imgelerini– üretmedikleri bir hayat pekâlâ vardır, gelişmelere baktığımızda bugün içinde bulunduğumuz durum, insanların artık kendi düşünceleri olmadığını, sadece hazır düşünceleri aldıklarını göstermektedir. Arz edilen fantezilerden kopyalanan görüntüler, öğrenilmiş ve kendine mal edilmiş fanteziler insanın kendi fantezileri sanılmaktadır.

Düş gücü kaybının yanı sıra can sıkıntısının artması, giderek güçlenen görselleştirmenin bir diğer sonucudur. İçsel zihinsel faaliyetler üzerinde çalışılmadığı ve bunlar arz edilen faaliyetlerle ikame edildiği sürece, içsel cansızlığı ve can sıkıntısını aşmak için dıştan gelen güdülenmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yabancılaşmış Ben Yaşantısı Olarak Üretken Olmayan Ben Yaşantısı

Postmodern ben yaşantısının göstergesi, insani becerilerin yerini "yapma" becerilerin almış olmasıdır. Postmodern ben kendini, kendisine özgü bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel özellikleriyle ve ayrıştırma yetileriyle (ben işlevleri) algılamamaktadır, onun ben becerilerinin pratiğiyle yaşamak gibi bir kaygısı yoktur; daha çok, (kendisinin kişisel olarak) yaratmadığı ürünleri ve onlara içkin becerilerini algılamakta, bu ürünleri kullanarak kendini gerçeklik olarak yaşamaktadır. Bu nedenle acaba postmodern ben yaşantısı, ben yaşantısının yabancılaşmış, üretken olmayan bir biçimi midir?

Bu soruyu yanıtlayabilmek için, bir kez daha otoriter karakter yönelimiyle yapılacak bir karşılaştırmadan yararlanılacak, ayrıca da pazarlamacı ben yaşantısındaki yabancılaşma ortaya konacaktır (krşl. aşağıdaki bölüm için de R. Funk 2003, s. 22-27).

Otorite odaklılıkta yabancılaşmanın dinamiği

Otoriter ben kendisini nasıl algılamaktadır ve otoriter ben yaşantısının yabancılaşması hangi noktada ortaya çıkmaktadır? İnsanın başkalarıyla, kendisiyle, doğayla, işle vb. kurduğu ilişki *egemenlik ve itaatkârlık* tarafından belirleniyorsa ve bu ikisi arasında bağımlılık ilişkisi varsa o zaman daha önce ayrıntılarıyla anlatılan otoriter karakter yöneliminden söz edebiliriz. Egemenlik yapısı ruhbilimsel açıdan bakıldığında şöyle yerleşmektedir:

Egemen baskı yaparak itaatkârın elinden, onu becerikli, bilgili, güçlü, kendine özgü, bağımsız ve özgür kılabilecek öz güçlerini alır, böylece itaatkâr onları egemene yansıtır. Öte yandan, bağımlılık ilişkisi içinde egemene yansıttığı öz güçlerinden ikincil bir düzeyde payına düşeni alabilmek için egemene boyun eğer.

Egemen öncelikle itaatkârın özgürlüğünden, bağımsızlığından, özerkliğinden, saldırgan bir biçimde kendini ortaya koyma potansiyelinden, becerisinden ve gücünden çıkar elde etmeye bakmaktadır. İtaatkâr bu ben becerilerini yadsımalı ve egemene yansıtmalıdır, egemen ancak bu yolla kendini becerikli, buna karşılık itaatkâr kendini zayıf, değersiz, çaresiz, hatta kimliksiz hisseder; öte yandan itaatkâr kendini egemene bağımlı kılıp itaatkâr bir bağımlılık içinde onun ben yaşantısıyla, yani bilgisiyle, lütfuyla, gücüyle, üstünlüğüyle beslenir. Egemenin de itaatkâra bağımlı olduğu ve onsuz kendini bu şekilde yaşayamayacağı gerçeği karşılıklı bağımlılığın doğasında vardır. Öte yandan egemen kendi beceriksizliğini ve zayıflığını itaatkâra yansıtır ve onu kabul edemediği kendi beceriksiz ben yaşantısının taşıyıcısı haline getirir.

Egemenin baskısıyla itaatkâr kendi öz güçlerine yabancılaşır, ama onları egemenin öz güçleri olarak kabul ettiğinde ve otoriteye boyun eğdiğinde onlarla yeniden ilişkiye geçmiş olur. *O* artık iktidar sahibi, bilge, yüce, güçlü, özenli, herkesin iyiliğini isteyen, lütufkâr özelliklere sahip birisidir. Otoriter karakterin öz güçlerini yansıtma yoluyla ürettiği ben yaşantısı bastırılmak zorundadır ve itaatkâr simbiyoz yoluyla, ikincil bir düzeyde kendi öz güçlerini temsil eden otoriteye bağlı kaldığı sürece de bastırılmış olarak kalabilir.

Karşılıklı duygusal bağımlılık ciddi biçimde tehlikeye girdiğinde denge bozulur ve ben'in öz güçlerine yabancılaşmış olması acı bir biçimde algılanır, o ana kadar bu yabancılaşma düşlerde ve semptomlarda ele vermektedir kendini. Bundan sonra ben yaşantısına atalet, değersizlik, terkedilmişlik, çaresizlik, yalnızlık, utanç ve suçluluk duyguları hâkim olur. Egemenle olan ilişkiye artık bilinç düzleminde bir idealizasyon, hayranlık ve şükran duygusu hâkim değildir, bu duyguların yerini otorite karşısında ve otorite için duyulan korku veya başkaldırma isteği

almıştır. Bir toplumda otoritenin baskınlık derecesine göre, eski karşılıklı bağımlılığı tekrar sağlamlaştırmak için yeni bir egemenlik biçimi yerleştirilir veya iş otoriteye karşı verilen "acımasız" bir mücadele ve otorite karşıtlığı noktasına gelir.

Pazarlama odaklılıkta yabancılaşmanın dinamiği

Otoriter ben yaşantısıyla postmodern ben yaşantısı arasındaki farkı daha açık bir biçimde kavrayabilmek için *pazarlamacı ben yaşantısının yabancılaşması* ele alınmalıdır (Pazar odaklılık için karşılaştırarak bkz. E. Fromm 1947a, TY II, s. 47-56; a.y. 1991e (1953), TY XI, s. 211-266; a.y. 1976a, TY II, özellikle "ürün odaklı" pazarlama için s. 364-378, I. Bölüm, s. 27-31).

Pazar odaklılıkta her şey, satma stratejisi ve pazarlama çevresinde döner. İster mal ya da hizmet, isterse de sanat yapıtları, din, pedagojik konseptler veya insanın kendi kişiliği söz konusu olsun, önemli olan bütün bunları bir mal gibi başarıyla satmak ve pazarı olan rollere bürünebilmektir.

İster insanın kendi ben'i ("ego"), ister bir nesne veya bir hizmet olsun, dikkat ürünün görüntüsüne yöneliktir. Önemli olan paketleme, görünüş, imaj, şov etkisi, aktarım, öğreticilik, performans, sunum, kostüm ve sahnelemedir. İnsanın gerçekten ne yaptığı, ne başardığı veya hangi yetilere sahip olduğu ikincil bir sorundur; hele insanın gerçekten ne olduğu ve kendini nasıl yaşadığı ikincil bir sorun bile değildir. Bunun yerine belirleyici olan, ortaya konan işin, iyi paketlenmiş ürünün, stilize edilmiş kişiliğin, iddialı bir imajın, iyi sahnelenmiş bir iletinin en iyi biçimde "karşı tarafa nasıl götürüleceği" ve satılacağıdır.

Pazarlamanın egemenliğinde insanın gerçek duyguları, düşünceleri ve istekleri, hakiki ben yaşantısı, gerçek ihtiyaçları ve özlemleri gündeme getirilmez. Hatta bunlar, uyumun, esnekliğin, hareketliliğin, sorun yaşamadan bütün rollere 'cool' bir biçimde bürünmeye hazır olmanın ve pazarın gerektirdiği kişiliği oynayabilmenin önünde engel teşkil ederler. Yani insan burada da insani öz güçlerine yabancılaşır.

Pazar odaklılığın yabancılaşma dinamiği otorite odaklılıktan ilkece farklı değildir. Pazar odaklılıkta da insan yansıtma yoluyla insani öz güçlerine yabancılaşır. Reklam bu yansıtma olayının özellikle somutlaştığı bir alandır. Ürünün reklamı yerine mallara yansıtılan insani öz güçlerin reklamı yapılmaktadır.

Yine de otorite odaklılıkta yabancılaşmayla pazar odaklılıktaki yabancılaşma arasında sonuçları bakımından önemli bir fark vardır: Otoriter yabancılaşmada öz güçler bir başkasına yansıtılır ve ortaya simbiyotik bir karşılıklı bağımlılık çıkar. Pazarlamanın belirlediği yabancılaşmada, kişinin başka insanlarla ve kendisiyle kurduğu bu güçlü duygusal ilişki yer almaz. Tam tersine, kişi böyle bir ilişkiden şizoid bir biçimde kaçınır, öyle ki "mış gibi bir ilişki" biçimi üretir, başkalarıyla ve kendisiyle yüzeysel bir iş ilişkisi kurar ve bu ilişki bazen de düpedüz bağlanmamak anlamına gelir. Her halükârda pazara uygun ürünlerle (ve pazara uygun olarak biçimlendirilmiş egoyla) tek yönlü, güçlü bir "duygusal ilişki" kurulur, bu ilişki ne simbiyotiktir ne de işbirliğine bağlıdır, ama iptilayı andırır bir nitelik gösterir. Bu iptilanın, bütün iptila biçimleriyle ortak "avantajı", yakın, doyurucu ve tatmin edici olarak yaşanan şeyi ("konu"yu, ürünü) kendi tasarrufuna almaktır.

İnsani öz güçlerin yansıtıldığı hedef başka bir insan değil, insanın kendi ürünüdür, başka bir deyişle mallar, hizmetler, fikirler, sanat, kişilik ve insanın kendi egosudur. Pazar odaklılığın baskın olduğu durumlarda insan (tüketim ve kullanım açısından) ürünlerine ve egosuna *sahip* olmadığı sürece bir hiçtir, ayrıca kendilerine yansıtılan insani öz güçler olmadığı sürece (kendi egosu dahil) bütün ürünleri de hiçtir. Erich Fromm pazar odaklılığın yabancılaşma dinamiğini *Haben oder Sein* (*Sahip Olmak ya da Olmak*) (1976a, TY II) adlı kitabında ayrıntılarıyla ele almıştır.

Ben yaşantısının ürünlere sahip olmak üzerinden yaptığı "dolambaç", insan kendini sahip olmak açısından tanımlayabildiği sürece işlevini sürdürür. Ancak ilişki deneyimleri veya kişilik nitelikleri, başka bir deyişle çocuk, eş, öğrenci, iyi bir imaj, belli becerilerin sahibi olmak, hep haklı ve doğru olmak söz konusu olduğunda yansıtılmış özelliklerin kaybı dengesizliğe yol

açma tehlikesi taşır, bu dengesizlik durumunda da o zamana kadar bastırılmış ben yaşantısı kendini göstermeye başlar: İnsani özelliklerle donatılmış ürün veya üretilmiş kişilik profili, sahip olmak açısından tanımlanamaz hale geldiğinde, yabancılaşmış ben yaşantısı ve tabi olma durumu içsel bir boşlukta, katlanılmaz bir can sıkıntısında, felç edici bir isteksizlikte, künt ve depresif bir ruh halinde, sahip olunabilecek nesneler ve uyarıcılara karşı marazi bir bağımlılıkta veya dozu yükselmiş bir tüketicilikte gösterir kendini. Örtük iptila açığa çıkar, çünkü sadece insanın kendi bünyesine aldığı ve benimseyebildiği önemlidir, insanın kendi becerisiyle ortaya koyabilecekleri ("üretebileceği") değil.

Otorite odaklılığın ve pazar odaklılığın yabancılaşma dinamiği, iki yönelimin de farklı açılardan üretken olmadığını göstermektedir: Otoriter odaklılığın üretken olmayan niteliği, öz güçlerle özerk ve özgür yaşama yetisinin feda edilmesi pahasına, insanın egemenliğin ve itaatkârlığın karşılıklı bağımlılık alanına çekilmesiyle gerçekleşir. Buna karşılık pazar odaklılığı satın alınabilir olma arzusu güdüler ve bu arzu, insanın kendi egosuna ve ürünlere karşı marazi bir bağımlılık geliştirmesine yol açar.

Ben-odaklılıkta yabancılaşmanın dinamiği

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, postmodern insanın ben yaşantısında insani becerilerin yerini "yapma" beceriler almıştır. Postmodern ben, kendini bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel öz güçleriyle ve ayrımlaştırma yetileriyle (beni'in işlevleriyle) algılamak yerine, kendi yarattığı ürünlerin becerilerini algılamakta ve bunları kullanarak kendini ben olarak yaşamayı amaçlamaktadır. Gerçekliği hiçbir veri kullanmadan üretiyor olmanın ve kendi beni'ni yepyeni bir biçimde yaşıyor olmanın büyüsüyle, ben'e özgü beceriler giderek önemini ve anlamını yitirir.

Otorite ve pazar odaklı kişilikler insani öz güçlerini ve ben yetilerini egemene veya insani ürünlere yansıtırlar, öyle ki bunlar onların öz güçlerinin taşıyıcısı haline gelirler; bağımlılık iliş-

kisi içindeki karakter, yabancılaşmış becerilerini bu taşıyıcılar üzerinden yeniden öğrenip kendine mal etmeye çalışır. Buna karşılık ben odaklı karakter *her türlü bağımlılıktan kaçmaktadır.* Ben odaklı karakterin en güçlü özelliği, tutkuyla her türlü bağımlılıktan kaçmaya ve *kendi kararları doğrultusunda* gerçekliği üretmeye veya üretilmiş gerçekliği *kendi kararları doğrultusunda* kullanmaya eğilim göstermesidir. Bu karakter tam de bu nedenle "ben odaklı" olarak adlandırılmaktadır.

Özerk ben yaşantısı yolundaki postmodern çaba bir seçenek olarak çıkmaktadır ortaya, çünkü yansıtmanın taşıyıcılarıyla bağımlılık içine giren bir yaşantıdan kaçınılmaktadır. Postmodern ben odaklı karakter vurguyu, insanın yarattığı ürünlerin becerisinin kullanımına kaydırmaktadır. Oysa bu ürünler ben becerileriyle doğrudan bir ilişkiyi engellemekte, becerilerini yabancılaşmış veya yabancılaşmamış öz güçlerden bağımsız olarak sergilemektedir. Bunun sonucu olarak ben odaklı karakter kendini özgür ve bağımsız hissetmektedir. Yeni iletişim imkânları ve dijital teknolojilerin, postmodern insanı, eski kuşakların evrensel dehâlarından bile üstün ve yetkin kılan hayal bile edilemeyecek becerilere erişim fırsatı verdiği bir ortamda iki kat daha geçerlidir bu duygu.

Böylece yeni bir soru çıkar karşımıza: Eğer postmodern ben odaklı karakter "yapma" becerinin kullanımıyla ben'ini yaşantılaştırmayı tercih ediyorsa, insani becerisini nereye koymaktadır? Bu durumda, başka bir yolla da olsa, insani becerisine yabancılaşmış olmaz mı?

Ben odaklı karakter insani becerisini yadsımakta ve onu kendisinin yarattığı nesnelerin becerisine yansıtmaktadır, öyle ki kendini yaşama zahmetine girmeden orada yerleşip ("oraya yerleştirilip") etkili olmaktadır. Bir zamanlar öz becerisi olan şey artık ondan bağımsız hale gelmiştir. İnsani becerisi ne kadar kısıtlıysa "yapma" becerinin kullanımını o kadar çok kontrol altına alabilmekte ve onu yönetebilmekte; bunu da yöntemler, teknikler, etkileme ve yönetim know-how'ı üzerinden kendi ben'ini ve özerk gerçekliğini üretmek yoluyla hayata geçirmektedir.

Ben-Odaklılık ve Yansıtmalı Özdeşim

Psikanalitik açıdan bakıldığında, ben odaklı karakter yansıtma yerine "yansıtmalı özdeşim"den yararlanmaktadır. Bu psikolojik savunma mekanizması terapi ilişkilerinde bilinen bir mekanizmadır ve en yoğun olarak da bu alanda araştırılmıştır (krşl. Öncelikle M. Klein 1946, P. Heimann 1950 ve 1960, W. Bion 1959, D. V. Carpy 1989 ve özet olarak H. Thomae ve H. Kaechele 1988, II. Cilt, s. 141-155). Konunun daha iyi anlaşılması için, ilişkileri yansıtma veya yansıtmalı özdeşim tarafından belirlenen iki insanın ben yaşantısı en azından ana hatlarıyla çizilmeye çalışılacaktır.

Psikoterapide yansıtmalı özdeşim

Örneğin saldırganlık bir başkasına yansıtılıyorsa, o zaman yansıtan kişi kendini bu duygudan kurtulmuş olarak yaşar, garez gütmediğini ve saldırgan itkilere sahip olmadığını sanır; öteki taraf, yani yansıtmanın taşıyıcısı olan tarafsa yansıtan tarafından saldırgan bir kişi olarak addedilir. Yansıtanın beni kendini saldırganlıktan uzak, ötekiniyse saldırgan olarak algılar. Ama acaba karşı tarafın kendilik algısı nasıldır? Ona saldırgan olduğu söylenmiştir, ama o kendini böyle hissetmez. İki tarafın da ben yaşantısı birbirinden farklıdır ve açıkça ayırt edilebilir. (Bu durumun karşılıklı olarak bitmek tükenmez suçlamalara yol açtığı bilinmektedir.)

İlişkinin yansıtmalı özdeşim tarafından belirlenmesi ise çok farklı bir durumdur. Aynı örnekte kalacak olursak burada

da yansıtan kendi benini saldırgan olarak yaşamaz; tam tersine, böyle düşmanca duygular ona bütünüyle yabancıdır. Buna karşılık yansıtmanın taşıyıcısı saldırgan hale getirildiğini (!) hissetmektedir, neden böyle güçlü saldırgan fantezilere veya itkilere sahip olduğu konusunda da genellikle hiçbir fikri yoktur. Saldırganlığını, kendisine yabancı ve yönünü şaşırmış bir duygu olarak yaşar. "Yapma" bir saldırganlıkla tam olarak nasıl başa çıkacağını bilemez.

Sözgelimi bir terapistin bu yansıtmaya nasıl tepki göstereceği hasta açısından son derece önemlidir. Böyle bir durumda terapist, saldırganlığın kaynağı olan ben yaşantısına daha dikkatle bakacak olursa, onun sadece kendi saldırganlığını güçlü bir biçimde yadsıdığını gözlemlemekle kalmayıp, aynı zamanda saldırganlıkla özdeşleşen kişinin (yani terapistin) kendisine yansıtılmış saldırganlıkla nasıl ilişki kurduğunu da artan bir ilgiyle izlediğini gözlemleyecektir: baş edebiliyor mu, gizlemeye mi çalışıyor, yorumluyor mu yoksa (hastayla terapiye son vererek) saldırganlığı yıkıcı bir biçimde mi yaşıyor?

Bu türden yansıtmalı özdeşimler terapi ilişkilerinde özellikle yıkıcı ben yaşantıları söz konusu olduğunda önemli bir rol oynar. Terapist "kaynağın gerçeklik şemasını" yüklenerek ve yansıtmaya "psişik bir alan" açarak hastaya son derece tehditkâr olan bir veçhesiyle kendisinin nasıl başa çıkacağını gözlemleme fırsatı verir, acaba terapist de bu veçhesinden korkacak mıdır, yoksa bu canavarı yatıştırmayı başaracak mıdır? Terapist canavarı yatıştırmayı başarırsa, ikisi için de daha az tehlikeli olan bir ilişki zemini ve hasta açısından yeniden öğrenmenin (Re-Introjektion/yeniden içe yansıtma) önkoşullarını yaratmış olur.

Hastanın bu tür bir yansıtmadan elde edeceği çıkar, kendisinde katlanamadığı bir şeyi terapiste transfer etmek ve sonra terapistin bununla nasıl başa çıktığını kontrol edebilmektir. Hasta açısından bu kontrol uğrağı merkezi bir öneme sahiptir, çünkü bu gözlem hastaya ipleri elinde tuttuğu hissini verecek ve terapistin yansıtmayla nasıl mücadele ettiğini izleyebilecektir. Böylece hastanın ben'i artık kendini pasif ve tehdit altında hissetmez, tam tersine aktif ve kontrolü eline geçirmiş olarak yaşar, böylece yansıtmalı özdeşim için tipik olan "rol değişimi"

çıkar ortaya. Terapi sürecinin olumlu gelişebilmesi için terapistin kontrolü hastanın eline bırakması, başka bir deyişle yansıtılmış olanla ilişkisini ele vermesi gerekir.

Terapist saldırganlıkla daha az tehditkâr bir ilişki kurmayı başaramazsa terapistle hasta arasında danışıklı dövüş süreci başlar ve bu süreç tamamen postmodern ben-odaklılıkta arzcı ve kullanıcı arasında ortaya çıkan danışıklı dövüş modeline uygun olarak işler. Buna karşılık yansıtmayla özdeşleşen terapist bu yansıtmayla daha iyi başa çıkabilirse, o zaman hasta yadsıdığı veçhesini bir yorum temelinde bilinç düzlemine çıkartarak entegre etmeye teşvik edilmiş olur. "Bu farkındalık, yeniden entegrasyondan önce ortaya çıkar. Çünkü insan, kendi payına yabancı kaldığı sürece bunları kabul edip yorumlayamaz" (H. Thomae ve H. Kaechele 1988, II. Cilt, s. 155).

Terapi alanında yansıtmalı özdeşimden öncelikle kendiliğin olumsuz yaşanan yönlerinin gözlemlenmesinde ve iyileştirilmesinde yararlanılmıştır ve hâlâ da yararlanılmaktadır. Ayrıca yansıtmalı özdeşimin genel olarak önemi kuşku götürmez ve psişik gelişimde olumlu veçhelerin öğrenilmesi ve benimsenmesinin dışında da kullanım alanları vardır (krşl. N. G. Hamilton 1986). Bunun dışında yansıtmalı özdeşim genel olarak bir iletişim kipi olarak da ele alınmakta (krşl. T.H. Odgen 1982) ve diğer karmaşık etkileşim alanları için de örgütlenme danışmanlığına kadar geniş bir yelpaze içinde alımlanmaktadır. "Yansıtmalı özdeşim, bazen dramatik durumlarada yol açsa, gündelik sosyal ilişkilerimizin büyük bir bölümünde mevcuttur" (Th. Gilmore ve J. Krantz 2003).

Yabancılaşmış ben yaşantısı ve yansıtmalı özdeşim

Terapi ilişkisinde yansıtmalı özdeşimin önemi, ben odaklı karakterin ben yaşantısını neden bu yöntemle açıkladığımızı anlaşılır kılar. Bu noktada sadece görünürde önemli olan bir fark çıkar ortaya: Terapi alanında iki ya da daha çok kişi arasında bir etkileşim söz konusuyken, ben odaklı karakterin ben yaşantısında söz konusu olan, insani becerilerle "yapma" beceriler ara-

sında kurulan ilişkidir. Ancak bu fark yansıtmalı özdeşimin değerini düşürmez, çünkü insani ve "yapma" beceriler arasındaki etkileşim genel olarak bilinçdışında fantezileştirilen bir interaksiyondur. (Üstelik günümüzün, gerçeklik kurgulayan ekonomisi ve reklamı tarafından da doğal ve gerçeğe uygun bir durum olarak algılanmaktadır.)

Burada iddia edildiği gibi, eğer postmodern insan, insani becerisini "yapma" beceriyle *ikame ediyorsa*, bu ikame bağlamında psişik olarak gerçekte ne olup bittiği sorusu, bu durumun yansıtmalı özdeşim olayını temsil ettiği yolunda yanıtlandığında meseleye aydınlatıcı bir açıklama getirilmiş olur. (Unutmamak gerekir ki, postmodern ben-odaklılığın üretken olmayan niteliğiyle mücadele eden stratejiler, ancak insanın iç dünyasında olup bitenler ruhbilimsel açıdan izlenebildiği sürece geliştirilebilir.)

Bugünün insanı her alanda, çok daha etkili olan "yapma" beceri sayesinde öz güçlerinin ve ben becerilerinin adeta işe yaramaz ve gülünç hale geldiği gerçeğiyle karşılaşmak zorunda kaldığı için insani becerisini yadsımakta ve onu kendisinden daha fazla beceriye sahip olan nesnelere, insanın yarattığı becerilere ve teknolojilere yansıtmaktadır. Artık insani becerilerinden vazgeçerek kendini bütünüyle makinelerin, yazılım programlarının, yönetim mekanizmalarının, sahneleme tekniklerinin ve müşteri danışmanlığı, kişilik eğitimi, medyatik sunum programlarının gerçekliği nasıl ürettiği ve biçimlendirdiği konusuna adayabileceğini ve görevinin bunları öğrenmekten ibaret olduğunu düşünmektedir.

Az önceki örnekte ele alınan hastayla yapılacak bir karşılaştırma bu spesifik yansıtma olayını açıklığa kavuşturabilmektedir: Hasta yadsıdığı saldırganlığını terapiste transfer eder. Böylece terapist yansıtılan saldırganlıkla özdeşleşir, onunla başa çıkmak ve tepki göstermek zorunda kalır. Hasta bu şekilde, kendi saldırganlığını yaşamak ve onu dışa vurmak zorunda kalmadan terapisti saldırgan hale getirmiş olur.

Ben odaklı karakter de aynı bu şekilde, yadsıdığı insani becerisini kendisinin yarattığı ürünlere ve onların becerilerine yansıtmaktadır. Ürünlerinin becerilerini ortaya sürüp kullan-

mak yoluyla bu becerilerden yaratıcılık ve gerçeklik üretimi bekler hale gelmektedir, oysa bu yaratıcılığın kendi insani becerileriyle hiç alakası yoktur. İnsani beceriyi "yapma" beceriye yansıtmakta sonra da gözlemci ve aktör, kullanıcı ve iş bitirici rolleriyle "yapma" becerinin ortaya koyduklarını yaşantılaştırmaktadır.

Yansıtmalı özdeşimin devreye girmesiyle amaçlanan rol değişimi gerçekleşmektedir: Ben odaklı karakter için "yapma" beceride kendi insani becerisini (yeniden) görmek veya "yapma" beceriyi kullanarak kendi ben yetileriyle ilişkiye geçmek önemli değildir. Tam tersine gösterdiği çaba, artık bir daha asla ben yetileriyle ve öz güçleriyle temasa geçmemeye yöneliktir. Böylece "yapma" becerinin içinde kendi becerisine "psişik bir alan" yaratmaktadır. Bu nedenle Hans Joachim Busch (2002 s. 7) haklı olarak, Julia Kristeva tarafından saptanan ve psikanalitik uygulamada açıkça ortaya çıkan "psişik alan kaybını" "ruhsal faaliyetlerin sanal mekâna kaydırılması"yla ilişkilendirmektedir. Ben odaklı karakter ben becerilerini yansıtma yoluyla "yapma" beceriye transfer etmekte ve bunlardan kurtulmaktadır.

Ancak hiçbir insan kendini yetkin, becerikli ve biçimlendirici hissetmeden sonsuza dek yaşayamayacağı için yansıtmanın taşıyıcısı, "yapma" beceriye bağımlı hale gelme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ben odaklı karakter, pazarlamacı karakterin marazi sahip olma yönelimiyle, otoriter karakterin de itaat etme eğilimiyle düzenli olarak maruz kaldıkları bağımlılık tehlikesinden yansıtmalı özdeşimin yardımıyla kaçınmakta, bunu da yansıtma sürecinde ipleri elinde tutarak gerçekleştirmektedir. Artık kendi öz güçleriyle temas halinde değildir, ama yine de dikkatini "yapma" beceriyi gözlemlemeye yöneltir.

Onun bütün ilgisi, deyim yerindeyse "kullanım kılavuzuna" yöneliktir: Programların, teknolojik mucizelerin veya eğitimin yapabildikleri, insana getirdikleri veya onları kullanabilmek onun bütün becerisinin dışavurumudur. Yansıtmanın taşıyıcısıyla bağımlılık ilişkisine girip pasifleşmemek için "yapma" becerinin nasıl tepki verdiğini aktif bir biçimde kontrol etmektedir.

Burada üretken olan insani beceri değil, "yapma" beceridir – öte yandan "yapma" beceri postmodern benodaklı karakterin irade vurgusu ve know-how'ıyla kontrol edilmektedir: Bu rol değişimiyle birlikte postmodern karakter kendi ben'ini ve özerk bir gerçekliği yapılandırmaktadır. Bilinçli beninin kendisini yetkin hissetmesi için ben yetilerinden ve öz güçlerinden kopmuş olmasına rağmen "yapma" beceriye bağımlı olmaması gerekmektedir.

Ben odaklı karakterin bilinç düzleminde yaşadığı şey şudur: Benimle veya başkalarının direktifiyle hiçbir ilgisi olmayan bir gerçekliği üretme kapasitesine sahip olduğum sürece ben benimdir. Aslında ben odaklı karakteri öncelikle gerçekliğin *özerk* üretimi belirlemektedir. İnsani öz güçlerle ilgili hiçbir verinin ve ölçünün vesayetini ve sınırlandırıcılığını kabul etmeyen, gerçekliği üretirken bütünüyle bağımsız, özgür ve spontane olmak isteyen bir üretkenliktir bu.

Yansıtmalı özdeşim sürecinde terapistten yararlanan ve kendi saldırganlığını yadsıyan, ama buna karşın terapistin kendisine yansıtılan saldırganlıkla kurduğu ilişkiyi gözlemleme imkânına sahip olan hasta ben odaklı karakterin bütün özelliklerini taşımaktadır: Ben odaklı karakter de kendi becerisiyle ortaya koyabileceklerini artık algılamamakta, bunun yerine dikkatini "yapma" beceri tarafından üretilen ve onun ürettiği gerçekliğe yöneltmektedir.

Sadece otoriter ve pazarlamacı karakter değil, postmodern ben-odaklı karakter de insani becerilerine yabancılaşmıştır. Ama ben-odaklı karakteri ötekilerden ayıran fark, yansıtmasının taşıyıcısıyla bilinç düzleminde kurulacak her türlü bağımlılık ilişkisini kategorik olarak dışarıda tutmasıdır. Hem insani becerisini hem de ("yapma" becerinin insani ilişkiyle bağlantı içine girmek yerine insani beceriyi ikame eden) yansıtma sürecini yadsımak, onun açısından, gerçekten bağımsız, özerk ve yaratıcı bir yaşamın ve bir ben yaşantısının önkoşullarıdır.

Buradaki psikanalitik bakış açısı, ben odaklı karakter için reşit ve özerk olmaya inanmayan yabancılaşmış bir düşünme biçiminin ifadesinden ibarettir, çünkü psikanalitik bakış açısı ben yaşantısını öz güçlerin ve ben becerilerinin kullanılmasına

dayandırmaktadır; öyle ki ben odaklı karakter kendiliğinden "Ben ben *değilim*, çünkü ben kurgulanmış bir yapıdan başka bir şey değilim" demek zorunda kalacaktır. Bundan sonra, ben yaşantısında neye öncelik verilmesi gerektiği, insani becerilerin kullanımına mı yoksa "yapma" becerilerin kullanımına mı öncelik verilmesi gerektiği sorusuna, bilinçdışı yaşantıyı ele alarak cevap vermeye çalışacağız.

Ben-Odaklılıkta Yabancılaşmanın Bilinçdışılığı

Nasıl ki daha önce anılan örnekte hasta, terapistin mücadele ettiği saldırganlığın aslında kendi saldırganlığı olduğunun bilincinde değilse, ben odaklı karakter de ben yaşantısının aslında yabancılaşmış bir yaşantı olduğunun bilincinde değildir çünkü bu yaşantı insani beceriler açısından değil, "yapma" beceriler açısından tanımlanmaktadır. Ben odaklı karakter, insani becerisini kendi hizmetinde kullandığı "yapma" beceriyle ikame ettiği gerçeğine şiddetle karşı çıkacaktır. Onun bakışına göre insani beceri, teknolojik becerilerin özgür ve özerk bir biçimde kullanımından ibarettir. Postmodern ben-odaklı karaktere göre, ben yaşantısının öz güçlerin kullanımına dayanarak tanımlanması, insana özgü yasallıklar ve öz güçler gibi kavramsal kategorilerden vazgeçemeyen modern ve modern öncesi düşünme modelinin bir yansımasıdır. Buna karşılık postmodern düşünme modelinde özgür, spontan ve özerk bir ben yaşantısı geçerlidir ve öznenin dayatmalarından tamamen kurtulmuştur.

Bağımlılığın bilinçdışılığı

Psikanalitik bakış açısına göre postmodern ben-odaklı karakter, öncelikle insani becerilerin pratiğinden türemesi gereken insani becerisini ve ben yaşantısını yadsımakla kalmamakta, aynı zamanda "yapma" beceriyle yansıtmalı olarak özdeşleştiğini de yadsımaktadır. Zaten yansıtmalı özdeşim, hiçbir şekilde yansıtmanın taşıyıcısından kopmak zorunda kalmama amacını

gütmektedir. Her şey, "yapma" becerinin, yaratıcılığın taşıyıcısı olması doğrultusunda, öte yandan da onun kullanımı ve etkinleştirilmesinin yansıtanın özgür kararları doğrultusunda yapılandırılmaktadır; böylece yansıtan, kontrolü elinde tutmayı sürdürebilmektedir.

Burada bir kez daha aynı hasta örneğini kullanabiliriz: Hasta terapistin saldırganlığının kendisinin bastırılmış saldırganlığıyla bir ilişkisi olduğunun ya da terapistin saldırganlığını kendisinin yönetip yönlendirdiğinin bilincinde değildir. Terapist hastanın yerine geçip onun saldırganlık duygularını yaşarken, hasta bilinç düzleminde terapistin saldırganlığının kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığını ve bu nedenle de ona bağımlı olmadığını düşünmektedir. Tam tersine hasta, kendi varoluşunun terapiste bağımlı olduğu düşüncesini mümkün mertebe bilincinden uzak tutacaktır. Bu bağımlılığı sezip itiraf etmektense terapiye son vermeyi tercih edecektir. (Bu nedenle kimi hastalar, terapide verilen bir aradan sonra ipleri elinde tutmayı sürdürmek amacıyla gitmeleri gereken son randevuyu unutur veya ertelerler.)

"Yapma" beceriyle kurulan yansıtmalı özdeşimin bilinçdışılığı ve bunun sonucu olarak ben odaklı karakterin "yapma" becerilere hayati bağımlılığı, meselenin en duyarlı noktasıdır. Bu nedenle postmodern ben-odaklı karakter bu yüzleşmeden ve tetikte bekleyen bilinçlenme sürecinden bütün gücüyle kaçmak zorundadır.

Bu noktada hatırlatmak gerekir ki, postmodern ben-odaklılık daima aktif ve pasif versiyonlarıyla, arzcı ve kullanıcı, yaşantı oluşturucu ve yaşantı tüketici olarak tezahür etmekte ve bunların dağılımı genel olarak danışıklı dövüş temelinde gerçekleşmektedir. Kendi kararları doğrultusunda gerçekliği üreten tarafla, yine kendi kararlarıyla üretilmiş bu gerçekliğe dalan taraf arasındaki danışıklı dövüş somut düzeyde kendini görünür kılan bir bağımlık demektir; ancak taraflar genelde bu bağımlılığın bilincinde değildir ve bilincinde olmayı da istemezler. Bağımlılık, duruma göre ya bilinçten uzak tutulmakta ya da akılcılaştırılmaktadır.

Cep telefonuna veya internet erişimine sahip olmamak söz konusu bile değildir. Bunun yerine hep göz önünde olmak ve

ağların insana nasıl bir yarar, bağlantı olanakları, avantajlar, özgürlükler, uygun koşullar sağladığı konusunda (postmodernlerin deyişiyle) "iletişim kurmak" tercih edilmektedir. Aktif arzcı da bunun aynısını başka bir yoldan gerçekleştirmektedir: Kendini gösteriye dönüştürme fikirleri tükendiğinde ve insanların kendisinden uzaklaşma tehlikesi gündeme geldiğinde ne tür sıkıntıların içine düşebileceğini kendisine ve başkalarına itiraf etmek yerine, bu tür kayıp ve düşüş korkularını, sürekli ne kadar sahici olduğunu kanıtlamaya çalışarak ve kendisine parlaklık ve karizma getiren teknolojileri kendine mal ederek dengelemektedir.

Yabancılaşmanın bilinçdışılığı

Buraya kadar ortaya konan düşünceler şunu göstermektedir: ben odaklı karakter insani yetilerine yabancılaşmıştır ve bu yabancılaşma yüzünden, ben yaşantısının aslında doğrudan ben becerilerine bağlı olduğunun ve kendisinin yansıtmalı özdeşim yoluyla "yapma" becerilere bağımlı hale geldiğinin bilincinde değildir. Tarafların, kendi farkındalıkları içinde olmamaları – dolayısıyla üretken olmayan eğilimlerinin bilincinde olmamaları– her zaman yabancılaşma olgusunun bir parçasıdır. Bu durum, ben odaklı karakterin nezrinde üretken olmayan eğilimlerini ve onun yabancılaşmış ben yaşantısını anlaşılır kılmayı olağanüstü zorlaştırmaktadır.

Yine de bu durumu temellendirmeye çalışmak amacıyla bir kez daha otoriter karakter yönelimiyle bir karşılaştırma yapacağız ve buna dayanarak bir sonraki bölümde ben odaklı karakterin bilinçdışını ana hatlarıyla çizmeye ve ben-odaklılığın üretken olmayan niteliğini semptomlarıyla göstermeye çalışacağız.

Otorite odaklılığa geri dönmek yabancılaşmaya bir giriş yapmak için verimli olmaktadır, çünkü pek çok insan artık otorite odaklılığın beraberinde getirdiği yabancılaşmanın bilincindedir. Biraz sonra ortaya atacağımız söylem yüz yıl önce yayınlanıyor olsaydı hiç kuşkusuz anlaşılma sorunuyla karşılaşırdı, tıpkı ben odaklı karakterin yabancılaşmış ben yaşantısı

hakkında ortaya attığımız söylemin bugün anlaşılma sorunuyla karşılaştığı gibi.

Egemenlikle ilgili her şey otorite odaklılık için çok çekicidir, bu noktada egemen ya da itaatkâr tarafı temsil ediyor olmak önem taşımaz. Güç, özerklik, bağımsızlık, reşit olma durumu, özgüven ve sorumluk gibi öz güçleri önemli ve mümkün kılan her şeyin ben yaşantısından dışlanması tutkulu bir egemenlik eğilimin önkoşuludur. Otoriter yapılar, ancak otorite odaklı karakter öz güçlerine yabancılaştığı, yani onları bastırdığı ve egemenliğin taşıyıcısına yansıttığı sürece ayakta kalır. Otoriter yabancılaşmada öz güçlerin kaybı, insanın öz güçlerin taşıyıcısıyla kurduğu simbiyotik ilişkiyle telafi edilir, böylece ben yaşantısına yabancılaşmış öz güçlerle ikincil bir düzeyde yeniden ilişki kurulur.

Bugünün açısından belli bir mesafeyle otorite odaklılığa baktığımızda otoriter odaklı karakterin kendi güçlerine yabancılaşmış olması gayet anlaşılır bir durumdur. Nasıl olup da insan bu denli itaatkâr, sadık, aciz, iradesiz bir hale gelmekte ve kendini gerçekleştirmekten, özgüveninden ve özerkliğinden vazgeçebilmektedir? Nasıl olup da insan, itaatkârlığı, körü körüne sadakati ve görev aşkı yüzünden sorumluluğunu kendisinden başka hiç kimsenin taşıyamayacağı hayatı için gerekli olan en verimli güçlerinden kendini yoksun bıraktığını fark etmemektedir?

Ancak taraflar öz güçlerine yabancılaştıklarını hissetmedikleri gibi ben'lerinde bir eksiklik de hissetmezler. Tam tersine: Monarşinin memuru kralın sadık hizmetkârı olduğu sürece kendini güçlü hisseder. Elinde Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin parti kitapçığıyla dolaşan bir anne, Führer'e, bir gün onun için hayatını feda edebilecek bir oğlan çocuk armağan ettiği sürece kendini güçlü hisseder. Katı bir Katolik olan baba, papaz ve papanın cinsel yaşamına müdahale etmelerini ve cinsel arzularının, cinsel eyleminin soyun devamına yönelik olmadığı durumlarda günah çıkarma zorunluluğunu kabul eder. Devlet güvenliğinin temsilcisi Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin sosyalizmine destek olmaktan gurur duyar. Büyük anne kendini feda ederek hayattaki bütün taleplerinden vazgeçer, nerede kalmış Karayip'lere gitmenin ve kendini orada bir kraliçe gibi

hissetmenin tadına varsın. Çocuklar kendilerine tembih edilen saatte eve dönmediklerinde vicdan azabı çekmekle kalmaz, aynı zamanda itaatkârsızlıkları yüzünden cezalandırılmalarını da doğru bulurlar veya kendilerini cezalandırırlar.

Otorite odaklı karakter öz güçlerine yabancılaşmış olduğunun bilincinde değildir, tıpkı ben odaklı karakterin öz güçlerine yabancılaşmış olduğunun bilincinde olmadığı gibi. Aradaki fark şudur: Bir zamanlar, ben yaşantısından dışlanan ve özerkliği mümkün kılacak öz güçler söz konusuyken, bugün ben becerilerinin (yani insani öz güçlerin ve ben işlevlerinin) ben-odaklılık tarafından yadsınması söz konusudur. Eskiden olduğu gibi bugün de bastırma ve yadsıma bilinç düzleminde gerçekleşmemekte ve kayıp dengelenip akılcılaştırılmaktadır. Otorite odaklı karakter, egemenlik yapılarıyla simbiyotik bir bağımlılık ilişkisi kurarak öz güçlerinin kaybını telafi eder; postmodern ben-odaklı karakter bu telafiyi "yapma" becerilerin, psikolojik ve sosyal know-how'ın kullanımıyla gerçekleştirmektedir.

İnsanlar öz güçlerine yabancılaştıklarında ve bu yabancılaşmanın bilinç düzlemine çıkmaması gerektiği durumlarda yabancılaşmış ben yaşantısını pek çok açıdan akılcılaştırırlar, başka bir deyişle ortaya sözümona gerekçeler atarlar. Öz güçlerin kaybı bağlamında ortaya atılan otoriter akılcılaştırmalar hâlâ kimilerinin kulağındadır: Kocaya destek olmanın yolu disiplinden ve kendine hâkim olmaktan geçer; itaatârlık öyle bir erdemdir ki, ne kadar erken öğrenilse azdır. İnatçı öz irade dışarıdan dayatmayla kırılmalıdır ("İçindeki şeytanı bak nasıl kovacağım"); acı ve hastalık gibi hayata da boyun eğilmelidir; "Vermek almaktan daha kutsaldır"; sevmenin önkoşulu sevilmektir; "Senin için neyin iyi olduğunu hep ben bilirim"; eleştiri –tabii eğer eleştiri yapmak ille gerekiyorsa– her zaman yapıcı olmalıdır; "Sertlik bana zarar vermez"; en büyük aşk kendinden vazgeçmektir vs.

Otoriter ben odaklı karakterin bilinç düzlemindeki yaşantısına ve onun yabancılaşmış ben yaşantısının toplumsal olarak kabul gören rasyonalizasyonlarına ilişkin verilen bu örnekler sayesinde, herhangi bir toplumsal karakter yönelimi toplumda

baskın olduğu ve bu nedenle "sağlıklı insan aklı" denen şeyi belirlediği sürece, yabancılaşmış ben yaşantısının bilinç düzlemine çıkmasının ne kadar zor olduğunu, ben yaşantılarını artık otorite odaklılığın belirlemediği okurlar kolayca anlayabilirler.

Yabancılaşma ve "Normalliğin Patolojisi"

Çıkan sonuç şudur ki, otorite odaklı karakter için normal ve doğal olan şeyler otorite odaklı olmayan karakter için normal ve doğal değildir. Bir diğer sonuç ise, postmodern ben-odaklılığın sadece toplumda yaygın olan ben odaklı karakter için üretkenlik ve yabancılaşmama (tabii postmodernler için normatif bir "normal" kavramı geçerli değildir) anlamına geldiği ve bu anlamın yabancılaşma bilinçdışı düzlemde yaşandığı ve orada kaldığı sürece geçerli olduğudur (IV. Bölümde, eğer hem otorite odaklılık hem de postmodern ben-odaklılık üretken olmayan bir niteliğe sahipse, acaba üretken bir yönelim var mıdır sorusu ortaya atılmıştı).

Erich Fromm karakter teorisinde, üretken yönelimi ve üretken olmayan karakter yönelimlerini ayrıştırmakla kalmaz, aynı zamanda üretken olmayan bütün karakter yönelimleri için tipik olan "normallik patolojisi"nden de söz eder (1955a, TY, s. 13-29; krşl. a.y. 1991e (1953), TY XI, s. 211-266). Kendinden vazgeçmeye kadar giden bir fedakârlık (otoriter toplumsal karakterin) normallik patolojisinin bir parçası sayıldığı sürece, otoriter itaatkâr bu tür bir fedakârlık yüzünden acı çektiğini hissetmez. Fromm'a göre bu durum bilinç düzleminde acı verici bir semptom olarak yaşanmaz, "toplumsal bir arıza" pek çok insanın paylaştığı ve "normal" saydığı bir durumdur (E. Fromm 1944a, TY XIII, s. 127. Burada Fromm "normalliği" "normatif" olma anlamında kullanmaz; toplumda baskın olan, ortalama olan şey anlamında kullanır.)

"Arıza" toplumun genelini temsil eden bir karakter yöneliminin parçası olduğu, yani "ben'in aidiyeti" olarak yaşandığı sürece bilince entegre olmuş, sağlıklı ve normal bir veçhe olarak yaşanır. Bu tür bir fedakarlıkta yabancılaşmış ben yaşantısının

bilinç düzlemine çıkması ve (sözgelimi depresyon veya faaliyet bozukluğu kılığında) belirtilerini beraberinde getiren bir acıya dönüşmesi için ya otorite odaklılığın toplumsal inandırıcılık açısından güç kaybına uğraması, buna bağlı olarak da temsil gücünü yitirmesi, ya da bireyin toplumsal yönelimini de temsil eden otorite odaklılığın değişen koşullara veya kişisel ilişkilere (sözgelimi yeni meslek veya ilişki deneyimlerine) bağlı olarak kan kaybetmesi, böylece başka bir karakter yöneliminin onun yerini alması gerekir.

Erich Fromm'a göre bu durumun, belirtilerini beraberinde getiren bir acıya dönüşmesi için, özellikle insanın üretken öz güçleriyle ve ben'in işlevleriyle yeniden temasa geçmiş olması gerekir. Çünkü bu tür yeniden öğrenmelerin çıkış noktası yanılsamaların bozguna uğramasıdır ve bu durum acılı bir süreci beraberinde getirir. İşte bu nedenle Fromm son röportajlarından birinde rahatlıkla şu sözleri söylemiştir: "En normal kabul edilen insanlar en hasta insanlardır. Hasta kabul edilenler de gayet sağlıklıdır... Hasta insan belli insani şeylerin her şeye rağmen çok da bastırılmadığını gösteren bir zihin durumunu temsil ettiği için kültürün modelleriyle çatışma içine girer ve sözümona hastalık belirtisi gösterir (E. Fromm 1977i).

Hiç kuşkusuz otorite odaklılık bağlamında sergilenen bu normallik patolojisi postmodern ben-odaklılık ben odaklı kişilik ve karakter özellikleri kılığında ortaya çıkan "toplumsal arızalar" için de geçerlidir. Yine de birçok ben odaklı karakter duygusal anlamda güçlü olmayı üretken olmayan bir duygululuk (içlilik) veya sınırları kabullenme yeteneksizliğini sınırsızlaştırma becerisi sandığı sürece, yabancılaşmış ben yaşantısının büyük ölçüde bilinçdışı düzlemde kalmasından dolayı güçlü bir direnç göstereceğini hesaba katmak gerekir.

Bilinçdışı Algılar ve Savunma

Ben odaklı karakter her ne kadar insani becerilerine yabancılaştığının farkında değilse de, bu, onun kendi yabancılaşmasını bilinçdışı düzlemde algılamadığı anlamına gelmez. Bu tür bilinçdışı algılar çeşitli yollarla gün ışığına çıkarılabilir. Sigmund Freud rüyaları anlaşılır hale getirmenin bilinçdışı algılara uzanmanın en iyi yolu olduğunu söylemekle birlikte (S. Freud 1900a) belirtiler (krşl. öncelikle S. Freud 1926d), sürçmeler (S. Freud 1898b ve 1901b), tepki oluşturmalar, savunma formasyonları (krşl. S. Freud 1915d, 1933a ve 1940a, Anna Freud 1936) ve karakter oluşumları (S. Freud 1908b) üzerinden de bilinçdışı algının ortaya çıkarılabileceğini göstermiştir. Aşağıda postmodern toplumsal karakterin ben-odaklılığında ortaya çıkan bilinçdışı algılardan ve bunların tepkisellik ve akılcılaştırmaların yardımıyla nasıl korunduğundan söz edeceğiz.

Postmodern ben odaklı karakter öz güçlerine büyük ölçüde yabancılaşmıştır. Onları, yasak koyarak bilinç düzlemine çıkamayacakları biçimde yadsımaktadır, çünkü bu güçler bilinç düzlemine çıkarsa ben yaşantısının öncelikle insani öz güçlerinin pratiğine bağlı olduğunu görecektir. Yadsıma ve insani becerinin yaratılmış ürünlerin becerisiyle yansıtmalı olarak özdeşleştirilmesi, postmodern karakterin bilinç düzleminde ipleri elinde tuttuğunu, yani kendi kararları doğrultusunda gerçekliği ürettiğini sanmasına yol açmaktadır, oysa aslında *onun ben yaşantısı, hizmetindeki "yapma" becerinin kullanımına bağımlıdır*; insani becerilerden yoksunluğuyla yüzleşmemek için de yansıtmalı özdeşimi ayakta tutmak zorundadır. "Yapma" becerinin kulla-

nımı aksarsa, o zaman yansıtmalı özdeşim işlevini yerine getiremez olur ve bilinçdışı mevcudiyet gün ışığına çıkar.

Ben odaklı karakter her ne kadar kendini bilinç düzleminde özgür, bağımsız ve tanrısal olarak yaşıyorsa da, "yapma" becerisi ona veda eder etmez bir hiçtir – bu en basitinden bilgisayarının hard diskinin bozulması veya elektrik kesintisinde kendi göstermektedir. Tekrar tekrar üretilmiş veya üretilen gerçekliğe erişim sağlayabildiği sürece ben odaklı karakterin ben'i beceri sahibi olmaktan yoksun kalmaya mecburdur. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, hastanın terapiste erişimi nasıl hayati bir önem taşıyorsa, ben odaklı karakter de o denli (insani beceri kullanımının ikamesi olarak) "yapma" becerinin kullanımına bağımlıdır.

Ancak "yapma" becerinin (geçici) kaybı postmodern ben-odaklılığın olası tehlikelerinden sadece birisini ifade etmektedir. İnsani beceriden yoksunluğunun bilinçdışı algısıyla yüzleşme tehlikesi kadar başka büyük bir tehlikeyle daha karşı karşıyadır post modern ben odaklı karakter. Bu tehlike, "yapma" beceriyle ya çok sınırlı ölçülerde çözeceği ya da hiç çözemeyeceği yaşam koşullarıyla mücadele etmek zorunda kaldığı zaman kendini göstermektedir. İlişkilerin yarattığı düş kırıklığına katlanmak, kayıplarla ya da kaderin cilveleriyle başa çıkmak, hastalık veya yaşlanmayla birlikte faaliyet yetisinin zayıfladığını hissetmek, açıklaması olmayan ani duygudurum değişimlerine veya panik ataklara tutulmak, sosyal ortamdan elenmek, mahkemeye çıkmak zorunda kalmak, çocuk eğitiminde başarısız olmak – bütün bunlar insani becerisini "yapma" becerinin kullanımıyla ikame eden insan için ben yaşantısındaki akut tehlikelerdir, çünkü artık kendine güvenemeyecek ve insani beceriden yoksunluğu su yüzüne çıkacaktır.

İnsani beceriden yoksunluğun farkına varılması

"Yapma" beceriyle kurulan yansıtmalı özdeşim kırıldığında veya başarısızlığa uğradığında ben kendini nasıl hissedecektir? Bu durumda hangi bilinçdışı durum gün ışığına çıkacaktır, tabii

eğer bu bilinçdışı alan hemen başka bir "yapma" beceriyle kurulan yansıtmalı özdeşim yoluyla savuşturulmuyorsa. İnsanların bir şey *yaşamak* istedikleri için gerçekliğin üretimi ve kurgulanmasına bel bağlamaları gerçeği bile bilinçdışı durum ve algılarının kendine özgü bir niteliği olduğunu göstermeye yeter. Hemen hemen her şey –alışveriş, yüzme, tatil, ibadet, istasyonda beklemek, ev temizliği, öğrenme, ders ve benzerleri– maceraya dönüştürülmek zorundaysa; demek ki insan kendini bilinçdışında büyük ölçüde ölü, pasif, sıkkın, ilgisiz, isteksiz ve cansız hissetmektedir.

Bu bağlamda çocuklar içsel algılarını yetişkinlere göre daha doğrudan dile getirmektedir. Televizyondaki eğlence programları, müzik dersi, oyunla veya sporla geçen bir akşamüstü programı veya bir doğum günü partisi akıp geçtiğinde kendilerini ne yorgun ne de canlı hissetmektedirler, bunun yerine "canım sıkılıyor" ve "yapacak bir şey bulamıyorum" ifadeleriyle yakınmaktadırlar. Yapılan hiçbir şeyle içsel olarak ilgilenmemekte, hiçbir şeyden etkilenmemekte, hiçbir şey onları sevindirmemektedir.

Can sıkıntısı, düş gücü yoksunluğu, içsel boşluk, kayıtsızlık, ilgisizlik ve isteksizlik gibi duygular, "program" –insani beceriden yoksunluğun "yapma" becerinin desteğiyle dengelenmesi– aksadığında veya başarısızlığa uğradığında yüzeye çıkmak isteyen tipik bilinçdışı algılardır. Bu durumda bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel öz güçlerin ihmal edilmesi yüzünden insanın içine düştüğü beceri yoksunluğu kendini görünür kılacaktır.

Ben odaklı karakter kendi öz güçleriyle yaşamak yerine, "yapma" becerinin yardımıyla biraz olsun *yaşantı* oluşturabilsin diye yaşa*tıl*makta ve yaşa*tıl*mayı istemektedir. Öz güçleriyle sürdürebileceği bir yaşamı (aktif) yaşatma ve (pasif) yaşatılmayla ikame etmektedir. Ama bu tek başına, ben-odaklılığın çekiciliğini açıklamaya yetmez. Gerçekliğin kendi kararları doğrultusundaki üretiminden alınan keyif kaynağını, "yapma" becerinin insani beceriden kat be kat üstün olmasında ve insanın şimdiye kadar hayal bile edememiş olduğu bir sınırsızlığa, yaşam ve tüketim biçiminin sınırsızlığına yol açmasında bulmaktadır.

İşte dijital teknolojiler ve elektronik medya, hayal dünyası ve gerçekliğin, fantezi ve realitenin, ben ve senin, yetişkinlik ve çocukluğun, doyum ve doyumsuzluğun, gerçekleşme ve gerçekleşmemenin, onaylanma ve geri çevrilmenin ayırt edilmesine yarayan ben işlevlerinin unutulmasına imkân vermektedir, çünkü insani beceri yerine teknolojik ve "yapma" beceriyle üretilen gerçeklik, insanın aklına gelebilecek her şeyi hayata geçirmeyi becermektedir. Ben-odaklılık insana, doyum ve düş kırıklığının, gerçekleşme ve gerçekleşmemenin, beceri ve başarısızlığın, etkinlik ve edilgenliğin, gerginlik ve gevşemenin, zorlanma ve dinlenmenin çifte anlamları ve dengeleriyle belirlenmek yerine, sınırsızlık duygularıyla, tanrısallık sanrısıyla ve doğrudan doyumla belirlenen bir yaşam sürdürme fırsatı vermektedir. Böylece, çifte anlamlılığın ve çatışkıların sınırlandırdığı bir yaşam için hayati önem taşıyan ben işlevleri ihmal edilmektedir. "Yapma" beceri devreye girmediğinde ben'in zayıflığı ortaya çıkmaktadır.

Ben odaklı karakter sınırsızlığı, tanrısallığı ve doğrudan doyumu bilinç düzleminde kendisinin bir parçası olarak adlandırdıkça hayatın sınırlarına ve çifte anlamlılığına artık katlanamayacağını; yaşlanma, kuşak aidiyeti, sosyal statü, hastalıklar ve benzerlerinin beraberinde getirdiği sınırlanmaları kabullenme ve onaylama konusunda yeteneklerini giderek yitireceğini de bilinçdışında o kadar fazla algılamaktadır. Ben odaklı karakter öz güçlerine dayanarak yaşama becerisinden yoksun olduğunu bilinçdışı düzlemde algılamaktadır; ayrıca, hayatın sınırlılıklarına ve çifte anlamlılığına katlanmasını ve onları yeni bir dengeye oturtmasını sağlayan yapılandırıcı ben işlevlerinin kurduğu güçlü bir ben'den yoksun olduğunu da yine bilinçdışı düzlemde hissetmektedir. "Yapma" becerinin kendisine sağladığı hizmet ortadan kalktığı anda ağır psişik acılara gark olacağını bilinçsiz (ya da yarı bilinçli) olsa da bilmektedir. Bütün bunları bilincinden uzak tutmak iste de, sınırsızlık duygularının, tanrısallığın ve doğrudan doyumun yalan olduğu, hayatın bir gün bunu ortaya çıkaracağı ve onu ihanetle suçlayacağı yolunda en azından anlık sezgilere kapılmaktadır.

Tepki oluşumu olarak postmodern ben-odaklılık

Postmodern ben odaklı karakter her ne kadar insani beceriden yoksunluğunu az çok yoğun bir biçimde algılıyorsa da, "yapma" beceriyle kurduğu yansıtmalı özdeşime kendi ben yaşantısında ne kadar bağımlı olduğu bilincine çıkmamalıdır. Terapide ortaya çıkan yansıtmalı özdeşim bağlamında hastayla terapist arasındaki "rol değişimi" ve pasif, atıl, çaresiz bir bağımlılıktan aktif eylem ve kontrole dönüş özellikle dikkat çekicidir. Yansıtanın bağımlılığı yadsıması, yansıtmalı özdeşimin ilişkiyi belirlediğinin en açık göstergesidir. Yansıtmalı özdeşimin mümkün kıldığı rol değişiminin anlamı, hayati bağımlılık duygusunun yarattığı ve katlanılması güç edilgenlik, atalet, çaresizlik, zayıflık ve yalnızlık duygularını ben yaşantısından aforoz etmek değilse nedir?

Bu arka plan üzerinde ben odaklı karakterin hangi duygularının bilinçdışı olduğu ve muhakkak bilinçdışı kalmak zorunda olduğu açıklığa kavuşmaktadır: özellikle de "yapma" beceriyi hayati bağımlılığı ve "yapma" beceriyi yedeğinde bulundurmazsa içine düşeceği edilgenlik, atalet, çaresizlik, zayıflık ve yalnızlık duygusu. Eğer duygular hiçbir şekilde bilinç düzlemine çıkmamalıysa, o zaman birey ve çevrenin fark etmesine fırsat kalmadan savuşturulmalıdır. Bu talebe tepki oluşumları cevap vermektedir.

Tepki oluşumları genellikle duygu dönüşümlerinde duygunun tersine dönmesiyle gösterir kendini, böylece ters yöndeki duygu ağırlık kazanır. Olumsuz duygular söz konusu olduğunda bu dönüşümlere daha sık rastlanır, ama olumlu duygular da olumsuza dönüşebilir. Gündelik ilişkilerden birkaç örnek verelim: Suçlayıcı ve cezalandırıcı olmak yerine bilinç düzleminde övücü ve destekleyici olunur; karşısındakine ona duyduğu ilgiyi hissettirmek yerine karşısındakinin her söylediği sorgulanır; karşısındakinin ölümünü istemek yerine onun sağlığı için bitmek tükenmek bilmeyen bin bir türlü endişeye kapılınır; kızgınlığını göstermek yerine her şeyi olumlu görmek ve hissetmek yolunda çaba harcanır.

Psikanalitik bir bakış açısı, "yapma" beceriye bilinçdışı hayati bağımlılık duygusu karşısında *bizatihi ben-odaklılığın kendisi-*

nin bir tepki oluşumu olduğunu rahatlıkla gözlemleyebilir; ayrıca ben-odaklılığın en önemli özellikleri de, bilinçdışı edilgenlik, atalet, zayıflık ve yalnızlık duygularını dengeleyen tepki oluşumları olarak anlaşılabilir.

Ben-odaklılığın bizatihi kendisinin, hem yadsınan ve hayati olan insani beceri zorunluluğu hem de fiili anlamda "yapma" beceriye bağımlılığı hissettirmeyen bir tepki oluşumu olarak ortaya çıkması, öncelikle ne aktif ne de pasif ben odaklı karakterin hiçbir veri veya ölçünün vesayetini kabul etmediği özgür, spontane ve özerk bir gerçeklik üretiminin aşırı vurgusunda göstermektedir kendini.

Postmodern ben-odaklılığın (egoizm, narsizm gibi) diğer ben-odaklılıklardan hangi noktalarda ayrıldığını postmodern insanı çizen II. Bölümde ele alarak ben-odaklılığa özgü olan şeyleri ve aynı zamanda onun kılıflarını anlamaya çalışmıştık: Ben-odaklılık, kendine ait ilgilere bağlı kalmanın her türünü veya özerk olmama durumunu kendinden uzak tutmaktadır: "Ben, ben olduğum için benim." Böyle bir cümlenin psikolojik bir anlamı olacaksa, o zaman bu anlam ben odaklı karakterin bütün gücüyle her türlü muhtaçlığı ve bağımlılığı savuşturmasında ortaya çıkmaktadır.

Üretilmiş gerçekliğin tercih edilmesinin ve verili "konvansiyonel" gerçekliğin ihmal edilmesinin veya toptan reddedilmesinin psikolojik açıdan bir anlamı vardır, çünkü üretilmiş gerçekliğin aslında pek çok bakımdan daha fazlasını yapabildiğine, daha etkili ve daha "üstün" olduğuna inanılmaktadır. Buna ek olarak, otorite odaklılıkla yapılan karşılaştırma ve normalliğin patolojisi üzerine geliştirilen düşünceler göstermiştir ki, toplumda yaygın olan karakter yönelimleri toplumsal inandırıcılıklarını yitirdiklerinde insanın o zamana kadar geçerli olan her şeyi haklı olarak yapı sökümüne uğratabileceğini, her şeyin şifresini çözmeye yönelebileceğini gösterdi. Yine de, postmodern insanın yaşamı yapılandırmasında olduğu gibi, üretilmiş gerçekliğin tercih edilmesi bir ilke haline getirildiğinde, bu durum her türlü bağımlılığı özgür ve özerk bir ben-odaklılıkla dengelemeyi hedefleyen bir savuşturma eğiliminin kanıtı olacaktır. Burada da kurtuluşun toptan bir özerklikte arandığı aşırı vurgu kendini

ele vermekte, bilinçdışındaki "çaresi olmayan" bağımlılık duygusu savuşturulmak zorunda kalmaktadır.

Ben-odaklılık ve yadsınan duygular

Postmodern ben-odaklılığın öne çıkan diğer özellikleri de psikanalitik açıdan tahammül edilemez, bilinçdışı duygulara karşı geliştirilen tepki oluşumları olarak anlaşılabilir. Ben-odaklılığın etkinleştirici uğrağından söz etmiştik: Bu sayede gerek aktif gerekse de pasif ben odaklı karakterler yaptıkları ve algıladıkları her şeyi kendileri için yaşantı ve maceraya dönüştürmekteydiler. Gerhard Schulze (1992) bir sosyolog olarak, 1985'te gerçekleştirilen ampirik bir araştırmanın yardımıyla "yaşantı toplumunu" açıkça gözler önüne sermiştir. Yine de bulguları farklı yorumlamaktadır: Schulze "yaşantıları, nesnelerle ikame edilmeyen veya hizmet sektörüne devredilemeyen psikofiziksel yapılanmalar olarak" (a.y., s. 14) görmektedir; yaşantılar "özne tarafından karşılanmamakta, tam tersine onun tarafından yapılmaktadır" (a.y., s. 44), bu süreçte durumun kendisi, "öznenin belirlediği, düşünümsel ve keyfi olmayan yapılandırmalar için doğrudan malzeme" sunmaktadır (a.y., s. 60).

Gerhard Schulze, "yaşantı odaklı eylemin amaçlanan başarısının her defasında akılcı eylem planından" kaçıyor oluşuna (a.y., s. 548) yer vermekle birlikte, yaşantıların önem kazanmasında, gündelik yaşamın estetize edilmesinde ve "güzel yaşam" kültüründe yaşantı toplumunun özneyi güçlendiren potansiyel etkisini görmekte ve yaşantı toplumunu "varlığa yönelen" (2003, s. 387) bir toplumun habercisi olarak değerlendirmektedir; bu kitapta dile getirilen psikanalitik yorumsa bunun tam karşısında yer almaktadır: İnsanlar artık öz güçleriyle yaşayamadıkları için üretilmiş yaşantılarla canlandırılıp yaşatılmak zorunda kalmaktadırlar. İşte sorun da buradadır, postmodern insan yaşantılarını kendisi "yapabilecek" durumda değildir artık. Bu sadece yaşantı tüketicisi için değil, yaşantı üreten ve arz eden, ama bunu yaparken öz güçlerini gittikçe daha az kullanan, eğlence, komedi ve iyi vakit geçirten yaşantılar üreten know-how kılı-

ğındaki "yapma" beceriden gittikçe daha fazla yararlanan aktif postmodern karakter için de geçerlidir.

Postmodern insanın yaşantı eğilimi yaşantının etkinleştirilmesini amaçlamakta; derin ve bilinçdışı bir edilgenlik ve cansızlık duygusunu dengeleme işlevini yerine getirmektedir. Burada gerçekten içsel bir etkinleşme söz konusu olsaydı, duyguların canlandırılması postmodern insanın yaşamında bir değişikliğe yol açardı. Bir kitap, bir film, bir dostluk veya aşk ilişkisi insanı içsel olarak etkinleştirip kalıcı bir biçimde değiştirebilir. Böyle bir durumun ortaya çıkması, yaşantının bir tepki oluşumu ve edilgenliğin savuşturulması değil, tersine insanın öz güçlerinden birisi olan yaşantı yetisinin dışavurumudur.

Ama zaten "yaşantı *eğilimi*" kavramının kendisi, yaşantının her defasında yeni bir biçimde ve artan dozlarla kullanılması gereken yedek bir güç olduğunu göstermektedir, çünkü bilinçdışı edilgenlik ve cansızlık duygusunun bulanıklaştırılması veya toptan reddedilmesinde geçici bir etkisi vardır. Ben odaklı karakterin yaşantı eğilimi, kendini kalıcı bir biçimde canlı hissetmesini sağlayan içsel yaşantı yetisini hayata geçirecek bir uyarım değildir.

Postmodern ben-odaklılığın öne çıkan bir başka özelliği bütün yaşam alanlarının sınırsızlaştırılması ve farklı, alışılmış dışı, yeni olan her şeyin, "imkânsız olan hiçbir şey yoktur" düsturuna uygun olarak çekici bulunmasıdır. Buna göre, ister gen veya evren araştırmalarında, ister macera sporlarında, spiritüellikte ve ar duygularında olsun sınırlar aşılmak için vardır. Postmodern insan her şeyi becereceğini hissetmekte, nitekim becermektedir de. Bilinç düzlemindeki tanrısallık yaşantısı, onun en ufak bir kuşku ve tevazu belirtisi göstermeyen güçlü olma ve özgüven duygularında dile gelmektedir. Yaşantı ne kadar sınırsızsa o kadar güçlü ve inandırıcıdır. Burada da insanı hayrete düşüren bir abartma söz konusudur. Bu nedenle sergilenen tanrısallığın ve gücün bilinçdışı *atalet ve güçsüzlük duyguları* karşısında geliştirilen bir tepki olduğu apaçıktır.

Ben odaklı karakterin en çok kaçtığı duygu atalet duygusudur. Bunun nedeni, belki de atalet duygusunun pek çok insan için katlanılmaz bir duygu olmasıdır (tabii otoriter mazoşist ka-

rakter bunun dışında kalır, çünkü atalet duygusunu bir erdem olarak kabul eder). Aktif postmodern karakterin, atalet duygusunun kendini gösterebileceği ortamlardan her fırsatta kaçması dikkat çekicidir. Zayıf ve atalet içindeki insanlara duygudaşlık ve merhamet göstermek ben odaklı karaktere bütünüyle yabancıdır. Ben odaklı karakterde bu duyguların yerini hoşgörü kılığına girmiş bir kayıtsızlık almakta ve bu kayıtsızlık atıl ve güçsüz insan karşısında gerekli mesafeyi koymasını sağlamaktadır.

Kendi atalet duygularıyla temasa geçmek söz konusu olduğunda ben odaklı karakter sanki hayati bir tehlike içindeymiş gibi davranır. Kendisine yöneltilen bir eleştiriyi derhal yadsır veya yeni bir ilişki ya da projeye atlayarak ondan kaçar. Eleştirilmekten ve bunun sonucunda kendi zayıflık ve atalet duygularıyla yüzleşmekten kaçınanın başka bir yolu da ben odaklı karakterin eleştiriyle tam ters yönde kurduğu tipik ilişkidir, yani eleştirilmenin yaratacağı korku duygusundan kaçınmak için başkasına fırsat vermeden kendisini acımasızca eleştirir. Maskesini düşürmediği, kinik bir yaklaşımla yorumlamadığı ve alaya almadığı hiçbir şey yoktur. Başkalarının bocalamaları ve zayıflıkları karşısında da tetikte beklemekte, onların topluluk karşısında küçük düşmesinden keyif duymaktadır.

Bunun ötesinde kendi atalet ve zayıflık duygularını, kamusal alanın ilgisine sunulan tanrısallık ve güç fantezileriyle savuşturmaktadır. Bunun en iyi örneğini dünyanın en güçlü ülkesi sıfatıyla anılan ülkenin tepkisi vermektedir, "sınırsız fırsatlar ülkesinin" halkı da 11 Eylül 2001'deki terörist saldırı ve teröre karşı açılan savaşlar bağlamında ortaya çıkan atalet yaşantısına aynı tepkiyi göstermektedir.

Bir diğer örnek, tanrısallık ve güç fantezileri anlatan filmlerin tutkuyla izlenmesidir. Fanteziler insana her zaman, algıları ve duyguları sahneleme ve onların sınırlarını genişletme imkânını sunmuştur. Sınırsız bir tanrısallığı ve gücü gösteriye dönüştüren çok sayıda filmin varlığı, psikolojik açıdan yine savuşturmanın kanıtı olarak görülebilir: Onlar bilinçdışı ve katlanılmaz zayıflık ve atalet duygularını dengelemektedirler. Aksiyon filmleri öncelikle süpermenleri, teknolojik mucizeleri, akıl almaz silahları ve bütün çeşitlemeleriyle gücü vurgulamaktadır. Böylece insan

istediği kadar atalet duygusu içinde olsun, tıpkı beyazperdenin kahramanları gibi, adaletin zaferinin saydam ve koruyucu kılıfı altında kendini güçlü, muktedir ve tanrısal hissetmektedir.

Postmodern insanın, katlanılmaz bilinçdışı duygu karşısında geliştirdiği olası tepkilerden birisi de onun iş bitirici niteliğidir. Bunun tanrısallık duygusundan çok, başka güçlü bir ihtiyaçla, her şeyden yararlanmak ve her şeyi kontrol altında tutmak ihtiyacıyla ilgisi vardır. İster sadece çok çalışmakla kalmayıp aynı zamanda hayatın tadını da çıkaran başarıya odaklanmış bir yönetici, ister denetimi yaşamın özü haline getirmiş hırslı bir teknokrat veya bürokrat, ister hayata ilişkin bütün soruları yanıtlayabilen bir danışman, ister "her şeyin nasıl yapıldığını" bilen, know-how'la yaşayan ve onun kutsal yazılarını kılavuz ve reçete olarak benimseyen bir doktor, pedagog veya tüketici olsun, hepsi de yaşamın yapılabilirliği inancına biat etmektedir. Hayatın insanın elini kolunu bağlayan durumlara yol açabileceğini veya "yapma" beceriyi kullanma imkânının tıkandığı noktalarda işlerin kontrolden çıkabileceğini bildikleri halde onlar için yapılamayacak hiçbir şey yoktur. Hep bir ağızdan yaşamın yapılabilirliğine ibadet etmektedirler. Bunun anlamı, *çaresizlik duygusunu* kendinden uzak tutmaktır.

İnsani beceriye sahip olmak demek ölüm döşeğinde yatan birisinin başında bekleyebilmek demektir, çünkü onun yakınında olmaktan başka yapılabilecek bir şey yoktur. Umutsuz bir durum insanın kendi çaresizliğini itiraf etmesine yol açabilmekte ve bu da dayanışma eylemini doğurmaktadır. Buna karşılık ben odaklı karakter umutsuz bir durumun içine düşme ve çaresiz kalma tehlikesiyle karşılaştığında araya hemen mesafe koyup havlu atmakta, ilişkiyi kesip veya işinden ayrılıp yeni bir projeye yönelmektedir. Yeter ki eli kolu bağlanmasın ve sabırla beklemekten başka hiçbir şey yapamayacak duruma gelmesin. "Ruhun tam anlamıyla boşlukta salındığı" bir tatilin hayalini kuran ben odaklı iş bitiricinin asıl gerçeği bambaşkadır: onun hayatında dopdolu bir program yürürlüktedir.

Postmodern ben odaklı karakterin dikkat çekici son özelliği, katlanılmaz bilinçdışı bir duygu karşısında geliştirdiği bir tepki olan bağlantı içinde olma ve eğlence ihtiyacıdır. Hem ak-

tif hem de pasif ben odaklı karakterin güçlü bir eğlence ihtiyacı vardır ve bu eğlencenin içeriği önem taşımamaktadır. Önemli olan sohbet etmek, hoşsohbet olmak ve eğlendirilmektir. Aktif ben odaklı karakterler hoşsohbet insanlardır, ama onlar öncelikle gösteriye dönüştürdükleri şeylerin eğlendirici olmasıyla bu sıfatı elde etmek isterler. Başlarına gelebilecek en kötü şey eğlendirememek ve böylece partneriyle veya izleyicisiyle kurduğu bağlantıyı yitirmektir.

Bağlantı içinde olmak eğlendiricinin yaşam iksiridir. Bağlantı içinde olmak pasif ben odaklı karakterin de en önemli özelliğidir. Bağlantı içinde olmak, orada olmak ve biz duygusunun parçası haline gelmek daima eğlendiricidir. İster spor, ister şov, ister müzik piyasasında olsun fanatikler kendilerini bağlantı içinde hissetmekte ve bu bağlantıyı ayakta tutmaya çalışmaktadırlar.

Daha önce anlattığımız geçiş (s. 97), ilişkinin canlı tutulması yerine bağlantının canlı tutulmasına yönelik tercih ben odaklı karakter için son derece tipiktir ve ancak bağlantının ayakta tutulması psikolojik açıdan bir güvence olarak değerlendirildiğinde anlaşılır hale gelmektedir. Pek çok ben odaklı karakterin yaşamında, bir ya da birkaç kişiyle kurulan yoğun duygusal ilişkinin yerini olabildiğince çok sayıda insanla kurulan bağlantı almıştır. Buna uygun olarak az kişiyle kurulan ilişkinin canlı tutulmasının yerini, pek çok kişiyle kurulan bağlantının canlı tutulması almıştır; bu bağlantılar SMS, elektronik posta veya cep telefonlarının desteğiyle ayakta tutulmaktadır. Bu "iletiler" "ben buradayım, senin de orada olup olmadığını bilmek istiyorum" ifadesinden daha fazlasına izin vermemektedir.

Acaba postmodern insanlar, bağlantı içinde olma ihtiyacını neden bu denli güvence altına almak isterler? Psikolojik açıdan bu soruya verilebilecek inandırıcı bir yanıt şu olabilir: Böyle bir güvenceye şiddetle ihtiyaç duymaktadırlar, çünkü bilinçdışı bir yalnızlık duygusuyla mücadele etmektedirler. Öz güçleriyle yaşama becerisinden yoksun olan bir insan kendine ve başkalarına karşı bağlılığın duygusal temelini ister istemez yitirecektir. Ben odaklı karakter yalnızlık duygusundan kaçmak için yansıtmalı özdeşimden yararlanmakta, böylece "yapma" beceriyle bağlantı

kurmakta, ama bunu yaparken bağımlılığının bilinç düzlemine çıkmaması için de elinden geleni ardına koymamaktadır. Böylece kısır bir döngü içinde tehditkâr ve bilinçdışı bir yalnızlık duygusuyla mücadele etmektedir.

Yalnızlık duygusu insanın içine düşebileceği en tehlikeli duygulardan biridir. İntihara yol açabilen yalnızlık duygusu psikozların da bilinen en sık nedenlerindendir, psikozlarda ortaya çıkan ve yerleşik hale gelen "çılgın" gerçeklik verili gerçeklik kadar tehditkar değildir. Ben odaklı karakter deli değildir, katlanılmaz yalnızlık duygusu karşısında tepki geliştirerek ondan kaçınmaktadır: Bağlantı içinde olmak özgürleştiricidir! Ancak bu dengeleme imkânı onun elinden alınacak olursa psikotik tepkiler geliştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Ben odaklı karakter "yapma" beceriyle kurduğu yansıtmalı özdeşim sonucunda kaynağını edilgenlik, atalet, zayıflık, çaresizlik ve yalnızlık duygularında bulan bir bağımlılık duygusu geliştirmektedir. Bağımlılığını ele verecek bu duygular onun bilinç düzlemine çıkmamalıdır. Böylece uygun tepkiler geliştirerek bilinçdışı algılarıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Ben yaşantısını özgür ve özerk bir biçimde yapılandırdığı sürece bağımlılığını hissetmeyecektir. Etkinleştirme ve yaşantı eğiliminin desteğiyle bilinçdışı edilgenlik duygusunu, sınırsızlaştırıcı, tanrısal ve güçlü bir davranışın desteğiyle bilinçdışı atalet ve zayıflık duygularını, iş bitirici nitelikleri ve know-how desteğiyle bilinçdışı çaresizlik duygularını, bağlantı kurma tekniklerinin desteğiyle de bilinçdışı ve tehditkâr bir yalnızlık duygusunu kendinden uzak tutmaktadır.

Bilinçdışı algıların ifadesi olarak akılcılaştırmalar

Postmodern ben odaklı karakterin bilinçdışı mevcudiyetini psişik olarak nasıl savuşturduğunu görmenin yollarından biri de, onun somut davranışı karşısında geliştirdiği tipik akılcılaştırmaları incelemektir. Bu akılcılaştırmalar, öncelikle yerleşik değerlerin ve düşüncelerin yeni anlamlarla doldurulmasında ele verir kendini. Postmodern ben odaklı karakter kendince önemli

saydığı kavramları, şimdiye kadarki kullanımlarından çok farklı bir biçimde tanımlamaktadır. Postmodern ben-odaklılık için örneğin "sahici" olmak demek, fikir zenginliğini ve duygularını kullanarak her zaman özgür ve inandırıcı bir biçimde kendini ortaya koymak, o anda ne düşünüyor ve hissediyorsa onu söylemektir; böyle bir hakikilik anlayışının kavramın geleneksel tanımıyla hiçbir ilgisi yoktur; geleneksel tanım taklit yerine kaynağı, dayatma yerine özgünlüğü, görünüş yerine varlığı, kopya yerine orijinali, üretilmiş olmak yerine serpilip gelişmeyi vb. öne çıkarmaktadır. Bunun sonucunda, aynı sözcükleri kullandıkları halde insanlar birbirlerine teğet geçmekte ve birbirlerini anlamamaktadır.

Sosyal psikolojinin gözlüğünden bakıldığında bu türden dilsel bir anlam dönüşümü toplumda yaygın olan bir karakter yöneliminin dönüşümüyle ilgilidir ve tipik bir durumdur. Yeni anlamların ortaya çıktığı yerde somut davranış da her zaman bu anlamsal dönüşümler üzerinde temellenerek bir meşruiyet zemini kazanır, yani anlamlı ve etik açıdan değerli ilan edilir. Psikanalitik bakış açısına göre bu tür temellendirmeler her zaman akılcılaştırma karakteri taşımaktadır: Bilinçdışı, pek de o kadar yumuşak olmayan itkiler belli bir davranış için "soylu" hale getirilmelidir. Bu her zaman böyle olmuştur: Anlamsal dönüşümler akılcılaştırmaların dönüşümü olarak da değerlendirilebilir.

Postmodern ben odaklı karakterin kişilik ve karakter özelliklerini anlatırken pek çok kavramın nasıl anlam dönüşümüne maruz kaldığına da değinmiştik. Bu nedenle burada kısa bir özetle yetineceğiz.

En başta "ben-odaklılık" kavramının içinde taşıdığı "ben" kavramı bilinçdışı algının akılcılaştırılması olarak değerlendirilebilir, bu kavram, temeli olan bir ben yaşantısı yerine, ben'in gökten zembille indiğini ima etmektedir. Ben-odaklılık kavramı şimdiye kadar ben odaklı karakterin bilinç düzlemindeki öz algısının ve yaşantısının yansıtılması anlamında kullanıldı. Ben-odaklılığın özgür ve spontan bir gerçeklik vurgusu olarak daha yakından ele alınıp betimlenmesi, ben odaklı karakterin bilinen insani verilerden yararlanarak yaratmayı önemsiyor olmasından daha fazlasını ele vermektedir.

Postmodern karakter "kendisi olmak" kavramının ve onun belirlediği kimlik yaşantısının da içini boşaltmıştır, bu kavramlar (öz güçlerin yadsınması nedeniyle) ben'liğin kaybına ilişkin bilinçdışı yaşantının üstünü örtme işlevini üstlenmiştir. Gerçi postmodern karakter hâlâ "kendini gerçekleştirmekten" ve "kendini bulmaktan" söz etmektedir, ama bununla, iç dünyasında bulunan ve gün ışığına çıkarmak istediği bir şey olduğunu veya iç dünyasında bulunan ve kendini gerçekleştirmek isteyen bir kendine özgülüğü hayata geçirmek istediğini kastetmemektedir. Bilinç düzleminde tanımlayabildiği hiçbir kimlik yaşantısı yoktur postmodern karakterin. Şimdi böyle yarın başka türlüdür, ama yine de kendisidir.

Gerçekliğin özerk üretiminin vurgulanması rahatlıkla bir akılcılaştırma olarak değerlendirilebilir. Postmodern ben-odaklılıkta asıl mesele, hangi gerçekliğin üretileceğini insanın değil, "yapma" becerinin –yani yönetim programlarının, teknolojinin, makinenin, yazılımın– belirlemesidir. Postmodern insanın yapması gereken tek şey, "yapma" becerinin bugün insana sunduğu pek çok realizasyon imkânları arasından bir seçim yapmak ve bu imkânların neler olduğunu bilmektir. Buna rağmen hâlâ gerçekliğin özerk üretiminden söz etmeye devam ediyorsa, "yapma" beceriyi belirlemek yerine onun tarafından belirlendiğini gizliyor demektir.

Ben-odaklılığın diğer merkezi kavramlarından ikisi "yaratıcılık" ve "güzel"dir. Gerhard Schulze'nin (1992, s. 39) vardığı sonuca göre "güzel", "olumlu değerlendirilen bütün yaşantıları altında toplayan bir kavramdır"; insana uyan şey "güzel" sayılmaktadır. Anlaşılan ben odaklı karakter için, sadece olumlu yaşantıları kendine uyan şeyler olarak algılamak önem taşımaktadır, bu da "güzel" kavramı aracılığıyla, postmodern insanın kendi gerçekliğinin daima çifte yüzü olduğu yolundaki bilinçdışı algının bilinçli yaşantıdan uzak tutulmak istediğini açıkça göstermektedir. Hem pazar odaklılığın hem de postmodern odaklılığın sihirli sözcüğü "yaratıcılık", ben odaklı karakterin yaşam biçimi bağlamında daha az yaratıcı faaliyetlerin, yani öncelikle kullanım kılavuzlarının kullanımının akılcılaştırılması işlevini üstlenmektedir. Sözgelimi bir yüksekokul "yaşam dost-

luğu ve yaratıcılık" kursları açmakta, ama gerçekte bilişim alanına "web asistanı" veya "ofis yöneticisi" yetiştirmektedir.

Postmodern ben odaklı karakterin bilinçdışı algısı tam ters yönde olsa da, somut davranışını temize çıkarmaya hizmet ettiğini gösterebilecek pek çok başka yeni kavram tanımları olmasına rağmen semantik dönüşümler için verilen bu örneklerin yeterli olduğu kanısındayız.

Bir rüya

Rüyalar genellikle bilinçdışının şifreli ifadeleridir ve bu nedenle rüyayı gören hakkında geniş bilgi sahibi olunmadan anlaşılır hale gelemezler. Ayrıca rüyaların gündelik ve bildik mantıktan daha farklı bir mantığı vardır ve pek çok insanın yabancısı olduğu "sembolik bir dil" kullanırlar. Yine de rüyalar bilinçdışına ulaşmanın verimli yollarından biridir: "İçsel deneyimleri sanki duyusal deneyimler ve öznel durumlarmış gibi dile getirmeleri düşlerin kendine özgü başlıca özelliğidir" (E. Fromm 1949a, TY IX, s. 164; krşl. E. Fromm 1951a ve 1972a). Rüyalar bizim içsel, genellikle bilinçdışı, duygusal algılarımızı hissedilir duyusal öykülere ve görüntülere tercüme ettikleri için, uyanık olduğumuz anlarda farkında olmadığımız içsel duygular, fanteziler, yetiler ve eğilimleri görüp ele alma fırsatını verir bize. Aşağıda Erich Fromm'dan aktardığımız bir rüya, on dokuz yaşındaki bir makine mühendisliği öğrencisinin rüyası bu durumu yeterince göz önüne sermektedir:

"Gençlerin bulunduğu bir partiye davet edilmişim. Hepimiz dans ediyoruz. Ama tuhaf bir şeyler olacak gibi; ritim gittikçe yavaşlıyor, sanki az sonra kimse artık hareket edemeyecekmiş gibi bir hava esiyor. Tam o anda insani boyutlardan çok daha büyük bir çift, giriyor salona; yanlarında iki büyük kutuya koydukları bir sürü şey getirmişler. Dans eden ilk çifte yaklaşıyorlar. Adam kutudan kocaman bir bıçak çıkarıp delikanlının sırtına saplıyor; ama gariptir ki ortada kan falan yok ve delikanlı da hiç acı çekermiş gibi görünmüyor; sonra dev adam eline tam olarak seçemediğim, küçücük bir kutuya benzeyen

bir nesne alıyor ve delikanlının sırtına sokuyor. Sonra kutucuğa küçük bir anahtara benzeyen bir şey veya bir düğme sokuyor, ama delikanlının buna ulaşma imkânı yok, dev adam saat kurar gibi bir hareket yapıyor. Dev adam delikanlıya bunları yaparken onun partneri olan dev kadın da bütün bunların aynısını delikanlının partneri olan genç kıza yapıyor. Dev çiftin işi bittikten sonra genç çift dans etmeye devam ediyor, ama şimdi daha hızlı ve daha enerjikler. Dev çift aynı işlemi oradaki diğer dokuz genç çiftin üzerinde de gerçekleştiriyor, onlar salonu terk ettikten sonra parti çok eğlenceli ve hareketli bir biçimde devam ediyor."

Erich Fromm bu rüyayı kısaca yorumlamış ve ölü sevicilik çerçevesine oturtmuştur. Ancak bu çerçeve rüyanın anlamına, en azından insani beceri karşısında teknolojik becerinin kazandığı zaferin övgüyle karşılandığı son bölüme pek de uygun düşmemektedir. Ancak bu rüyanın anlaşılması için, kullandığı sembolik dil yüzünden rüyayı görenin fikirlerini bilmeye, onun katkısından yararlanmaya ve onun hakkında daha geniş bilgilere sahip olmaya pek de gerek yoktur. Yetmişli yılların başında Amerikalı bir öğrencinin gördüğü bu rüya postmodern benodaklılığın ruhsal dinamiğini ve yabancılaşmasını yeterince somutlaştırmaktadır.

Rüya önce, başka gençlerle birliktelik çerçevesinde "yaşam dansı"nın nasıl yenilgiye uğradığını anlatmaktadır, oysa başlangıçta gençlerin hepsi yaşam dansına katılma yetisine, yani insani becerilerini kullanma yetisine sahiptir. Yaşamın nabzının göstergesi olan ritim gittikçe yavaşlamakta ve öz güçler yenilgiye uğrayacakmış gibi "bir hava esmektedir" Rüya gerçekten böyle olduğu mesajını değil, ama böyle olabileceği mesajını vermektedir. "Tam o anda" ellerinde iki büyük kutuyla dev bir çift çıkagelmektedir. Dev çift, kendileri tarafından temsil edilen "yapma" becerinin üstünlüğünü ve bu becerinin telkin gücünü sembolize etmektedir. Kimse bu durumu sorgulamamaktadır. Çiftin beraberinde getirdiği ve içinde "bir sürü şey" bulunan büyük kutular üstünlük izlenimini daha da güçlendirmekte; öte yandan kurtuluşun dışarıdan geleceğini ve aygıtlarla nesnelerin

("yapılmışlar", "şeyler") kutular içinde nasıl oradan oraya taşınacağını da dile getirmektedir.

Rüyada, yeni durumun insanın iç dünyasına derinlemesine sızmasının istilacı bir müdahale olarak algılanması sırt bölgesine yapılan işlemde dile gelmektedir. Müdahaleye maruz kalanlar müdahaleyi doğrudan gözlemleme şansına sahip değildirler; ayrıca acı veren ve kan döken bir müdahale değildir bu. Bütün bunların iletilmesi rüya açısından önemlidir – aksi takdirde onun varlık nedeni ortadan kalkar. Rüyanın başlangıcında dans eden çiftlerin başına, artık kendilerinin yönetemeyecekleri "tuhaf bir şey" geleceği iması, daha sonra büyülü bir elin hüneriyle, görsel bir biçimde veya telkin gücüyle gerçek olmaktadır, böylece herkes doğrudan gözlemleyemediği ve hissedemediği bu durumu hiçbir direnç göstermeden kabul etmektedir. Acıya karşı duyarsızlık, ikame olayının duyguların katılımı olmaksızın gerçekleştiğini sembolize etmektedir. Ayrıca neyin devreye girdiği de bilinmemektedir, başka bir deyişle devreye giren şey bilinçdışında kalmaktadır.

(Masal diliyle ifade edecek olursak) bıçakla aslında (duyguların mekânı olan ve yaşam gücünün kaynağını sembolize eden) kalbin çıkarıldığı ve onun küçük bir aygıtla ikame edildiği düşünülebilir. Her şeyin insanın sırt bölgesinde olup bitmesi, insani becerinin "yapma" beceriyle ikamesinin "sinsice" gerçekleştirildiğini ve bilinçdışında kaldığını vurgulamaktadır. Bunun ötesinde, bir sonraki sahne iplerle yönetilen figürleri veya kuklaları anımsatmakta; bunlar zembereğin kurulmasıyla harekete geçmekte ve zemberek boşalana kadar "canlı" kalmaktadırlar. Canlı olan, insani açıdan üretken olanla yapma olan ve insani açıdan üretken olmayan arasındaki fark bundan daha manidar bir biçimde dile getirilemezdi: İnsani öz güçlerini kullanan biri" enerjisini tüketmez, tam tersine enerjisini besler, buna karşılık "yapma" becerinin kullanımı enerjiyi tüketir.

Rüyanın aktarılmasında, teknolojik işleme maruz kalanların tanımadıkları bir mekanizmayı harekete geçirebilmeleri için küçük bir anahtarın ya da düğmenin devreye girmesinin özellikle anılması yansıtmalı özdeşimin amacını tam olarak yansıtmaktadır: Artık insan kendi güçleriyle yaşayamamaktadır, ama

o küçük aygıtın ("yapma" beceri) canlandırıcı yardımıyla kendini özerk bir biçimde düzenleyebilir ve yönetebilir. İkame olayının iki cins için de aynı biçimde gereçli olması, rüyayı görenin, iki cinsin de ayrım gözetilmeden postmodern yabancılaşmaya maruz kaldığı yolundaki bilinçdışı sezgisi olarak yorumlanabilir. Son olarak da orada bulunan on çiftin peş peşe hiç direnmeden bu prosedürden geçmiş olması, rüyayı görenin, onun yaş grubundaki ve çevresindeki herkesin toplumda yaygınlaşan bu karakter yöneliminin etkisinde kaldığı yolundaki algısı olarak anlaşılabilir. On sayısının da anlamı budur.

Bu rüya postmodern karakter yöneliminin içselleştirilmesinin sonuçlarını tüm ayrıntılarıyla betimlemektedir: Dev çift ikame olayı uygulandıktan sonra oradan ayrılır. Geride kalanlar dev çift olmadan da küçük aygıt sayesinde işlevlerini en iyi biçimde sürdürmeye devam ederler. Eylemlerinde bir gariplik hissetmez, tam tersine içinde bulundukları yabancılaşmayla özdeşleşirler ("ben'in aidiyeti").

Ben-Odaklılığın Patojen Etkileri

Buraya kadar, postmodern ben-odaklılığın ve bundan kaynaklanan yabancılaşmanın ruhsal dinamiğini anlamaya, toplumda yaygınlaşan postmodern karakter yöneliminin üretken olmayan niteliğini değerlendirmeye ve bu değerlendirmenin yardımıyla ben odaklı karakterin bilinçdışı veçhelerini göstermeye çalıştık. Şimdi postmodern ben-odaklılığın hastalıklara yol açan etkilerini daha yakından aydınlatmaya çalışacağız.

Posmodern karakterde "normalliğin patolojisi"

Psikolojik açıdan bakıldığında, ekonomi ve toplum tarafından hem talep edilen hem de desteklenen ben-odaklılığın ana etkisi, bizatihi postmodern karakter oluşumunun kendisidir. Toplumda yaygınlaşan bu tür bir karakter oluşumunun elde ettiği büyük "avantaj", onu temsil edenler tarafından gönüllü olarak "istenmiş" ve içselleştirilmiş olmasıdır, belli bir ekonomik ve toplumsal sistemin ayakta kalması için, insanların bu amaca yönelik bir davranış biçimini benimsemeleri ve sergilemeleri gerekir.

Toplumsal bir karakter yöneliminin oluşumu sürecinde ortaya çıkan tutkuların bireyin refahı ve ortak bir yaşam için destekleyici ve katlanılır olup olmadığı önem taşımamaktadır (Aynı şey bireysel karakter oluşumları için de geçerlidir: Sözgelimi zorlantılı bir karakter, sürekli denetleme ve yıkama zorunlulu-

ğunun bedelini zamanı ve enerjisiyle ödemek zorunda kalıyorsa da, işlev görmeye devam eder. Böyle bir durumun içinde yer almayı gönüllü olarak seçmekte ve dayatmacı rolü sadece kendisi oynadığı zamanlarda öznel bir memnuniyet hissetmektedir). Sözgelimi ölüsevicilik gibi bir toplumsal karakter yönelimi hem birey hem de toplum için ne kadar yıkıcı sonuçlara yol açarsa açsın, toplumsal işlevini yerine getirmeyi sürdürecektir (krşl. E. Fromm 1964a, TY II, s. 169-178; a.y., 1973a, TY VII, s. 163-393; R. Funk 2002a).

Bu arka planda karakter yönelimlerini birbirinden ayırmak gerekmektedir, hangi karakter yönelimlerinin insan ve toplu yaşam adına üretkenliğin önünü açan ve yaşamı destekleyici bir etkisi vardır, hangileri üretken olmayan bir niteliğe sahiptir ve hastalıklara yol açmaktadır. Bunun, insan ve toplum üzerindeki etkilerin sorgulandığı bir değerlendirme ve yargı zemininde ele alınması gerekir; sistemin başarısı uğruna desteklenen şeyleri, belli bir ekonomi ve toplum biçiminin kaldırıp kaldıramayacağı ancak böyle bir zemin üzerinde gösterilebilir, bu bağlamda desteklenen şeylerin ille de kaldırılabilir şeyler olması şart değildir.

Ben-odaklılığın üretkenliğin önünü kesen etkisi, daha önceki bölümlerde de gösterildiği üzere, ben odaklı karakterin insani becerilerine yabancılaşmasının, ben becerilerini gittikçe kaybetmesinin bir sonucudur. Bu etki karakterin oluşum sürecinde ben aidiyeti olarak, başka bir deyişle insanın bir parçası olarak yaşanmakta ve onun öznel yaşantısı içinde yadırganacak bir acı olarak algılanmamaktadır. Daha önce de söylendiği gibi, Erich Fromm bu durumdan yola çıkarak üretken olmayan karakter yönelimlerinde kendini gösteren "normalliğin patolojisi"nden ve "toplumun damgasını vurduğu arızalar"dan söz etmiştir. Üretken olmayan toplumsal bir karakter yönelimi toplumda büyük bir inandırıcılığa sahip olduğu sürece, bizim örneğimizde ele alınan ben odaklı karakter de ben becerilerine yabancılaşmasını yabancılaşma olarak hissetmeyecek ve çekilen acı açık semptomlarla kendini göstermeyecektir.

Üretkenliğin önünü kesen toplumsallaşmış karakter yönelimleri için geçerli olan her şey bizim örneğimiz için de ge-

çerlidir: "Yapma" becerinin kullanımı tercih edildiği ve insani becerilerin başka şeylerle ikamesi toplumda yaygın bir karakter yönelimi haline geldiği sürece, üretken olmayan her şey, ben odaklı karakterin yabancılaşmasını dengeleyen bir selamet aracına dönüşebilecektir. İnsani beceri kaybını "yapma" becerinin kullanımıyla dengelemeyi ve böylece yaratıcı olmayı başaranlar öznel dünyalarında bir eksiklik duygusu yaşamamakta, bu nedenle de acı verici semptomlar gün ışığına çıkmamaktadır.

İnsanı ben becerilerine ve insani becerisine yabancılaştıran her şeyin bu denli büyük bir tutkuyla onaylanması ben-odaklılığa özgü bir durumdur. Tam da bu nedenle birçok insan keyifli ben-odaklılığın çekiciliği karşısında duraksamakta ve bu durum karşısında belli belirsiz bir acı duymaktadır. Hatta bu durum karşısında acı verici semptomlardan mustarip olanlar bile vardır.

Kültürden ve kendinden mustarip olmak

Erich Fromm, Sigmund Freud'un "Uygarlığın Huzursuzluğu"* (s. Freud 1930a) kavramına dayanarak ve bu kavramı önce Fransa'da gözlemlenen "maladie"** veya "malaise du siecle"*** ile ilişkilendirerek kültürden ve kendinden mustarip olma durumunu bir "mutsuz olma duygusu" olarak betimlemiştir, ne var ki bu durum açık semptomlara sahip olmaktan ziyade kendini "bir yabancılık duygusunda gösterir; hayatın bir anlamı, bir tadı yoktur, öylesine akıp geçmektedir (...) Her şey yolundadır; (insanlar) her şeye sahiptir, ama yine de kendilerinden mustariptirler ve ne yapacaklarını bilemez haldedirler. (...) Gazetelerdeki bilmeceleri çözebilmektedirler, ama hayatın önlerine koyduğu bilmeceyi çözmekten acizdirler" (E. Fromm 1991d (1974), TY XII, s. 277; krşl. 1992h (1975), TY XII, s. 382) Erich Fromm 'Vom Haben zum Sein' (1989a (1974-75), TY XII, s. 393-493)**** adlı makalesinde, bu tür

Sigmund Freud, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Metis 1999, Çeviri: Haluk Barışcan

** "hastalık" (ç.n.)

*** "yüzyılın hastalığı" (ç.n.)

**** 'Varlıklı Olmaktan Varolmaya Doğru' (ç.n.)

bir hastalığın, acı veren ama hastalık olmayan bir rahatsızlığın aşılabilmesi için "psikanalitik transterapinin" ortaya koyabileceği imkânları ele almıştır. Böyle bir durumda insanlar hasta değildir, ama "afiyette olma (well-being)" duygusundan da (E. Fromm 1960a, TY VI, s. 311) yoksundur.

Fromm'un gözlemlerinden otuz yıl sonra bu acının tezahür biçimleri biraz değişmiş olmakla birlikte meselenin özü itibariyle insanlar hâlâ kendilerinden ve kültürden mustariptirler ve bu huzursuzluk açık semptomlar göstermemektedir. Edith Frank-Rieser (2003, s. 1) hastayı şöyle karakterize etmektedir: "Psikanalize gelen hastalar arasında, kronik bir boşluk duygusundan şikâyet edenlerin ve bu duyguyu yaşamlarındaki süreksizlik duygusuyla ilişkilendirenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Birbirinden çok farklı durumlar ve olaylar üzerine kurulmuş olsa da hepsi yaşam öykülerinin mantığını çözememekten şikâyetçidir; hayatlarının sürekli değiştiğini, yeniden kurulduğunu ve her geçen gün biraz daha tatmin edici olmaktan uzaklaştığını söylemektedirler. Onlar için yeni bir ülke, yeni bir meslek, yeni bir eş de çözüm değildir, çünkü bütün bunlar zaten denenmiş yollardır. Şimdiye kadar hangi duyguların, olayların, içeriklerin onları kendilerine döndürmüş olduğu sorusuna verecek bir yanıtları yoktur; çünkü böyle bir şey olmamıştır hayatlarında. (...) Mesleklerinde başarılıdırlar, ama yine de, bir şeylerin anlatıcısı, rejisörü veya yorumcusu olmak dışında kendilerini gündelik yaşamın bir parçası olarak hissedememektedirler. Her şey adeta bir filmde olduğu gibi gerçekdışıdır, her an sahneyi terk edebilecekleri duygusunu taşımaktadırlar."

Kültürden ve kendinden mustarip olan insanın öz yaşantısında yediği darbe, "işlevini yerine getirebilen", aktif ve pasif ben-odaklılığı içinde bilinçdışı edilgenlik, atalet, zayıflık ve çaresizlik duygularını başarılı bir biçimde dengeleyebilen, böylece psişik anlamda sağlıklı olduğunu sanan ve acı verici açık semptomlar göstermeyen postmodern karakterin yediği darbeden farklıdır. Postmodern karakter açık semptomlar göstermekten uzaktır. Tabii bireyler açısından tek tek bakıldığında bunun çok farklı nedenleri olabilir. Bizi burada asıl ilgilendiren konu, bu "mutsuzların", gerçek anlamda asla tatmin bulamayan, her yolu

denemelerine rağmen sürekli içlerinde bir boşluk hisseden insanların, acaba postmodern ben-odaklılığa hiç uyum sağlayamadıkları veya yeterince uyum sağlayamadıkları, bu nedenle de bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel öz güçlerini gittikçe kaybettiklerini hissettikleri için mi acı çektikleri konusudur.

Çektikleri acının bu yaklaşımla açıklanması, onların gösterdikleri tepkiyle doğrulanmaktadır; çünkü bu insanlar kendi öz güçlerini yeniden canlandırabilecek her şeyi kendileri için hayırlı görmekte ve böyle bir canlanmanın katkısıyla, kendilerinden ve çevreden muzdarip olma duygusunu aşabileceklerini düşünmektedir. Postmodern ben-odaklılık açısından bakıldığında, böyle insanlar hâlâ kökenlerinin, aşınmış değerlerinin ve anlam tasavvurlarının tutsağıdırlar; ama psikanalitik açıdan bakıldığında, bu insanların hâlâ insani kaynaklarla ilişkilerini sürdürdükleri ve kısmi olarak hissettikleri bir yabancılaşmanın acısını çektikleri görülecektir. Öz güçlerinin yeniden kazandırılması, güçlendirilmesi ve pratiği yakalandıkları hastalığın sonuçlarını hafifletmekte ve nihayet ortadan kaldırmaktadır. "Yapma" becerinin devreye sokulmasından bilinçli olarak vazgeçmek ve insani becerinin algılanmasına ve pratiğine yönelmek, insanın kendini daha iyi hissetmesini sağlayan bu tür bir "yaşama sanatı"nın köşe taşlarıdır. Erich Fromm ölümünden sonra yayınlanan "Vom Haben zum Sein" (1989a (1974-75), TY XII, s. 402-456) adlı makalesinde postmodern yabancılaşmadan yola çıkarak bu sürecin bazı veçhelerini ana hatlarıyla çizmiştir. Seçilen bu yol, postmodern gerçeklik satıcısının "esenlik paketlerinde", "hoş duygular" ve "iyi duygular" pazarlayan ürünlerinde arz ettiklerinden açık bir biçimde ayrılmaktadır.

İnsan ancak, "belli alanlarda insanın selameti, rahatlığı, içsel gelişimi ve mutluluğu adına sahneye konan" (a.y., s. 403) "büyük şarlatanlığı" görebildiğinde "yapma" beceriden vazgeçme şansına sahip olup bayağılıktan kaçınabilir. Burada, "insanın asıl görevi olan tam bir doğurganlığa hizmet etmeyen her şey" (a.y., s. 409) bayağıdır. Ayrıca Fromm için "yapma" beceriden vazgeçmek demek, "hiç zorlanmasız ve acısız bir hayat" (a.y., s. 412) demek veya iradeyle spontan itkinin birbirine karıştırılması demek değildir. Bir şeyi gerçekten istemek "içsel bir etkinlik

üzerinde temellenir", buna karşılık spontan itki, eyleminin meşruiyetini açıklayan "nedenlere" inmez, onun çıkış noktası "neden olmasın" sorusundan ibarettir (a.y., s. 415).

İnsani becerisini algılamak ve onun pratiğini yapmak isteyen kişi, bir tek onu "istemek" ve zihinsel entelektüel, psişik ve bedensel güçlerinin farkına varabilmek için her an "uyanık" olmak zorundadır. "Varolma sanatı yolunda atılacak en önemli adım, farkındalık yetisini güçlendirecek ve eleştirel, sorgulayıcı düşünceyi destekleyecek her şeyi kapsar" (a.y, s. 424). Ancak böyle bir bağlantı kurulup da, insan psikanalitik yöntemlerin yardımıyla kendini analiz ettiğinde, yoğunlaşma, meditasyon, dikkat egzersizlerinin desteğiyle ve bedenin çalıştırılmasıyla öz güçlerin pratiği doğrultusunda gerçekleştirilecek faaliyetler insan üzerindeki etkilerini gösterecektir (krşl. a.y., s. 425-432).

Yukarıda, zihinsel entelektüel, psişik ve bedensel öz güçlerin kendine özgü dinamiğinden ve hem üretken bir öz yaşantı hem de üretken bir gerçeklik yaşantısı için bu güçlerin pratiğinin neden vazgeçilmez olduğundan söz ettik. Bu bağlamda, "yapma" becerilerin yerine insani becerilerin devreye sokulması ve bunların, ben odaklı öz yaşantı ve gerçeklik yaşantısına "yapma" becerilerin yerleşmesiyle ihmal edilmiş olan öz güçleri güçlendirmesi önemlidir. Bu arka plan üzerinde, çağdaş insanın ekonomik ve siyasi özerkliğin belirleyeceği "basit" bir yaşam özlemi, üretkenliği güçlendirmeye yarayacak bir arzu olarak anlaşılabilir.

Kültürden ve kendinden mustarip olma durumu, üretken eğilimleri yüzünden, üretken olmayan ben-odaklılığın taleplerıyle çatışan ve bu çatışmayı hisseden insanlarda görülmektedir daha çok. Bu çatışma onlara acı vermektedir ve ona katlanmak için fazlasıyla enerji tüketmektedirler. Çatışma insanın öz güçleri lehine çözüldüğünde, bu güçlerin pratiği beraberinde üretken sonuçlar getirmektedir (Bu sonuçları IV. Bölümde daha yakından ele alacağız). Buna karşılık çatışma daha fazla "yapma" becerinin devreye sokulması yönünde çözüldüğünde (üretken olmayan ben-odaklılıkta tipik olduğu gibi, bu yönelim toplumsal kabul gördüğü, hatta belli bir üstünlüğü temsil ettiği sürece) ya bir karakter patolojisi çıkmaktadır ortaya ya da birey kendisiyle

ve çevreyle kurduğu ilişkide acı çekmektedir, bu acının nedeni ben becerilerinin yokluğu veya tam ters yönde ben'in gücünün arızalı bir biçimde abartılmasıdır.

Arızalı ben gücünün beraberinde getirdiği semptomlar

Her ne kadar postmodern düşünürler ben odaklı karakterin istikrarlı bir nesne, ben ve kimlik yaşantısından yoksun olmasına dayanarak ruh sağlığı, gelişim, olgunluk gibi geleneksel yaklaşımlara bağlı kalmayı bayat ilan edip bir kenara atmış olsalar da, klinik bulgular bu tür yaklaşımların, gerek tıbbi tedavide gerekse ruhsal terapide anlamlı ve kaçınılmaz olduğunu hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde doğrulamaktadır. Psikiyatrinin ve klinik psikolojinin bu yaklaşımlara bağlı kalmasının nedeni, hekimlerin ve psikologların kendi dünya görüşlerinde ısrar ediyor olmaları değil, ruhsal sistemin sağlığı için gerekli olan ilerlemeden yoksunlukta, yani habis gerilemede, güçlü bir ben'den yoksunlukta, yani ben'in güçsüzlüğünde ve ben'in belli başlı işlevlerinde ortaya çıkan arızalarda kendini gösteren semptomlar ve hastalık tablolarıyla karşılaşıyor olmalarıdır. Bu tür olumsuz gelişim süreçleri ve arızalar, birbirinden çok farklı ruhsal hastalıklarda ortak bir yön olarak saptanabilmektedir. Ancak aynı durum, kısmen toplumsallaşmış olan ben odaklı karakterde de kendini göstermektedir.

Bu arızalardan mustarip olan (ve bunun sonucu olarak bazı belirti ve hastalık tabloları geliştiren) ben odaklı karakter topluluğuna dikkatle bakıldığında iki özellik dikkat çekmektedir: *yanılsamaya kapılma eğilimi ve gerilimlere, belirsizliklere dayanma yetisinden yoksun olmak*, bu yoksunluk toplumda oldukça yaygındır. Bu insanlar, her defasında kendilerini yeniden dengelemek ve çiftdeğerlilikli bile olsa duygularını yaşama becerisini göstermek yerine, iç ve dış gerçekliğin belli veçhelerini yadsımaktadırlar. Postmodern ben-odaklılık, gerçekliği ve çatışmaları gözardı etmesinin yanı sıra kaygıları heyecanları, çatışmaları ve düş kırıklıklarını kaldırabilme becerisi ve itki denetimi gibi diğer ben işlevlerini de görmezden gelmekte ve onların zayıf düşmelerine

yol açmaktadır hiç kuşkusuz – ama biz burada dikkatimizi yukarıda anılan iki ben işlevine ve bunların sonucu olarak zayıf düşen ben'e yöneltmekle yetineceğiz.

Dijital teknoloji ve elektronik medyayla birlikte, gerçekliğin üretiminde sınırları silen imkânların insanın hayal kurma eğiliminin hizmetine girmesi, artık çok uzak bir düşünce olmaktan çıkmıştır. Kim kendini iyi hissetmek istemez ki; kim tamamen bağımsız, spontan ve yaratıcı olmak istemez ki; kim Tanrı'yla, dünyayla ve içsel kaynaklarıyla bağlantı içinde olmak istemez ki; ve kim çatışmaları, eleştiriyi, öfkeyi, düş kırıklığını, yıkıcılığı ve atalet yaşantısını aşılması gereken modernitenin son izleri olarak görmek istemez ki... Özerk bir ben-odaklılıkla yaşamın ve ortak yaşamın taleplerini, ölçülerini, sınırlılıklarını ve yetersizliklerini kalıcı bir biçimde aşma arzusu haklı bir arzudur ama gösteriye dönüştürülen, hayali gerçekliklere kaçışı ve postmodern ben odaklı karakteri harekete geçiren yegâne saik olarak görmek haklı çıkarılamaz. Gerçekliğin üretimi ve sahnelenmesinden alınan keyif, gerçeklikleri yanılsama yaratacak biçimde gösteriye dönüştürmekten alınan keyifle eşdeğer tutulmamalıdır. Bu nedenle önce gerçekliğin sahnelenmesinin esasen nasıl bir anlam taşıdığı sorgulanmalıdır.

Gerçekliği sahnelemek her zaman gerek sanatın gerekse de dinin ayrıcı özelliği olmuştur. Bu alanlarda gerçekliğin sahnelenmesi gündelik yaşantıdan farklı bir düzlem yaratır. Örneğin edebiyatta gerçekliğin sanatsal olarak sahnelenmesi anlam bağlantılarını işleyip ortaya koymaya, fantezi ve duygu dünyalarını dile getirmeye veya kurgusal öyküler aracılığıyla hayatın dramlarını göz önüne sermeye çalışır. Bu tür sahnelemelerin işlevi, hayatın ve insan olmanın çeşitli boyutlarını ele alıp işlemek ve bu boyutları gündelik hayatın içinde fark etmeyen pek çok insan için görülür ve anlaşılır hale getirmektir; böylece hayatın gizlenmiş, bastırılmış, gündelik hayatın yeniden üretimi içinde unutulup gitmiş olan veçheleri, başka bir deyişle hayatın ve insan olmanın önemli boyutları gün ışığına çıkar. Din de mitolojik bir söylem veya mistik paradoksları kullanarak kolayca edinilemeyecek belli deneyimleri insanlara iletmeye çalışıyorsa, o da kendine özgü sahnelemeleriyle benzer bir hedef güdüyor demektir (krşl. R. Funk, 1985).

İnsanların gizlenmiş yanlarını sahneye koymak ve onlara bir gerçeklik kazandırmak ihtiyacının en iyi örneği rüyalardır. Bu bağlamda rüyalar, gelip geçici "sabun köpükleri" veya hayaller değil, tersine çoğunlukla bilinçli yaşantı düzleminde erişemediğimiz, (sözgelimi insanın kendi başarısızlığı gibi) hazmetmesi zor, bilinçdışı duygu algılamaları ve görülerdir. Onların hayaller olarak, yani realiteyle hiç ilgisi olmayan gerçeklikler olarak kalmasını isteriz, ama durum bunun tam tersidir. İster sanatta, ister dinde, isterse de rüyalarda ortaya çıksın, burada gerçekliğin sahnelenmesi gerçekliğin gizli –bilinç öncesi ve bilinçdışı– veçhelerine erişmek anlamına gelmektedir.

Sahneleme sorunu postmodern yazarlar tarafından çok farklı bir biçimde ele alınıp tartışılmaktadır. Aydınlanma felsefesinden bu yana biliyoruz ki, gerçekliğin bilgisi (henüz ortaya çıkarılmamış olanlar da dahil olmak üzere) verili olanın basit bir algısından ibaret değildir, bu bilgi daima bir yapılandırma, tasavvur, yeniden yaratım ve gerçekliğin sahnelenmesidir. Farklı kültürleri, dünya anlayışlarını, dinleri, hayat tasavvurlarını ne kadar yakından incelersek, bunların ne denli çeşitli olduğu ve hayatın hiçbir oynanma biçiminin genel geçer ve bağlayıcı olmayı talep edemeyeceği o kadar açık hale gelir. Postmodern düşünürlerden bazıları bundan, bize yönümüzü gösterecek bir gerçekliğin olmadığı sonucunu çıkarmaktadır. "Gerçekliğimiz sadece görünürde bir gerçekliktir. (...) Hepimizin tiyatro oynadığını günümüz sosyologları doğal bir durum olarak kabul etmektedir" (N. Bolz ve D. Bosshart 1995, s. 68 ve 70). İnsanın ve toplumsal süreçlerin genellenebilecek bir doğası olmadığı, her şeyin sadece farklı sahnelemelerden ibaret olduğu düşünülmektedir.

Her şey bir yapılandırma ve sahneleme olsa da bundan, gerçekliğin yanılsama yaratan ve yaratmayan sahnelemelerini birbirinden ayırt edemeyeceğimiz sonucu çıkmaz. Bir "yanılsama" nedir? Psikoloji, bir nesneye veya veriye, uygun olmayan anlamların veya özelliklerin atfedilmesini yanılsama olarak değerlendirmektedir, örnek: gerçeklikte verili bir uyarım, sözgelimi bir çift spor ayakkabının yarattığı uyarım, bu ayakkabının insana gençlik kazandıracağı yolunda yorumlanmaktadır. Spor ayak-

kabı sadece gençliği sembolize etmekle kalmaz; onların gençliği *çağrıştırması* veya insanda spor bir havaya gireceği *hayalini uyandırması* önemli değildir. Ama eğer spor ayakkabının bizatihi kendisi gençse ve onun edinilmesiyle insan gençliği kendine mal edebiliyorsa o zaman bir yanılsamadan söz edilebilir. İşte yanılsama – yanılgı böyle bir şeydir. Çünkü ayakkabının o ayakkabıları giyene gençlik kazandırmayacağı apaçıktır.

Ama asıl sorun, insanların gerçekten böyle hissettiklerini iddia etmeleriyle başlar. Bu insanların sayıları ne kadar çoksa, onları yanılsama içinde olduklarına ikna etmek o kadar zorlaşır. Spor ayakkabının etkisine inananlar sayıca çok oldukları için gerçekliği de belirlemeye başlar ve başkalarının farklı iddiaları öyle olmadıkları halde bir yanılsama olarak algılanır. Çoğunluğu temsil eden kolektif yanılsamalar söz konusu olduğunda, sosyolojik ve psikolojik bakış açılarının çoğu zaman birbirinden tamamen farklı sonuçlar elde etmesine şaşmamak gerekir.

Gerçekliğin çarpıtılmasının biraz daha ileri bir aşaması *halüsinasyonlardır*. Biraz önceki örnekle devam edersek olursak, insanın kendini ancak spor ayakkabıyla veya gençlik atfedilen başka nesnelerle genç hissedebildiğini söylemiştik. Halüsinasyonlarda ise buna bile gerek yoktur. Burada insan gençliği, dış görünümü gerçek yaşını bütünüyle ele veriyor olsa da, bir serap görür gibi yaşamaktadır. Ne kadar çok insan halüsinasyonun tuzağına düşerse gerçekte var olmayan bir şey o kadar gerçek hale gelir.

Hayali gerçekliklerin sahnelenmesi günümüzde ekonomik başarı için gittikçe daha büyük bir rol oynuyor. Ekonominin pek çok dalında, ama özellikle boş zaman ve eğlence endüstrisinde, hayali gerçekliklerin gittikçe daha iyi satar hale gelmesi açık bir gerçektir. Onların bu kadar çekici olması yeni bir şey değildir: Hayali bir gerçekliğin içinde yaşamak her zaman toplumsal pratiğin bir parçası olagelmiştir, bunun işlevi bu dünyadaki yaşamın "ıstırabı"ndan kaçmaktır. Bu tür bir kaçış bir zamanlar toplumun üst katmanlarının bir ayrıcalığıydı, buna karşılık toplumun çoğunluğu kutsal ritüellerin, dönemlerin ve kişilerin taşıyıcılığını yaptığı göksel öbür dünya fantezileriyle ve onların yansımalarıyla yetinmek zorundaydı. Bugün bunların tüketimi, yükselen hayat standardı ve hayali gerçekliklerin görece düşük

maliyetli üretimi ve dağıtımı sayesinde herkesin kullanabileceği bir "selamet aracı" haline gelmiştir. Ayrıca ben odaklı karakter hayali gerçeklikleri bir teselli ve kaçış imkânı olarak görmekten çok, özerk bir gerçeklik üretiminden alacağı hazzı doyurmanın aracı olarak görmektedir.

Hayali gerçekliklerin sahnelenmesinin ben odaklı karakter üzerinde yarattığı etkileri açıklığa kavuşturmak için, gösteriye dönüştürülmesi tercih edilen ve ben odaklı karakterin yanılsama eğilimine katkıda bulunan kolektif yanılsamaları adlandırarak ortaya koymak verimli olacaktır.

— *Cennet* Yanılsaması: Gösteriye dönüştürülen hayali dünyalarda hiçbir ayrıştırma, iyi ve kötüye dair herhangi bir bilgi, bilgi edinme çabası, eleştiri ve optimum çözümler söz konusu değildir; her şey "cennet bahçesi"nde dertsiz tasasız, özgür, spontane ve keyfi bir biçimde gezinip dolanmaktan ibarettir. (Ayrıştırmaya yarayacak her şey –"bilgi ağacı"– yasaktır, yani algının dışında kalmalıdır.) Madem ki ayrıştırma diye bir şey yoktur, o zaman yaşam alanları da, tehlikeye, yüzeyselliğe, sinsiliğe veya yozlaşmaya maruz kalıp kalmadıkları açısından sınanmak durumunda değildirler. (Sözgelimi yaşlanmanın beraberinde getirdiği sıkıntıların yadsınmasında olduğu gibi) kuşak farklılıkları karşısında duyulması gereken saygı nasıl ihmal ediliyorsa, yaş ve cinsiyet farkları da ihmal edilebilir. Önemli olan bir tek şey vardır, o da "içeride" olmaktır; içeride olmanın önkoşulu ise siber dünyalara, düş, yaşantı ve fantezi dünyalarına, egzotik veya ortaçağı çağrıştıran dünyalara dalmak ve kendini evinde hissetmektir.

— *Bolluk Ülkesi* Yanılsaması: Burada insana, yaşamla başa çıkabilmek için faaliyet göstermesi ve zahmet çekmesi gerekmediği, hiçbir şeyi tek başına yapmak zorunda olmadığı telkin edilmektedir. Zaten her şey derlenip toplanmakta ve onun önüne hazır olarak konmaktadır. Böylece insan, ruhunun tam anlamıyla boşlukta salınmasına, gerilemesine, edilgenleşmesine izin verebilir, çünkü bütün bunları onun adına, onu besleyen ve şımartan başkaları yapmaktadır.

— *Tüketicilik* Yanılsaması: Beyin yıkama yöntemleri sayesinde insan, kendi becerisi ve faaliyetiyle ortaya koyabileceklerinin

değerli olmadığına, buna karşılık kendisine enjekte edilen şeyleri içselleştirmesinin değerli olduğuna inandırılmaktadır.

— *İnsanın Yüceliği* Yanılsaması: Hayali gerçekliklerin gösteriye dönüştürülmesi yoluyla insana, hayatın sonluluğu, iç dünyasında taşıdığı belirsizlikler, uğramış olduğu başarısızlıklar, başarısızlıklarından duyduğu utanç, kendi becerilerinin sınırlılığı unutturulmakta ve bastırılmakta, böylece herkes keyfine bakmaktan başka bir şey düşünmemektedir.

— *Düş Kırıklıklarından Muaf Bir Yaşam* Yanılsaması: Hayali gerçeklikler insana, dolaysız bir doyum elde etme yolunda büyük bir imkân sunmaktadır. İnsan hiç beklemek zorunda kalmadan dolaysız bir doyum yaşamaktadır. İhtiyaçlardan vazgeçmek veya onları erteleyebilmek insanların yabancısı olduğu durumlar haline gelmiştir. Güçlüklerle karşılaşmak da bir sorun olmaktan çıkmıştır, çünkü böyle bir durumda çabucak proje değiştirilebilir. Program, sahne ve gösteri her an değişebilir.

— *Çiftdeğerlilikten Muaf Bir Yaşam* Yanılsaması: Şimdiye kadar adı anılan yanılsamaların sahnelenmesi yedeğinde bir diğer yanılsama daha getirmektedir: Günümüzde gösteriye dönüştürülen gerçekliklerin çok sık rastlanan bir özelliği, gerçekliği bölmeleridir, böylece bu gerçeklikler ya sadece fantastik, yüce, doyurucu, uyumlu, sevecen ve iyidir ya da sadece kaotik, fitne karıştırıcı, yıkıcı, kovalayıcı ve kötüdür. Çelişkilerle dolu çifte yüzlü gerçekliğin bir yönü daima yadsınmaktadır.

Gerçekliği çelişkileriyle algılayabilmek yeteneği tıpkı bir şeyin gerçekliğe dönerek sınanması gibi ben'in önemli bir işlevidir. Ben'in bu iki işlevi, cennet, bolluk ülkesi, tüketicilik ve insanın yüceliği yanılsaması yüzünden kısmi bir güç kaybına uğramaktadır. Her insan hayatı, her insanın gelişim süreçleri oluş ve ölüm, bağlanma ve kopuş sürecine tabidir ve içinde çelişkili eğilimler ve duygular barındırdığı için her defasında yeni dengeler bulmak zorundadır. İnsan yaşamının bu çifte anlamlılığı, gerçekliğin genellikle olumlu ve olumsuz, doyurucu ve yetersiz, mutluluk verici ve korkutucu yönleriyle kendini göstermesinde, insanın da bu karşıtlıkları olduğu gibi algılamak ve yaşantılaştırmak zorunda kalmasında ortaya çıkar. Eğer ben, gerçekliğin bu talebine uygun bir karşılık vermek

istiyorsa, o zaman "Çiftdeğerliliğe dayanma gücü"nü kullanmak zorundadır.

Çiftdeğerlilik yani ambivalans sözcüğü Latince *"ambi"* den gelmiş ve "ikisi bir arada" anlamında kullanılmıştır. Çiftdeğerliliğe dayanma gücü, insanın kendi iç dünyasındaki, bir başka insanın dünyasındaki ve çevremizi kuşatan gerçekliğin içindeki olumlulukları ve olumsuzlukları algılayabilmesi ve hissedebilmesidir. Çiftdeğerliliğe dayanma gücü olan bir insan, çevresini hem mutluluk ve güven verici hem de tehlikeli olarak yaşamayı başarır. Bir başkasını hem bir zenginleşme hem de bir yük olarak görebilir ve kendisini de sevabı ve günahıyla çatışmalarını kaldırabilen biri olarak algılamayı başarır.

Her çiftdeğerlilik çözümü karşıtlıkları aynı anda görme ve hissetme becerisini gerektiriyorsa da, çatışmaları kaldırma becerisi ille, karşıtlıkları aynı anda algılayabilmek ve yaşabilmek demek değildir. Çatışma dilsel karşılığını "hem o, hem bu" ifadesinde bulur.

Çiftdeğerliliğe dayanma yaşamın ilk yıllarında öğrenilir ve gerek gündelik yaşamın düzenlenmesi gerekse de çetin ve çatışmalı hayat durumlarıyla başa çıkılabilmesi için yetişkinlik döneminde insanın hizmetine girer. Ama bu beceri unutulabilir de. İşte, insanların selameti hayali gerçekliklerde arayışında da böyle bir unutma kendini göstermektedir. Yapı kuran beceriler olarak anlaşılması gereken ben işlevleri unutturulmak yoluyla öyle kolay kolay unutulmaz; onları gerçekten unutmak için insanın ruhbilimsel anlamda gerilemesi ve psişik yapılanmanın gelişim basamakları bakımından alçak bir düzeyine düşmesi gerekir.

Çiftdeğerliliğe dayanma yetisinin gelişim düzeyi, gerçekliğin hem olumlu hem de olumsuz olarak algılanabilmesini ve yaşanabilmesini gerektirir; buna karşılık, ondan daha önceki, dolayısıyla daha alçak gelişim düzeyi, gerçekliği ya olumlu ya da olumsuz olarak algılar. Bazı istisnai durumlarda zamansal kaydırmalar görülmektedir, böylece insan kendini veya bir başkasını bugün olumlu yarın olumsuz olarak yaşayabilmektedir, ama çoğunlukla ya o ya da bu halinin zamanla bir ilişkisi yoktur, bu durum gerçekliğin ve yaşantının sürekli bölünmesinin berabe-

rinde getirdiği bir sabitlenmenin sonucudur. Böyle olunca olumlu yaşantı örneğin insanın kendisine yönelik olarak ortaya çıkar, buna karşılık olumsuz olan şey ya kötülük dolu çevredir ya da entrikacı bir meslektaştır. Ama bölme, olumsuz yaşantının kişinin kendisine yönelmesi biçiminde de ortaya çıkabilmektedir: O zaman insan kendini çirkin ve değersiz hissedip güvensizlik ve utanç içinde kıvranırken, bir meslektaşına gıpta etmekte, bir televizyon yıldızı ya da futbol takımı hayranı olup onu idealize etmektedir. Kendi içinde çatışkılı olan gerçekliğin ya o ya da bu olarak bölünmesi düalist bir bakış açısına ve her şeyin kutuplaştırılmasına yol açar.

Daha yakından incelendiğinde bu tür *kutuplaştırıcı bir bölünmenin* (ya o ya da bu) çeşitli (gerileme) dereceleri saptanabilir:

— Ya o ya da bu halinin özel bir biçimi, insanın kendisine dair olumsuz algısını reel yaşantısından uzak tutması, ama bilinç düzleminde kurduğu fantezilerle yeniden ortaya çıkarmasıdır. Böyle insanlar fantezilerinde ya en büyük suçlu ya da en büyük kahramandırlar. Bölünmüş bir hal olan ya o ya da bu hali, *realitenin ve fantezinin bütünüyle birbirinden kopuk olmasında* gösterir kendini.

— Olumsuz algının reel yaşantıdan, fantezi dünyasından ve bilinç düzleminden bütünüyle *dışarı atılması* daha da güçlü bir bölünmeyi beraberinde getirir, bu durumda insanın kendine yönelik ve bilinç düzleminden bütünüyle dışarı attığı olumsuz algı, örneğin eşte, kayınvalidede, müdürde, yabancıda veya siyasi rakipte reel olarak algılanır ve onunla mücadeleye girişilir. Genellikle başkasındaki olumsuzluk küçük görülür ve yansıtmalı yoldan insan kendi olumsuzluğunu bedeninden ve ruhundan uzaklaştırmış olur.

— Bir sonraki adım *yadsıma*dır. Burada bir başkasına yansıtılan olumsuzluk "kalıcı olarak bertaraf" edilmelidir, bunun için de yansıtmanın taşıyıcısı silinmeye –yadsınmaya– çalışılır. Hem insanın kendi olumsuzluğu hem de yansıtmanın taşıyıcısının olumsuzluğu ortadan kaldırılması gereken bir şey olduğu için, ona – Georg W. Bush'un "şer ekseni" ifadesinde dile geldiği gibi– tahripkâr bir biçimde saldırılır veya onun yok edildiği yolunda açıklamalar yapılır.

— Son olarak olumsuz yaşantının kökünden sökülüp atıldığı durumlar vardır, burada artık ya o ya da bu hali de geçersizleşir. Bu durum *psikotik çözülme* vakalarında görülür. Bu insanlar monist bir birlik içindedirler ve kendilerini Hitler veya Napoleon, Mesih veya bebek sanırlar; bazen de çılgınlık içindeyken bedensel ve psişik ihtiyaçlarının farkına varamaz hale gelirler. Kimi durumlarda böyle bir çözülme hayatta kalma iradesini o denli yok eder ki, intiharlara veya kendine yönelik suikastlara yol açar.

"Çiftdeğerliliğe dayanma gücü" örneğindeki kolektif yanılsamaların gösterdiği gibi, gösteriye dönüştürülmüş hayali gerçekliklerin içinde yaşamayı tercih etmenin patojen etkisi kendini yapı kurucu ben becerilerinin gerilemesinde göstermekte, bu gerileme de algıda, yaşantıda iç ve dış gerçeklikle ilişkide arızalara yol açmaktadır. Bu arızaların eninde sonunda gelip dayandığı nokta, pek çok semptomla kendini gösteren rahatsızlıklarda, gerek psişik gerekse psikosomatik hastalık tablolarında nevrotik ve psikotik düzlemleri birbirinden ayıran sınırlarda kendini ele veren kişilik bozukluklarıdır (krşl. öncelikle Otto Friedrich Kernberg başkanlığında birkaç kişi tarafından derlenen *Sınır Bozukluklar İçin El Kitabı* (2000) adlı kitap ve onun içinde yer alan O.F. Kernberg ve B. Hulz imzalı makaleler).

Burada ben-odaklılığın spesifik hastalık tablolarına giremeyiz ama, ben-odaklılığın psikopatojen etkilerini ana hatlarıyla özetleyebiliriz. Ben-odaklı karakter gerçekliğin bütünlüğünü yadsıdığında ben yetileri alt düzeye geriler:

— Gerek ben'in gücüne gerekse özgüvene ve sevme becerisine dayalı bir ben yaşantısı sürekli kan kaybetmektedir;

— Ben odaklı karakter için tipik olan (ve gerek benlik patolojilerine gerekse öz değer yaşantısının hasta düşmesine yol açan) bir kimlik dağılması ortaya çıkmaktadır;

— Ben ve üstben işlevlerinin, özellikle de gerçekliği değerlendirme, düş kırıklığı ve çiftdeğerliliğe dayanma yetilerinin azalması

— (Çoğunlukla sıkı denetim mekanizmalarıyla ve güvence altına alma ihtiyacıyla telafi edilen) kararsız ve güvensiz bir öz yaşantı ve nesne yaşantısı baş göstermektedir;

— Heyecanların, özellikle de kaygının tolere edilmesinde bir zafiyet görülmekte ve bu durum kendini korku bozukluklarında göstermektedir;

— İçli ve histerik bir "yapma" duygu yaşantısına yol açmaktadır; ben odaklı karakter edilgenlik, atalet, çaresizlik ve yalnızlık duygularını ben yaşantısından uzak tutma hedefini gütmekte, böylece "psişik alan kaybı"na çanak tutmaktadır;

— İç ve dış çatışmalara dayanma becerisi zayıf düşmektedir;

— Eleştiriye katlanma becerisi zayıf düşmekte, ama bu eksiklik şifre çözücü bir eleştiri düşkünlüğü ve kinizm kılığına sokularak gizlenmektedir;

— Spontan olmak şeklinde akılcılaştırılan itkisel eylemler ve duygu sıçramaları görülmektedir: Tüketicilik söz konusu olduğunda (sözgelimi cep telefonlarının kullanımı) bu tür itkisel eylemler maddi çöküşlere neden olabilmektedir;

— (Geçici psikotik dönemler) biçiminde kendini gösteren habis gerileme atakları ortaya çıkmaktadır.

— Üst düzey savunma mekanizmalarının yerini yadsıma, yansıtma ve yansıtmalı özdeşim gibi bölmeye dayalı alt düzey savunmalar alır. Bunlar pek çok başka sorunun yanı sıra ilişki sorunlarını da pekiştirmekte ve ayrıca psikosomatik hastalıklara ve bozukluklara zemin hazırlamaktadır;

— Üstben ve ben idealinin içsel ahlaki düzenleme sistemleri zayıflamakta veya bütünüyle ortadan kalkmaktadır.

Ben-odaklılığın anılan bu son psikopatojen etkisini, yani üstben ve ideal ben'in içsel ahlaki düzenleme sistemlerinin zayıflaması veya bütünüyle ortadan kalkmasını daha yakından incelemekte yarar olacaktır. Eğer "üstben" ve "ideal ben"i, toplumsal ve kişisel alanlardaki otoritelerin istemedikleri ve bu nedenle yasakladıkları veya tam ters yönde istedikleri ve destekledikleri tasavvurların ruhun bir parçası gibi algılanıp içselleştirilmesinin yansıması olarak anlarsak, o zaman hiç kuşkuya yer bırakmadan ben odaklı karakterin, ahlaki davranışı yapılandıran içselleştirilmiş ben ölçülerini kaybettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ben odaklı karakter her türlü iç ve dış vesayeti spontan ve özgür bir özerklikle ikame etmekte; görev, bağlayı-

cılık, ulaşılmaya çalışılan bir ideal ve yaşama amacı adına öğretilmiş ve öğretilmekte olan ne varsa hepsinden muaf olmayı istemektedir.

Erich Fromm daha önce otoriter karakter konsepti bağlamında, Freud'un üstben anlayışının her şeyden önce insanın ahlaki ben işlevlerinin belli yanları için geçerli olduğuna işaret etmiştir bunlar otorite odaklılık için tipiktir ve onun aşılmasıyla adeta havada çözülüp kaybolurlar. Fromm bu nedenle otoriter ve hümanist vicdanı birbirinden ayırır (krşl. öncelikle E. Fromm 1947a, TY II, s. 91-109). Bu ayrıma göre otoriter vicdan "içe kaydırılmış dış bir otoritenin sesi"dir, buna karşılık hümanist vicdan "kendimize karşı gösterdiğimiz bir tepki, bir karşı eylemdir", böylece "olabildiğimiz kadarıyla kendimiz oluruz" (a.y, s. 93 ve 102). Ben odaklı karakterin bağlayıcılık, görev duygusu ve yüksek ideallerin gerçekleştirilmesi karşısında tamamen duyarsız olmasının nedeni, onun –haklı nedenlerle– artık otoriter bir vicdanı temsil etmiyor oluşudur.

Peki o zaman ben odaklı karakterin hümanist vicdanla ilişkisi nasıl bir ilişkidir? Eğer insan kendisini kendisi olarak hissetmiyor ve içinde taşıdığı serpilip gelişme potansiyellerini algılamıyorsa, o zaman ahlaki eylemi yöneten iç düzenleyiciler de anlamını ve önemini yitirir; oysa içinde taşıdığı potansiyeller onun örtük insani imkânlarıdır, ama insani becerinin yok sayıldığı bir ortamda bu imkânlar örtük kalmaya mahkûm edilmiştir. Ben odaklı karakter, insanın davranışını içeriden düzenleyen serpilip gelişme ve çöküş, bireysel ve toplumsal çıkar, kendi avantajı ve başkasının avantajı vb. arasında seçimler yapmasını sağlayan normatif ben işlevlerini her geçen gün biraz daha yitirmektedir (krşl. R. Funk 2002, özellikle s. 24-26).

Ben odaklı karakter bu arızayı bilinç düzleminde bir eksiklik olarak değil, tam tersine değer çoğulculuğu, hoşgörü ve "açık görüşlülük" olarak yaşamaktadır. Ama öte yandan, abartılı ve hatta bazen otoriter bir biçimde "yapma" vicdanı vurgulaması, kendi iç düzenleyicilerinin eksikliğini bilinçdışı düzlemde hissediyor ve onu telafi etmeye çalışıyor olmasının göstergesidir. Bu çok yüzlü bir durumdur ve insanın karşısına sözgelimi belli bir durum için geçerli olan ve değeri fazlasıyla abartılan kural-

lar veya örnekler kılığında çıkabilmektedir. Toplumsal ve siyasi yaşamın sorunlarında kurallarda mutabık kalınması ve onlara riayet edilmesi önemsenmektedir, çünkü bu öncelikle yasamanın meselesidir.

Zayıf düşmüş insani vicdanın "yapma" vicdanın yardımıyla telafi edilmesinin yol açtığı bir başka sonuç düzenlemelerin değerinin abartılmasıdır, bu da kontrolsüz bir bürokrasiciliğe neden olmaktadır. Ahlaki sorunlara ilişkin danışmanlık ve kanaat önderliği pazarı da sorgulamanın gündeme gelmediği durumlarda patlama yapmaktadır. Doğru davranışın ne olduğunu söylemeyen tek bir dergi kalmamıştır. Dört bir yandaki "etik" arayışı ve gerek iş hayatında gerekse üniversitelerde etik komisyonların kurulmasının nedenlerinden birisi de bu "yapma" beceriye kaçıştır.

Üretken olmayan bir ben-odaklılık gittikçe güçlenerek postmodern insanın ahlaki davranışını belirlediği sürece, postmodern düşüncenin etik değerleri (değer çoğulculuğu, yaşam biçimlerinin tolere edilmesi, dışa açılma ve kültürel öğrenme vb.) iç düzenleyicilerin yokluğunu telafi etmeye mecbur kalacak, bu da "yapma" vicdana bağımlılığı yerleşik hale getirecektir. Burada ahlaki olan şey artık, kaynağını insanın kendisinden alan bir şey değil, tam tersine insanın öğrenip kendine mal ettiği "yapma" bir beceridir, ama bu durum bilinç düzleminde insanın kendi etik becerisiymiş gibi algılanmaktadır.

Ben odaklı bir hastanın psikogramı

Ben odaklı karakterler ben-odaklılıklarını inanç ve keyifle kendileri ve çevreleri karşısında sergilemekte; güçsüzlüklerini bu tür bir karakterin ardına saklanarak başarılı bir biçimde telafi etmektedirler. Şu veya bu nedenle güçsüzlüklerini ben odaklı bir karakterle telafi etmeyi başaramayan insanlar ise sık sık psişik hastalık semptomları geliştirmekte ve güçsüzlükleri yüzünden acı çekmektedirler. Kendileriyle ve başkalarıyla ilişkilerini yapılandıran bağımsız bir ben'e sahip olamamaktan mustariptir onlar, öyle ki ben-odaklılıklarına rağmen ben yaşantılarının ve kimlik duygularının arızalı olduğunu sezmektedirler.

Bu durumda terapi, başarılı bir telafi adına hastanın yapma becerisini ve ben-odaklılığını güçlendirme hedefini güdebilir. Ama eğer psikanaliz asli görevini "geçmişteki ve gelecekteki gerçekliğin sorgulanarak bulunması" olarak tanımlarsa, o zaman amacının yönü de değişecektir. Hastanın acısını, güçsüzlüğe yol açan nedenleri öğrenme şansının elde edilmesi olarak görecek, böylece gerilemenin beslendiği zeminden kendini sakınmanın yollarını gösterecektir. Öte yandan da ben becerilerinin güçlendirilmesini hedefleyecektir.

Terapinin koyduğu amaç ne olursa olsun, burada ele alacağımız ben odaklı bir karakterin psişik rahatsızlığı, ben-odaklılığın yabancılaşma dinamiğini bir kez daha somutlaştırma olanağını sunmaktadır.

Eski bir erkek hastamın, (terapi bittikten sonra kendisinin izni alınmış olarak) aşağıda sunulacak olan psikogramı, bu genç adamın pasif ben-odaklılığı yüzünden kimlik problemi bağlamında nasıl acı çektiğini açıkça göstermektedir. Ne zaman üniversitede üçüncü sömestreye gelse bölümünden ayrılıp başka bir bölüm okumaya karar veren ve bunu iki kez yineleyen yirmi bir yaşındaki öğrenciyi psikanaliz için bana getiren nedenler; ilişki; bozuklukları, yaşamındaki yön kaybı ve cinsel iktidarsızlık sorunu olmuştur.

Burada Uwe olarak anacağım hasta, ilk seansa geldiğinde hemen karşımdaki koltuğun kenarına oturup sanki yıllardır arkadaşmışız gibi bir konuşma seli içinde bana içini dökmeye başlamıştı. Ne benim kim olduğumla, ne odanın görünüşüyle, ne de benim inisiyatifi alıp almamayı istememle ilgileniyordu. İçimden kelimenin tam anlamıyla, gözleri ve sözleriyle içime sızdığını ve içinde bulunduğumuz terapi mekânını eline geçirdiğini hissediyordum.

İlk elli görüşme boyunca Uwe, beyhude ve boş yaşantısını, onu belirleyen iç ve dış nesnelere nasıl muhtaç olduğunu anlatmaktan yorgun düşmedi. Kendine ait duygular hissedemediğinden ve özerk bir kimlik yaşantısı kuramadığından yakınıyordu. Uwe'nin dile getirdiği ve aşağıda sıraladığım ifadeler, onun varoluşunu ve gerek başkalarına gerek çevresine bağımlılığını hangi metaforlar üzerinden yaşadığını gösterecektir:

"Çevremde oluşan duygulara hemen kapılmaktan başka bir şey gelmiyor elimden"; "Son boyayı bana hep çevrem veriyor"; "Havada asılı kalmış gibiyim"; "İçim oyulmuş gibi"; "Hiçbir profile sahip değilim"; "Kendimi olduğumdan daha değersiz hissediyorum"; "Beni arkadaşlarım yönetiyor"; "Karşımda kim varsa hemen onun konuşma biçimini taklit etmeye başlıyorum"; "Başkalarının karakterine bürünüp onların kulağıyla duyuyor, onlar gibi hissediyorum, ama aynı zamanda kendim olarak onlara teslim oluyorum"; Her zaman rol yapmak zorunda kalıyorum, çünkü sahip olduğum tek şey bu"; "Kimsenin içimde neler olup bittiğini bilmesini istemiyorum; bu yüzden kimse psikanalize geldiğimi de bilmemeli"; "Her şeyi emen bir sünger gibiyim"; "Hemen karşımdakinin karakterine bürünüveriyorum"; "Bir arkadaşımla bir araya geldiğimde kendim olmaktan çıkıyorum, arkadaşımla özdeşleşiyor ve onun gibi hissediyorum"; "Başkalarını sevindirmek için varım ben".

Bu vakada içsel nesneler bakımından da dolaysız bir kimlik yaşantısı söz konusu değildir. Uwe rüyalarını anlatırken kendinden ben olarak söz etmekten her zaman kaçınıyordu. "Bir yolda yürüyordum..." demiyor, "Uwe bir yolda yürüyordu..." demeyi tercih ediyordu. Böyle bir "iç ses" algısı yabancılaşmış kimlik yaşantısının varlığını iyice vurgulamaktaydı. Bu "iç ses" onun üzerinde egemenlik kurabiliyor ve onu istediği gibi yönlendiriyor ("Uwe bunu yapmamalısın, çok ayıp!") veya onu pohpohluyordu (Uwe, sen gerçekten de muhteşemsin!").

Terapi sürecinde arkadaşı Maximilian ile bir araya geldiklerinde kendini bağımsız bir kişi olarak hissetmeyi başarmak yolunda adım attı ve bu durumu şu sözlerle dile getirdi: "Kısa bir süreliğine olsa da kendimi Uwe-Maximilian olarak değil, Uwe-Uwe olarak hissettim." İç ses ondan farklı bir şeymiş gibi karşısında yer almıyordu bu anlarda, artık duyduğu ses kendi sesiydi, yani Uwe'nin sesi.

"Bedeniyle ve ruhuyla katılarak yaptığı" ve en sevdiği şey fantastik roller oynamaktı. Bu hobiyi ortaokul öğrencisiyken doğduğu kentin gençlik kulübünde edinmişti. Üniversiteye başladığında da bu hobisini devam ettirmişti. Oynadığı rolleri anlatırken sevinçten havaya uçuyordu: "Bu çok ama çok hoşuma gidiyor!"

Sevdiği öteki boş zaman uğraşları da, olmayan kimlik yaşantısını dengeleme işlevini üstlenmişti: "Karakter boşluğumu dövüş sanatlarına, yelkene, sörfe yönelerek kapatmak zorunda kalıyorum... bütün bunlar benim öğrenip benimsediğim ve sahip olmak bakımından haneme yazdığım iyi şeyler." Öğrenilmiş "yapma" beceriler ona ikincil düzeyde bir kimlik yaşantısının kapısını açıyordu, aynı olanağı karakterlerine büründüğü kişiler de vermekteydi; bu ikincil düzeydeki kimlik yaşantısını ayakta tutmanın yolu, çevresiyle ve yapma beceriyle bağlantısını sürdürmesinden geçiyordu.

Yine de bu bağımlılığın simbiyotik bir özelliği yoktu. Gerçek bir yakınlık kurmak söz konusu olduğunda korkuyor ve kendini geri çekiyordu: "Tanıdıklarla en fazla dört beş saat birlikte olmaya katlanabiliyorum, ondan sonra duygular yolda kalmaya başlıyor. O kadar bitkin düşüyorum ki, yalnız kalıp saatlerce uyuma ihtiyacı hissediyorum. Eğer iyi arkadaşlarımla birlikteysem bu buluşmaların süresi sekiz dokuz saate kadar çıkıyor, ondan sonra tükeniyorum." Uwe ayrıca her terapi seansından sonra birkaç saat uyumak zorunda kaldığını da söylüyordu.

Bağlantı içinde yaşıyor ama duygusal ilişkilere giremiyor; bu güçlüğü, ilişkilerindeki şizoid özelliği açıklığa kavuşturan metaforlarla dile getiriyordu. Sürekli tekrarladığı şey, başkalarını bir camın, tülün veya sisin ardında algıladığıydı. "Gerçeklikle aramızda sanki bir duvar var." –"Gözlerim ve kulaklarımla değil, içsel duygularımla algılıyorum her şeyi."– tabii bununla kastettiği kendi duyguları değil, başkalarından "ödünç" aldığı duygulardı. Bazen yüksek sesle konuşmak veya güçlü bir biçimde aksırmak yoluyla –yani kuşku duymayacağı bedensel bir öz algı yoluyla– yabancılaşmış kimlik yaşantısının üstündeki tülü yırtıp atmayı başarıyordu.

Bir başkasının "içine girmek" ve yansıtmalı özdeşimi kontrol altına almak doğrultusunda sarf ettiği sözler çok manidardı. Bu durum başkalarına karşı gösterilen aşırı bir hassasiyet kılığında çıkıyordu ortaya. "Beni sadece dış dünya yönlendiriyor. Kendi kimliğim yok" veya "Benimle ilgilenen her kızla ben de ilgileniyorum" veya "Sadece bana değer verenlere değer verebiliyorum."

Ben yaşantısının, kendisinin kontrol altında tuttuğu bağlantılara bağımlı olduğunun bilincindeydi ve bu ona acı veriyordu: "Birisi benimle ilgilenmediğinde bunu hemen üstüme alınıp kendimi tamamen değersiz hissediyorum." O zaman umutsuz bir biçimde kendini uyarmaya çalışıyordu: Yalnız başına kalır kalmaz müzik dinlemeye sarılıyordu, hem de kulaklıkları sonuna kadar açarak: "Karakter arızamı dengeleyen şeylerden birisi de müzik." Veya saatlerce televizyonun başından kalkmıyordu. Bazen yüksek sesle kendi kendine konuşuyor veya ders için okuması gerekenleri yüksek sesle okuyordu. Bütün bunlar yetmediği zaman da sürekli saçıyla oynuyor veya tek tek bütün sivilcelerini sıkıyordu.

Ayrıca Uwe'nin üniversitede kiraladığı odaya başka bir arkadaşının odasından geçilerek ulaşılıyordu, böyle bir odayı özellikle tercih etmişti. Terapi ilerlediğinde bu odadan çıkıp kendisine başka bir oda tuttu.

IV. BÖLÜM

ÜRETKENLİK VE POSTMODERN BEN-ODAKLILIK

Postmodern İddia ve Psişik Gerçeklik

III. Bölümde postmodern ben-odaklılığı psikanaliz açısından ele almış ve ben-odaklılığın *üretken olmayan* bir karakter yönelimi olduğu sonucuna varmıştık. Bu yönelimin psişik açıdan üretken olmayışının nedeni, onun sınırlı ve çift değerlikli bir gerçeklik ve ben yaşantısı karşısında bir tepki oluşturma olmasıdır. Gerçekliğin verili, istenmeyen, sınırlayıcı ve olumsuz yönlerinin ve bunlardan kaynaklanan edilgenlik, atalet, zayıflık, çaresizlik ve yalnızlık duygularının yadsınması, somut düzeyde ben becerilerinin kaybına ve "yapma" becerilerin yardımıyla dengelenen arızalı bir bilinçdışı ben yaşantısına yol açmaktadır. Böylece arızalı ben yaşantısı bilinç düzleminden uzak tutulmaktadır. Ben-odaklılığın en belirgin göstergesi, ben becerilerine dayanması gereken bir ben yaşantısının, "yapma" beceriler karşısında geliştirilen hayati bir bağımlılıkla ikame edilmesidir. Bu bağımlılık da aynı şekilde bilinçdışı düzlemde kalmaya mahkûm olduğu için, rahatlıkla şu yorumu yapabiliriz: Özgür ve özerk ben-odaklılığın bizatihi kendisi bu bilinçdışı hayati bağımlılığın akılcılaştırılmasıdır.

Postmodern ben-odaklılığın üretken olmayan bir karakter yönelimi olduğu yolundaki psikanalitik yoruma hiç kuşkusuz itirazlar gelecektir. Çünkü bu yorum, hem genel hem de insani ve sosyal anlamda gerçekliğin, gelenekle aktarılan sınırlardan bütünüyle bağımsız olarak yapılandırılabilir ve üretilebilir olduğu yollu postmodern iddiayı sorgulamaktadır. Bunun ötesinde ben-odaklılığın III. Bölümde ele alınan patojen etkileri de,

psikanalitik rasathanenin, postmodern düşüncenin reklamını yaptığı gerçeklik anlayışını, yani gerçekliğin hiçbir kaynağa başvurmadan yapılandırılabilir olduğu görüşünü patolojik ve patojen olduğu için eleştirdiği yolundaki (yanlış) izlenimi güçlendirmiş olabilir. Böyle bir izlenim yanıltıcı olmakla birlikte, insanın gerçekliği üretirken ne kadar özgür olabileceği sorusunun yanıt beklediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada, insanı çevreleyen gerçekliğin ve "insan"ın kendi gerçekliğinin temsil ettiği ruhsal durumun dikkate alınması kaçınılmazdır. Bu konu hakkındaki tartışmayı, insan ruhsallığına ilişkin psikanalitik bakış açısının ve kazanımlarının ortaya attığı sorularla sınırlandıracağız.

"İnsan"ın ruhsal gerçekliğini sorgularken ister istemez "insan doğası" veya *"conditio humana"* (insan olmanın koşulları) ya da –daha genel söylersek– insan anlayışı sorununu da ele alacağız. İkinci bölümde postmodern ve psikanalitik insan anlayışları arasındaki farktan yola çıkarak farklı anlayışların izini süreceğiz ve Erich Fromm'un psikanalitik insan anlayışını gündeme getireceğiz. Bu noktada üretken ve üretken olmayan yönelimin farklarına değinip, üretken yönelimin ille de idealist düşüncenin bir göstergesi olmadığını ve bir kenara atılamayacağını göstermeye çalışacağız.

Postmodern düşünce ve psikanalitik yorumu

Postmodern düşünceyle beslenen pek çok yaklaşım, şimdiye kadar ortaya atılmış insan anlayışlarının sadece eleştirel bir bakışla sorgulanması gerektiğini değil, aynı zamanda şifrelerinin çözülmesi ve yapı bozuma uğratılmaları gerektiğini de iddia etmektedir. Buna göre hiç kimse, insanın kimliği ve neliğine ilişkin nesnel bir söylem geliştiremez ve geliştirmemelidir; bu nedenle insanın doğasından veya özünden söz edemeyiz, başka bir deyişle onun vazgeçilmez özsel niteliklere ve kendine özgü bir yasallığa sahip olduğunu iddia edemeyiz. Ayrıca insani olanı –insana uygun olanı– ve insan için mümkün olanı da tanımlayamayız. Bunun sonucunda istikrarlı bir kimlik yaşantısı, "olgun"

insan anlayışı, hümanizm ve ütopyalar bütün geçerliliklerini kaybeder. Sözgelimi Norbert Bolz'a göre, alternatif veya farklı bir hakikatin izini sürmüş olan aydınlanmacı akıl ve eleştiri çağı, "soğukkanlı bir karmaşıklık bilincine" (N. Bolz 1999, s. 3) yer açmak durumundadır. Biz de buna dayanarak ve postmodern ben-odaklılığın III. Bölümde ele alınan psikanalitik yorumundan yola çıkarak rahatlıkla, postmodern düşüncenin ortaya attığı iddianın belli yönlerinin "çağın tipik olguları" olduğunu ve psikanalitik bakış açısının onların maskesini düşürüp şifresini çözebileceğini öne sürebiliriz. Bu, öncelikle postmodern yaşam tarzının iddiası ve talebi için geçerlidir: Bu talebe ve iddiaya göre herkesin kendi yaşam tarzını özgür ve özerk bir biçimde seçme hakkı vardır. Çünkü gerçeklik eninde sonunda daima bir kurgu ve yapılandırmadır. Psikanaliz bu tür iddiaları bilinçdışı duyguların (sözgelimi bağımlılık veya sınırlanmışlık duygusunun) savunmaları olarak yorumlamaktadır. Bu yoruma göre (gerçekliğin daima bir kurgu ve yapılandırma olduğu yollu) temellendirme, bir sözde temellendirme yani bir akılcılaştırmadan başka bir şey değildir.

Daha önce de gösterildiği gibi akılcılaştırmaların görevi somut bir davranışı anlamlı ve etik açıdan değerliymiş gibi göstermektir. Bu nedenle, gerçekliğe ve gerçekliğin üretimine ilişkin farklı anlayışların yanı sıra farklı insan anlayışları da anlamların dönüşümü olarak değerlendirilebilir, bu anlam dönüşümleri kaçınılmazdır, çünkü değişen davranışı akılcılaştırarak meşrulaştırmak zorundadırlar.

Bu noktada hiç kuşkusuz ilginç bir soru çıkar ortaya: Tarih eğer farklı akılcılaştırmaların –dolayısıyla da doğrudan gözlemlenemeyen düşünsel yapıların– dönüşümünden ibaretse, insanın gerçekliği de kurgusal ve yapılandırılmış bir gerçeklikten mi ibarettir? Biz burada bu soruyu sonuna kadar tartışamayız ama kendi temsil ettiğimiz pozisyonu saydamlaştırabiliriz. Kavramların ve dilin anlamlarına bağlı kalındığı sürece bütün argümanlar kurgusal ve yapılandırıcı bir bakış açısının lehine olacaktır. Deneyimlerin sembolleri düzleminde kalındığı sürece, bir deneyimin dilsel ve kavramsal eşdeğerliliğini yakalayıp özgüllüğünü güvence altına almak imkânsızdır. Bu bağlamda

nice "kutsal" kavram pazara girmiş ve "rakip" tarafından iptal edilmiştir. Tarihte "Tanrı", "selamet" veya "kurtuluş" gibi kavramların kaderi bu olmuştur ve bugünün "alternatif", "yaratıcı", "akılcı", "üretken", "hümanist" veya "otantik" gibi kavramları da onlarla aynı kaderi paylaşacaktır. Ama öte yandan adlandırılmış ve adlandırılabilir olandan ayrılan deneyimler de vardır; bu deneyimler (sözgelimi sanatta, mistisizmde veya şiirin, mitosun, rüyanın, masalın ve destanın sembolik dilinde olduğu gibi) dolaylı olarak betimlenebilir ve benzer deneyimlere açık olan insanlara iletilir.

Psikanalitik bakış açısının akılcılaştırmaları bilinçdışı eğilimlerden ve güdülerden ayırması da, kavramsallığın ötesindeki deneyimlerin anlamlandırılmasını aktarma çabasıdır; bunun için de bilinç düzlemindeki ve bilinçdışı düzlemdeki anlamlandırmaları, başka bir deyişle bilincin ve bilinçdışının dilini birbirinden ayırır. Bilinçdışı dilin anlamlandırılmasının ikna edici ve iletişim yoluyla tartışılabilir olması, insanın kendi deneyim becerisine bağlıdır; örneğin insanın, kendi öz evladına karşı bir düşmanlık besleyebileceği fikrine ne kadar açık olduğu veya bu düşmanlığı "içinde" hissedip hissetmediği belirleyici bir önem taşır.

Burada da akılcılaştırmalar ve onların bilinçdışı anlamları bağlamında, insanın ne tür bir deneyim arka planını beraberinde getirdiği, bir akılcılaştırmayı akılcılaştırma olarak kabul edip edemeyeceği ele alınmaktadır. Tabii bunun sonunda ortaya çıkacak yargı da pekâlâ başka bir şeyin rasyonalizasyonu olabileceği gibi –Fromm'un anladığı anlamda– üretken bir deneyim de olabilir. Bunu bir örnekle gösterelim: Üretkenliği odak noktası yapan bir kişi, postmodern ben-odaklılığın ilişki anlayışını, başka bir deyişle anlık bağlantılarını, başka insanlarla duygusal ilişkilere kendini bırakabilme eksikliğinin rasyonalizasyonu olarak yorumlayabilir. Burada "kendini duygusal ilişkilere bırakabilmek" demek; başka bir insana değer vermek, onunla yakınlık kurmaktan tat almak, duygularını ve düşüncelerini aktarmak, onunla ilgilenmek, onu olduğu gibi anlamak ve yokluğunda deneyimlerin paylaşılamadığı anlarda onu özlemek demektir. Otoriteyi odak noktası yapan bir kişi ise, postmodern anlayışı

sıkı sıkıya bir bağlanma yetisinden yoksunluğun akılcılaştırılması olarak yorumlayacaktır. Onun için "sıkı sıkıya bağlanmak" demek; ömür boyu sürecek bir sadakat, bağlayıcı bir rol, itilaf ve ittifak ilişkisi, karşılıklı görevlerin yerine getirilmesi, büyük ölçüde güvenilirlik, başka yakın ilişkilere yasak koymak vs. demektir.

Sonuç olarak ikisi de postmodern ilişki anlayışını bir akılcılaştırma olarak yorumlayabilir. Postmodern ben odaklı karakter ise bu yorumlardan kaçacak ve kendi ilişki anlayışını kesinlikle bir akılcılaştırma olarak görmeyecek, tersine onu tamamen kendine has, başarılı bir ilişki yaşama tarzı olarak değerlendirecektir. Bu durum çıkmaz sokaktır ve şöyle bir çıkarımda bulunulabilir: herkes kendi gerçekliğini yapılandırıp kurmakta ve kendi yorumunu, ilişkilerin özü bakımından doğru ve uygun kabul etmektedir. Bu nedenle kimse kendi anlayışı dışındaki anlayışları sorgulamaya ve onları akılcılaştırma olarak nitelemeye kalkışmamalıdır.

Yine de satrançtaki pat konumuna benzeyen bu durumdan çıkmanın bir yolu vardır: Bu üç karakter de yorum düzleminden deneyim düzlemine geçip ötekinin ilişkiyi nasıl yaşadığını hissedebilirse, bu ilişki yaşantısının öteki üzerindeki etkilerini de hissedebilir. Başka bir yaşantıya kendini bırakabilirse neyin farklı olduğunu anlayacak ve etkileri bakımından onun niteliklerini değerlendiren bir söylem geliştirme ihtiyacını hissedecektir. Tabii burada asıl soru, bu üç kişinin de aynı nitelikleri dile getirip getirmeyeceğidir. Pek çok şey, bu üç karakterin de üretken bir ilişki tarzı yaşamaya gerçekten hazır olduklarında üretkenliğe öncelik tanıyacakları varsayımını desteklemektedir. Çünkü üretken yönelimin insan üzerindeki etkisi öteki ikisine göre hiç kuşkusuz daha olumludur. Elbette bu varsayıma itiraz edilebilir ve edilmektedir de. Ama yapılacak itiraz aynı deneyim üzerinde temellendirilmeli ve ikna edici olmalıdır.

Üç karakterin de üretken bir ilişki deneyimine öncelik vereceği varsayımının psikanalitik dayanağı şudur: Üretken bir deneyim söz konusuysa, ilişki büyük ölçüde kişinin kendi öz güçlerini hayata geçirmesiyle biçimlenir. Böylece ilişkilerin biçimlendirilmesinde asli bir rol oynayan emosyonel öz güçler

bastırılmaz ve bilinç düzleminde engellerle karşılaşmaz, tam tersine ilişki yaşantısında insanın hizmetine girer. İnsan kendi öz güçlerini kullanarak "açıkça daha olumlu bir yaşantı"ya geçer. Üretken yönelimin niceliği, yani ölçülebilir özelliği de öncelikle buradan anlaşılır. Bunun da ötesinde insan, üretkenliğe yönelerek gerek öz güçlerini gerekse de olgun ben işlevlerini pratiğe geçirdiğinde ben'inin ne kadar güçlü ve ne denli beceri sahibi olduğunu görmekte, bu ben becerisi sayesinde de kendisini ve çevresini ayrıştırarak algılayabilmektedir. Daha büyük bir ben becerisi sayesinde "daha olumlu bir yaşantı"ya nasıl erişildiğini üretken yönelimin *etkilerini* ortaya koyarak açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Ama bundan önce başka bir iddiayı, Erich Fromm'un psikanalitik insan anlayışını ve üretken yönelim konseptini tartışıp anlaşılır kılacağız.

Erich Fromm'un psikanalitik insan anlayışı

20. yüzyılda bütün kültürler, toplumsal katmanlar ve ortamlarda insana ve insani olana özgü ortak nitelikler olduğu fikrini yıkan, her şeyden önce toplumbilimsel disiplinlerdi. Bugünse biyobilimler olarak adlandırılan disiplinler, insanın gen biyolojik, gen tarihsel, nöro biyolojik ve sosyo biyolojik açıdan şekillendirilebilir olduğunu iddia ediyorlar. Günümüzün sosyolojik görececiliği –postmodern çağ ruhunun izinden giderek– kendi geniş sahasında biyolojik şekillendirilebilirlik inancına yer açmak zorunda kaldı. Ana akım psikoloji de bu trene atlamaya çalışıyor.

Gerek Kamusal Bilim* alanında gerekse de akademik işleyişte ortaya çıkan bu güçlü eğilim karşısında psikanalistlerin ve hümanist psikologların (bazen de nöro ve biyo bilimcilerin) insanda şekillendirilebilir olmayan şeylerden veya *sadece* insanın yapabileceği şeylerden söz etmeleri, modern öncesi natüralist bir düşünme biçimine geri düşüş izlenimi uyandırıp yadırganmaktadır. İnsan eğer şekillendirilebiliyorsa bunun potansiyelleri ve

* Almanya'da Karlsruhe Üniversitesi'nin bilimin toplumsallaşması ve kamuoyunda tartışılması amacıyla düzenlediği etkinliklere verilen ad. (ç.n.)

sınırları var mıdır? Eğer varsa, bu insan için tipik olan bir üretkenliğe ve zorunluluğa işaret eder. Bunun ardından da, "İnsanı insan yapan nedir?" sorusu gelir. Postmodern insan anlayışının karşısına konacak alternatif modelin, ille de köktenci veya natüralist olmayacağını Erich Fromm'un psikanalitik insan anlayışı üzerinden göstermeye çalışacağız.

Fromm "öz" ve "insanın doğası" gibi kavramları kullanmakla birlikte, bu kavramı tanımlarken natüralist felsefi antropolojilerin geleneğini sürdürmez. Fromm'a göre insanı, –sözgelimi insanın toplumsal ve politik bir varlık oluşu gibi– özellikler ve özsel nitelikler değil, barındırdığı imkânların ve sınırlılıkların sonucu olan ve her defasında yeni bir dengeye oturtulması gereken çelişkiler tanımlar. Bu çelişkiler onun akıl yetisinin, kendi kendisinin bilincinde oluşunun ve tasavvur becerisinin sonucudur. İnsan hayvani içgüdüye bağımlılığını bu becerilerle aşar, ama öte yandan bunlar –Fromm'un ifadeleriyle– "çatışmalara ve korkulara" neden olup bir "dengesizlik" durumu yaratırlar, insan daha iyi bir dengeye ulaşmak için bu dengesizlik durumuyla başa çıkmak zorundadır. Ama yeni bir denge kurulur kurulmaz yeni çelişkiler baş gösterir, öyle ki arayış yeniden başlar ve bu böyle devam eder. Ne sorular ne de yanıtlar insanın özüne ilişkindir (E. Fromm 1968g, TY IX, s. 379).

İnsanın herkesçe –nihai olarak olmasa da– yanıtlanması gereken ortak "soruları" nelerdir? Fromm, insanın psişik ihtiyaçlarına dair öğretisiyle bu soruya ayrıntılı bir yanıt vermiştir (krşl. E. Fromm 1955a, TY IV, s. 24-50, 1973a, TY VIII, s. 207-214; krşl. R. Funk 2004, s. 17). Yemek, içmek, uyumak, cinsellik gibi bedensel ihtiyaçlardan farklı olarak (ilişki, kök salma, kimlik yaşantısı, sınırlı olanın aşkınlaştırılması, yön bulma çerçevesi, sevgi ve teslimiyet nesnesi gibi psişik ihtiyaçlar sadece insan için tipiktir. İnsanın hayvanla ortak noktasını oluşturan bedensel ihtiyaçlar gibi, psişik ihtiyaçlar da "ille doyurulmayı" bekler (E. Fromm 1941a, TY I, s. 385), başka bir deyişle doyurulmak zorundadır; gelgelelim insanın barındırdığı imkânlar ve sınırlılıklar doyurulma tarzında önemli bir rol oynar.

Bedensel ihtiyaçların doyurulmasında (sözgelimi yemekte olduğu gibi), insanın fiziki sağlığına yararlı ve zararlı doyum

biçimleri vardır; aynı şekilde psişik ihtiyaçlar söz konusu olduğunda da yararlı ve zararlı doyum imkânları vardır. İnsanın psişik açıdan serpilip gelişmesini, (yani onun kendisi ve çevresini kuşatan gerçeklik hakkında ayrımlaşmış bir algıya sahip olmasını) sağlayanlar yararlı serpilip gelişme eğilimini engelleyenler veya bu süreci bozguna uğratıp tam tersi yönde bir gidişata yol açanlar zararlıdır. Bu nedenle, gelişme eğilimini destekleyenler "birincil potansiyelliğin" ifadesidir (krşl. E. Fromm 1947a, TY II, s. 137f); bu her yaşam tarzı için tipiktir, bu nedenle insanda da kendini gerçekleştirme eğilimini önce o gösterir.

Eğer her insan yaşamı için tipik olan birincil serpilip gelişme imkânları devreye giremiyorsa bunun nedeni şudur: Ekonomi yapma tarzı ve buna bağlı toplumsal yaşamın gerekleri insanı, serpilip gelişmeye ve öz güçlerini kullanmaya yönelik olmayan, tam tersine toplumsal yaşamın işlevselliği uğruna kendi serpilip gelişme potansiyellerini ihmal etmesine neden olan doyum biçimleri geliştirmeye zorlamaktadır. Serpilip gelişme ve sağlık için zararlı olan bu doyum biçimleri ikincil imkânlardır ve bunlar birincil düzeydeki potansiyellik engellendiği veya bozguna uğratıldığı takdirde devreye girer.

Fromm, insanın birincil düzeydeki serpilip gelişme eğilimlerini destekleyen doyum biçimleriyle onu bozguna uğratan doyum biçimleri arasındaki ayrımı, karakterin toplum tarafından üretilmesiyle ilişkilendirir. Buna göre insan, ne "kültürel modellerin cansız bir gölgesi" ne de "biyolojik olarak verili, doğuştan gelen dürtülerin bir toplamı"dır (E. Fromm 1941a, TY I, s. 230). Gerek toplumsal gerekse insani ihtiyaç ve talepler vardır, insanın uyum kapasitesi de "sınırsız değildir" (a.y, s. 285).

Her toplumsal ortak yaşam, bireyin toplumsal yaşam pratiğine büyük ölçüde uyum sağlamasını gerektirir; bu da bireyin üretim ve yaşam biçiminin taleplerini içselleştirmesi ve nihayet toplumun mevcudiyeti ve işleyişi için gereken şeyleri kendiliğinden yapmak istemesi sonucunda ortaya çıkar. Bu arada birincil düzeydeki imkânlar devreye girmezse, toplum insanın üzerinde yabancılaştırıcı bir etki yapar ve üretken olmayan bir karakter yönelimi ortaya çıkar. Fromm, her ne kadar toplumsal ka-

rakter söz konusu olduğunda insan ruhunun toplum tarafından şekillendirildiğini vurgulasa da, "ruh sağlığının bireyin topluma 'uyumu' olarak değil", tersine "*toplumun insanın ihtiyaçlarına uyumu olarak*" anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur; "burada asıl mesele, ruh sağlığının gelişiminde toplumun destekleyici veya engelleyici rolüdür" (E. Fromm 1955a, TY IV, s. 54f).

Bu nedenle insanın psişik ihtiyaçlarının doyurulmasında belirleyici soru şudur: Birey birincil gelişme imkânlarına kavuşabilmekte midir, yoksa büyük ölçüde toplumdan kaynaklanan ve üretken olmayan bir karakter yönelimi yüzünden önü mü kesilmektedir? İnsan psişik ihtiyaçlarını doyurma zorunluluğundan hiçbir zaman kurtulamamıştır ve ilişki kurmak zorunda olan bir varlıktır. Toplumun talep ettiği ve desteklediği şeylere uygun düşen ve karakter özellikleri kılığında ortaya çıkan tepki modelleri oluşturur, böylece bu ihtiyacını nasıl doyuracağını her defasında yeniden düşünmek zorunda kalmaz. Bir insanın ilişki ihtiyacını, duygudaşlık, sevgi, özen gibi olumlu karakter özellikleriyle mi, yoksa mesafe, saldırganlık ve yıkıcılık gibi olumsuz karakter özellikleriyle mi doyurduğu, onun karakterinin üretken olup olmamasına bağlıdır.

İnsan serpilip gelişmesini destekleyen imkânlara yabancılaşmışsa yüzünü ikincil imkânlara döner; bunlar psişik ihtiyaçları doyurmakla birlikte, insanın kendine özgü, başkalarından farklı bir yaşamı gerçekleştirmesine izin vermezler. Tam tersine, ikincil imkânların, insanın birincil imkânlara daha çok yabancılaşmasına neden olan bir iç dinamiği vardır, başka bir deyişle ikincil düzlemdeki imkânlar, insan yaşamında doğal olarak varolan açılım eğilimini ketler veya bütünüyle bozguna uğratır. Böylece (büyüme sendromu yerine) bir çöküş sendromu çıkar ortaya (krşl. *Büyüme ve Çöküş Sendromunun Grafiği*, E. Fromm 1964a, TY II, s. 238).

Fromm'un insan anlayışı, insanın psişik ihtiyaçlarının doyurulması için birincil olan, yani serpilip gelişmeyi destekleyen imkânlarla; ikincil olanlar, yani serpilip gelişmeyi engelleyenler arasında bir ayrım yapar. Öte yandan bunların üretken olan ve olmayan karakter yönelimleri bağlamında içselleştirilmesiyle ikinci bir ayrım ortaya çıkar. Burada "üretken" demek, insana

özgü serpilip gelişme potansiyelinin potansiyellikten (kapasite) çıkıp hayatın içinde eyleme geçirilmesi demektir.

Günümüz ekonomisinde ağırlıklı bir yer tutan ekonomik üretkenlik kavramı göz önünde bulundurulduğunda, karakter yöneliminin niteliğini göstermeyi amaçlayan "üretken olan" veya "üretken olmayan" ifadelerinin pek uygun kaçmadığı düşünülebilir. Bu yüzden Fromm'un kendisi de başka ek ifadeler kullanmıştır. Karakter yönelimlerindeki dinamiğin sınıflandırılması için kullandığı en önemli kavram çiftleri şunlardır: "yaşam sevici" - "ölü sevici" ve "büyüme sendromu" - "çöküş sendromu" (bu iki kavram ilk defa 1964 tarihli *İnsan Ruhu*'nda kullanılmıştır). Ayrıca sahip olma yönelimiyle olma yönelimi kavramları *Sahip Olmak ya da Olmak*'ta ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Duruma uygun kavramların kullanımı bazen ne kadar önemli olursa olsun, asıl önemli olan, bu kavramların içerdiği bilgi veya deneyimdir. "Üretkenlik" ve "üretken" yönelim kavramları da dikkati sonuca, ürüne çekiyor olabilir ama asıl tanımladıkları, bir şeyin meydana getirildiği ve geliştirildiği sürece odaklanan bir deneyimdir. Fromm'u en çok etkileyen, nöro bilimcilerce de desteklenen şu bilgi olmuştur: Her canlı, içinde yaşam olanaklarını geliştirmeye yönelik bir temel eğilim taşır. Bu durum "insana içkin bir amacın" (1973a, TY VII, s. 235) varlığını gösterir, buna dayanarak da insan, "optimum düzeyde gelişme arayan bir varlık olarak tanımlanabilir, her ne kadar bu arayış dış koşulların uygun olmayışı yüzünden çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmak zorunda kalsa da" (a.y., s. 230) Fromm'a göre *optimum gelişime yönelik bu içten gelen aktif arayış*, nöronların etkinliği ve harekete geçirici uyarımların işlevi analiz edildiğinde kanıtlanabilmektedir. Fromm bu durumu, nörolog R. B. Livingstone'a atıfta bulunarak şöyle özetler: "Sinir hücreleri dikkat çekici bir ölçüde etkinliğe ve entegrasyona yönelmektedir. Uyarı-tepki psikolojisinin temelindeki varsayımların tersine beyin sadece dış uyaranlara tepki göstermekle kalmaz, kendi içinde de aktiftir" (E. Fromm 1991h (1974), TY XII, s. 172).

Fromm'dan bu yana beynin ve beyin gelişiminin kendine özgü yasallığına ilişkin bilgiler katlanarak ilerlemiş ve nöro bi-

limcilerin birbirinden çok farklı insan anlayışları geliştirmelerine yol açmıştır. Burada tartışılan üretken yönelim bağlamında bazı bilgiler özel bir önem taşımaktadır; bunlar öncelikle "gen teknisyenleri"nin insan anlayışıyla eleştirel bir biçimde hesaplaşmış olan ve insan beyninin karmaşıklığının ve ayrımlaştırma özelliğinin gelişiminde ilişki, öğrenme ve çevre deneyimlerinin önemini vurgulayan bilgilerdir.

Nörobiyolog Gerald Hüther, "insan beyninin kullanıma bağlı plastik potansiyeli"nin altını çizmektedir (G. Hüther 2002, s. 84). Beyin bu potansiyelini gerçekleştirmediği zaman görünür bir değişim göstermektedir. Ama bunun da ötesinde "sıradan koşullarda gayet normal olan bir beynin kimi bölgelerinin yoğun kullanımı, o bölgelerdeki nöron ağlarının karmaşıklaşmasına, yoğunlaşmasına, hatta büyümesine yol açmaktadır" (a.y, s. 84). Ancak pratiği yapıldığında insani niteliklere dönüşen insani öz güçler bağlamında Hüther şöyle der: "Tutarlı biçimde sonuna kadar düşünülürse" bu şu demektir: "Beynimiz, nasıl kullanırsak öyle şekillenir. Dünyayla başa çıkabilmek için özellikle sık sık ve başarıyla etkinleştirdiğimiz bağlantılar giderek gelişim ve güçlenirken, kullanmadığımız veya nadiren kullandığımız bağlantılar ya oldukları gibi kalırlar ya da yavaş yavaş bozulmaya başlarlar" (a.y., s. 85).

İnsan yaşamının ilk yıllarında nöron bağlantılarının olağanüstü bir hızla gelişmesi ve bu gelişimin daha çocukluk çağında hız kaybetmesi, Fromm'un üretken yönelimi hayata geçirmek için içten gelen bir eğilim gösterdiğimiz yolundaki tezini doğrulamaktadır. Çocuklukta kullanılan beceriler daha sonra kullanılmaz hale gelmektedir. Hüther (2002, s. 67) "yaşam boyu öğrenme yetisini koruyan, karmaşık bir ağ sistemine sahip bir beyin oluşturmaya yarayan genetik yatkınlıktan" söz etmektedir. Duygusal anlamda soğuk, kısır ilişki ve ortam deneyimleri bu yatkınlığın gerçekleşmesini engelleyebilir. Bu nedenle üretken yönelim ikincil olarak insanın "içine yerleştirilmiş" bir şey değildir; birincil bir beceri olarak zaten mevcuttur ve kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır; ama onu kabul eden, yansıtan, destekleyen ve duygusal olarak güvence altına alan bir ortama muhtaçtır.

Bir potansiyellik hayata geçmeye başladığında, aynı zamanda gelişmesini sağlayan kendine özgü bir dinamik kazanmaktadır. Hüther'in, insan beyniyle bir köstebeğin "kablolu" beynini karşılaştırdığında gördüğü tek fark, sadece insanın beynini neye kullanacağını özgürce belirliyor olması değildir. Bunun ötesinde, insan bir kez karar aldı mı, beyin artık o karar doğrultusunda, iç örgütlenmesi uyarınca kendisinden beklenen performansa giderek daha iyi uyum sağlamaktadır (a.y., s. 98).

Burada alıntıladığımız nörobiyolojik araştırmaların sonuçları, Erich Fromm'un psikanalitik insan anlayışı ve üretken yönelim konsepti bağlamında ortaya attığı iddiaların nörobiyolojik açıdan da bir temeli olduğunu yeterince göstermektedir. Psikanalizin üretkenlik anlayışını, insanın ben yetilerini ve öz güçlerini anlatırken ele almıştık (krşl. III. Bölüm, s. 125).

Buna göre üretken bir insan; kendine özgü bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel potansiyellerini optimum düzeyde geliştiren insandır. Bu bağlamda üretken insan, iç ve dış gerçekliği ayrımlaştırarak ve yapılandırarak algılama ve değiştirme becerilerini geliştirir.

Fromm, insanın dışavurum biçimlerinin, farklı boyutlardaki imkânları (düşünme, hissetme, eylemde bulunma) beraberinde getirmesinden yola çıkarak genel üretkenlik teorisini bu boyutlarda da somutlaştırmaya çalışmıştır (krşl. R. Funk 2003, s. 19). İnsan davranışının düşünme, hissetme ve eylem boyutlarında faaliyete yönelmesi, yani insanın yaşamdan yana olan zihinsel, manevi, psişik ve bedensel öz güçlerini kullanmaya yönelmesi, üretken *aklı* (yani realiteye uygun bir gerçeklik algısını), üretken *sevgi*yi (yani insanın kendi bağımsızlığını koruyabildiği bir sevgi ilişkisini) ve üretken *iş*i (yani yaratıcı eylem becerisini) beraberinde getirmektedir.

Fromm'un *genel* psişik üretkenlik kuramı, çok farklı yönlerde anlaşılabilecek ve her türlü eylemi akılcılaştırmaya yarayan içi boş, ideal formüller haline getirilip kötüye kullanılabilecek kavramlardan bağımsız düşünülemeyeceği için, psişik üretkenliğin *özel* kuramıyla tamamlanmayı gerektirmektedir; bu kuram, somut olarak kendini ortaya koyan ve üretken olmayan bir karakter yönelimi karşısında üretkenliğin ve üretken yönelimin

ne anlama geldiği sorusunun izini sürmektedir. Önce, örneğin otoriter karakterin hangi ben becerilerine yabancılaştığı bilinirse, o zaman üretkenliğin ne anlama geldiği ve bu becerinin nasıl yeniden kazanılabileceği ortaya konmuş olur. Son olarak da postmodern insanın, üretken bir yönelim edinebilmek için hangi imkânlara sahip olduğu sorusunun izini sürebiliriz (otoriter ve pazarlamacı karakterde üretken yönelimin özel kuramı için krşl R. Funk 2003, s. 22-24).

Üretken Olmak ve Olmamak Arasında Postmodern İnsan

Bir defo olarak ben-odaklılık

Postmodern yaşam tarzlarının ve postmodern karakter yöneliminin gün geçtikçe önem kazandığı toplumların işleyişini tanımlayan pek çok faktör arasından dijital teknoloji ve elektronik medyanın önemini özellikle vurgulamıştık. Bu araçlar, insanın şimdiye kadar hep eğilim duymuş olduğu bir şey için fırsat tanımaktadır: gerçekliği kendi belirledikleri ihtiyaç ve arzular doğrultusunda üretebilmek. Verili olanı sanatın, kültürün ve teknolojinin yardımıyla aşkınlaştırmaya dönük bu eğilim, *insani* becerinin *artması* olarak devreye girdiği sürece, olağanüstü bir zenginliğin önünü açabilir. Tam da bu nedenle gerçekliğin üretimi ille de yabancılaşmanın ifadesi olmak zorunda değildir, tam tersine öncelikle insani becerinin ifadesidir.

Ancak aşkınlık çabası tam ters yönde bir etki yaratıp insanın, insani becerisine yabancılaşmasına da yol açabilir. Bu üretken olmayan eğilim insanlık tarihinde daima var olmuştur. Sözgelimi peygamberler putperestliği bu yönde yorumlamışlardır. "İnsan eline bir tahta parçası alır; yarısıyla ateş yakıp ekmeğini pişirir, diğer yarısıyla bir heykel oyar ve onu tanrısı kabul edip yüceltir" (E. Fromm 1992g (1959), TY XII, s. 210). Putperestlik gibi yabancılaşmaların anlamı şudur: "Kendimi kendimden çekip alıyorum, içimi boşaltıyorum, kendimi donduruyorum, canlı bir deneyimden kurtuluyorum, yani kendi düşüncemi, kendi sevgimi, kendi duygumu benim dışımdaki bir başka şeye veya kişiye yansıtıyorum" (a.y., s. 209).

İnsanın teknik ve "yapma" beceriyle kurduğu yabancılaşmış ilişki, insani ilişkiyi ille de dışarıda bırakmaz. Sırf, tahta parçası idealize de edilip tanrılaştırılabiliyor diye, insan tahta parçasının yardımıyla ekmek pişirmekten vazgeçmek durumunda değildir. Gerçeklik üretme yöntemleriyle kurduğumuz ilişki için de geçerlidir bu. Bilgisayar teknolojisine, sentetik müziğin yarattığı sanatsal imkânlara veya üretim süreçlerinin dijital olarak yönetilmesine açık olmayan kişi, zenginleşmesini sağlayabilecek büyüleyici imkânlara da açık değil demektir. "Yapma" beceriyle kurulan ilişki üretken olmayan, yabancılaştırıcı bir ilişki olarak mı devam edecek, yoksa üretken bir ilişkiyle mi sonuçlanacak sorusunun yanıtı, insani beceriyi "yapma" beceri uğruna feda etmekte olan insan yazgısındadır. İnsani beceri teknolojik ve "yapma" becerinin lehine tedavülden kaldırılacak veya postmodern ben-odaklılıkta olduğu gibi toptan ikame edilecek olursa, birçok "tahta parçası" putperestlik yolunda kullanılacak demektir, bu da insanın ben becerilerine daha da fazla yabancılaşacağı anlamına gelir.

O halde, insani beceriyle nasıl bir ilişki geliştirileceği, insani ve "yapma" beceri arasında nasıl bir güç dengesi kurulacağı veya uyum sağlanacağı belirleyici olacaktır: Yapma beceri insani beceriyi ikame mi edecektir? Her ne kadar postmodern pazarlama stratejisi farklı bir amaç güdüyorsa ve "yapma" becerinin büyük bir baştan çıkarma gücüne sahip olduğunun gözden kaçırılmaması gerekiyorsa da, bu soruya ilkece "hayır" yanıtı verilmelidir. Aksi takdirde, ben becerilerine ulaşmak için kaçınılmaz olan zahmetli ve meşakkatli ben başarılarından bütünüyle vazgeçilir. Aslında ne tahta parçası, ne dijital teknoloji, ne yönetim programları ne de retorik eğitim, insanları, insani beceriyi ve ben becerilerini *ikame etmek arzusuna* götürecek bir dinamiğe sahip değiller. "Yapma" becerinin devreye girmesinin zorunlu sonucu, Boro ailesi[1] örneğinin de gösterdiği gibi, eylem bilgisi alanında yaşanan değişimdir. Öte yandan eylem bilgisi

1 "Schwarzwaldhaus 1902" adlı belgesel-reality show'un kahramanı olan Berlinli aile. Aile, elektriğin, suyun, hijyenin olmadığı, tamamen yüz yıl öncesinin koşullarına göre düzenlenmiş bir evde, dönemin üretim koşullarına uygun olarak bir süre yaşamış, çeşitli güçlüklere ve sağlık sorunlarına rağmen hayatta kalmayı başarmıştır. (e.n.)

–başka karakter becerilerinden farklı olarak– "Google" ve diğer dijital teknolojiler sayesinde gerektiği zaman hızla yeniden öğrenilebilmektedir.

"Yapma" ve insani beceri arasında ille de bir çatışma olması gerekmiyorsa, o zaman postmodern insan da ille ben-odaklı olmak zorunda değildir. Ayrıca çağdaş insanın bir yandan "yapma" beceriden yararlanması, bir yandan da bu kullanımı ben-odaklı olmaktan ve insani beceriyi ikame etmekten çıkarması mümkündür. Her halükârda, yaygınlaşma eğilimi gösteren ben odaklı karakter ruhsal açıdan bir *defo* olarak görülebilir. Çünkü bu karakter, daha önce de gösterildiği üzere (s. 110-112), insani beceriyi "yapma" beceriyle ikame etmeyi istemektedir. Bunu biraz daha açabiliriz.

Psikanalitik açıdan bu defonun en önemli nedeni, ben-odaklılığa özgü bir eğilim, yani insani becerinin yerine "yapma" beceriyi koyma eğilimidir. Bu eğilim, ben-odaklılık için tipik olan diğer defoların da nedenidir. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

— Bedensel, ruhsal ve zihinsel-entelektüel öz güçlerin değeri düşürülürken, "yapma" becerinin değerinin yüceltilmesi.

— Zorlanma ve disiplin adına ne varsa hepsinin tedavülden kaldırılması, "afiyette" olmanın ve hafifliğin idealize edilmesi;

— Hastalık ve acı süreçleri, yaşlılıktan kaynaklanan güç kaybı ve kriz dönemleri gibi gerçekliğin kaçınılmaz yönlerinin bastırılması, bunların yerini ebedi gençlik, saldırganlıktan ve acıdan muaf bir kişilik gelişimi, "sağlıklı" ölüm yolundaki telkinlerin alması;

— Edilgenlik, güçsüzlük, zayıflık, çaresizlik ve yalıtılmışlık duygularının susturulması, bunların yerini olumlu düşünme ve hissetme halinin, sınırsız bir faalliğin, yapabilirliğin ve çok yönlü bağlantıların alması;

— Korku, utanç, suçluluk gibi olumsuz duyguları yadsımak ve bu yadsınan duyguları korkusuzluk, suçsuzluk, vicdansızlık ve utançsızlık kılığında dışa vurmak;

— Eleştiriye ve kritik durumlara maruz kalmaktan kaçmak ve ister uyum ister risk olsun, ikisinin de insanın kendi seçimine bağlı olarak üretmek;

— Engellenmişlik duygusu ve düş kırıklıklarından kaçmak ve yanılsamaları tercih etmek;

— Bağımlılık ve muhtaçlık anlamına gelebilecek her şeye karşı isteksizlik ve hem kendini, hem başkalarını ya da "yapma" beceriyi kontrol etmek.

Böyle defolar hiç kuşkusuz başka hayat ve gerçeklik tasavvurlarında da görülmektedir; "ben-odaklılık" söz konusu olduğundaysa insani beceriyi "yapma" beceriyle ikame etme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Gerçekliğin üretilmesi ve yapılandırılmasında gündeme gelen yeni ve büyüleyici imkânların psikolojik bir defoya yol açmasına neden olan veya onları böyle bir defonun hizmetine sunan güçler nelerdir sorusu acil yanıt bekleyen bir sorudur.

"Yapma" beceri ve insani beceri arasında uyuşmazlığa neden olan ve ikame dinamiğini teşvik eden en büyük güç, yeni gerçeklik üretme imkânlarının global kapitalist ekonomi çerçevesinde pazara sürülmesidir. Bu ekonomi bugün hangi biçime bürünürse bürünsün, amacı insanın kendisi, ihtiyaçları veya başarısı değildir. Burada amacı belirleyen daha çok, "yapma" becerinin pazara sürülmesine bağlı olan ekonomik başarı ve yatırımcılarla hisse senedi sahiplerinin kâra dönük çıkarlarıdır. I. Bölümde ele alınan pazarlama stratejileri, başta neoliberal yaklaşım olmak üzere günümüz kapitalist ekonomisinin "yapma" beceri uğruna insanları ben becerilerinden vazgeçmeye zorladığını hiç kuşkuya yer vermeyecek biçimde göstermiştir. İnsanları, insani becerilerinden vazgeçip "yapma" beceriyle yaşama noktasına getiren güçlerin ortaya çıkmasında kapitalist ekonominin çıkarları önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüz kapitalist ekonomisinin, insani beceriyi "yapma" beceriyle neden ve nasıl ikame ettiğini ayrıntısıyla anlatıp göstermenin yeri burası değil hiç kuşkusuz. Aynı şekilde daha da önemli bir başka soru, yapma becerinin satışında ben becerilerini ikame etmek yerine desteklemek için (çünkü psikolojik açıdan ben-odaklılık defosundan ancak böyle kaçınılabilir) hangi ekonomi ve pazarlama modellerinin gerektiği sorusu da bu kitabın sınırlarını aşmaktadır.

Ama psikolojik açıdan somut ayrımlaştırma için bazı önerilerde bulunabiliriz. Üretken postmodern karakterin üretken olmayan postmodern karakterden hangi noktalarda ayrıldığını, yapma becerinin üretken kullanımıyla üretken olmayan kullanımının sınırlarını ve yapma beceriyle insani beceri arasındaki olası işbirliğinin özelliklerini saptamak mümkündür. Bu konuya, ben odaklı karakterin kendini iyileştirme eğilimlerinden söz ederek girebiliriz.

Ben odaklı karakterin kendini iyileştirme çabaları

Bedenin kendini nasıl iyileştirdiğini herkes bilir. Bedende herhangi bir eksiklik ortaya çıktığında, sözgelimi yeterli gıdayı almadığında devreye yağ rezervleri girer. Enfeksiyonlardan ve yaralanmalardan sonra devreye giren bağışıklık sistemi ve bütünlüğü sağlayan öteki sistemler bu durumu daha da açık bir biçimde göz önüne sermektedir. Bedenin kendiliğinden iyileşme çabaları her zaman başarılı olmayabilir. Geride izler kalabilir ve olumsuz yönde ara çözümlere gidilebilir, bunlar da yeni bedensel sıkıntılara hatta sistem hastalıklarına yol açabilir.

Ruhsal düzlemde de başarılı, kısmen başarılı ve başarısız kendini iyileştirme çabaları mevcuttur. Başarısız olanlar habis gerilemelere veya kronikleşmiş psişik ve psikosomatik bozukluklara yol açar. Ben odaklı karakterde dikkatimizi öncelikle başarılı ve kısmen başarılı kendini iyileştirme çabalarına yönelteceğiz. Mesleki eğitim veya ilişki deneyimleri insanları, insani beceriyi "yapma" beceriyle ikame etmeye ve bunu bir yaşam biçimine dönüştürmeye zorlamaktadır. Böyle bir beklentiye rağmen pek çok insanın, insani becerisini uygulayıp güçlendirme ve "yapma" beceriyle insani beceri arasında bir işbirliği kurma ihtiyacı içinde olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir bir durumdur. Bu ihtiyaç kendini sadece boş zaman uğraşlarında gösteriyor gibi olsa da, aslında yaşamın bütün alanlarında geçerlidir.

En çarpıcı kendini iyileştirme çabası hareket etmek ve kasları geliştirmektir. Burada bedensel özgüçler söz konusudur. Sayısız teknolojik kolaylık ve "yapma" becerinin desteğiyle ar-

tan konfordan ötürü gündelik yaşamda bedeni düzenli olarak çalıştırmak artık mümkün değildir. Hareket etme, bedeni zorlama ve güçlü olma ihtiyacı kendini çok farklı biçimlerde ifade etmekte ve farklı nedenlere dayanmaktadır. Ama görünen odur ki, şimdiye kadar hiç bu kadar çok insan aktif bir biçimde spora yönelmemiştir. Bu bağlamda insanlar bisiklete binmek, tenis veya golf oynamak, kaykay yapmak, koşmak, yürümek, yüzmek, kayak yapmak, fitness merkezlerine gitmek, evde yalnız başına veya başkalarının kılavuzluğunda jimnastik yapmak gibi pek çok seçenekten yararlanmaktadır. Pazarlamacı ve ben odaklı karakter için hareket ihtiyacı, esneklik ve hareketlilik eğiliminin doğrudan bir ifadesi olmakla birlikte, söz konusu karakter yönelimleri açısından bedensel öz güçlerin pratiği üretken olmayan eğilimlerin olumsuz etkilerini hafifletme işlevini taşımaktadır.

Yine de her spor etkinliğinin bir iyileştirme işlevi gördüğü söylenemez. Burada önemli olan ve rahatlıkla fark edilebilecek nokta, insanların, bedensel öz güçlerini harekete geçirmekle değil, teknolojik ve "yapma" beceriyle ilişki kurmakla ilgileniyor olmalarıdır. Uygun kılık kıyafet yoksa bisiklete binmek, profesyonellerin de kullandığı raketler olmazsa tenis oynamak zevksizdir. Performans ölçülebilir ve karşılaştırılabilir olmalıdır ille de. Terlemek için önce duruma uygun iç çamaşırı giymek, koşmak için orman zeminine uygun ayakkabı kullanmak gerekmektedir. Kayaktaki inişin zorluk derecesi, futbol liginin ise standartları sayılmaktadır ancak. Teçhizat, araçlar, teknolojik önkoşullar ve kılavuz arayışı bedensel öz güçlerin pratiğinden daha önemli hale geldiği sürece, "yapma" ve insani beceri arasındaki işbirliğinin zayıf kalacağını da tahmin etmek zor değildir. Bu durum, insanın, belli bir ekonominin ve spor endüstrisinin yol göstericiliğine teslim olduğunu göstermektedir, zaten bu alanların amacı da insanları teknolojik beceriye bağımlı kılmaktır.

Bedensel öz güçlerin kullanımında kendini gösteren eğilim, ruhsal öz güçlerin kullanımı ve bu alandaki kendini iyileştirme çabaları için de geçerlidir. Duygusal ilişkilere girmek yerine, bağlantılarını ayakta tutmaya çalışan, gerek olumlu düşünme ve hissetme gerekse de hayali gerçeklikler üretme eğilimiyle bütün sorunları ve çetrefil duyguları ruhundan uzak tutmaya çalışan

ben odaklı karakterin kendini iyileştirmeyi ve öz güçlerini yeniden kazanmayı nasıl istediği özellikle belirtilmelidir. Bu tür kendini iyileştirme çabaları en açık biçimde terapötik amaçlı kendine yardım gruplarında görülür: Benzer sorunları olan insanların, deneyimlerini aktarmak, duygularını ifade etmek ve durumlarını iyileştirmek için somut adımlar atmak üzere düzenli olarak buluştukları konuşma grupları ve inisiyatiflerin sayısı hiçbir zaman günümüzdeki kadar kabarık olmamıştı. Bu alanın yelpazesi Adsız Alkolikler, madde bağımlıları, bedensel ve ruhsal hastalar, özürlüler, psikiyatrik tedavi görmüş olanlar, kazazedeler, bakıma ihtiyacı olanlardan çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda olan anne veya babalara, kadınlığa veya erkekliğe ilişkin sorun yaşayanlara, boşanmışlara ve cinsel kimlik problemi olanlara kadar uzanmaktadır. Bu terapi grupları bağlamında dinsel ve ruhani konuşma grupları, ayin grupları ve evlerde toplanan özel gruplar da anılmalıdır; psikolojik açıdan bakıldığında bu gruplar da benzer ihtiyaçlara hizmet etmektedir.

Bu terapi gruplarının yanında bir de, insanların kendi sorunlarını ve duygu dünyalarını sembolleştirmeler yoluyla işleyip ifade ettikleri çevreler ve cemaatler yer almaktadır. Özellikle de okuyan insanların, okuduklarını edebiyat çevrelerinde tartışmaya (dindar insanların dindar çevrelerde yaptıkları gibi) ve hayata ilişkin kendi sorularıyla ilişkilendirmeye çok ihtiyacı vardır. Kendi duygularını ve yaşam durumlarını görünür kılmak için kullanılan bir diğer etkinlik de tiyatrodur. Ayrıca daha genç kuşağın rağbet ettiği, başka açılardan kuşkuyla bakılan ("Das schwarze Auge" gibi), rol dağılımına dayalı bilgisayar oyunları, gençlerin duygularını ve heyecanlarını ifade etmelerini sağlamaktadır. Kendini ve içsel algılarını sembollerle ifade etmenin bir diğer yolu da yaratıcı atölyeler denen atölyelerde öğretilen sanatsal faaliyetlerdir. Bu atölyelere giden insanların çoğunun derdi sanatsal yeteneklerini ön plana çıkarmak değildir, daha çok toplu halde müzik yapmanın, dans etmenin, seramik çalışması yapmanın, akrilik boyayla resim yapmayı öğrenmenin, taş işlemeciliğinin vb. peşindedir onlar; böylece kendi hayat sorunlarına ve duygularına toplu faaliyet çerçevesinde biçim vermeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda son olarak korolarda yer

alan insanlardan söz edebiliriz, bu faaliyet, çağımızda büyük ölçüde ihmal edilmiş olan bir öz gücün ve onun ifade olanaklarının güçlendirilerek hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Şarkı söylemek, insanlar için oldum olası iç dünyayı ifade etmenin ve başkalarıyla paylaşmanın aracı olmuştur. Ses ve şarkı çığırtkanlığıyla insanın yakasını bırakmayan kitle iletişim araçlarının gücü karşısında, korolarda şarkı söyleme hevesi de kayda değer bir iyileştirme çabasıdır.

Terapötik kendine yardım grupları, insanların duygularını ve sorunlarını sembollerle ifade etmek için oluşturdukları küçük gruplar ve ben odaklı karakterlerin, (çetrefil ve hiç de o kadar olumlu olmayan) duygularıyla ilişki kurmak, onları ifade etmek ve ilişkilerini biçimlendirmek için başvurdukları farklı ifade biçimleri de iyileştirme çabaları olarak değerlendirilebilir. Onların sayesinde ruhsal öz güçler yeniden harekete geçirilmekte ve uygulamaya konmaktadır.

Öz güçlerin harekete geçirilmesi doğrultusundaki bu sözünü ettiğimiz kendini iyileştirme çabalarının dikkat çekici yanı, topluluk ve yaratıcılığın özellikle öne çıkmasıdır. Topluluğun vurgulanması aynı zamanda pasif ben odaklı karakterin ihtiyaçlarının doyurulması, yaratıcılığın vurgulanması ise aktif ben odaklı karakterin özgür performans doğrultusundaki ihtiyaçlarının doyurulması anlamına gelmektedir. Tıpkı ben odaklı karakterin bedensel hareket arzusunda olduğu gibi ruhsal kendini iyileştirme çabaları da, postmodern ben-odaklılığın üretken olmayan yanını hafifletme işlevini üstlenmektedir.

Gerek bedensel gerekse ruhsal kendini iyileştirme çabalarına belli ölçüde kuşkuyla yaklaşmak gerektiğine inanıyoruz, çünkü hem yardım alınan terapi gruplarının hem de kendi kültürünü yaratan çevrelerin "yapma" beceriyle üretken olmayan bir ilişki kurmaya eğilimli olduğunu gözlemliyoruz. Yeni karakter yöneliminin ruhsal dinamiğini ele alırken (s. 105-109), insan ilişkileri bağlamında "yapma" becerinin, başka insanların, programların, yönetim biçimlerinin, iletişim tekniklerinin, ilişki kılavuzluğunun, terapi yöntemlerinin vb. "içine yerleştirilen" ben yeterlilik olarak anlaşılması gerektiğini ve ben odaklı karakterin bunları kullanıp işleyişlerini kontrol altında tuttuğunu göster-

miştik. Yaratıcı potansiyellerin ortaya çıkarılması çabasında da aynı şey söz konusudur. Burada da aslında amacın tam tersine, "yapma" beceriyle üretken olmayan bir ilişki kurulmakta; insan kendi biçimlendirme becerisini kullanmaya yönelmek yerine yaratıcı biçimlendirme modellerine, kılavuzlarına ve tekniklerine başvurmaktadır.

Ruhsal öz güçlerin kullanımına yönelik olarak ortaya çıkan kendini iyileştirme çabaları bağlamında özellikle cemaatçiliğin ve yaratıcılığın öne çıkarılması, cemaatin ve yaratıcılığın neden iyi olduğu ve katılımcıların ne bakımdan işine yaradığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Terapi grupları veya dinsel anlamda "yeniden doğanların" oluşturduğu cemaatler ister istemez kaydırılmış bir üstben işlevini taşımaktadır, çünkü uyuşturucu bağımlıları, bulimia* hastaları veya eski suçlular kendilerini ancak bu üstbenin desteğiyle yönetebilmektedir, bu da bir gruba bağlanmanın somut bir yardım olduğu anlamına geldiğini göstermektedir. Çünkü özellikle ben-odaklılık (ve onun beraberinde getirdiği etkili bir yansısal özdeşleşme) bağımlılığı veya sapkın davranışı kontrol altında tutmaya yaramaktadır; ama bu yolla ruhsal ben becerilerinin pratiği yapılmış olmaz. Yaratıcılığın uygulanmasında da, bu yaratıcılığın aslında neye bağımlı olduğu tam olarak sorgulanıp ortaya çıkarılmalıdır. Belli bir teknik ve yöntem kullanma veya sanatçı olma eğilimi kılığındaki yabancı beceri bağımlılığın ortaya çıktığı durumlarda, "yapma" becerinin üretken olmayan pratiğinden ve aslında bu yollarla ben-odaklılığın desteklenip yeniden üretildiğinden söz edebiliriz.

Ben odaklı karakterin kendini iyileştirme çabaları son olarak zihinsel entelektüel ve manevi öz güçler alanında kendini göstermektedir. Postmodern yaşam tarzını şimdiye kadarki yaşam biçimlerinden ayıran özellik, insanın kendini yaşama biçimi ve gerek doğal gerekse insani çevreyle kurduğu ilişki bağlamında toplumsal modellerden kurtuluşu bir program olarak öngörmesidir. Bu kurtuluşun asıl aracı eskilerin yerine geçen yaşam tarzları ve modelleri değil, verili olan her şeyin sınırlarının ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Şifre çözümü ve yapı söküm bu

* Yeme nöbetlerinden sonra kendini kusturmak olarak özetlenebilecek bir yeme bozukluğu (e.n.)

sınırsızlaştırma eğiliminin hizmetindeki araçlardır. Bu durum, insanın zihinsel ve spiritüel kimliği açısından yamalı bohça bir kimlik ve yamalı bohça bir dinselliği beraberinde getirmiştir; yaşam konsepti "kendi biyografisini her defasında yeni bir proje çerçevesinde kurmak"tır (U. Beck 1997, s. 191). Neticede, sınırsızlaştırma eğilimiyle bağlaşık bir dünya, tarih ve insan anlayışının kaybı baş başa gitmektedir. Bu durum, "hiçbir insan yön bulma ve kendini teslim edebileceği bir nesne ihtiyacını" (E. Fromm 1955a, TY IV, s. 48-50) doyurmaksızın hayatta kalamadığı sürece ister istemez dramatik bir yön kaybına yol açacaktır.

Ben odaklı karakter bu tehlikeli yönsüzlüğe, zihinsel entelektüel ve manevi öz güçlerini güçlendirmek suretiyle direnmeye çalışmaktadır. Bu türden kendini iyileştirme çabaları çok çeşitli ifade biçimlerine sahiptir. Yoğunlaşma, meditasyon ve gevşeme egzersizleri, otojen eğitim, yoga ve t'ai chi, bütünselliğin yeniden kurulması doğrultusunda entelektüel bir yöneliş olarak Doğu ve Batı'nın mistik dinselliğinin, monist birliğin, yaşama sanatı felsefesinin yeniden keşfi bu yelpazenin içinde yer almaktadır. Bu tür kendini iyileştirme çabalarının öncelikli amacı, zihinsel, entelektüel ve spiritüel deneyim olanaklarını kullanarak insanın kendini yeniden konumlandırabilmesi ve yönünü bulabilmesidir. Böylece, postmodern yaşam tarzının beraberinde getirdiği keyfi ve değiş tokuş edilebilir yönlendirme arzı kılığında ortaya çıkan "yapma" becerinin üstünlüğüyle mücadele edilmektedir. Spiritüel, dinsel ve zihinsel entelektüel becerinin buradaki pratiği, üretken bir biçimde insanın yön bulma ihtiyacını ve kendini teslim edebileceği bir nesne ihtiyacını doyurmaya yöneliktir.

Zihinsel entelektüel ve manevi iyileşme çabalarına da yine sağlıklı bir kuşkuyla yaklaşmak gerekir. O zaman böyle bir pratiğin, üretken olmayan bir ben-odaklılığın etkilerini hafifletmeyi her zaman başaramadığı, tam tersine onun, spiritüel egzersizlerle veya zihinsel yönlendirme arzıyla kurulan ve üretken bir yanı olmayan ilişkileri güçlendirebildiği görülecektir. Elindeki olanakları kimin üretken, kimin üretken olmayan bir biçimde kullandığı her zaman ilk bakışta ayırt edilemeyebilir. Dinsel ve spiritüel pratikte, doğru olduğuna kanaat getirilen yöntem ve

tekniklerin ("doğru inancın") seçiminin, onun pratiğinden daha önemli hale gelmesi veya zihinsel, entelektüel ve spiritüel arzın etkisini güvence altına alan ve insanların bu arza erişimini kontrol edebilen gurular, yargıçlar, tövbekârlar, bilginler, bilgeler ve benzerleriyle somut bir bağımlılık ilişkisi yaratılması, "yapma" becerinin üretken olmayan kullanımının göstergesidir. Dogmatizm ve otoriteye duyulan inanç, şimdiye kadar görülmemiş bir biçimde insani öz güçlerin başarılı pratiği sayılmaktadır.

Bu durumun diğer göstergelerine, "Kültürden ve kendinden mustarip olmak" bölümünde (s. 173-177) değinilmişti. Bu göstergeleri kısaca özetlemek gerekirse şunu söyleyebiliriz: Zihinsel entelektüel ve manevi yönde kendini iyileştirme çabalarında "yapma" becerinin üretken olmayan pratiği şu noktalarda belirgin hale gelmektedir: Yararlanılan arzın,

— çok pahalı olması;

— hızlı, kolayca, zahmetsizce, zorlanmadan, sıkıntı çekmeden ve krize girme riski taşımadan erişilebilir olması;

— genellikle pahalı duyusal araçları (resim, müzik, koku) kullanması;

— telkin ve kendini telkin tekniklerini devreye sokması;

— narsistik yücelik duygularını, kendini beğenmişliği ve büyüklük hayallerini desteklemesi;

— içsellikten başka bir şey tanımayan, sosyal ve siyasi anlamda bir kendini unutuşa yol açması.

Ben odaklı insanların kendini iyileştirme çabalarının eleştirel anlamda gözlemlenmesi ve analiz edilmesi psikoloji açısından şu sorunun yanıtını bulmaya yöneliktir: Yapma becerinin üretken olan ve olmayan kullanımları birbirinden nasıl ayırt edilebilir, "yapma" ve insani beceri arasında nasıl bir "işbirliği" tahayyül edilebilir? Böyle bir sorunun etrafında dönmenin çıkış noktası, "yapma" becerinin desteğiyle gerçekliği üreten büyüleyici olanakların ille de üretken olmayan bir ben-odaklılığa ve karakter oluşumuna yol açmayacağı düşüncesidir. Bu bağlamda psikanalitik açıdan ben-odaklılık bir defo olarak değerlendirilebilir.

Bu arka plan üzerinde üretken postmodern insanı, üretken olmayan, dolayısıyla ben-odaklı postmodern insandan ayıran

özellikleri ortaya çıkarmaya çalışacağız. III. Bölümde ele alınan, üretken olan ve olmayan ben yaşantısı (s. 125-132 ve s. 133-138) bundan sonra söyleyeceklerimizin zeminini oluşturmaktadır.

Üretken ve üretken olmayan karakter yöneliminin insan üzerindeki etkileri

Başka ayrıştırma imkânlarının yanı sıra, üretken ve üretken olmayan karakter yönelimlerinin insan üzerindeki farklı etkileri de, ben odaklı, dolayısıyla üretken olmayan insanlarla "yapma" beceriyi üretken bir biçimde kullanmayı başaran insanlar arasında, psikolojik açıdan ayrım yapma olanağını vermektedir.

Karakter yönelimine ilişkin açıklamalarımız bağlamında vurgulamış olduğumuz gibi, üretkenlik kendini somut davranışta göstermez çünkü bir tek somut davranış biçimi belirsizlik içerir, başka bir deyişle farklı (bilinçli ve bilinçdışı) dinamik eğilimler (karakter özellikleri ve karakter yönelimleri) tarafından güdülenmiş olabilir. Buna karşılık, somut bir davranışın üretken bir karakter yönelimini veya tam tersini temsil edip etmediği, davranışı belirleyen karakter yöneliminin insan üzerindeki öznel ve belli bir yere kadar nesnelleştirilebilir etkilerine bakarak ortaya konabilir.

Gerek insani becerinin pratiği olarak üretkenliğin gerekse de "yapma" becerinin üretken bir biçimde kullanımının insan üzerindeki etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

— *aktive edici etki:* İnsanın kalıcı bir biçimde canlı, uyanık, içsel olarak aktif, cesur, yaşama sevinciyle dolu, güvenilir, dikkatli, duyarlı, ilgili olmasında ve yoğun algı becerisinde göstermektedir kendini bu etki. Zaman yaşantısı şimdiye dönük ve kısa sürelidir. Buna karşılık üretken olmamanın pasifize edici bir etkisi vardır. İnsanın hep canı sıkılır, her şey yutulamayan bir lokma gibi ağızda büyür ve sonsuza dek sürecekmiş gibi gelir; insan içsel bir boşluk içindedir ve kendini kullanılmış hissetmektedir, duyuları ve duyusal ihtiyaçları ölmüş gibidir, isteksiz

ve yorgundur. Canlandırılmaya, bağımsızlaşmaya ve gerileme içeren tepkilere eğilim göstermektedir.

— *enerji verici etki:* Kendisiyle ve gerçeklikle üretken ilişki kuran biri, bu tür bir ilişkinin kendisini enerjiyle beslediğini algılamaktadır; yaşamdaki bolluk ve bereketi hisseder, "taşmak" ister, vermeye, paylaşmaya ve kendini anlatmaya ihtiyaç duyar. Üretken olmayan yönelimde ise tam tersine, ilişki sürecinde *yaşam enerjisi* azalmakta ve *tüketilmektedir*; insan kendini bütünüyle güçsüz, sönmüş ve bitkin hisseder; her şeyi yapmak için büyük bir güç sarf etmekte, ama atalet duygusu ve boşluktan bir türlü kurtulamamaktadır.

— *sosyalleştirici etki:* Üretken bir karakter yönelimi insanı sosyalleşme, duygusal ilişkiler kurma, başka bir insanla yakınlaşma becerisini kullanma, gerçek anlamda bütün duyusallığıyla ona yönelme, doğrudan iletişim kurma, kendini bir başkasının yerine koyma ve onunla duygudaşlık yapma yolunda teşvik etmektedir. Ayrıca sosyalleştirici etki kendini, yabancı ve kendinden olmayan insanlara, kültürlere ve inançlara gösterilen ilgi, hoşgörü ve "açık görüşlülük"te belli eder. Buna karşılık üretken olmayan yönelimin *mesafe koyucu bir etkisi* vardır: Mesafe yakınlığın derecesini belirler, telefonda veya beş yüz kilometre öteden kurulan bir yakınlığın fazla bir sakıncası yoktur. Böyle insanların ilişkileri ya şizoiddir ya bir başkasını narsistik bir eğilimle değersizleştirmeye yönelmekte ya da bir ilişkiyi iş ilişkisine indirgemektedir. Kendinden olmayanla ve yabancıyla ilişki kurduğunda korku ve saldırganlık duyguları alarma geçmekte, bu duygulara bilinç düzleminde kendini üstünleştirmeyle, mesafeyle veya kendini ayırmayla tepki verilmektedir.

— *kendine özgülüğü güçlendirici etki:* Üretkenlik, özerkliği, bağımsızlığı ve kendini kendi kararları doğrultusunda belirleme becerisini güçlendirmekte ve insanın kendi bireyselliğini ve ilgilerini algılamasına izin vermektedir. Üretken insanlar kendilerini başkalarından farklı, özerk, kendine özgü, bağımsız bireyler olarak hissetmektedir, herhangi bir angajmanı ve teslimiyeti yük olarak algılamamakta ve aynı zamanda başkaları tarafından değiştirilmekten, araçsallaştırılmaktan veya kötüye

kullanılmaktan korkmamaktadırlar. Buna karşılık üretken olmayan yönelim *kendini başkalarından ayırt etme* ve kendi ilgilerini algılama *yoksunluğunu* güçlendirmektedir. Bağımlılık, simbiyotik, kontrolcü ve nesneye bağımlı olmak biçiminde gösterebilmektedir kendini. İlişkilere daima özgürlüğünü, becerilerini ve özerkliğini kaybetme korkusu sızmaktadır.

— *bütünleştirici etki:* Kendine özgü olanaklarını hayata geçiren ve "yapma" beceriyi üretken bir biçimde kullanmayı başaran insanlar kendilerini daha "barışık", daha uyumlu, daha dengeli, "kendileriyle daha özdeş", daha sağlam ve daha "bütün" hissetmektedir. Bütünleştirici etki kendini, gerek zihinsel açıdan anlamlandırılmış, psişik açıdan duygu zenginliği taşıyan, bedensel açıdan da yorgunluk ve dinlenme arasında gidip gelerek denge kuran bir yaşamda, gerekse de insan olmanın bu üç boyutunun güçlü bütünselliğinde göstermektedir. Ama bütünleyici etki kendini, her şeyden önce gerçekliğin çifte anlamlılığını ve buna tekabül eden çelişik duygu algılarını kaldırabilmekte belli etmektedir. Üretken olmayan yönelimin ise tam tersine, *bütünselliği bozucu ve ayırıcı bir etkisi* vardır. Üretken olmayan karakterler gerçekliği bölmeye eğilimlidir: dış ve iç gerçeklik, iyi ve kötü gerçeklik, doyurucu ve hayal kırıklığına uğratıcı gerçeklik olarak. Kendisiyle bir başkası arasındaki farklar tehdit olarak algılanmakta ve bu farklar gereğinden fazla vurgulanmaktadır; zihinsel entelektüel, psişik ve bedensel boyutlar bölünüp birbirinden ayrılmaktadır. Üretken olmayan karakter kendini ya sadece beden, ya sadece duygu, ya da sadece zihin olarak hissetmektedir.

— *anlam oluşturucu etki:* Bedensel, ruhsal ve zihinsel öz güçlerin pratiği kendi içinde anlamlı ve doyurucu bir şey olarak yaşanmakta ve kendisi dışında etik, dinsel, dünya görüşsel temellere ihtiyaç duymamaktadır. İnsan kendini seven bir varlık olarak algılıyorsa, hayatın anlamını sorgulamamaktadır; başka birinin acısını gerçekten paylaşabiliyorsa, anlam ve teodise sorununun karşısında ezilmemektedir. Buna karşılık üretken olmayan yönelimin, *anlamı tahrip veya imha edici bir etkisi* vardır. Bu yönelim kendini, ya kaderci veya nihilist bir duyguda, ya her şeyin son kertede anlamsız olduğu anlayışında, ya hiçbir anlam

ve içerik tanımayan bir gerçekçilikte, ya da her anlam arayışının şifresini çözen postmodern bir yaklaşımda göstermektedir.

— *yaratıcı etki:* Hem kendi potansiyellerini hem de "yapma" becerinin potansiyellerini insani becerisini geliştirmek için kullanan biri, kendini daha yaratıcı, fikirsel açıdan daha zengin, daha sezgisel, daha heyecanlı, daha özgür, daha spontane hissetmekte ve yaşamaktadır. Yaratıcı etki başkalarına da bulaşıp onları da eğitmekte ve kendini teknolojik veya sanatsal üretimlerde görünür kılmaktadır. Ayrıca vizyonu ve ütopik tasavvurları vardır, yeni şeylere sürekli açıktır. Buna karşılık üretken olmayan yönelimin *cansızlaştırıcı bir etkisi* vardır. Aynı şeylerin tekrarlanmasını istemekte, konformizmi tercih etmekte, taklitçi davranışa yönelmekte, yeniden yapılandırmalara yoğunlaşmakta, biriktirmekte, mevcut olanı ve muhafaza edilmişi arşivlemektedir.

— *ben'i güçlendirici etki:* Hem öz güçleriyle hem de "yapma" becerinin üretken kullanımıyla ben becerilerini güçlendiren biri, iç ve dış gerçeklikle daha yoğun bir ilişki kurmakta, realiteye bağlı kaldığı halde güvenilir ve sağlam bir zemin üzerinde bulunmaktan memnuniyet duymaktadır; böyle insanlar algılama, acı çekme, düş kırıklığına uğrama, çatışmaları kaldırma becerisine daha çok sahiptir. Buna karşılık üretken olmayan yönelimin, *ben'i geriletici bir etkisi* vardır, bu etki ben becerilerinin ve ben işlevlerinin zayıf düşmesine yol açmakta ve kendini, ben gelişiminin daha önceki basamaklarına gerileme eğiliminde göstermektedir. Böylece fantezi ve gerçeklik, ben ve sen arasındaki farkları ayırt etme becerisi kan kaybetmektedir. Ayrıca itkileri kontrol altında tutma gücü zayıflamakta ve gerçeğin kendisi, gerçeğe uygunluğun ölçüsü olarak alınmamaktadır. Gerçekliği bölüp ayırma ve çocuksu yöntemlerle çatışmalarının altından kalkma eğilimi de bu yönelim için tipiktir.

Ayrıca tamamlamak gerekir ki, üretkenliğin gücü, onun yarattığı etkilerin aynı anda varolabilmesine bağlıdır. Böylece insan, sosyalleştirici ve kendine özgülüğü güçlendirici etkiyi aynı anda hissetmek durumundadır. Eğer kendine özgülüğü güçlendirici etkiyi algılamıyorsa, bu, sosyallik uğruna insanın

kendi ilgilerinin feda edildiği, böylece bu davranışın üretken olmayan bir kendinden vazgeçiş olduğu kuşkusunu uyandıracaktır. Aktive edici etkiyle enerji verici etki baş başa gitmiyorsa, faaliyetin kaynağının, karakterin üretken yönelimi değil, başka aktive edici insanlar veya konular olduğu tahmin edilebilir; yani bu durumda üretken yönelimin kaynağı insanın öz güçleri değildir.

Yukarıdaki ayrımlar her türlü karakter yönelimi için tipiktir, ayrıca üretken ve üretken olmayan yönelimi temsil eden insanların öznel algısını betimlemektedir. Aşağıda yapacağımız ayrımlar ise, özel olarak üretken olan ve olmayan postmodern insana yöneliktir.

Üretken ve üretken olmayan postmodern insanın ayırıcı özellikleri

Gerek ben odaklı karakterin kendini iyileştirme çabaları gerekse de üretken olan ve olmayan yönelimin ayırıcı özellikleri hakkında söylediklerimiz, üretken ve (ben odaklı olduğu için) üretken olmayan postmodern karakterleri birbirinden ayıran özelliklerin ortaya konması için gereken zemini oluşturmaktadır. Bu nedenle burada, bir kez daha onlara gönderme yapılmayacaktır. Buradaki asıl amacımız, postmodern ben-odaklılığın kendine özgü yabancılaşma dinamiğinin sonucu olarak ortaya çıkan ayırıcı özellikleri saptamak olacaktır.

— *"Yapma" becerinin idealize edilmesi* ve *insani becerinin değersizleştirilmesi*, üretken olmayan yönelimin göstergeleridir. Bir makinenin veya bir programın insandan daha iyi yaptığı şeylerin, sadece insan tarafından yapılması gerektiğini kastetmiyoruz bununla. Burada söz konusu olan daha çok, bunlara gereğinden fazla değer atfetmek (idealize etmek) veya ters yönde bunların gereğinden fazla değerini düşürmek (değersizleştirme) eğilimidir; bu durum teknik ve teknolojik beceri açısından geçerli olmakla birlikte, en çok sosyal teknikler ve kişilik yönetimleri alanında göstermektedir kendini. Buna kar-

şılık, "yapma" becerinin kullanımıyla insani becerinin pratiği arasındaki farkı sadece bilmekle kalmayıp aynı zamanda sonuna kadar hissedebilen bir algı, başka bir deyişle *yapma becerinin gerçeğe uygun bir biçimde algılanması* üretken yönelimin açık bir kanıtıdır.

— *"Yapma" beceri bağımlılığı* ve muhtaçlığı üretken olmayan bir yönelimin özellikleridir, buna karşılık *bu beceriye bağımlı olmamak* üretken bir yönelimin göstergesidir. Bu ayırıcı özelliğin merkezi bir önemi ve anlamı vardır, çünkü postmodern ben odaklı karakter muhtaçlıktan ve yapma beceriye olan bağımlılığını fark etmekten o denli korkmaktadır ki, onu yadsımaktadır. Ben odaklı karakterin düşüncelerinin, duygularının ve eylemlerinin kaynağı, kendi insani becerisi değildir, bu nedenle "yapma" becerinin desteğini almak zorundadır. Böylece daha iyi düşünebilmekte, hissedebilmekte ve eyleyebilmektedir, çünkü "yapma" becerinin özelliklerini içselleştirip kendisine aitmiş gibi kullanmaktadır. Ama tam da bunun sonucu olarak "yapma" beceriye bağımlı hale gelmektedir.

Somut olarak kendini gösteren "yapma" beceri bağımlılığını ortaya çıkarmanın basit bir yolu vardır. Bir an için cep telefonunun artık olmadığı, insanın hasta olduğu için artık kıvançla gülümseyemediği, rakibin meditasyon arzı daha moda olduğu için bütün müşterilerin kaybedildiği, çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda olan insanlara umut satanların ortadan kayboluverdiği, bunun sonucunda artık insanları canlandıramadığı ve kendine hayran bırakamadığı, böylece insanın apansız kendini yalnız ve terk edilmiş hissettiği durumları bir an için tasavvur etmeye çalışalım veya mecburen böyle durumlara maruz kaldığımızı farz edelim. İnsan böyle kayıplara uğrayabileceğini hayal edip düşünürse, yapma beceriye bağımlı olup olmadığını ve eğer bağımlıysa bu bağımlılığın derecesini çok çabuk anlayacaktır. Bunun sonucunda insanın, eğer kendini bağımlı hissetmiyorsa, üretken bir yönelime sahip olduğunu ve insani beceriyi "yapma" beceriyle ikame etmekle ilgilenmediğini düşünmeye hakkı vardır. *İnsan "yapma" beceriye somut bir bağımlılık içinde olduğunu hissetmiyorsa, bunun nedeni, "yapma" becerinin kullanımının üretken karakter üzerinde üretken bir etki yaratması olabilir.*

— *"Yapma" beceriyi kontrol altında tutma ihtiyacı*, üretken olmayan yönelimin, onun yokluğu ise üretken yönelimin daima açık bir kanıtıdır. Daha önceki bölümlerde, ben odaklı karakterde yansısal özdeşleşme yüzünden kendini gösteren yabancılaşma dinamiğini ele alırken "yapma" becerinin "içine yerleştirilmiş olan" ya da onda gizlenen şeyin kontrolünün, ben odaklı karakter için ne kadar önemli olduğunu göstermiştik. İnsan, kendisinin –yadsındığı için– kaydırılmış bir veçhesinin nasıl işlediğini gözlemlemekte ve kontrol altında tutmaktadır. Bu kontrol altında tutma ihtiyacı, aktif ve pasif ben odaklı karakterlerde farklı biçimlerde göstermektedir kendini. Pasif ben odaklı karakter bu kontrolü, bağlantılarını sürekli ayakta tutmak ve başkalarının varlığını SMS, e-posta ve telefon yardımıyla güvence altına almak, ayrılığa katlanamamak, "yapma" becerinin sıkıntılarını kendi sıkıntısıymış gibi hissetmek (arabadaki bir arıza veya bilgisayardaki bir virüs dünyanın sonu gibi algılanmaktadır) yoluyla gerçekleştirirken aktif ben odaklı karakter aynı şeyi, imajı, zamanı, finansı, insanın kendisinin veya başkalarının faaliyetlerini yönetmeyi sağlayan programların işlevselliğini sürekli kontrol ritüellerine maruz bırakmak, bu programları oyuncağı haline getirmek yoluyla gerçekleştirmektedir. Ben odaklı karakterin *kontrol altında tutma ihtiyacı*, genellikle varoluş korkularının veya insanın derinlerindeki bir güvensizliğin ifadesi olan kontrol düşkünlüğünden farklıdır ve kendini yapma beceriyle kurulmuş olan hayati bağımlılıkta ve bu beceriye muhtaçlıkta belli etmektedir.

Üretken postmodern karakter bu tür bir kontrol ihtiyacı içinde değildir, çünkü düşüncelerinin, duygularının ve eylemlerinin kaynağını "yapma" beceriye kaydırmamıştır, tam tersine kaynak onun kendi öz güçleridir. Ama postmodern karakterlerin bazılarında bu kontrol ihtiyacının olmaması, *olası* üretken bir yönelimin *işareti* sayılmaz. Yani postmodern karakter, "yapma" beceriyi kontrol altında tutma ihtiyacını genellikle ona bağımlılığın bir ifadesi olarak yaşamakta, böylece kontrol ihtiyacı içinde olduğunu da bilincinden atmak zorunda kalmaktadır. Postmodern karakterin, yadsınmış bir kontrol ihtiyacını dengeleme yolu onu tam tersine çevirmektir: Böylece çok hoşgörü-

lüymüş, sakinmiş, yüce gönüllüymüş, düşünceliymiş, insanlara, nesnelere, aslında "yapma" beceri olarak insanın hizmetinde olması gereken programlara, makinelere mesafeli duruyormuş gibi yapmaktadır.

Kavramları kendi amaçlarımız doğrultusunda yorumlamamayı ve kötüye kullanmamayı, böylece onların anlamlarını bulanıklaştırmamayı başarabildiğimiz sürece, üretken ve üretken olmayan postmodern karakter arasındaki fark "yapma" becerinin kullanımı bakımından şöyle kavramsallaştırılabilir: Üretken karakter yapma beceriden *yararlanmakta*, buna karşılık üretken olmayan karakter onu *egemenliği altına almaktadır*.

— Üretken odaklı ve üretken olmayan postmodern karakterlerin bir diğer ayırıcı özelliği, onların farklı zaman yaşantılarında ortaya çıkmaktadır. *Şimdiki zamanın*, anlık yaşamın, şimdi ve burada olmanın değeri hem üretken hem de üretken olmayan karakterler tarafından kabul edilmekle birlikte ikisi arasında açık bir fark vardır. Üretken karakterde kısa süreli yaşantının temeli, gerçekliğe ilgi duymak ve onunla duygusal bir ilişkiye girmek, uyanıklık ve dikkattir; kısacası düşüncelerini, duygularını ve eylemlerini içeren insani becerisini içinde bulunduğu anda kullanmaktır. Bu durumda postmodern karakterin düşüncesinin kaynağı kendisidir, faaliyet kendi düşünme becerisinden doğduğu için de zaman bir çırpıda akıp geçmektedir. İlgisinin kaynağı kendisidir ve bu ilgi dış dünyanın veya "yapma" becerinin uyarımına tabi değildir, tersine "orada olmak" becerisine bağlıdır. Buna karşılık ben odaklı karakterin kısa süreli yaşantısı, "yapma" becerinin onu aktif bir iş bitirici haline getirip getirmemesine veya pasif pozisyonu içinde yapma beceri tarafından canlandırıp canlandırılmamasına bağlıdır. Bu önkoşul ortadan kalkarsa, aktif ve pasif ben odaklı karakter can sıkıntısından patlamaya mahkûm olacaktır.

— Psişik enerjilerini kullanmaları ve yönetmeleri bakımından üretken ve üretken olmayan postmodern karakterler arasında bir ayırıcı özellik daha vardır. İnsani öz güçlerin pratiğinin her zaman enerji verici bir etkiye sahip olduğunu az önce vurgulamıştık. Bunun nedeni, *insani öz güçlerin kullanımının bir enerji artışına yol açmasıdır*. Sevincini bir başkasıyla paylaşan biri,

bu sevinci daha yoğun bir biçimde hissetmektedir (binlerce müzik hayranının müzisyenlerle sevincini paylaşmak için katıldığı bir rock konseri bu nedenle "mega bir olay" olarak yaşanmaktadır); bir şeye dikkatle yoğunlaşan, sözgelimi heyecanlı bir polisiye okuyan veya başka bir insana bütün dikkatiyle yönelen biri uyanık kalmaktadır, çünkü öz güçlerinin kullanımından psişik bir enerji elde etmektedir. Ayrıca "yapma" becerinin kullanımından "heyecan duyan" ve ona hayranlık duyan birisinin de "yapma" beceriyi üretken bir biçimde kullanamaması için bir neden yoktur (Postmodern gençlik bu deneyimi "cool" ve "taşkın" kavramlarıyla diye getirmektedir).

Yine de "yapma" becerinin kullanımına daha yakından bakmak gerekir. Psikiyatrik ilaçlar, uyuşturucular veya başka uyarıcılar söz konusu olduğunda enerji alımının ve onunla birlikte enerji verici etkinin *tüketiminden* söz edilebilir. Üretken olmayan postmodern karakterin bir özelliğidir bu: *Postmodern karakterin becerilerini üretken bir biçimde kullanmaması, becerinin tüketimine ve enerji kaybına yol açmaktadır.*

Aktif ve pasif ben odaklı karakterler, özgür ve spontane özerkliklerine sınırlar koyulduğunda sıkıntı çekmektedir. Ben odaklı karakterin yabancılaşma dinamiği, ben-odaklılığın, yapma beceri bağımlılığın algılanması ve bu algıyla başa baş giden arızalı bir ben yaşantısı karşısında geliştirilen bir tepki olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, insani öz güçlerin kaybedilmesinin ve ben becerilerinin zayıf düşmesinin bir sonucudur ve bu yüzden ben odaklı karakter bilinçdışı düzlemde kendini pasif, atıl, zayıf, çaresiz ve yalnız hissetmektedir. Bu konumdan yola çıkarak üretken olan karakterin ve üretken olmayan ben odaklı karakterin başka ayırıcı özellikleri türetilebilir. Üretken karakterin, olumsuz öz algılarını bastırmak, dolayısıyla üçüncü kişiler aracılığıyla onlarla yüzleşmemek uğruna, onları tersine çevirmek gibi bir derdi yoktur. Ben-odaklılığı bir defo olarak ele alan bölümde, aşağıdaki özelliklerden bazılarına değinilmişti.

— Mazoşistler, ters yönde bir narsizmden mustarip olan insanlar, travma geçirmiş olan ve kişilik bozukları yaşayan insanlar dışında hiç kimse, kendini pasif, atıl, zayıf, çaresiz ve yalnız

hissetmeyi *istemez*. Bu nedenle, insanların çoğuna olumsuz öz algılarıyla ilişki kurmak zor gelir. Üretken odaklı bir karakter üretken olmayan ben odaklı bir karakterden tam da bu noktada ayrılmaktadır. Ben odaklı karakter, bu olumsuz duyguları hissetmemek uğruna elinden geleni ardına koymaz. Sadece kendi olumsuz algılarının farkına varmamakla kalmaz, aynı zamanda başkalarının da bu tür duygularını algılamaktan ve hissetmekten acizdir. Zayıf, atıl ve çaresiz insanlara "merhamet" duymak gibi bir duyguya sahip değildir (Bu nedenle, ben odaklı karakterler arasında bir dayanışma eylemi söz konusu olduğunda merhamet hiçbir rol oynamamaktadır). Ben odaklı karakter, kendisinin ve başkalarının olumsuz duygularını yadsımak zorundadır, bu yadsıma aktif ve pasif tipin karakter özelliklerinde açıkça kendini belli etmektedir: her zaman olumlu bir iş bitirici olmayı ve sadece olumlu bağlantıları ayakta tutmayı istemektedir o. Buna karşılık üretken postmodern karakter, hem kendisinin *hem de* başkalarının edilgenlik, atalet, zayıflık, çaresizlik ve yalnızlık gibi olumsuz duygular üretebileceğinin farkındadır. Kendini her zaman ve her yerde olumlu düşünen ve hisseden bir iş bitirici olarak göstermek veya Tanrı'yla ve dünyayla her an senli benli olmak zorunda hissetmemektedir. Başkalarına merhamet duyabilmekte, onların duygularını anlayabilmekte ve zayıfla o da zayıf olabilmekte, yani başkalarıyla duygu paylaşımı gerçekleştirebilmektedir.

— Üretken ve üretken olmayan postmodern karakter arasındaki fark, olumsuz öz algılarla kurduğu ilişkide ortaya çıkmaz sadece. Bu fark, *ilişkilerin beraberinde getirebileceği çatışmaya dönük ve saldırgan algılar için de geçerli*dir. Eleştiri kabul etmemek ve çatışmayı bastırmak ben odaklı karakterin tipik özelliğidir. Bu noktada belirgin bir kaçış davranışı sergilemektedir, çünkü eleştiri ve çatışmayı tehdit olarak algılamaktadır. Eleştiri daima, ben odaklı iş bitiricinin yaratıcılığının sorgulanması, böylece içinde bulunduğu iyi bağlantıların ve meslektaşlık atmosferinin tehlikeye maruz kalması demektir. Meselelere eleştirel bakanlar ve çatışmaları açıkça dile getirenler mesleki alanda oyunbozan olarak görülmekte, olumlu ve yaratıcı olmadıkları düşünülerek onlardan uzak durulmaktadır; böyle insanların kişisel alanda

da postmodern bir işbirliğine uygun olmadıkları düşünülmektedir. Üretken olmayan bu ilişki biçimi, eleştiriyi peşinen yok saymaktadır; çatışmalar yadsınmakta ve gerektiğinde "yaratıcı" çözümlerle sumen altı edilmektedir. Eğer bu yollar da çatışmaları dünya üzerinden silmeye yetmezse, ya maddi anlamda yüksek bedeller ödenerek aktin bozulması tercih edilmekte ya karşı taraf entrikacı suçlamasıyla yok sayılmakta, ya da onun "siyaseten yanlış yaptığı" ("political incorrectness") kanıtlanmaya çalışılmaktadır. *Ama her halükârda durumla gerçek bir hesaplaşmaya gidilmemektedir.*

Buna karşılık *üretken karakter*, ben odaklı karakterin yaptığı gibi eleştiriden ve çatışmalardan korkmamakta ve bunun sonucunda kaçış davranışı sergilememektedir. Hiç kuşkusuz o da eleştiriye ve çatışma çıkarmaya düşkün değildir ama *kendini bunlardan da kaçmak zorunda hissetmemektedir.* Onlarla yüzleşebilmektedir, çünkü "yapıp etmeleri"nin kaynağı yapma beceri değil, insani becerinin pratiğidir; başkalarına olan bağlılığının kaynağında da kendi güçlerine olan bağlılığı vardır. *Kendisiyle hesaplaşabilmektedir,* çünkü kendisiyle başkası arasındaki kendi ihtiyaçları, becerileri ve hassasiyetleriyle başkasınınkiler arasındaki sınırların farkındadır. *Ayırabilmekte ve gerektiğinde ayrılabilmektedir de.*

Üretken olmayan postmodern karakterin yüzleşme ve hesaplaşma becerisinden yoksunluğunun daha derin bir nedeni, *ayrılmayı ve kopmayı becerememesi*dir. Bu bir çelişki gibi görünmektedir, çünkü ben odaklı karakter kendini hiçbir şeye, kendisi tarafından özgür ve spontane bir biçimde belirlenmiş olan şeyler dışında hiçbir talebe, ölçüye, bağlayıcılığa ve göreve bağlı hissetmemektedir. Ben odaklı karakter, görünen yüzünün ardında yansısal özdeşleşme yoluyla "yapma" beceriye hayati bir bağımlılık geliştirmiştir ve bu nedenle "terapistin" varlığı olmadan yaşayamamaktadır. Psikanalitik bakış açısına göre, ben odaklı karakterin bu bağımlılığı yüzünden ayrılıklara ve kopuşlara da tahammülü yoktur. "Yapma" beceriden kopmak onu bütünüyle yalnızlaştırıp atıl kılacaktır. Ama hem içinde bulunduğu bağımlılık hem de kopma becerisinden yoksunluğu bilinç düzlemine çıkmamalıdır. Bu duyguları savuşturarak bilinç düzleminde on-

ların yerine *özgür* ve *spontane* bir özerkliği, *bağımsız* bir iş bitiricilik ve *yaratıcı* şekillendirme ihtiyacını, *özerk* bir bağımsızlığı ve *beceri sahibi* bir kontrolcülüğü koymaktadır.

— Üretken ve üretken olmayan postmodern karakterin eleştiri ve çatışmalarla kurduğu ilişki, yukarıda da gösterildiği üzere rahatlıkla birbirinden ayırt edilebilmekte; çatışmaların neden olduğu duygulara dikkatle bakıldığında ise bu iki karakter arasındaki fark daha da bariz hale gelmektedir. Ben odaklı karakter *düşmanlık ve rekabet duygularından yoksundur*. Bu, onun saldırgan duygulara sahip olmadığı ve onları yaşayıp tüketmediği anlamına gelmemektedir. Ancak bilinç düzleminde bu duygulara, onu bir çatışmanın içine ve doğrudan bir duygusallık gösterisine itmedikleri sürece yer vardır. Bu nedenle rahatça düşüncesiz ve zorbaca davranabilmekte, kinikliğini ve kendini beğenmişliğini dışa vurabilmektedir, ama öte yandan *kıskançlık, açgözlülük, kin ve intikam* duyguları gütmemektedir. Bu duyguların büsbütün yabancısı olmadığı, ama onlara yabancılaşmış olduğu şu noktada çıkmaktadır ortaya: Bu duyguların kaynağının kendisinde olduğunun farkına varmadan, onları sözgelimi sinemaya gidip iyiyle kötünün mücadelesini izlerken yaşamakta ve böylece düşmanlık, rekabet, kıskançlık, açgözlülük ve intikam duyguları onu ruhsal anlamda canlandırmaktadır.

Buna karşılık üretken postmodern karakterde *saldırganlığın yadsınması* söz konusu değildir. Üretken insanların sürekli düşmanlık, rekabet, kıskançlık, açgözlülük ve intikam duygularıyla yaşadıkları anlamına gelmez bu. Ama bu duygulardan tamamen muaf oldukları da söylenemez. Üretken karakter, ne çatışmaya yol açabilecek bir yakınlığın beraberinde getirdiği duyguları yadsımakta, ne de doğrudan kendi deneyim alanına girmedikçe bu tür duyguları durup dururken sergilemektedir. İşte tam bu noktada, yani yerine göre davranarak üretken olmayan karakterden ayrılmaktadır.

— Üretken ve üretken olmayan postmodern karakterin, kendi kendimizle ve çevremizi kuşatan gerçeklikle ilişkimizi büyük ölçüde yöneten heyecanlarla, yani korku, suçluluk ve utanç duygularıyla başa çıkma biçimi de farklılıklar göstermektedir. Nörobiyolojiden (krşl. G. Hüther 1997) çok önce Sigmund

Freud, *sinyal veren korku* konseptiyle korkunun olmadığı yerde tehlikelere karşı direnemeyeceğimizi, bizi koruyan bedensel ve psişik savunma güçlerinin ancak korkuyla birlikte harekete geçirilebileceğini göstermiştir. Utanç duygularının da, insanın kendisine saygısının ("gururun") ve onurunun (hem kendi onurunun hem de başkalarınınkinin) güvence altına alınmasında benzer düzenleyici bir işlevi vardır (krşl. Wurmser 1993; M. Hilgers 1996). Vicdanın işlevi bağlamında (s. 187-188) psişik bir düzenleyici olan utanç duygularının ne kadar önemli olduğuna değinmiştik.

Üretken olmayan postmodern karakter istese, içsel psişik düzenleyiciler olarak heyecanlardan pekâlâ yararlanabilir, bu nedenle onun asıl sorunu bu değildir. Asıl sorun bu duyguların bilinç düzlemine çıkmaması gerektiğidir, bu yüzden onları tersine çevirmektedir. Korkularını, suçluluk ve utanç duygularını yaşayacağı yerde, kendini *korkusuz, suçsuz ve utanmaz* hissetmekte; davranışını korkusuzluk, masumiyet, vicdan özgürlüğü, saygısızlık ve utançsızlık gibi postmodern ideallerle akılcılaştırmaktadır (Özellikle utançsızlık günümüzde kamusal eğlence alanlarını büyük ölçüde belirlemektedir). Üretken olmayan postmodern karakter *heyecanlar karşısında oluşturduğu tepkilerle* özdeşleşmekte ve –bütün tepkisel oluşumlarda– görüldüğü üzere onları abartmaktadır.

Üretken olmayan postmodern karakter, heyecanlarını tersine çevirmeyi başaramayacak ve onlarla baş edemeyecek durumlara maruz kaldığında (sözgelimi bir mahkemeye çıkmak zorunda kaldığında veya ölümcül bir hastalığa yakalandığında), yıkıcı korku, suçluluk ve utanç duygularına kapılacaktır. Bunlar postmodern karakterin olsa olsa kâbuslarından tanıdığı duygu algılarıdır.

Buna karşılık üretken postmodern karakter, korku, suçluluk, vicdan, utanç ve saygı duygularını tanımakta ve yeri geldiğinde de bunları dışa vurabilmektedir. Üretken postmodern karakter bu bağlamda geçmişin itaatkâr, korkak, suçluluk ve utanç kompleksleriyle kıvranan mazoşistlerinden veya dindarlarından farklıdır. Burada üretken karakterin özelliği, içinde bulunduğu durum gereği iç dünyasında psişik düzenleyiciler

harekete geçtiğinde, *heyecanlarına katlanabiliyor ve onlarla baş edebiliyor olmasıdır.*

— Son olarak bir kez daha, üretken ve üretken olmayan postmodern karakterin ayırıcı özelliklerine dönüp üretken olmayan karakter özelliklerinin, hayali gerçekliklerin gösteriye dönüştürülmesi sürecinde ben'in gerilemesinden ve ben işlevlerinin zayıf düşmesinden kaynaklandığını gösterebiliriz. Bu özellikleri III. Bölümde (s. 178-188) ayrıntılı bir biçimde ele almıştık. Şimdi bunları iki temel özellik altında özetleyebiliriz:

(1) *Üretken postmodern karakter* kendini (isteklerini, ihtiyaçlarını, beklentilerini, itkilerini, başarısızlıklarını, vs.) ve çevresini (çevresinin beraberinde getirdiği olanakları, riskleri, talepleri, tehlikeleri, ihtiyaçları vs.) *gerçeğe uygun bir biçimde algılamayı* ve *gerçekle hayali açık bir biçimde birbirinden ayırmayı başarabilmektedir.* Buna karşılık *üretken olmayan karakter,* yapma becerinin desteğiyle *hayalci bir algıya* eğilimlidir, yapma beceri hayalleri teşvik etmekte, böylece üretken olmayan karakter *hayalle gerçeği ayırt etmekte her geçen gün biraz daha zorlanmaktadır.*

(2) *Üretken postmodern karakter,* iç ve dış gerçekliği *çifte anlamlılığı* içinde algılamayı başarabilmekte, gerçekliği tehditkâr *ve* güvenli, doyurucu *ve* yetersiz yönleriyle görebilmekte, oluş süreçlerini *ve* ölümü kabul edebilmekte ve bu algısına uygun duygusal çiftdeğerliliğe dayanma geliştirebilmektedir; buna karşılık üretken olmayan postmodern karakter, iç ve dış gerçekliğin *yalnızca bir yanını* algılamaya ve *yalnızca gerçekliğin bu yanına uygun duygular* hissetmeye belirgin bir eğilim göstermektedir.

Üretken olmayan yönelimin bu istikrarsızlığı her iki durumda da, gittikçe biriken kişisel (sıklıkla da mesleki ve ilişkileri etkileyen) sonuçlara yol açmaktadır. Üretken olmayan ben odaklı karakter kâbuslarında gerilemeye dönük arzularıyla baş başa kalmaktadır. Kendilerini orada tamamen pasif ve atıl hissetmekte ve biçimlendirme becerisinden yoksun kalmaktadırlar. Ayrıca itkilerini ve güdüleyici güçlerini (bu genellikle bir arabanının içinde bulunmakla sembolize edilmektedir) yönetebilmekten de acizdirler. Kötü güçler tarafından kovalanmakta veya paranoid korkular eşliğinde acı çekmektedirler, gerçekliği sınama yetisi zayıf düşmüştür). Rüyalarında hep beklemek

zorunda kaldıkları, yetersiz oldukları veya terk edildikleri için acı çekmektedirler (Çünkü "yapma" beceri artık onların yanında değildir). Umutsuz, insansız, verimsiz dünyalar rüyalarında onları rahat bırakmamaktadır, bu rüyalarda yaşama sevinci ve ilişki adına hiçbir şey yoktur, sadece başarısızlık vardır. Ama rüyanın kendisi de bir telafiyi ifade ediyorsa, o zaman korkuları ve düş kırıklıklarını tolere etmeyi gerektirmeyen bir cennetin içine düşmektedirler; bu rüyalar cennettir, çünkü burada her şey bol miktardadır ve her şeye kolayca ulaşılmaktadır, insanlar sadece keyif vermekte, kimse kimseye yük olmamakta ve kimse korku uyandırmamaktadır (krşl. R. Funk 2003a).

Çifte anlamlılığın ve sınırlanmışlığın algılandığı ve bu nedenle son kertede çelişik duygularla baş etmek zorunda kalındığı durumlarda iç ve dış gerçekliğe uygunluk gösteren hayaller de dahil olmak üzere her türlü hayalin yıkılması büyük bir tehdit ve acı olarak yaşanmaktadır. Yanılsama üreten bir "yapma" beceri üzerine kurulan yaşamın kendisi bir yanılsama olarak kavranmamaktadır. Yanılsama yaratan "yapma" beceri, insani becerinin iç ve dış gerçeklikle kuracağı ilişkiyi ne kadar çok ikame ediyorsa, yanılsama yıkıldığında insani becerinin kaynaklarına dönmek de o kadar zor olmaktadır. Bu nedenle yanılsamayla ve yanılsama yıkıldığında beraberinde getireceği acıyla mücadele etmek için geriye tek bir yol kalmaktadır: bedensel, ruhsal ve zihinsel entelektüel öz güçleri hayata geçirmek ve onların eşliğinde *hem* ürkütücü *hem de* büyüleyici bir gerçekliğin zemininden kopmamak.

Ek

Postmodern Kişilik Özelliklerinin Çizelgesi

Aşağıdaki çizelge, postmodern insana dair aktif ve pasif ben-odaklılığın II. Bölümde (s. 61-87) ayrıntılarıyla betimlenmiş olan özelliklerini özetlemeye ve karşılaştırmaya çalışmaktadır.

Burada bazı niteliklerin ve kişilik özelliklerinin başka karakter yönelimlerine de işaret ettiği dikkate alınmalıdır. Kişilik tipi veya karakter yönelimi bakımından özelliklerin saptanması hiçbir zaman bütünüyle kendi içine kapalı bir bütün oluşturamaz. Bir insan, sırf duygularını sergilemekten kaçınmadığı için postmodern arzcı tip olarak sınıflandırılamaz elbette. Aynı şekilde alışveriş cennetleri arayan birinin çok farklı nedenleri olabilir ve bu özellik birbirinden çok farklı kişilik tiplerinde ve karakter yönelimlerinde görülebilir. Burada temsil edilen psikanalitik karakter teorisinin, belli özelliklerin doğrudan belli bir kişilik tipine atfedilmesine izin vermesi için kişilik veya karakter özelliğinin, kişilik tipi veya karakter yönelimine adını veren temel bir yönelime gönderme yapması gerekir, bizim konumuz bakımından bu temel yönelim aktif veya pasif ben-odaklılıktır. Genellikle açık bir sınıflandırma, ancak çeşitli davranış ve kişilik özellikleri tek bir insanda aynı karakter yöneliminin özellikleri olarak belirdiği sürece mümkündür.

Psikanalizin karakter veya kişilik anlayışının bu özelliğine dayanarak II. Bölümün sonunda (s. 88-99) postmodern ben-odaklılığın karakter özelliklerini bir kez daha betimleyebilmiştik. Böylece daima bir karakter veya kişilik özelliğine belli bir psişik nitelik kazandıran yönelimin önemli olduğu açıklığa kavuşmaktadır. Ancak bu yolla somut bir davranış veya karakter özelliğinin anlamı ve onun etkisi üzerine bir söylem geliştirilebilir.

Arzcı aktif ve kullanıcı pasif tipin;

1. *dış gerçeklik ve başka insanlarla ilişkisi bakımından özellikleri:*

Arzcı Aktif Tip	Kullanıcı Pasif Tip
Önceden verili şeylerin sınırlayıcılığı ve bağlayıcılığı dikkate alınmadan *gerçeklik yeni bir biçimde yaratılmalı ve hayat bulmalıdır*	İnsanın kendi sınırlılıklarının veya başkalarının dayatmalarının bağlayıcılığı dikkate alınmadan *gerçeklik yeni ve farklı bir biçimde yaşantılaştırılmalıdır*
İnsan *gerçeklikle kurduğu ilişkiyi kendisi belirlemeli ve aktif bir biçimde biçimlendirmelidir,* bu belirlemenin ve biçimlendirmenin ölçütü arzcı aktif karaktere uyması veya uymamasıdır; burada önemli olan gerçekliğin *yaratılması* ve gerçeklikle kurulan ilişkinin *özerk* bir biçimde biçimlendirilmesidir	*Arz edilen gerçekliklerden aktif bir biçimde pay alınmalı, başka bir deyişle bu gerçekliklerin içine dalınmalıdır;* burada önemli olan, özerk bir biçimde belirlenen gerçeklikten payını almak, *orada olmak* ve *ait olmaktır*
Çevre insana bir yaşam alanı olarak hizmet etmemekte, bunun yerine ben'in kendini üretmesi yolunda bir lego oyunu gibi araçsallaştırılmaktadır	*Çevre* öncelikle bir yaşantı alanı olarak kavranmaktadır; verili bir yaşam alanı olarak miadını doldurduğu düşünülen çevre yaşam dünyalarıyla ikame edilmektedir
Konvansiyonel olmayan ve yanılsama yaratan şeyler çekici bulunmaktadır	*Konvansiyonel olmayan ve yanılsama yaratan şeyler çekici bulunmaktadır;* konvansiyonel olan ve yanılsamayı yıkan şeylerden kaçınılmaktadır
Geleneksel veya özerk olmayan gerçekliklerden ziyade *kurgulanmış gerçekliklere öncelik tanınmaktadır*	*Kurgulanmış yaşantı dünyaları,* doğal ve geleneksel yaşantı dünyalarına göre çok daha çekicidir
Direnç gösteren veya problematik olan şeyler gelenekten uzaklaşarak veya bir paradigma değişikliğiyle aşılmaktadır	*Direnç gösteren veya problematik olan şeyler* ortak çaba veya gerek yaşantı dünyasının gerekse de yaşam tarzının değiştirilmesiyle yok edilmektedir

Başkalarıyla kurulan ilişki *insanın kendi kararları doğrultusunda* gerçekleşmektedir, burada ne *duygusal bağ* (ve buna uygun duygular) ne de başkalarına karşı *sorumluluk ve görev duygusu* söz konusudur; yaşam ideali *tek* kalarak bir sürü bağlantı içinde olmaktır	*Başkalarıyla bağ*, ortak yaşantı dünyaları üzerinden *kurulmaktadır*, burada da *bağlılık* söz konusu değildir; yaşam tarzına yönelik birlikte oturma modelleri ve mekân paylaşımı idealize edilmektedir
İlişkilerde geçerli olan, özerklik ve kendine yetmektir	*Kendine uygun olan insanlarla aidiyet bağı* kurulmaktadır
Başkalarına kayıtsızlığa varılacak ölçüde *hoşgörü* gösterilmektedir, özellikle kendi kendini kurgulayanlara karşı	Benzer zevklere sahip insanlara *hoşgörü* ve ilgi gösterilmektedir; "oyunbozanlara" karşıysa *kayıtsız* ve yıkıcı bir tavır alınmaktadır
Yaşamı bir oyun ve proje olarak görenler ve onu aktif bir biçimde biçimlendirenler *hakkaniyet ve işbirliğine* layık görülürken, bu oyuna katılmayanlar *yok sayılmaktadır*	Aynı yaşantı dünyasından payını alanlar *hakkaniyet ve işbirliğine* layık görülürken, bunun dışında kalanlar yok sayılmaktadır
Partner ilişkileri proje temelinde ve özerklik korunarak ayakta tutulmaktadır; ilişkiler süreklilikten yoksundur, bir gecelik veya bir sürelik ilişkiler tercih edilmektedir	*Partner ilişkileri yarara yönelik bir bağlantı* ve yaşantı dünyalarıyla yaşam tarzlarının paylaşıldığı bir *biz-yaşantısı* içinde konumlandırılmaktadır
Herkesin kendisinden sorumlu olduğu ve herkesin kendi anlayışına göre mutluluğu bulması gerektiği *aile ortamı* ben-odaklı yaşam ustaları topluluğu olarak anlaşılmaktadır	*Aile*, kuşaktan kuşağa devam eden, zamana dayanıklı iyi bir ekip olarak anlaşılmaktadır (yetişmiş çocukların anne babalarının yanında yaşamaya devam etmesinin nedeni de budur)
Doğrudan ilişki kurma yetisi uyuşturucuların ve uyarıcıların yardımıyla canlandırılmakta ve cinsellik devreye sokularak yaşanmaktadır	*Doğrudan ilişki kurma yetisi* canlandırıcı bir ilişkiye veya grup yaşantısına dalmak olarak anlaşılmakta, burada da sıklıkla uyuşturucuların yardımına başvurulmaktadır

İlişki yetisi bağlantı içinde olmanın beraberinde getirdiği hoşnutluk olarak anlaşılmaktadır, böyle durumlarda insanlar sürekli olarak konuşmakta ve başkalarının karşısında durmadan sahne almaktadır	*İlişki yetisi, bağlantı kurma arzının algılanması ve bağlantıların ayakta tutulması* anlamına gelmektedir
Bağlantıların aktif bir biçimde oluşturulmasından memnuniyet duyulmakta (aktif "networking") ve bu durum duygusal bağların yerini almaktadır	İnteraktif bir biçimde *bağlantı içinde olmak ve bağlantıların güvence altına alınması* istenmektedir, amaç payına düşeni alabilmek ve aidiyettir
İletişim her şeyden önce kendini kurgulamak ve yaşantıların arzı anlamına gelmektedir, burada duygusal bağlar söz konusu değildir	*İletişim* öncelikle başkalarıyla bağlantı içinde olmak anlamına gelmektedir, burada duygusal yakınlık ve duygusal talepler söz konusu değildir
Eğlence demek eğlendirici olmak demektir	*Eğlence demek eğlendirilmeyi istemek veya ortak bir şey yapmak* demektir
Ayrılıklar veya kopuşlar, (gerektiğinde medyatörlerin yardımıyla) projelerin sonlandırılması, insanın özerk kararları doğrultusunda yoluna devam etmesi ve kendini geliştirmesi olarak kavranmaktadır; insan bundan dolayı üzüntü çekmemekte ve geçmişini peşi sıra sürüklememektedir	*Ayrılıklar veya kopuşlar,* arz edilen yaşam dünyalarının, yaşam tarzlarının ve yaşantı dünyalarının anlamlı değişimi olarak görülmekte, bunlar partner ilişkilerinde, kurumlarda, derneklerde ve başka gruplaşmalarda temsil edilmektedir
Kurulan bağlantılar ve projelerin yönlendirdiği ilişkiler yoluyla *yalnızlıktan* kaçılmaktadır	Bağlantı sağlayan sistemler ve bağlantıların ayakta tutulması yoluyla *yalnızlıktan* kaçılmaktadır
Eleştiri becerisi, daha iyi yanıtlar bulmanın "baştan çıkarıcılığına" kapılmaksızın verili her şeyi sorgulamak anlamına gelmektedir	*Eleştiri becerisi,* parodilerin, komedilerin, yergilerin ve kinizmin tüketimiyle özdeşleştirilmektedir

Karşı eleştiri yadsınmakta, yeni projelere girilerek veya yeni bağlantılar kurularak bertaraf edilmektedir	*Karşı eleştiri* yadsınmakta, yeni bir grup aidiyeti veya yaşantı dünyası aracılığıyla gerektiğinde eleştiriden kaçılmaktadır
Çatışmalı ve problematik durumlarda pozisyon almayan ve kinik bir ilişki biçimi tercih edilmektedir (entrikacılık, tazminat)	*Çatışmalar ve problemler* başkasının üstüne yıkılmaya çalışılmakta, böylece ilgili bir gözlemci pozisyonunun korumacılığına sığınılmaktadır

2. kendisiyle ve öz yaşantısıyla ilişkisi bakımından özellikleri:

Arzcı Aktif Tip	**Kullanıcı Pasif Tip**
Öz yaşantı ben vurgusunun ürünüdür ("Ben, ben olduğum için benim")	*Öz yaşantı biz yaşantısının ürünüdür* ("Ben biz yaşantısında benim")
Öz yaşantı, hiçbir örnek veya bağlayıcılığa başvurulmadan *kendini kurgulamak* yoluyla gerçekleştirilmektedir ("Kimse seni beklemiyor")	Öz yaşantı kurgulanmış yaşantı dünyaları aracılığıyla gerçekleşmektedir ("Burada sen, sen olarak varsın")
Kendini gerçekleştiren bir *iş bitirici* olma eğilimi hâkimdir, önemli olan *aktif ve yaratıcı yaşantıdır*	Yaşantı arzlarının *aktive* edilen tüketicisi olmak önceliklidir
Kişi *kendini farklı hissetmeyi* ve başkalarından *farklı olmayı* istemektedir	Kişi *farklı olmayı* ve *başkalarıyla* farklı bir yaşantıyı paylaşmayı istemektedir
Yaşam dünyası her defasında yeniden *özerk bir biçimde tanımlanmakta ve tasarımlanmaktadır*	Yaşantı her defasında, *değişen yaşam dünyalarına aidiyet* yoluyla yenilenmektedir
Proje odaklı bir *kendini geliştirme* ve özerk bir biçimde *kendi profilini tasarımlama* eğilimi baskındır	Ben'i *biz'de yaşama ve kendini biz'de gösterip yüceltme* eğilimi hâkimdir

Hakiki olma eğilimi hâkimdir; düşündüğünü ve hissettiğini söylemekten hiç kaçınmayan herkes hakiki sayılmaktadır	Hiper gerçek gerçeklikler ve otantik markaların desteğiyle hakiki yaşantı sağlamak eğilimi hâkimdir
Dışadönüklük ve açık yüreklilik bağlamında "pervasız" ve utanmak nedir bilmeyen bir açıklık eğilimi söz konusudur	Başkalarının pervasızlıkları ve utanmazlıkları *adeta bir röntgenci gibi izlenmektedir*
Duygular dizginlenmeye gereksinim duymadan *serbest bırakılmaktadır*	Başkalarının *duygu dışavurumuyla* insanın kendi duyguları canlandırılmakta ve bu dışavurumunun *büyüsüne kapılınmaktadır*
Üretilen duygululuk ve içlilik kendini duygusallık ve duyarlılık gibi göstermektedir	*Kurgulanmış duygu arzı* (duygululuk ve içlilik) tüketilmekte ve ortak duygu yaşantısı oluşturulmaktadır
Cool olma eğilimi hakimdir, cool olmak heyecanla bir şeye angaje olmak anlamına gelmektedir	*Cool* olma eğilimi hakimdir, cool olmak yaşantı dünyaları aracılığıyla canlandırılmak anlamına gelmektedir
Özerk bir ben vurgusunun yardımıyla *kompetan* olma eğilimi hakimdir	*Kompetan* olmanın önkoşulu, ağın içinde yer almak, payına düşeni almak ve ait olmaktır
Cinsel açıdan herkes kendini özgür hissetmekte ve istediği biçimde gerçekleştirmektedir (Cinsel perhiz de dahil olmak üzere her şey mubahtır)	*Cinsel* açıdan herkes kendini özgür hissetmekte ve uygun yaşantı arzlarını tüketmektedir
Hareketlilik insanın kendini daha iyi gerçekleştirmesini sağlamaktadır	*Hareketlilik*, herkesin yaşantı arzlarından pay almasını sağlamaktadır
İnsanın kendini yeniden yaratması için yeni, farklı ve gelenek dışı olana *açık* olması gerekmektedir	İnsanın canlanabilmesi ve trendden kopmaması için yeni, farklı ve gelenek dışı olana *açık* olması gerekmektedir

İnsanın kendisi dahil *her şey sorgulanmaktadır*, çünkü kalıcı geçerliliği olabilecek hiçbir şey yoktur	Belli bir süreliğine benimsenen belli bir yaşam tarzı aidiyetini tehlikeye sokabilecek her şey, öncelikle de *insanın kendisi ve sahip oldukları sorgulanmaktadır*
İnsanın kendine karşı tutumu ironik ve kiniktir, bu tutum kimliğin sürekli değişmesine yol açmaktadır	Ancak bir gruba, yaşam tarzına ve dünyasına bağlanıldığı sürece insan kendine karşı mesafe almaktadır
Davranış *spontanedir* ve bu, arzu dolu bir kendine özgülük anlamına gelmektedir ("Çünkü şimdi *benim* canım öyle istiyor")	Davranış *spontandır* ve bu, bağlantıların güvence altına alınması anlamına gelmektedir ("Çünkü sen geldin aklıma")
Sezgisellik önemlidir, çünkü öz algılar karşısında duyarlılık gösterilmektedir	*Atmosfer yaratıcılarının* ve akıl hocalarının peşine düşülmektedir
Risk alınmakta ve insanı belirleyen sınırlar aşılmak istenmektedir	*Bireysellik* kitlesel ve büyük olayların parçası olmak yoluyla *aşılmak* istenmektedir
Çelişkili olma eğilimi hakimdir, çünkü çelişiklik özerk ben-odaklılığın bir göstergesidir	*Çelişkili* olma eğilimi hakimdir, çünkü bu, insanın kendine ait yaşam kurgusunun, yaşam tarzının bağlayıcı etmenidir
Sınırlılık ve bağımlılık deneyimlerinden kaçınılmakta ve bu deneyimler özerklik olarak deklare edilen bir otarşi aracılığıyla ikame edilmektedir	Ben ile sen arasındaki *sınırların* ve farkın *algılanması* yadsınmakta, kimi zaman da *mütecaviz davranışla* telafi edilmektedir
(Utanç, can sıkıntısı veya atalet gibi) *olumsuz duygu algıları, olumlu duyguların kurgulanması* ve gösteriye dönüştürülmesiyle yok edilmektedir	(Utanç, can sıkıntısı veya atalet gibi) *olumsuz duygu algılarından olumlu yaşantı arzlarına dalarak* kaçınılmaktadır

3. gerek mesleki gerekse boş zaman ve tüketim davranış bakımından özellikleri:

Arzcı Aktif Tip	**Kullanıcı Pasif Tip**
Yaşam ve hayatta kalmak yeniden üretim yoluyla güvence altına alınacağına *kaynakların yeniden yaratımına* yatırım yapılmaktadır	("Bağlantıyı kaybetmemek için"), yaşam ve hayatta kalmak *kaynakların erişiminden* payını almak yoluyla güvence altına alınmaktadır
Yaşamın yapılabilirliğine ve pazarların üretimine duyulan inanç ekonominin, siyasetin ve toplumun itici gücüdür	*Üretilmiş dünyalar ve kurgulanıp gösteriye dönüştürülen yaşantı gerçeklikleri* daha "canlı", daha canlandırıcı ve bu nedenle de daha çekicidir
Ekonomik üretkenliğin garantisi özel mülkiyet değil, *erişimlerin üretimi, arzı ve kontrolüdür*	Kişisel ve ekonomik başarının sırrı sahip olmak değil, *erişim sahibi olmak, payını almak ve kullanmaktadır*
Yaşantıların ve yaşantı dünyalarının üretimi en önemli ekonomi dalı olarak görülmektedir	*En önemli tüketim alanı yaşantı olanaklarıdır*
İş (ve boş zaman), *çeşitli kendini gerçekleştirme projelerinin* birbirini kovalaması olarak anlaşılmaktadır	Meslek hayatı, işletmeci bir aileye aidiyet olarak tanımlanmaktadır ("corporate identity" / "kurumsal felsefe")
Çalışma hevesi güçlü bir biçimde *içten gelmektedir* ve yapmak eyleminden duyulan keyfin bir sonucudur	*Çalışma motivasyonu grup aidiyetinin* ve girişimcilik felsefesinin sonucu olarak belirmektedir
Aktif yönetici tip şu özelliklere sahiptir: risk almaya hazır olmak, iş bitirici niteliklere sahip olmak, güçlü bir icra yeteneği ve "jonklörlük" yapmaktan keyif almak ("gamesman" / "her yolu mubah kabul eden oyuncu tipi")	*Pasif yönetici tip* şu özelliklere sahiptir: *sorumluluk duygusu*, pazar karşısında duyarlılık ve gerek çalışma atmosferinin gerekse toplumsal taleplerin kaale alınması

Aktif yönetici tipin *zayıf noktaları* şunlardır: empati yoksunluğu, toplumsal değerlerin ve dirençlerin yadsınması, (otoriter olmayan ancak) düşüncesiz olan bir yönetim talebi

Pasif yönetici tipin *zayıf noktaları* şunlardır: meslektaşlık atmosferine bağımlılık, rekabet ve hırs eksikliği

Meslek yaşamı öne çıkmakta ve aile yaşamını büyük ölçüde dışarıda bırakmaktadır, buna karşılık zevkli ve güzel bir yaşam ("bela vita") arayışı söz konusudur

Meslek yaşamı özel yaşamla sürekli bir çatışma içindedir; özel yaşamın özellikleri ("yuva") mesleki yaşamda aranmaktadır

Tatil ve boş zaman, yeni ve bilinmeyen dünyalarla karşılaşmak ve o zamana kadarki sınırlamaları aşmak için, aktif olarak biçimlendirilebilir bir yaşantı mekânı olarak anlaşılmaktadır

Tatil ve boş zaman, arz edilen yaşantı mekânlarına dalmanın araçlarıdır, böylece insan yeni deneyimlerden ve yaşam tarzlarından payına düşeni alma olanağını elde etmektedir

Tüketim, bir kendini kurgulama ve gösteriye dönüştürme olanağı, kendini gerçekleştirme süreci olarak yaşantılaştırılmaktadır

Tüketim kendine uygun yaşam dünyasına erişim sağlamak ve ondan pay almak anlamına gelmektedir

Bana ve kendimle ilgili tasarımıma uyan *şey tüketilmektedir*, bu nedenle tüketilenler tadı çıkarılacak *"güzel"* şeylerdir

Arzu ettiğim ve bu nedenle de "güzel" olan yaşantı dünyaları ve olaylar *tüketilmektedir*

Alışveriş insanın kendini yeniden "kurgulamasına" ve yaratmasına hizmet etmekte adeta dinsel bir olanak olarak yaşanmaktadır

Alışveriş insanın kendine özgü yaşam tarzının sembollerini benimsemesine hizmet etmektedir ve dinsel bir yaşantı niteliğine sahiptir

Sanat, tasarım ürünleri, lüks tüketim ürünleri, özel ürünler, yapay ürünler veya yüksek teknoloji ürünleri, nostaljik ürünler ve *kültürel nitelik taşıyan her türlü olay, tercih edilen tüketim mallarıdır*

Olay niteliğine sahip olan ve ait olunmak istenen yaşam dünyalarının markaları ve sembolleri *tercih edilen tüketim mallarıdır*

Kültürel olayların kurgulanması ve gösteriye dönüştürülmesi, maddi ihtiyaçların veya ilişkilere yönelik isteklerin doyurulmasından daha yüksek bir değere sahiptir	*Kültürel arzların* tüketimi yaşam kalitesini yükseltmektedir, çünkü insanın yaşantı yetisi yaşantı arzlarına bağımlıdır

4. eğitim kültür, toplumsal ve siyasi sorumluluk bakımından etkileri

Arzcı Aktif Tip	**Kullanıcı Pasif Tip**
Eğitim bilginin aktarılması ve öğrenilmesini değil, öğrenmenin *öğrenilmesini ve bilgi kaynaklarının erişimini* amaçlamaktadır	*Eğitim* her şeyden önce öğrenme *arzlarının kullanımıyla ve know-how'*ın insanın hizmetine sokulmasıyla ilgilenmektedir
Eğitimde ilerleme yaşam boyu öğrenme süreci olarak anlaşılmakta, bu süreç herkesin kendine özgü becerilerinin geliştirilmesine ve egzersizine hizmet etmektedir	*Eğitimde ilerleme,* başkaları tarafından geliştirilmiş olan know-how'ın yaşam boyu öğrenilmesi süreci olarak görülmektedir
Öğrenme öncelikle gerçekliğin üretimi ve kurgulanması yoluyla gerçekleşmektedir ("Learning by doing"/ "Yaparak öğrenme", rol dağılımı yoluyla öğrenme)	Öncelikle *öğrenilmesi* gereken şey *yaşantıya katılmak ve bu katılımın yinelenmesidir* (burada görselleştirme olanaklarının ve medyanın rolü büyüktür)
Öğrenme yaşantı niteliğine sahip olmalı ve insanın kendisi tarafından yaratılmalıdır (Orman Çocukları Bahçesi, yaşantı pedagojisi)	*Öğrenme yaşantı niteliğine* sahip olmalıdır, yaşantı niteliği arz edilmekte ve insanın hizmetine girmektedir
Öğrenme, insanın kendi yaratıcı düşüncesini, algısını ve eylemini çıkış noktası olarak almakta ve olabildiğince daha önceki birikimlerden ve mevcut durumdan uzak durmaktadır	Öğrenme başkalarının düşünmüş, algılamış ve yapmış olduklarının öğrenilmesi, benimsenmesi ve kullanılması yoluyla gerçekleşmektedir (internette bulunabilir olmak öğrenmektir)

Eğitim öncelikle, insanın kendisinin biçimlendirdiği yaşantılara ve yaratıcı ürünlere *değer vermek* anlamına gelmektedir	*Eğitim öncelikle, yaşantı arzları oluşturmak* ve (can sıkıntısına yer açmamak için) eğlendirmek anlamına gelmektedir
Enformasyonlar, öncelikle de ampirik veriler ve istatistiki sonuçlar gerçekliğin yapılandırılmasında teorilerden daha önemlidir	*Enformasyonların* eğlence değeri olmalı ve bunlar insanlara yaşantı arzları olarak iletilmelidir *(Infotainment)*
Bilgi ve *enformasyon* kimsenin tekelinde değildir, tersine akıl hocaları tarafından *üretilmekte ve başkalarının bu üretime erişimi sağlanmaktadır*	Önemli olan enformasyona ve bilgiye sahip olmak değil, *arz edilen kaynaklar ve danışmanlar ağının içinde yer alıp onlara erişmektir*
Bilimin çekici hale gelmesi için (gen araştırmalarında veya simülasyon tekniklerinde olduğu gibi) *alışılmamış ve heyecan verici yeni yaratımlara* yönelmesi gerekmektedir	*Bilimin* çekici hale gelmesi için duyusal sınırlılıkları aşabilmesi, *yeni ve kurgusal yaşantı dünyalarına erişim* sağlama imkânını verebilmesi gerekmektedir
Teorilerle *düşünmek* ve izmler ideolojik oldukları düşünüldüğü için kuşkuyla karşılanmaktadır; *enformasyon ve bilginin* her defasında yeni ve amaçsız *kompozisyonu ve örgütlenmesi* önemsenmektedir	Düşünceyi yönlendiren teorik konseptler ve tarihsel bağlam değil, *bunların kurgulanması ve eğlence değerine* sahip olmasıdır
Kültür, becerinin ve sanatın ayakta tutulup korunması olarak değil, *gerçekliklerin ve yaşantı dünyalarının kurgulanıp gösteriye dönüştürülmesi* olarak görülmektedir; kültürün "değer" ölçüsü onun olay karakteridir	Kültür, kurgusal dünyaların *alımlanması ve bu dünyaların parçası olmak* anlamına gelmektedir, kültürün ölçüsü yaşantı değeridir
Kültürlerarasılık ve *kültürel açıklık* tartışılmaz olgulardır; kültürel yabancılığın insanın yaratıcılığı üzerinde uyarıcı bir etkisi vardır	*Kültürlerarasılık ve kültürel açıklık* insanın kendine özgü yaşantı yetisinin geliştirilmesine hizmet etmekte ve sahip olduğu yaşantı değeriyle ölçülmektedir

Toplumsal ve siyasi angajman, etkili olma, toplumsal ve siyasi gerçekliği yeniden yaratabilme isteğinin sonucudur

Toplumsal ve siyasi angajmanı büyük ölçüde orada olmaktan alınan keyif ve angajmanın yaşantı değeri belirlemektedir

Toplumsal ve siyasi angajmanın proje odaklı ve bağımsız olması tercih edilmektedir, bu türden bir angajman insanın kendini gerçekleştirmesine hizmet etmelidir (başkaları adına angajmana girmek, kendini geliştirmek anlamına gelmektedir)

Toplumsal ve siyasi angajman öncelikle ilgi ve çıkar gruplarında ortaya çıkmaktadır, öte yandan bu tür bir angajman toplumsallık ve keyif alma ihtiyaçlarını doyurmalıdır

Sosyallik, dayanışma ve sorumluluk duygusu daima, insanın kendi ilgilerinin/çıkarlarının, ben vurgusunun ve ben üretiminin devreye sokulmasına hizmet etmektedir

Sosyallik, dayanışma ve sorumluluk duygusu daima, bağlantı içinde gerçekleşen ben yaşantısının korunması ve ayakta tutulmasına hizmet etmektedir

Özgecilik başkası uğruna yapılan eylemler olarak tanımlanmamakta, buna karşılık kendim için yaptığım şeyin başkalarına da yaraması olarak görülmektedir

Özgecilik başkası uğruna yapılan eylemler olarak tanımlanmamakta, buna karşılık *başkalarıyla bağlantıyı sağladığı* için "cool" ve canlandırıcı bir angajman olarak yaşanmaktadır

5. yaşam tarzı ve gündelik estetik bakımından özellikleri:

Arzcı Aktif Tip

Yaşam tarzı insanın kendi zevki ve tasavvurlarına göre yaratıcı bir biçimde *şekillendirilip kurgulanmaktadır;* güzel olan şey, özerk olan ve kendine özgü yaşama tarzını ifade eden şeydir

Kullanıcı Pasif Tip

Kendine özgü bir tarzı yaşam biçimi haline getirmek için logolardan, markalardan, yaşam tarzı sembollerinden yararlanılmaktadır; amaç, sembol haline gelmiş yaşam dünyalarından kendine düşen payı almaktır; güzel olan şey, kendine özgü yaşama tarzını ifade eden şeydir

İnsanın kendine özgü yaşam tarzı, *insanın kendi ben'ini ve özerk kişiliğini başkalarıyla ikame edilemeyecek bir biçimde* ön plana taşımalıdır	Hayat kendine özgü bir yaşam *tarzının sembolleri* ve ifadeleriyle bezenmelidir
(Bedenden tutun da insanın yaşadığı mekâna kadar) *biçimlendirilebilir olan her şey ben'in performansı yolunda* kullanılmakta ve her defasında yeni bir ben kurgusundan keyif alınmaktadır	*Biçimlendirilebilir olan her şey*, ait olunan yaşam tarzına uygun olarak *ben'in performansı yolunda kullanılmaktadır*
Birbirinden çok farklı tarzlar birbirine uymaktadır, her şey *kombine edilebilir*	*Birbirinden çok farklı* üslup öğeleri biz duygusunu sembolize ettikleri sürece kombine edilebilmektedir
Yaratıcılık, yeni, farklı ve özerk bir *kurgu* anlamına gelmektedir	*Yaratıcılık* öğrenilmiş ve çoğunlukla da başkalarıyla bağlantı içinde gerçekleşen bir *dışavurumculuktur*
Postmodern yaşam tarzı olay odaklıdır ve sınırları ortadan kaldırmaktadır (verili olanın "ihlali")	Yaşam tarzı arzları *yaşantı arzları* olmalı ve bunların içine dalınmalıdır *("Immersion/Dalış")*
Yaşamın bizatihi kendisi olay olarak, şölen ve tören olarak anlaşılmaktadır, aktif ben odaklı karakterin kendisini *olay arzcısı* ve *olay yöneticisi* olarak görmesinin nedeni budur	*Yaşamın bizatihi kendisi olay olarak*, şölen ve tören olarak anlaşılmaktadır; öyle ki, olaya benzeyen her şeyden pay alınmalı ve *orada hazır bulunmalıdır*
Kamusal ve özel *şölenler, törenler, happening*'ler büyük bir *keyifle* ve büyük uğraşlar sonucu kurgulanıp gösteriye dönüştürülmekte ve biçimlendirilmektedir	Kamusal ve özel *şölenler, törenler ve happening*'lerde hazır bulunulmalıdır

Yeni, oyunsu, belirsiz ve çelişik olandan alınan keyif, özerk yaşam felsefesi ve sanatının özelliği olarak kendini göstermektedir	*Yeniden, oyunsu olandan, belirsizden ve çelişik olandan* alınan keyif, benimsenen yaşam felsefesi ve sanatının özelliği olarak kendini göstermektedir
Çelişkilerden kaçılmamakta ve bu çelişkiler çatışmasız bir biçimde *yaşanıp tüketilmektedir*, çünkü insan ancak bu yolla kendine özgü üslubunu sergileyebilmektedir	Seçilmiş yaşantı dünyasının göstergesi olduğu sürece *çelişkilerden* kaçılmamakta ve bu çelişkiler çatışmasız bir biçimde *yaşanıp tüketilmektedir*
Yaşamın bizatihi kendisi, bunun yanı sıra da günlük akış, özerk ve birbirleriyle çelişebilen *projelerin birbirlerini takip etmesi* olarak kavranmaktadır	Yaşam ve gündelik hayat birbirleriyle ilgisi olmayan farklı *aidiyetlerin birbirlerini takip etmesi* olarak kavranmaktadır
Kamusal ve özel alan ayrımı bir yandan ortadan kaldırılmakta ("pervasız bir biçimde açık" olmak) öte yandan özel alan bütünüyle korunmaya çalışılmaktadır	*Samimiyetlerin kamusallaşmasından* herkes *payını almayı* istemekte ve tanış yaşam dünyası çerçevesinde özel alan başkalarıyla paylaşılmaktadır

6. toplumsal ve bireysel değerler ve yaşama sanatı bakımından özellikleri:

Arzcı Aktif Tip	**Kullanıcı Pasif Tip**
Değerler dayatmalardan bağımsız, özerk bir biçimde belirlenmelidir ("Uyan her şey mubahtır")	*Değerleri paylaşılan ve uygun yaşam tarzı belirlemektedir* ("Uyan şeyler mubahtır")
Değerli olan, insanı toplumsal olarak verili *değer yönelimlerinden* farklı kılandır	Ait olunan *yaşam dünyasının farklı yönelimleri* benim için neyin değerli olacağını belirlemektedir

Değer odaklı dünya görüşleri ideolojik oldukları yolunda kuşkuyla karşılanmaktadır, bu tür dünya görüşleri *özerk yaşam dünyalarının değer yönelimindeki çeşitlilik karşısında* boyun eğmelidir	*Değer odaklı dünya görüşleri* toplumsal yaşamın yaşantı odaklı arzlarıyla ikame edilmelidir
(Sevgi ya da olumlu düşünmek gibi) *pozitif* veya (nefret ya da güvensizlik gibi) *negatif değerlerin tercihi,* insanın bunlardan hangisiyle kendini daha iyi sergileyebileceğine bağlıdır	*Pozitif* veya *negatif yaşantı dünyalarının* tercihi onların ne kadar canlandırıcı olduğuna bağlıdır; insanı daha fazla eğlendiren ve kendisinin bir parçası haline getiren şeyler değerli sayılmaktadır
Başka değerleri savunmayı tartışmalı hale getirseler bile, *hayata geçmiş olan farklı değer yönelimleri tolere edilmektedir*	*Hayata geçmiş olan farklı değer yönelimleri* insanın kendi yaşam tarzına ("way of life") uyup uymamasına göre tolere edilmektedir
Çelişik değerlerin "biraradalığı" kendini kurgulama ve sahneleme bağlamında ben-odaklılığın ve yaratıcılığın temel göstergelerinden birisidir	İnsanın kendi yaşam dünyasını başkalarınınkinden ayırmaya hizmet ettiği sürece *çelişik değerlerin "biraradalığı"* kabul görmektedir
Sosyolojik grup aidiyetleri (cinsiyet, yaş, zümre, eğitim vb.) temelinde oluşan *geleneksel ayrışmalar* ortadan kaldırılmakta ve geleneksel olmayanlarla ikame edilmektedir	*Grup aidiyetinin geleneksel sınırları ortadan kaldırılmakta* ve yaşam tarzını belirleyen grup aidiyeti özellikleriyle ikame edilmektedir
Kurumsallaşmış din bir bağlanma sistemi olduğu için geri çevrilmekte ve dinden ancak *yaşam eşiklerinin* (doğum, ergenlik, evlilik, ölüm) *gösteriye dönüştürülmesi* söz konusu olduğunda yararlanılmaktadır	*Din bağlanmayan bir bağlantı* kurma arzı olarak yeni bir çekiciliğe sahiptir; dinsel ritüeller *özel yaşam durumları için yaşantı arzları* olarak kurgulanıp gösteriye dönüştürüldüğünde daha da çekici hale gelmektedirler

Dinsel ve spiritüel teslimiyetin geleneksel formlarını alıp sürdürmek yerine herkes kendi *dinselliğinin ve spiritüelliğinin yaratıcısı* olmaktadır	Dinselliğin geleneksel formlarını alıp sürdürmek yerine yaşantı değeri olan (tercihen kiliseden bağımsız) dinsel ve spiritüel arzlar denenmektedir
Din bir ihtiyaç olarak görülmektedir, çünkü insanın *daha yüksek bir gerçekliğe taşınmaya ve spiritüel bir varlık* olma yolunda aşkınlaşmaya ihtiyacı vardır	Din *spiritüel deneyime götüren özgür bir arz* olarak algılanmaktadır, bu arz sayesinde büyülü, mistik, esoterik ve *öte dünya boyutlarıyla bağlantı kurulmaktadır*
Yaşama sanatı özerk bir biçimde yaratılan bir "zevk" ("plesaure"), "eğlence" ("fun") ve "haz" ("enjoyment") olarak anlaşılmaktadır ("takma kafana, keyfine bak"/ "don't worry, be happy!")	*Yaşama sanatı*, "duyguların en yükseği" olan komedi ve eğlence dünyasına dalmak olarak anlaşılmaktadır
Yaşamın anlamı yeni yaşama sanatına uygun olarak, *insanın zevklerini kendisinin belirlemesi* olarak anlaşılmaktadır ("Yaşamın anlamı istediğimi yapabilmektir" – "bella vita")	*Yaşamın anlamı* (olabildiğince ortak yaşantı oluşturan) "güzel yaşam" arzlarının aranıp bulunması ve bunların tadının çıkarılmasından ibarettir

7. düşünme ve algı modelleri, mekân ve zaman yaşantısı bakımından özellikleri:

Arzcı Aktif Tip	**Kullanıcı Pasif Tip**
Düşünme nedensel argümentasyonlar üzerine kurulmamakta ve daha çok *çağrışımsal* etki üzerine yoğunlaşmakta, daldan dala atlayıp yeni kompozisyonların peşine düşmektedir	*Düşünme eyleminin çağrışımsal*, kolajı andıran *hareketi* daha inandırıcı bulunmaktadır, bunun daha yüksek bir eğlence değeri vardır ve nedensellik bağlantılarına dayalı zorlayıcı düşünme biçimine göre öğrenmeyi daha fazla harekete geçirmektedir

Düşünsel yaratıcılık teori üretmeye değil, daha önce yapılmış analizlerin *alışılmadık bir biçimde yan yana getirilmesine* ve keyfi bir biçimde yorumlanmasına yönelmektedir	Oyunsu ve çağrışımsal bir biçimde medyanın olanaklarından yararlanmak ve yeni kompozisyonlar oluşturmak düşünsel yaratıcılık anlamına gelmektir
Algının *görsel* olması tercih edilmektedir; stereotipleştirilmiş veya ısrarlı akustik görüntülerle, görüntü diliyle ve uygun kavramsallaştırılmalarla arz edilmeyen, yani görselleştirilmemiş olarak arz edilen şeylerin hem arzcı hem de kullanıcı tarafından yaşantılaştırılma şansı çok düşüktür.	*Algı* büyük ölçüde *görsel imgesel yaşantı arzlarının* algılanması ve alımlanmasına indirgenmektedir (resim, film, grafik, görüntü, dilsel ve kavramsal imgeler, maharet sergileyen ifadeler); insanın kendine özgü tasarım ve tasavvurlarını oluşturma yetisi gerilemektedir
Algı hızla birbirini izleyen *duyusal uyarılara* dayanmaktadır. Böylece algı işlenememekte ve ona yanıt verilememekte, bunun yerine sadece yaşantılaştırılabilmektedir; burada *kaleydoskopik* bir algıdan söz edilebilir; bu bağlamda tıpkı bir kaleydoskopta olduğu gibi bir mantığı olmayan çarpıcı görüntülerin rastlantısal dizilimi söz konusudur.	Pasif postmodern karakter için *öğrenilmiş ve benimsenmiş* algı önemlidir; *duyusal yaşantı arzını* tercih etmektedir postmodern pasif karakter; bu bağlamda algı, uyarımların yarattığı yaşantılara indirgenmektedir; *yaşantı* bir uyarım yoluyla insanın iç dünyasını canlandırmaya yönelik değildir, işlenmemiş uyarımların *kaleydoskopik* diziliminden ibarettir
Bilincin kaynağı özne veya bireyin kendisi ve kimliği olarak görülmemektedir, dolayısıyla bilinç bunlar tarafından yapılandırılmaz, buna karşılık bilincin kendini *özerk ve seçilmiş bir gerçeklik karşısında* konumlandırdığı ve bu konumun sabit olmadığı iddia edilmektedir; sadece özgürce üretilen ve arz edilen gerçekliğin bilincinde olmak önem taşımaktadır	*Bilinç* daha önceki içerikleri ve amaçları tanımamaktadır, buna göre bilinç (ilişkisel bir veri bankasında olduğu gibi) ancak arz edilen bağlamlar ve içeriklerle ilişkiye geçip ağa eklemlendiğinde oluşmaktadır, bu nedenle de *ilişkiseldir*. Bilinç kendini ancak insanın kendi kararları doğrultusunda yöneldiği arz bağlamları çerçevesinde tanımlamaktadır

Gelenek karşısında takınılan tutum ikirciklidir: gelenekle gelen her şey temelde belirleyici yabancı bir güç olarak hissedilmektedir ve gerçeklik akışkandır; bu *köksüzlük ve geleneksizliğin* karşısında –gelenek, alışılmışın dışında gerçekliğin yeni bir kurgu için işe yaradığı sürece– *gelenekle kurulan nostaljik bir ilişki* yer almaktadır

Gelenek karşısında takınılan tutum ikirciklidir: Geleneksizlik ("dünden bana ne") ve/veya gelenek olay olarak arz edildiği ve canlı anı dünyalarına ve geleneklere dalma imkânı olduğu sürece *geleneğe bağlılık* ("nostalji her şeydir") hâkimdir

(Çevre, yaşam mekânı, ev, beden, içsel yaşam) olarak *mekân* verili bir şey değildir, tersine mekân her defasında yeniden yaratılmalı, biçimlendirilmeli, bezenmeli ve bu şekilde *arz edilmelidir*; bu nedenle verili mekânlar yeniden canlandırılmalı ve yaşantı mekânı haline getirilmelidir

Mekânlar *yaşantı mekânları ve yaşam dünyaları* haline getirilmelidir; bu nedenle *arz edilen mekânlar kullanılmalı* (satın alınmalı, kiralanmalı, onlara erişim sağlanmalı, oluşturulmalı, taklit edilmelidir), çünkü mekânlar etkinlik, yaşam, canlılık ve yaşantı yaymaktadır

Zamanla kurulan ilişkinin başat özelliği insanın kendi kullanacağı zaman üstünde *egemenlik kurması* (özerk zaman yönetimi) ve başkalarının belirlediği zaman akışına olabildiğince bağımlı kalmamayı istemesidir

Zamanla kurulan ilişkinin başat özelliği *zaman arzlarının* özerk bir biçimde algılanması (taklit edilen zaman yönetimi) ve ihtiyaca göre *yaşantı zamanlarının* satın alınabilmesi veya kiralanabilmesidir

Zamanla kurulan ilişkide şimdi ve zamansızlık baskındır; ânı yaşamak, şimdi ve burada olmak, zaman yolculukları ve en nihayet hız aracılığıyla süre olgusunun yok edilmesi yoluyla zaman yaşantısı sınırsızlaştırılmaktadır, öte yandan "gevşeme" ve "ivmenin düşürülmesi" veya "yavaşlığın keşfi" yine sınırsızlaştırma amacına hizmet etmektedir

Zamanla kurulan ilişkide zamanı unutabilme isteği baskındır: çünkü içsel aktivite yoksunluğundan dolayı zaman neredeyse sadece süre olarak yaşandığı için zaman öncelikle can sıkıntısı anlamına gelmektedir, olay karakteri taşıdığı için can sıkıntısını unutturan arzları kullanıp onlarla bütünleşerek bu durumdan kaçınılmalıdır

Gelecekle kurulan ilişki anti ütopik ve "sorumsuzdur": Sadece bugün vardır ("gelecek biziz"); sosyal, toplumsal ve siyasi gelecek tasavvurları veya kalıcı ekolojik konseptler geçersiz ve ideolojik oldukları düşünülerek kuşkuyla karşılanmaktadır

Gelecekle kurulan ilişki ütopyacıdır veya *geleceği yadsımaktadır;* sözgelimi gelecekteki kurgusal bir dünyaya (bilim kurgu) kaçış ütopyacıdır; gelecek kuşaklar karşısındaki kayıtsızlık da geleceği yadsımak anlamına gelmektedir

Kaynakça

Bauman, Z., 1999: *Unbehagen in der Postmoderne (Postmodernity and its Discontents)*, Hamburg (HIS Verlags-Gesellschaft).

Beck, U., 1986: *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt am Main 1986; 10. baskı, 1993.

– 1997 (Hg.): *Kinder der Freiheit*, Frankfurt am Main (Suhrkamp).

– 1999: *Schöne neue Arbeitswelt*: Vision: *Weltbürgergesellschaft*, Frankfurt am Main (Campus).

– 2001: "Das Zeitalter des 'eigenen Lebens'", APuZ (Aus Politik und Zeitgeschichte: *Das Parlament*) B29/2001, s. 3-6.

– und Bonss, W. (Hg.), 2001: *Die Modernisierung der Moderne*, Frankfurt am Main (Suhrkamp, Taschenbuch Wissenschaft 1508).

– und Sopp, P., 1997: *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und newer Integrationsmodus?*, Opladen (Leske und Budrich).

Beigbeder, F., 2002: *Neununddreißigneunzig* (99 Francs), Reinbek bei Hamburg (Rowohlt). Bensel, J., 2003: "Die Aula" dizisi için verdiği konferansın metni 19.10.2003, 'http://www.swr.de'.

Bilden, H., 1998: "Das lndividuum - Ein dynamisches System vielfältiger Teil-Selbste", H. Keupp und R. Höfer (yay.haz): *Identitätsarbeit heute: Klassische und aktuelle Perspektiven der Identitätsforschung*, Frankfurt am Main (Suhrkamp).

Bion, W., 1959: "Attacks on Linking" *International Journal of Psycho-Analysis*, Cilt 40.

Bolz, N., 1999: *Die Konformisten des Andersseins. Ende der Kritik*, Münih (Wilhelm Fink).

– und Bosshart, D., 1995: KULT-*Marketing. Die neuen Götter des Marktes*, Düsseldorf (Econ).

Boros, I. et al., 2003: *Wir Boros und das Schwarzwaldhaus*, Bergisch-Gladbach (Lübbe).

Busch, H.-J., 2002: 'Internet - bin ich drin?' Zum Strukturwandel von Subjektivität im Cyberspace", *Psychosozial*, sayı: 89 (*Schöne neue Cyberwelt?*), 2002, s. 5-12.

Carpy, D.V., 1989: "Tolerating the Countertransference: A Mutative Process", *International Journal of Psycho-Analysis*, Cilt 70, s. 287-294.

Davis, S.M. und Meyer, C., 1998: *Blur. The Speed of Change in the Connected Economy*, Oxford (Capstone).

Döring, N., 2003: *Sozialpsychologie des Internet. Die Bedeutung der Internet für Kommuni kationsprozesse, Identitäten, soziale Beziehungen und Gruppen*, 2. Auflage, Göttingen (Hogrefe).

Dornes, M., 1993: *Der kompetente Säugling. Die präverbale Entwicklung des Menschen*, Frankfurt am Main (Fischer Taschenbuch).

– 1997: *Die frühe Kindheit, Entwicklungspsychologie der ersten Lebensjahre*, Frankfurt am Main (Fischer Taschenbuch).

– 2002: "Der virtuelle Andere. Aspekte vorsprachlicher Intersubjektivität", *Forum der Psychoanalyse*, Heidelberg (Springer), Cilt 18, s. 303-333.

Dulz, B., 2000: "Der Formenkreis der Borderline-Störungen: Versuch einer deskriptiven Systematik", O. F. Kernberg ve arkadaşları: *Handbuch der Borderline-Störungen*, Stuttgart und New York (Schattauer), s. 57-74.

Ermann, M., 2003: "Über mediale Identifizierung", *Forum der Psychoanalyse*, Heidelberg (Springer), Cilt 19, s. 181-192.

Flade, U., 1994: "Wie kommt man an?', *Südwestpresse*, Ulm, 20.07.1994, s. 26.

Frank-Rieser, E., 2002: "Politische (Gruppen-)Psychoanalyse Stiefkind zwischen Mythos und Aufklärung", in: *Texte. Psychoanalyse -Ästhetik - Kulturkritik*, Innsbruck, Cilt 22 (Heft 4, 2002), s. 40-69.

– 2003: "Fragen an 'Historie' und 'Szene': Zu gegenwärtigen Tendenzen in der klinischen und nicht-klinischen psychoanalytischen Fallarbeit", *Materialen des Innsbrucker Arbeitskreises für Psychoanalyse*, Innsbruck, sayı 13, 2003, s. 1-9.

Freud, A., 1936: *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, London 1936/1964 (Imago Publ.), München (Kindler) o.J. bzw. Frankfurt am Main (Fischer) 2003.

Freud, S.: *Gesammelte Werke* (G. W.) cilt 1-17, Londra 1940-1952 (Imago Publishing Co.) ve Frankfurt 1960 (Fischer). *Sigmund Freud, Studienausgabe* (Stud.) Cilt 1-10 Ergänzungsband (Erg.), Frankfurt 1969-1975 (Fischer).

– 1898b: *Zum psychologischen Mechanismus der Vergesslichkeit*, G.W. Cilt 1, s. 517-527. -1900a: *Die Traumdeutung*. G. W. Cilt 2 und 3; Stud. Cilt 2.

– 1901b: *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, G.W. Cilt 4, s. 5-310.

- 1908b: "Charakter und Analerotik", G.W. Cilt 7, s. 201-209; Stud. Cilt 7, s. 23-30.
- 1915d: *Die Verdrängung*, T.Y. Cilt 10, s. 247-261; Cilt 3, s. 103-118.
- 1926d: *Hemmung, Symptom und Angst*, G.W. Cilt 14, s. 111-205; Cilt 6, s. 227-308.
- 1930a: *Das Unbehagen in der Kultur*, G.W. Cilt 14, s. 419-506; Cilt 9, s. 191-270.
- 1933a: *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, G. W. Cilt 15; Stud. Cilt 1, s. 447-608.
- 1940a: *Abriss der Psychoanalyse*, G.W. Cilt 17, s. 63-138; Stud. Erg. s. 407-421.

Fromm, E.: *Erich Fromm Gesamtausgabe* (GA) Oniki cilt yay. haz: Rainer Funk, Stuttgart ve Münih (Deutsche Verlags-Anstalt und Deutscher Taschenbuch Verlag) 1999.

Fromm, E., 1930a: *Die Entwicklung des Christusdogmas. Eine psychoanalytische Studie zur sozialpsychologischen Funktion der Religion*, GA VI, s. 11-68.
- 1931b: *Politik und Psychoanalyse*, GA I, s. 31-36.
- 1936a: Studien über *Autorität und Familie. Sozialpsychologischer Teil*, GA I, s. 139-187.
- 1941a: *Die Furcht vor der Freiheit*, GA I, s. 215-392.
- 1944a: "Individuelle und gesellschaftliche Ursprünge der Neurose", GA XII, s. 23-129.
- 1947a: *Psychoanalyse und Ethik*, GA II, s. 1-157. Neue Taschenbuchausgabe unter dem Titel: *Den Menschen verstehen. Psychoanalyse und Ethik* beim Deutschen Taschenbuch Verlag 2004.
- 1949a: "Das Wesen der Träume", GA IX, s. 161-168.
- 1951a: Märchen, *Mythen, Träume. Eine Einführung in das Verständnis einer vergessenen Sprache*, GA IX, s. 169-309.
- 1955a: *Wege aus einer kranken Gesellschaft*, GA IV, s. 1-254.
- 1956a: *Die Kunst des Liebens*, GA IX, s. 437-518.
- 1960a: *Psychoanalyse und Zen-Buddhismus*, GA VI, s. 301-358.
- 1962a: *Jenseits der Illusionen. Die Bedeutung von Marx und Freud*, GA IX, s. 37-155.
- 1964a: *Die Seele des Menschen. Ihre Fähigkeit zum Guten und zum Bösen*, GA II, s. 159-268.
- 1968a: *Die Revolution der Hoffnung. Für eine Humanisierung der Technik.* GA IV, s. 255-377.
- 1968g: "Introduction", E. Fromm und R. Xirau (Hg.), *The Nature of Man. Readings selected, edited and furnished with an introduction by Erich Fromm and Ramón Xirau*, New York (Macmillan) 1968; Almancası: "Einleitung", GA IX, s. 375-391.

- 1972a: "Der Traum ist die Sprache des universalen Menschen", GA IX, s. 311-315.
- 1973a: *Anatomie der menschlichen Destruktivität*, GA VII.
- 1976a: *Haben oder Sein. Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft*, GA II, s. 269-414.
- 1977i: Fernseh-Interview mit Micaela Lämmle und Jürgen Lodemann: "Die Kranken sind die Gesündestens", in: *Die Zeit*, Hamburg, 21.3.1980.
- 1979a: *Sigmund Freuds Psychoanalyse - Grö e und Grenzen*, GA VIII. s. 259-362.
- 1989a [1974-75]: *Vom Haben zum Sein. Wege und Irrwege der Selbsterfahrung*, GA XII, s. 393-483.
- 1991d [1974]: "Therapeutische Aspekte der Psychoanalyse", GA XII, s. 259-367.
- 1991e [1953]: "Die Pathologie der Normalität des heutigen Menschen. Vier Vorlesungen aus dem Jahr 1953", GA XI, 211-266.
- 1991h [1974]: "Ist der Mensch von Natur aus faul?", GA XII, s. 161-192.

Fromm, E., 1992e [1937]: "Die Determiniertheit der psychischen Struktur durch die Gesellschaft. Zur Methode und Aufgabe einer Analytischen Sozialpsychologie", GA XI, s. 129-175.

- 1992g [1959]: "Das Unbewusste und die psychoanalytische Praxis", GA XII, s. 201-236.
- 1992h [1975]: "Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Zukunft", GA XII, s. 369-390.

Funk, R., 1978: *Mut zum Menschen. Erich Fromms Denken und Werk, seine humanistische Religion und Ethik*, Erich Fromm'un sonsözüyle, Stuttgart (Deutsche Verlags-Anstalt).

- 1985: "Der Mythos auf der Couch: Transzendenzerfahrung und symbolische Sprache des Unbewussten", yayına hazırlayan: A. Halder ve arkadaşları: *Mythos und religiöser Glaube heute*, Donauwörth (Ludwig Auer), s. 79-98.
- 1995: "Der Gesellschafts-Charakter: 'Mit Lust tun, was die Gesellschaft braucht'", yay. haz:Internationale Erich-Fromm-Gesellschaft, *Die Charaktermauer. Zur Psychoanalyse des Gesellschafts-Charakters in Ost-und Westdeutschland. Eine Pilotstudie bei Primar- schullehrerinnen und -lehrern*, Göttingen ve Zürih (Vandenhoeck und Ruprecht), s. 17-73. www.erich-fromm.de'de bulunabilir.
- 2000: "Psychoanalyse der Gesellschaft. Der Ansatz Erich Fromms und seine Bedeutung für die Gegenwart", yay.haz. R. Funk, H. Johach ve G. Meyer (Hg.), *Erich Fromm heute. Zur Aktualität seines Denkens*, Münih (Deutscher Taschenbuch Verlag), s. 20-45.

– 2000a: "Der wichtigste Gegenstand der Produktivität ist der Mensch selbsts", Vortrag bei der Tagung" Produktivität - ökonomische Leitidee *und* Inbegriff gelingenden Lebens?", Fromm Forum (Almanca baskı), Tübingen (Selbstverlag), sayı 4a (özel nüsha, 2000) içinde s. 23-33.
– 2002: "Psychoanalysis and Human Values", *International Forum of Psychoanalysis*, Oslo (Scandinavian University Press), Cilt 11 (sayı: 1, März 2002), s. 18-26.
– 2002a: "Destruktivität als Faszination und Folge ungelebten Lebens - Erich Fromms Verständnis der Nekrophilie", yay haz:M. Zimmer, Der 11. *September und die Folgen. Beiträge zum Diskurs nach den Terroranschlägen und zur Entwicklung einer Kultur des Friedens*, Tübingen (Selbstverlag der Internationalen Erich-Fromm-Gesellschaft) 2002, s. 57-89.
2002b: "Die allgegenwärtige Marketing-Orientierung", in: M. Ferst (Hg.): *Erich Fromm als Vordenker. 'Haben oder Sein' im Zeitalter der ökologischen Krise*, Berlin (Edition Zeit- sprung) 2002, s. 143-158.
– 2003: "Was heit 'produktive Orientierung' bei Erich Fromm?", *Fromm Forum* (deutsche Ausgabe), Tübingen (Selbstverlag der Intenationalen Erich-Fromm-Gesellschaft), sayı 7 (2003), s. 14-27.
– 2003a: "Die unerträgliche Realität und die Leichtigkeit der Illusion. Psychische Folgen einer inszenierten illusionären Wirklichkeitswahrne hmung", in: *Analytische Kinder-und Jugendlichen-Psychotherapie*,Frankfurt (Brandes und Apsel), Heft 117, 34. yıl, sayı 1, 2003, s. 77-108.
Funk, R., 2004: "Erich Fromms Menschenbild und das postmoderne Verständnis von authentisch leben", *Fromm Forum* (Almanca baskı), Tübingen (Selbstverlag der Internationalen Erich-Fromm-Gesellschaft), sayı 8 (2004), s. 16-31.
– 2005: "Zu Theorie und Methode einer Analytischen Sozialpsychologie", R. Funk, G. Meyer, R. Frankenberger und J. Ueltzhöffer: *Gesellschaft*
– *Milieu - Charakter. Empirische Studien zum postmodernen Charakter.*
Gergen, K.J., 1991: *The Saturated Self. Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, New York; deutsch: *Das übersättigte Selbst. Identitätsprobleme im heutigen Leben*, Heidelberg (Auer) 1996.
Gilmore, Th. und Krantz, J., 2003; "Projektive Identifizierung in der Organisationsberatung", *Freie Assoziation*, cilt 2, s. 53-72.
Gordon, D.D., 2002: Interview, in: *Der Brückenbauer*, Zürih, sayı. 40 (1.10.2002), s. 93.
Hamilton, N.G., 1986: "Positive Projective Identification", *International Journal of Psycho-Analysis*, Cilt 67, s. 489-496.
Haubl, R., 1997: "Postmoderne Fantasien und verdinglichte Moral", in:

H.A. Hartmann und K. Heydenreich (Hg.): *Ethik und Moral in der Kritik. Eine Zwischenbilanz*, Frankfurt (Moritz Diesterweg), s. 68-75.

Heimann, P., 1950: "On Counter-Transference", in: *International Journal of Psycho-Analysis*, Cilt 31, s. 81-84.

– 1960: "Counter-Transference", *British Journal of Medical Psychology*, Cilt 33, s. 9-15.

– 1966: "Bemerkungen zum Arbeitsbegriff' in der Psychoanalyse", *Psyche*, Cilt 20, s. 321-361.

Hilgers, M., 1996: *Scham. Gesichter eines Affekts*, Göttingen und Zürih (Vandenhoeck und Ruprecht).

Hüther, G., 1997: *Biologie der Angst. Wie aus Stress Gefühle werden*, Göttingen (Vanden- hoeck und Ruprecht).

– 2002: *Bedienungsanzleitung für ein menschliches Gehirn*, Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht).

Kernberg, O.F., 2000: "Borderline-Persönlichkeitsorganisation und Klassifikation der Persönlichkeitsstörungen", *Handbuch der Borderline-Störungen*, Stuttgart und New York (Schattauer), s. 45-56.

– Dulz, Bund Sachsse, U., (Hg.), 2000: *Hantbuch der Borderline-Störungen*, Stuttgart und New York (Schattauer).

Keupp, H., 1999: *Identitätskonstruktionen - Das Patchwork der Identitäten in der Spätmoderne*, Reinbek bei Hamburg (Rowohlt).

Keupp, H., 2000: *Eine Gesellschaft der Ichlinge? Zum bürgerschaftlichen Engagement von Heranwachsenden*, München (Sozialpädagogisches lnstitut im SOS-Kinderdorf e. V.).

– und Höfer, R. (Hg.), 1998: *Identitätserbait heute: Klassische und aktuelle Perspektiven der Identitätsforschung*, Frankfurt / Main (Suhrkamp).

Klages, H., 1998: "Engagement und Engagementpotential in Deutschland. Erkenntnisse der empirischen Forschung", *APuZ*, B 38/ 1998, s. 29-38.

Klein, M., 1946: "Notes on Some Schizoid Mechanisms", *International Journal of Psycho-Analysis*, Cilt 27, s. 99-110; Almancası "Bemerkungen über einige schizoide Mechanismen", M. Klein: *Das Seelenleben des Kleinkindes*, Reinbek bei Hamburg (Rowohlt) 1972, s. 101-125.

Klein, N., 2001: *No Logo! Der Kampf der Global Players um Marktmacht. Ein Spiel mit vielen Verlierern und wenigen Gewinnern*, Gütersloh (C. Bertelsmann).

Körber-Stiftung, 1993: *Wieviel Gemeinsinn braucht die liberale Gesellschaft?* Hamburg (Körber-Stiftung).

Lifton, R.J., 1993: *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*, New York (Basic Books).

List, E., 2000: "Floating Identities, Terminal Bodies", *Das Argument.*

Zeitschrift für Philosophie und Sozialwissenschaften, Nr. 5/6, 2000, s. 777-784.

Lyotard, J.-F., 1999: *Das postmoderne Wissen.Ein Bericht*, hg. von Peter Engelmann, 4. basım, Viyana (Passagen).

Meyer, G.: persönliche Mitteilung.

– 2002: *Freiheit wovon, Freiheit wozu? Politische Psychologie und Alternativen humanistischer Politik bei Erich Fromm, Darstellung - Interpretation - Kritik*, Opladen (Leske und Budrich).

Ogden, T. H., 1982: *Projective Identification and Psychotherapeutic Technique*, New York (Jason Aronson Publishing); krşl: "Die projektive Identifikation": *Forum der Psychoanalyse*, Berlin etc. (Springer), Cilt 4, 1988, s. 1 ve devamı.

Opaschowski, H.W, 2000: *Kathedralen des 21. Jahrhunderts. Erlebniswelten im Zeitalter der Eventkultur*, Hamburg (B.A.T. Freizeit-Forschungsinstitut).

Packard, V., 1958: *Die geheimen Verführer. Der Griff nach dem Unbewussten in jedermann (The Hidden Persuaders)*, Düsseldorf (Econ).

Peppers, P. und Rogers, M., 1993: *The One to One Future. Building Relationships One Customer at a Time*, New York (Currency Doubleday).

Richter, H.E., 2002: *Das Ende der Egomanie. Die Krise des westlichen Bewusstseins*, Köln (Kiepenheuer und Witsch) 2002.

Rifkin, J., 2000: *Access. Das Verschwinden des Eigentums*, Frankfurt ve New York (Campus).

Schmid, W., 1998: *Philosophie der Lebenskunst. Eine Grundlegung*, 5. baskı, Frankfurt (Suhrkamp Taschenbuch).

Schulze, G., 1992: *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*, Frankfurt (Campus).

– 2003: *Die Beste aller Welten. Wohin bewegt sich die Gesellschaft im 21. Jahrhundert?*, Münih ve Viyana (Hanser).

Sennet, R., 1998: *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus (The Corrosion of Character)*, Berlin (Berlin-Verlag 1998; Siedler 2000).

Spiegler, J., 2003: "Die Wahl der reinen Vernunft. Fahrbericht VW Touran", *Südwestpresse*, Ulm, 31. 12. 2003.

Thomä, H. und Kächele, H., 1988: *Lehrbuch der psychoanalytischen Therapie*, Cilt 2. Praxis, Berlin (Springer).

Toffler, A., 1970: *Future Shock*, New York (Random House).

Turkle, 1995: *Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet*, New York; Almancası: *Leben im Netz. Identität in Zeiten des Internet*, Reinbek bei Hamburg (Rowohlt) 1998. Ueltzhoeffer, J.

– 1999: "Europa auf dem Weg in die Postmoderne. Transnationale sozia-

le Milieus und gesellschaftliche Spannungslinien in der Europäischen Union", yay. haz: W. Merkel und A. Busch *Demokratie in Ost und West, Festschrift Klaus Beyme,* Frankfurt (Suhrkamp), s. 624-652.
– 2000: *Lebenswelt und Bürgerschaftliches Engagement. Soziale Milieus in der Bürgergesellschaft,* Stuttgart (Sozialministerium Baden-Württemberg).
– Flaig, B.B. und Meyer, Th., 1997: *Alltagsästhetik und politische Kultur. Zur ästhetischen Dimension politischer Bildung und politischer Kommunikation,* 3. baskı, Bonn (Dietz).
Walser, R., 1990: "Elements of a Cyberspace Playhouse", *Proceedings of National Computer Graphics Association* içinde
Welsch, W., 1997: *Unsere postmoderne Moderne,* 5. Auflage, Berlin (Akademie-Verlag) Willi, J., 1975: *Die Zweierbeziehung,* Reinbek bei Hamburg (Rowohlt).
– 1978: *Therapie der Zweierbeziehung,* Reinbok bei Hamburg (Rowohlt), Ex Libris, Zürich 1980.
Wurmser. L., 1993: Die *Maske der Scham. Die Psychoanalyse von Schamaffekten und Schamkonflikten,* genişletilmiş 2. baskı, Berlin (Springer).

Rainer Funk 1943 doğumlu. Ülkemizde de yaygın olarak tanınan Erich Fromm'un son asistanı, miras yöneticisi ve on iki ciltlik toplu yapıtlarının editörü. Fromm'un yaşamı ve düşüncesi hakkında birçok yayını vardır. *Erich Fromm heute: Zur Aktualität seines Denkens* [Bugün Erich Fromm: Düşüncesinin Güncelliğine Dair] ile *Ben ve Biz* [YKY, 2009] adlı araştırmaları yayımlanmıştır. Tübingen'de kendi kliniğinde psikanalist olarak çalışıyor.

21. yüzyılda yeni bir karakter yapısı mı ortaya çıktı?

Ülkemizde de bir dönem yaygın olarak okunan ve benimsenen Erich Fromm 1940'lı yıllarda Batılı toplumlara damgasını vuran "pazarlamacı karakter"den söz ediyordu. Fromm daha sonra "nekrofil" ve narsisist olarak adlandırdığı başka karakterler de tanımladı. Onun asistanı ve editörü olan Rainer Funk, 21. yüzyılın sosyo-ekonomik koşulları ve özellikle de bilgi teknolojilerinin toplumda yeni bir karakterin oluşumuna yol açtığını öne sürüyor. Fromm'un analitik sosyal psikolojisi ve toplumsal karakter kavramı çerçevesinde postmodern ben-odaklı karakter adını verdiği bu karakteri öteki başlıca karakterlerle karşılaştırıp ayırıcı özelliklerini tanımlıyor.

Psikodinamik açıdan incelediği ben-odaklılığın, üretken olmayan bir kişilik yönelimi olduğu sonucuna varan Funk, postmodern insanın yabancılaşmış ben yaşantısına özgü savunmaları ve bunlardan kaynaklanan çeşitli patolojileri de ele alıyor.

Funk'un bu çalışması öncelikle "sosyal karakter" kavramı olmak üzere Fromm tarafından ortaya atılan temel düşünceleri geliştirmeye ve tamamlamaya yönelik. Postmodern ben odaklı karakteri psikodinamik açıdan incelemesi ise analitik sosyal psikolojiye önemli ve özgün bir katkı niteliğinde.

ISBN 978-975-08-1280-4

28 TL

KDV'den muaftır.